

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

**I. ULUSAL
KADIN
TEMALI
ÖĞRENCİ
KONGRESİ**
13 - 14 MART 2021

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ
Arş. Gör. Tanju TOKA

ETÜ YAYINEVİ

ISBN 978-605-74839-5-9

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

BİLDİRİLER KİTABI

(13-14 MART 2021)

ERZURUM

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

Arş. Gör. Tanju TOKA

e-ISBN

978-605-74839-5-9

YAYINEVİ

Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi

Bu eserin tüm yayın hakları Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi'ne aittir. Eserde yayımlanan bildirilerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmedikçe kullanılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KURULLAR	V
KONGRE PROGRAMI	IX
DAVETLİ KONUŞMACILAR	XII

BİLDİRİLER

- KIZ KARDEŞLER MİTİ.....	1
- KADINA YÖNELİK TOPLUMSAL CİNSİYET KALIP YARGILARININ TARİHSEL VE DİNSEL BOYLAMDA İNCELENMESİ.....	10
- SİYASETTE TEMSİLİYET KRİZİ VE KADIN.....	23
- MARJANE SATRAPİ’NİN PERSEPOLİS ADLI ESERİNİN FEMİNİST ORYANTALİST AÇIDAN ANALİZİ.....	32
- KIZIL KIRGIN’IN KADINLARI MARGUVA ROMANININ PSİKANALİTİK BAĞLAMDA ÇÖZÜMÜ.....	41
- TOMRİS UYAR VE ADALET AĞAOĞLU’NUN KADINLARI	63
- REKLAMLARDA DEĞİŞEN KADIN İMGESİ: DOVE BENİM SAÇIM EZBERLERİN ÖTESİNDE REKLAM ÖRNEĞİ.....	78
- REKLAMLARDA MUTLULUK VAADİNİN YENİDEN ÜRETİMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ.....	93
- TARİHSEL SÜREÇTE KADIN OLMAK VE TÜRK MEDYASINDA KADIN OLGUSU.....	102
- TÜRK BİLİM TARİHİ YAZICILIĞINDA KADINLAR.....	123

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

- MODERN DÖNEMDE TASAVVUFÎ NEŞVE İLE YETİŞMİŞ BAZI KADIN AYDINLAR.....128
- KADIN NEYZENLERİN MÜZİK DENEYİMLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ELE ALINMASI.....139
- AİLE POLİTİKALARI TEMELİNDE TÜRKİYE’DE KADIN VE EĞİTİM.....150
- KÜRESEL SALGIN SÜRECİNDE KARANTİNA UYGULAMALARI VE AİLE İÇİ KADIN ROLÜ ALGISINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER.....173
- ALEKSANDR BLOK’UN ŞİİRLERİNDE VLADİMİR SOLOVYOV’UN “SONSUZ DİŞİLİK” FELSEFESİNİN YANSIMALARI 192
- ‘SİYAHİ’ KADIN VE METALAŞMA: ÇİFT TARAFLI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİNE POSTKOLONYAL FEMİNİST BİR YAKLAŞIM 202
- HAYVANLAR, KADINLAR VE ET: CAROL J. ADAMS, MARGARET ATWOOD VE CHARLOTTE PERKINS GILMANS’IN EDEBİYAT ESERLERİNİN FEMİNİST-VEJETARYEN ELEŞTİREL KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ.....215
- SOSYAL EKOFEMİNİZM BAĞLAMINDA KADIN MİMARLARIN MESLEK HAYATINDAKİ ROLÜ 226
- CAM TAVAN SENDROMUNUN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....237
- BACIYAN-I RUM TEŞKİLATININ KADINA YÖNELİK FAALİYETLERİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....255
- ŞEFİKA SULTAN GASPIRALI VE KADIN HAREKETİNDE AKTİF MÜCADELE DÖNEMİ 260

**- MODERN TÜRK KADINI KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ATATÜRK'ÜN MANEVİ KIZI
AFET İNAN'IN ETKİLERİ 271**

ÖNSÖZ

‘Kadın’ olmaklığın bile sorun olduğu bu dünyada kadını ve kadın sorunlarını tartışma cesareti göstermiş olan kıymetli katılımcılarımız, sizlerle bu yıl ilkini gerçekleştirdiğimiz kongremizde buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Öncelikle, 8 Mart’a ithafen düzenlediğimiz kongremizin amacına uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ve destek veren herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Aynı zamanda Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Bülent ÇAKMAK ve Rektörlük makamına, Kurumsal İletişim Direktörü sayın Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ ve Erzurum Teknik Üniversitesi Dijital Dönüşüm Ofisi’ne katkılarından ötürü müteşekkirimiz.

Kongremiz için gönderilen özetlerin değerlendirilmesi noktasında kıymetli bilgi ve birikimleri ile son derece titiz ve adil bir değerlendirme yapılabilmesini sağlayan bilim/hakem kurulumuzun her bir üyesine de sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Kongre süresince her bir oturumu yöneterek tüm oturumların akışa uygun olarak yapılmasını sağlayan oturum başkanı hocalarımızın her birine de yine sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca kongremize davetli konuşmacı olarak katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Serpil ÇAKIR ve sayın Prof. Dr. Nurşen ADAK hocalarımıza da teşekkür ederiz. Bundan sonraki akademik etkinliklerimizde de birlikte çalışmayı ümit ediyor ve bekliyoruz.

Kongreyi gerçekleştirmek için belirlediğimiz tarih ve kongre duyurumuz arasında oldukça kısa bir süre olmasına rağmen, 33 farklı üniversitede lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam eden 88 kıymetli arkadaşımızdan destek gördük. İlanımızın duyurulması için yeterli zamana sahip olmadığımızı ve her üniversiteye ulaşamadığımızı düşünürken gördüğümüz bu yoğun ilgi bizi oldukça memnun etti. Bu anlamda kabul edilsin veya edilmesin kongremize bildiri özetlerini gönderip bize destek olan tüm öğrenci arkadaşlarımıza büyük minnettarlık duyuyoruz. Ayrıca konuşmacılarımızı dinleyerek soru, itiraz ve katkılarıyla, kongremizin zengin bir platforma dönüşmesini sağlayan tüm genç arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyoruz. Bir sonraki kongremizde tekrar görüşmek ümidi ile saygılarımızla...

KONGRE DÜZENLEME KURULU

KURULLAR

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Arda ARIKAN (Antalya Üniversitesi)

Prof. Dr. Reva Balcı AKPINAR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayhan BIÇAK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Arzu GÖRMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Mukadder ERKAN (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Cüneyt KAYA (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Elanur YILMAZ KARABULUTLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Serap DURKUT (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Atakan DURMAZ (Samsun Üniversitesi)

Doç. Dr. MEHMET GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Nilüfer İLHAN (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Cem KAHYA (Bayburt Üniversitesi)

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Doç. Dr. Sevinç NAMLI (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Tuba YETİM (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER (Giresun Üniversitesi)

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Arzu GÖRMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Elanur YILMAZ KARABULUTLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Serap DURKUT (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuzhan EKİNCİ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevinç NAMLI (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Tuba YETİM (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Pouneh ABDOLLAHIFARD (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Selda ADILOĞLU (Bursa Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İrem ASLAN SEYHAN (Bartın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şennur BAKIRTAŞ (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BAKIRCI KAZAN (Dicle Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Büşra CEVHEROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ERHAN BULUT (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Esra GÜVEN (Başkent Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KARACA (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İlker KÖMBE (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KURNAZ (Karabük Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Görkem KUTLUER (Giresun Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Burçak SÖNMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Derya TEKİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞIN TEKİZOĞLU (Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Emel ZORLUOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Özge AKBALIK DOĞAN (Dicle Üniversitesi)

Dr. Meryem KAYNAK MALATYALI

Dr. Serel AKDUR ÇİÇEK

Düzenleme Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Pounch ABDOLLAHİ FARD (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KARACA (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Dr. Öğr. Üyesi Burçak SÖNMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Emel ZORLUOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Öğt. Gör. Elif DÜZGÜN (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Sümeyra ALAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Işıl KARABEY AKSAKALLI (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Samet BAYTAR (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Arş. Gör. Tanju TOKA (Erzurum Teknik Üniversitesi)

KONGRE PROGRAMI

13 MART 2021

10:00-11:00-- **Açılış Konuşması:** Prof. Dr. Bülent Çakmak (Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü)

11:00-12:00 -- **Davetli Konuşmacı:** Prof. Dr. Serpil Çakır (İstanbul Üniversitesi)

I. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Utku (Atatürk Üniversitesi)

12:10-12:25 -- Enfal Erkan: Kızkardeşler Miti (Atatürk Üniversitesi)

12:25-12:40 -- Berçem Öden: Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarının Tarihsel ve Dinsel Boylamda İncelenmesi (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

12:40-12:55 -- Merve Aybüke Özkan: Siyasette Temsiliyet Krizi ve Kadın (Atatürk Üniversitesi)

12:55-13:10 -- Soru-Cevap

13:10-14:00 -- **Öğle Arası**

II. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Murat Kacıroğlu (Erzurum Teknik Üniversitesi)

14:00-14:15 -- Gülşah Kazancı: Marjane Satrapi'nin Persepolis Adlı Eserinin Feminist Oryantalist Açıdan Analizi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

14:15-14:30 -- Ümmügülsüm Korkmaz: Kızıl Kırgın'ın Kadınları Marguva Romanının Psikanalitik Bağlamda Çözümü (Kastamonu Üniversitesi)

14:30-14:45 -- Sümeyye Özdemir: Tomris Uyar ve Adalet Ağaoğlunun Kadınları (Giresun Üniversitesi)

14:45-15:00 -- Soru-Cevap

III. Oturum

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Fahrünissa Kazan (Dicle Üniversitesi)

15:10-15:25 -- Nur Gözde Tayfur: Reklamlarda Değişen Kadın İmgesi: Dove Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde Reklam Örneği (Maltepe Üniversitesi)

15:25-15:40 -- Esra Akarsu: Reklamlarda Mutluluk Vaadinin Yeniden Üretiminde Toplumsal Cinsiyet Temsili (Ankara Üniversitesi)

15:40-15:55 -- Zeynep Türk: Tarihsel Süreçte Kadın Olmak ve Türk Medyasında Kadın Olgusu (Dumlupınar Üniversitesi)

15:55-16:10 -- Soru-Cevap

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

IV. Oturum

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi İrem Aslan Seyhan (Bartın Üniversitesi)

16:20-16:35 -- M. Reyhan Yılmaz: Türk Bilim Tarihi Yazıcılığında Kadınlar (Maltepe Üniversitesi)

16:35-16:50 -- Begül Hudaiberdieva: Modern Dönemde Tasavvufi Neşve ile Yetişmiş Bazı Kadın Aydınlar (Kastamonu Üniversitesi)

16:50-17:05 -- Saadet Yanardağ: Kadın Neyzenlerin Müzik Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ele Alınması (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

17:05-17:20 -- Soru-Cevap

14 MART 2021

10:00- 10:30: **Açılış konuşması:** Doç. Dr. Tuba Yetim (Erzurum Teknik Üniversitesi Genel Sekreteri)

I. Oturum

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Selda Adiloğlu (Bursa Teknik Üniversitesi)

10:30-10:45 -- Aslı Ayşe Kalkan: Aile Politikaları Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim (Uşak Üniversitesi)

10:45-11:00 -- Beyza Karakoç & Duygu Aksu: Küresel Salgın Sürecinde Karantina Uygulamaları ve Aile İçi Kadın Rolü Algısında Yaşanan Değişimler (Bursa Teknik Üniversitesi/Süleyman Demirel Üniversitesi)

11:00-11:15 -- Fatma Yıldırımış & Özlem Bozbuğa & Zehra Çalışkan: Ülkemizde Lisansüstü Çalışmalarda Kadına Yönelik Şiddet (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

11:15-11:30 -- Soru-Cevap

II. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mukadder Erkan (Atatürk Üniversitesi)

11:40-11:55 -- Emircan Hurma: Aleksandr Blok'un Şiirlerinde Vladimir Solovyov'un “Sonsuz Dişilik” Felsefesinin Yansımaları (Anadolu Üniversitesi)

11:55-12:10 -- Zeynep Hazal Yıldız: “Siyahi” Kadın ve Metalaşma: Çift Taraflı Sömürgeleşme Sürecine Postkolonyal Feminist Bir Yaklaşım (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

12:10-12:25 -- İrem Kasap: Hayvanlar, Kadınlar ve Et: Carol J. Adams, Margaret Atwood ve Charlotte Perkins Gilman’ın Edebiyat Eserlerinin Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuramı (Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi)

12:25-12:40 -- Soru-Cevap

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

12:40-13:30 -- **Öğle Arası**

13:30-14:30 -- **Davetli Konuşmacı:** Prof. Dr. Nurşen Adak (Akdeniz Üniversitesi- YÖK Akademi: Kadın Çalışmaları ve Sorunları Komisyon Üyesi)

III. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Reva Balcı Akpınar (Atatürk Üniversitesi)

14:40-14:55 -- Gamze Tiryaki: Kadın İsterse Yapar: Aksu Köyünde Kadın Dayanışması ve Kadının Ekonomik Hayata Katılımı (Bursa Teknik Üniversitesi)

14:55-15:10 -- İlayda Bahar Çamgören & Hacer Mutlu Danacı: Sosyal Ekofeminizm Bağlamında Kadın Mimarların Ekolojik Mimarideki Rolünün İncelenmesi (Akdeniz Üniversitesi)

15:10-15:25 -- Sevim Sılanur Küçük: Cam Tavan Sendromunun Kadın Çalışanlar Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Araştırma (Erzurum Teknik Üniversitesi)

15:25-15:40 -- Soru-Cevap

IV. Oturum

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Uğur Akbulut (Erzurum Teknik Üniversitesi)

15:50-16:05 -- Şevin Evren: Bacıyan-ı Rum Teşkilatının Kadına Yönelik Faaliyetlerinin Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi (Iğdır Üniversitesi)

16:05-16:20 -- Gamze Altay: Şefika Sultan Gaspıralı ve Kadın Hareketinde Aktif Mücadele Dönemi (Kastamonu Üniversitesi)

16:20-16:35 -- Şerife Gizem Yıldız: Modern Türk Kadını Kimliğinin İnşasında Atatürk'ün Manevi Kızı Afet İnan'ın Etkileri (Erciyes Üniversitesi)

16:35-16:50 -- Soru-Cevap

DAVETLİ KONUŞMACILAR

Prof. Dr. Nurşen ADAK (Akdeniz Üniversitesi)

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lisans, aynı üniversitede, uygulamalı sosyoloji anabilim dalında yüksek lisans derecelerini aldı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde uygulamalı sosyoloji doktorasını *Sağlık-Hastalık Sistemi ve Kadın* başlıklı teziyle 2001 yılında tamamladı. 1995 yılında Adnan Menderes Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak başladığı akademik kariyerine 1999 yılından itibaren Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde devam Adak, 2011 yılında Profesör ünvanını almıştır. Adak, üniversitede “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları”, “Aile Sosyolojisinde Güncel Tartışmalar”, “Toplumsal Cinsiyet ve Eşitsizlik”, “Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları” başlıklı dersler vermiştir. Bunların yanı sıra Adak, “Türkiye’de Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Akademisyenler Ağı: Akdeniz Üniversitesi Örneği”, “Eğitim ve Öğretim Ekseninde Toplumsal Cinsiyet Kaynaklı Eşitsizliklerin İzdüşümleri” ve “Bir Kadınlık Deneyimi Olarak Menopoz” projelerini de yönetti. Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda akademik çalışmaları bulunan Adak, Akdeniz Üniversitesi Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı Başkanlığı dahil çeşitli mesleki ve idari deneyimlere sahiptir. Halen Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalında akademik görevini sürdüren Adak, 2019 yılından itibaren “YÖK Akademi Kadın Çalışmaları ve Sorunları Komisyon Üyeliği” görevini de yürütmektedir.

Prof. Dr. Serpil ÇAKIR (İstanbul Üniversitesi)

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde lisans, aynı üniversitede, kamu yönetimi ve siyaset bilimi dalında yüksek lisans derecelerini aldı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde siyaset bilimi doktorasını “II. Meşrutiyette Osmanlı Kadın Hareketi” başlıklı teziyle 1991 yılında tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Sosyal bilimlerde ve kadın araştırmalarında yöntem, kadın tarihi ve sözlü tarih konularında dersler verdi. Ayrıca Çakır, “Cumhuriyetin Öncü Kadınları Sözlü Tarih Projesi”ni de yürütmüştür. 1996 yılında akademideki görevinden ayrılan Çakır, İngiltere’ye yerleşti ve burada çeşitli üniversitelerde misafir araştırmacı olarak araştırmalar gerçekleştirdi. Üniversitede toplumsal cinsiyet, kadın tarihi ve politika üzerine çeşitli dersler verdi ve “Türkiye’de Kadın Parlamenterler”, “İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kurum Tarihi”, “Londra’daki Türklerin Göçmenlik Halleri” ve “Cumhuriyetin Öncü Kadınları” gibi sözlü tarih projelerini yönetti. Çakır, Türkiye’de yeni feminist hareketinin 1990’lardan sonra görünür olmasının ve bunun akademiye yansımada *Osmanlı Kadın Hareketi* (Metis Yayınları, 1994) adlı çalışmasıyla öncü bir rol oynadı. Bunun yanı sıra, 2003’te Amargi Kadın Akademisi bünyesinde kadınlara feminizm dersleri veren Çakır, kişisel kütüphanesini Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’na bağışladı. 2014’te “Kadınların Üniversitede 100 Yılı-İnas Darülfünunu/Kadın Üniversitesi 1914-1919” adlı serginin danışmanlığını yaptı.

Halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü anabilim dalında öğretim üyesi olarak ders veren Çakır, 2001’den bu yana İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen “Türkiye’de Kadın Parlamenterler: Siyasal Temsil ve Toplumsal Cinsiyet ve Sözlü Tarih Arşivi Oluşturma Projesi”ni yürütmektedir

KIZ KARDEŞLER MİTİ

Enfal ERKAN*

ÖZET

Yüzlerce yıldır kadının toplumdaki konumu tartışılmaktadır. İnsanların bir araya gelerek kabileler hâlinde yaşamasından bu yana ikinci sınıf varlıklar ve hatta meta olarak görülen kadınların durumu neden binlerce yıl öncesiyle aynıdır? Gerek en eski pagan mitlerinin gerek günümüz oryantalist inanışlarının kadını âdeta bir şeytan gibi nitelendirmesi ve huzursuzlukların kaynağı olarak ortaya atması ataerkil düşüncenin ve yapılanmanın temel dayanağı olmuştur. Tarih içerisinde değişen ve şekillenen çeşitli devlet yönetim biçimleri, düşünürlerin ortaya attığı ideolojiler ve kadınların “feminizm” hareketini bir tür erkek düşmanlığı olarak algılaması ve aslında birbirleriyle de sürekli bir rekabet ve hırs mücadelesi içinde olmaları da ataerkil toplum modelinin destekçisi olmaktadır. Mücadelelerini omuz omuza vermesi gereken kadınlar kendi içlerinde dahi bölündükleri için ataerkil baskı karşısında da “kırılgan” bir tutum sergileyerek direnememektedirler. Önce kendi içlerinde bir kardeşlik oluşturmayı başardıkları takdirde erkeğin “üstünlüğü”nü yıkıp toplumun her alanında her iki cinsiyetin de eşit olmasını sağlayabilirler.

Kadın ve erkek toplumu oluşturan temel unsurlardır. Kadının toplumdaki yerini anlayabilmemiz için hem içinde bulunduğu dönemi hem de toplumu incelememiz gerekir. Toplumun aynası ve hatta aynası olduğu bilinen edebiyat sanatı bu tarz bir inceleme fırsatını en iyi şekilde sunmaktadır. Geçmişten bu yana incelendiğinde gerek batı gerek doğu toplumlarında ataerkil zeminde kadının kadına uyguladığı şiddet, ötekileştirme ve baskılar çeşitli usta kalemler tarafından ifade edilmiştir. Çalışmamızda özellikle 1960 sonrası Fransız felsefesinin önde gelen düşünürlerinden Michel Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* eserinden teorik temel olarak yararlanacağız. Eski Yunan ve Roma mitleriyle başlayıp Aydınlanma Çağı düşünürleriyle devam eden ve hatta günümüz eserlerinde fazlasıyla yansımasını bulan kadının ayrıştırılması konusunu İngiliz gerçekçi kısa hikâye yazarı Katherine Mansfield'in *A Cup of Tea* (Bir Fincan Çay) ve günümüz kısa hikayecisi ve romancısı olan Ayşe Kulin'in *Gece Sesleri* adlı eserleri üzerinden inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Michel Foucault, Ayşe Kulin, Katherine Mansfield, Panoptikon, Anaerkil.*

---

* Atatürk Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Çağ değişir, olaylar değişir, mekânlar değişir ancak sonuç her zaman aynıdır. İkinci sınıf varlık ve hatta bir meta olarak yansıtılan kadın, modern dönemle beraber toplumda tartışma konusu hâline gelmiştir. Elbette, ataerkil baskı kadını bu etiketlere hapseden en temel unsurdur ancak bu baskı daha en başında nasıl oluşmuştur? Erkeğin fiziksel gücü büyük bir etken olmasına karşın tek başına bu denli bir ataerkil sistemi oluşturmaya yetmez. İnsanlık tarihinde nice savaşların çıkma sebebi, nice tiranların önünde diz çöktüğü kadınlar geçmişten günümüze birbirleriyle amansız bir rekabet ve kıskançlık içindedirler. Öyle ki, bu duygu zekâ tanrıçası Athena'nın bile içinde vardı. Dünyalar güzeli fâni Medusa kendini tanrılara adamıştı ve Athena'ya ait bir tapınakta yaşar giderdi. Öylesine güzeldi ki Athena'nın sevgilisi, denizler tanrısı Poseidon bile ona âşık olmuştu ve bir gece ona zorla sahip oldu. Bu durum zekâ Tanrıçasının bir faninin güzelliğini kıskanmasıyla ve Medusa'nın yılan saçlı kadına dönüşmesiyle sonuçlandı.

Kıskançlık kadar güçlü olan bir başka etken ise denetim toplumdur. Michel Foucault'un on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara yerleştirdiği bu toplum modeli yirminci yüzyılda hızla benimsenmiş ve özellikle yönetim kadrolarının en güçlü silahı olmuştur. Gilles Deleuze, bu modeli şöyle tanımlar “...birey hiç durmadan, her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekânından öbürüne geçer; önce aile, sonra okul (“artık ailede değilsin”); ardından kışla (“artık okulda değilsin”) ...” (Deleuze, Denetim Toplumu Nedir?). Bu “kapatıp-kuşatma” mekanizmalarının en temeli olan ailede annenin veya evin en yaşlı kadının rolü en önemlisidir. Kuşaklar boyu süren geleneklere bağlı kalan anne modelleri kız çocuklarını akıl baliğ oldukları çağdan itibaren deyim yerindeyse bir yontma eylemine girişirler. Babanın yanında bacak bacak üstüne atma gibi bir uyarıdan toplum içinde kahkaha atma gibi bir tenkite kadar içinde sürekli olumsuzluk eki barındıran bu dayatma ifadeleri kişiyi artık birey olmaktan çıkartır ve denetim toplumunun bir dişlisi hâline getirir. O artık kendi düşüncelerine sahip değildir. Onun yerine düşünülmüş ve konuşulmuştur. Kadın sadece uygulayıcı konumundadır. Jeremy Bentham'ın on sekizinci yüzyılın son çeyreğine girerken tasarlamış olduğu Panoptikon modeli böylesine bir denetim toplumunun kontrol mekanizmasını oluşturur.

İngiliz kısa öykü yazarı Katherine Mansfield, eserlerinde kadınların birbirlerine hissettikleri kıskançlık duygusundan doğan şiddeti açıkça gözler önüne sererken günümüz kısa hikâyecisi ve romancısı Ayşe Kulin, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadının kadına şiddetini ele alır.

YÖNTEM

Panoptikon hapishanesi, Jeremy Bentham'ın oluşturduğu bir tasarımdır. Türkçe karşılığı bütünü gözetlemek olan bu modele göre bir çemberin üzerine tekli odacıklar yerleştirilecekti. Hücreler biri çemberin iç kısmına diğeri ise dış dünyaya bakacak şekilde ikişer pencereye sahipti. Mahkûmlar, bu hücrelere teker teker yerleştirilecekti. Çemberin tam ortasında ise gözlemcinin (otorite) bulunduğu uzun bir kule bulunacaktı. Dış cepheden gelen ışık, hücreleri aydınlatarak otorite için bir görüş açısı sağlayacaktı. Öte yandan mahkûm, gözlemcisini göremediği için tam olarak ne zaman izlendiğini asla bilemeyecek, her yanlış hareketinin bir yaptırımla son bulacağını bildiği için her an izleniyormuşçasına hareket edecek ve bu izlenme duygusunu içselleştirecekti.

Hapishane'nin Doğuşu adlı eserinde Foucault, bu hapishane modelini temel alır ve bunu topluma uyarlayarak “gözetlemenin ciddi bir şekilde hakkını verir” (Lyon, 1994:7). Foucault'ya göre toplum ataerkil bir yapıya sahiptir ve bu toplumun aile yapısı içindeki baba da hâkim konumdadır. (Erkan, 2016: 384). Bütün ödül ve cezaların karar mercii atadır. Bu ata, çocuklarını boyun eğen, sorgulamayan aksi takdirde çekeceği cezayı bilen ve hakkında erişime açık, hayat boyu denetim altında tutulan mahkûmlara dönüştürmeden sorumludur. “... ailelerinde ahlaki serbesti içinde olup olmadıkları ve özellikle de büyük kızlarını şımartıp şımartmadıkları konusunda bilgi edinilmesi gerekmektedir” (Foucault, 1992: 267). Bu mahkûmlar gözetlendikleri duygusunu içselleştirecek ve daha sonra gözetleme unsuru artık ortadan kalkmış olsa bile cezaya görünmez zincirlerle bağlı olacak ve hayatının sonuna kadar deyim yerindeyse toplum baskısına göre yaşayarak kendilerine hâkim olacaklardır (Erkan, 2016: 388).

Foucault, Panoptikon modelini hapishanelerden alarak aile içine, sivil hayata, eğitim kurumlarına ve hatta hükümete kadar iktidarın sirayet edebileceği bütün alanlara taşımakla kalmaz aynı zamanda bu baskı modelini toplumsal cinsiyet rollerine de işler. “... beden her toplumda, ona zorlamalar, yasaklar veya zorunluklar dayatan çok sıkı iktidarların içine alınmıştı” (Foucault, 1992:169). Ona göre, yaşlı erkeklerin genç erkekler üzerinde, yaşlı kadınların genç kadınlar üzerinde ve genel olarak erkeklerin kadınlar üzerinde bir iktidar hakkı vardır. Bu iktidar, bireyleri -özellikle kadını- bir ötekileştirme ve izolasyon sürecinden geçirerek genç erkeklerden yeni yaşlı erkekler ve genç kadınlardan da yeni yaşlı kadınlar üretir.

Ötekileştirme ve izolasyonun arkasında yatan bir başka sebep ise kıskançlık duygusudur. Fıtratları gereği birbirlerini kıskanmak durumunda olan kadınlar aslında kendilerine, karşı cinsten daha büyük zararlar verirler (Sarı, 2019). Birbirleri hakkında dedikodular yapmak ve asılsız suçlamalarla

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

erkekleri diğer kadınlara düşman etme eylemlerinin temelinde yatan kıskançlık duygusunun en temel sebepleri özgüven eksikliği, koruma duygusu ve mutsuzluktur.

Çalışmamızda, kadınların birbirlerini kıskanmaları sonucu sebep oldukları buhranlar ve görünmez zincirlerden dolayı birbirlerine uyguladıkları şiddet, toplumu yansıtmaya araçlarından biri olan edebiyat yoluyla, Katherine Mansfield'in *A Cup of Tea* (Bir Fincan Çay) adlı kısa öyküsü ve Ayşe Kulin'in *Gece Sesleri* adlı eseri üzerinden incelenmiştir.

BULGULAR

Tüm insanlar kendilerine ait alanı işaretleyerek kendilerini güvende hissederler. Kadınlar da kendilerine ait alana karşı herhangi bir tehdit hissetmedikleri ve erkek egemen alana girmedikleri sürece zararsız kabul edilirler. Toplum içerisinde genellikle birbirlerini dış etkenlere özellikle karşı cinse- karşı koruyup koruma eğilimindedirler. İngiliz kısa öykü yazarı Katherine Mansfield'in 1922 yılında yayımlanan *Bir Fincan Çay* eserindeki Rosemary de görünüşte tıpkı böyle bir kadındır. Mübalağa ve göndermelere sıkça yer verilen eserde, Rosemary ve Bayan Smith sırasıyla toplumun üst sınıfını ve alt sınıfını temsil ederler. Bu kısa hikâyeye karşı cinsin kadınlar üzerindeki etkisini temel konusu eder. Baskın karakter Rosemary belirli bir ön isimle ve özel bir isimle eserde yer alırken, Bayan Smith herhangi bir özelliği olmayan, sıradanlık belirten bir soy isimle gösterilir. Rosemary zengin ve evli bir kadındır. Eserin başında Curzon Caddesine bir çiçekçi dükkânına ve bir antikacı dükkânına alışverişe gider. Dükkândan çıktıktan sonra arabasına giderken fakir bir kız olan Bayan Smith kendisine yaklaşır. Ondan bir fincan çay parası dilenen Bayan Smith'i evine götürmek ister, "*Hadi gel, eve gidip birlikte çay içelim*" (Mansfield,1922) der. Onu beslemek ve bundan sonraki hayatında onun bakımından sorumlu olmak gayesindedir. Kuşkusuz, bu teklifinin altında sosyal statüsünü yükseltme eğilimi de vardır ancak teklif iyi bir niyetle yapılmıştır. Nitekim, kadınlar kendi doğalarını çok iyi bildikleri için diğer kadınların da benzer durumlarda nasıl tepki gösterebileceklerini bilir. "Bir de bu zavallı kızın hizmetçilerin bakışlarından kurtarmak istiyordu" (Mansfield, 1922). Rosemary böylelikle kızın evinde gibi hissetmesini sağlamak ve onu rahatlatmak için elinden geleni yapar. Ev, Rosemary'nin güvenli bölgesi ve yaşam alanıdır. Bayan Smith ise onun tebaası konumuna geçmiştir bile. Bu şekilde gerçekten de bir ömür geçirebilirler. Rosemary kıza şöyle der:

"Artık böyle yaşamak zorunda kalmayacaksın. Sana ben bakacağım. Ağlama artık. Bana rastladığın çok iyi oldu; anlamıyor musun? Şimdi birlikte çay içeceğiz ve sen her şeyi anlatacaksın bana. Senin için bir şeyler düşüneceğim. Söz veriyorum. Kes ağlamayı. Yazık ediyorsun kendine. Lütfen" (Mansfield, 1922).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Ancak kocası Philip eve döndüğünde bu durumdan hoşnut olmaz: “*İyi de ne yapacaksın onu? diye sordu Philip yüksek sesle.*” Ancak Rosemary herhangi bir tehdit unsuruna karşı da her an kızı koruyup kollamaya hazırdır: “*İyi davranacağım, çok sevecen olacağım ona karşı, bakacağım ona; nasıl bilmiyorum. Henüz konuşmadık, fakat her türlü ilgiyi – özeni – kendini iyi hissetmesi için –* Çabuk çabuk konuşuyordu Rosemary.” Philip bu durumun imkânsız olduğunu söylese de (“*Sevgilim, sen aklını kaçırmışsın ...kesinlikle olmaz böyle bir şey*) Rosemary kararında ısrarcıdır. Bayan Smith sanki onun yeni oyuncuğu olmuştur. Şımarık bir çocuk gibi diretir:

“Böyle söyleyeceğini biliyordum zaten,” diye sitemle karşılık verdi Rosemary, ‘ben istiyorum, bu neden yeterli değil mi?’ Hem bunun gibi olayların yaşandığını sık sık okumuyor muyuz? Ben karar verdim” (Mansfield, 1922).

Karısını iyi tanıyan Philip ona Bayan Smith’in ne kadar da güzel gözüktüğünü söyleyince Bayan Smith artık Rosemary için bir tehdit unsuru hâline gelmiştir. Bu tehdit karşısında Rosemary kendini kaybeder: “‘Saçmalıyorsun!’ dedi Rosemary. Dışarı çıktı, ama yatak odasına dönmedi. Çalışma odasında gidip masasının başına oturdu. Güzel ha! Hem de çok güzel?” (Mansfield, 1922). Philip bu yorumu Bayan Smith’i evde görmek istemediği için yapmış, eşini manipüle etmiştir. Kıskançlık duygusu, Rosemary’nin muhakemesinin önüne geçer. Kendini yetersiz ve Bayan Smith’e göre daha aşağı bir varlık olarak görmesine yol açar. Kendi yaşam alanında böyle bir tehdit ortadan kalkmalı, Bayan Smith bir an önce bu evden gitmelidir: Güzel ha! Çek defterini önüne çekti. Fakat, hayır, çeklerin yararı olmazdı kuşkusuz. Bir çekmece açtı, birer sterlinlik beş banknot çıkardı, baktı. İkisini geri koydu, üçünü eline sıkıştırarak yatak odasına döndü” (Mansfield, 1922). Bu nedenle daha önceki bütün hayırsever duyguları yok olur ve kıza üç sterlini verip evden göndererek psikolojik şiddet uygular. Eserin sonunda kocasının kendisini manipüle ettiğinin farkına varmadan ona “Ben güzel miyim?” sorusunu sorarak yine eski, gamsız hayatına döner.

Ayşe Kulin’in 2004 yılında yayınlanan büyük bir kısmında 1940’lı yıllardan günümüze Bozova Konağında yaşanan olayların tasvir edildiği *Gece Sesleri* romanında anne-kız ilişkileri ve aile içi şiddet türleri üzerinde durulmuştur. Egenin tanınan bir ailesinde meydana olaylar romanın merkezinde yer alırken Kulin, birbiri ardına gerçekleşen askerî darbelerin Türk toplumu üzerindeki sarsıcı etkilerini eserine ustalıkla yaymıştır. Konağa çocuk yaşta gelin giden Sultan, onun yaveri Satı ve konağa yıllar sonra hizmetçi gelen Ziyet arasındaki çarpık ilişkiler kadınlar arasındaki zulmü açıkça göstermiştir. Eser genelinde kendisini tehdit altında hisseden kadınların diğer kadınları nasıl ötekileştirdiği, izole ettiği ve gerekirse yaşam alanından uzaklaştırdığı görülür:

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

"Sultan'ın anası genç ölmüştü. Onu koruyacak, kollayacak ablaları da yoktu. Beş erkek kardeşin arasındaki tek kız çocuğu Sultan. On beşini bitirdiği yıl, Sultan'ı çevredeki en zengin ağanın küçücük bir kız çocukla dul kalan oğluna istemeye geldiklerinde, babasının eve yeni getirdiği analığı evliliği münasip bulunduğunu söylemiş, hemen gelin etmişti üvey kızını. Evinden ayrılmadan önce çok ağlamıştı Sultan. 'Boyundan bosundan utan, kızım,' deyip durmuştu analığı, yaşına göre iri ve uzun boylu olan Sultan'a" (Kulin, 2019: 45).

Kadınların birbirlerine uyguladıkları şiddetin başlıca nedenlerinden biri de içselleştirdikleri toplumsal rol algısıdır. İktidar onlara kendilerini öylesine ikinci sınıf varlıkmış gibi hissettirir ki diğer kadınları da bu yönde eğitmeye çalışırlar. Belli bir zaman ve birikimden sonra iktidarın artık hiçbir şey yapmasına gerek kalmaz. Kadın zaten kadının kurdu hâline gelir (Sarı, 2019). Onları gözetleyenler tarafından cezalandırılmaktan korkan ancak ne zaman gözetlendiğini veya tam olarak ne zaman cezalandırılacağını bilmeyen kadınlar kızlarının da gözetlendiğini ve yine kızlarının yanlış hareketlerinden dolayı kendilerinin cezalandırılacağını düşündüğü için kızlarını da kendileri gibi yetiştirmeye çalışırlar ve gerekirse cezalarını gözlemciye bırakmadan kendileri vermeye hazırdır.

"Nedim Baba'yla karakollardan eve dönüşlerimin bir seferinde, annem suratıma bir tokat atmamak için zor tutmuştu kendini. Bana sarılmasını beklerken, havaya kalkan ve yüzüme inemeyen eline bakıp, 'Az daha vuruyordun bana anne!' demiştim. Geç kaldım kızım. Sana vurmakta geç kaldım. Seni, bir şehir eşkiyasına dönüşmeden önce dövmeliydim" (Kulin, 2019: 17-18).

Ayda, kendisine biçilen göreve uymadığı için aslında kızı Aslı'nın değil kendisinin cezalandırılması gerektiğini düşür. Onu yetiştirirken, ona şiddet göstermeyerek hata yaptığından ve şimdi de bunun için çok geç olduğundan ve ayrıca kızının da gözlemci tarafından cezalandırılacağından emindir. Birbirlerine uyguladıkları şiddetin sadece psikolojik değil ayrıca sosyal bir yönü de vardır (Akçora 2020: 59). Psikolojik şiddet, en yıkıcı şiddet türü olsa da sosyal şiddet, kadını pasif ve edilgen bir konuma düşüren ve bu sebeple de maruz kaldığı diğer şiddet türlerine de karşı koyamaz hâle getiren bir baskı türüdür. Tam olarak bu baskıyla iktidarı güçlendiren Panoptikon modelinin benimsenmiş olduğu toplumların bakış açısına göre, eğer bir kadın herhangi bir şekilde şiddete uğruyorsa, bunu hak ettiği içindir. Panoptikonu bu kadar güçlü ve istikrarlı kılan ise şiddete uğrayan kadının bile bizzat kendisinin bunu hak ettiğini düşünmesidir:

"Babası kim bu bebeğin?" diye soran olmadı Ziyet'e, Ziyet de kimseye hiçbir şey anlatmadı. Zaten Satı ona eğer bu halinde başının üstünde bir dam istiyorsa, hiç konuşmamasını tembihlemişti. Bir halt etmişti, bir suç işlemişti, yapacağı susmak ve büyüklerinin onun için hazırlayacağı kadere boyun eğmekti. Doğuma kadar ortalıkta gözükmemesi gerekiyordu. Zaten zorlu bir kış yaşıyorlardı, insanlar burunlarını çıkaramıyordu dışarı. Karnı burnunda aylarını hep evin içinde geçirdi kız. Doğumdan sonra bebeğiyle birlikte bir başka yere yollanacaktı. İtiraz edecek hali yoktu Ziyet'in, suçlu olduğunu biliyordu. Yusuf'u yatağına çağırması ama bağırap yardım da istememiş, başına gelenleri ertesi gün Satı'ya anlatmamıştı." (Kulin, 2019: 49-50).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Hem ataerkil zihniyet hem de toplum baskısı, cinselliği kadınlar için bir tabu hâline getirmiştir. Kadının kendi bedeni üzerinde söz hakkı yoktur. Cinsellik hakkında konuşamaz. Rızasıyla cinsel deneyim yaşayan kadınlara toplumda kötü gözle bakılır. Hürriyeti yoksun bırakılarak tecavüze uğrayan kadınlara bile cinsel deneyim yaşadığı gözüyle bakılır. Diğer kadınların gözünde de herhangi bir ayırım yoktur. Öyle ya da böyle o kadın artık kirlidir:

"Hanım konuşmaya gelecek senle," dedi. "Suratını kıstıkleyip durma böyle. Kalkar elini öpersin, o konuşmadan konuşmazsın. Kız duydun mu beni?"

"Ne deyecekmiş bana? Benim ne günahım var? Ben mi bindim oğlunun üstüne? Kovacaksa beni, sana söyletse ya! Ah Satı Bacı, odanda yataydın gelmeyecekti bunlar başıma ..." (Kulin, 2019: 38-39).

Toplum baskısı mağduru kadınlar zamanla baskıyı oluşturan unsurlara dönüşür. Özellikle kendi evlatları söz konusu olduğunda diğer tüm kadınları düşman olarak algılayarak bir rekabete girer. Bu durumdaki bir kadının işlediği şiddet her türden olabilir.

SONUÇ

Çalışmamızda, ataerkil toplum yapısının sindirdiği, ötekileştirdiği ve edilgen bir hâle getirdiği kadınların neden bu düzeni yıkamadıkları ile ilgili açık bir sebep ortaya konmuştur. Toplumu en iyi şekilde özetleyen edebiyat sanatı yoluyla binlerce yıl öncesinden günümüze kadar çeşitli mit ve romanlardan elde edilen bulgularımıza göre kadınları bu denli pasif, izole ve erkekler karşısında kırılabilir bir hâle getiren başlıca sebepler arasında kıskançlık ve birbirlerine uyguladıkları çeşitli şiddet türleri olduğu görülmüştür. Bir aradayken önemli bir güç teşkil eden kadınlar, başta ataerkil bir gücün bulunduğu Panoptik toplum modeli nedeniyle birbirlerinden ayrılmış ve bir zaman sonra aralarındaki mesafeyi kendi iradeleriyle açmıştır. "*Kendine (iktidara) tabi kılınmış olanları tekdüze ve kitlesel bir şekilde dize getirmektense; onları ayırmakta, çözümlemekte, farklılaştırmakta, bu ayırıştırma süreçlerini gerekli ve yeterli tekilliklere kadar götürmektedir*" (Foucault, 1992: 213). Kadınların sadece kendilerini baskılayan ve yabancılaştıran, adeta aşağı bir varlığa dönüştüren unsurlarla değil birbirleriyle de savaş hâlinde oldukları gözlemlenmiştir.

Rosemary, Bayan Smith'i kıskanmak yerine eşinin onu manipüle ettiğini anlasaydı onunla iyi bir dostluk kurabilir hatta ondan farklı alanlarda yararlanabilirdi. Benzer bir şekilde, Sultan, Ziyet'i ötekileştirmek yerine ondan doğan çocuğu kabul etseydi, Ziyet, Nedim'e süt annelik yapmak zorunda kalmaz ve daha sonrasında onunla ilişkiye girse bile bu çarpık ilişki Ayda'nın annesini yataklara düşürmezdi.

Görüldüğü üzere kadınların trajik sonlarının arkasında yatan temel unsurlardan biri, yine başka kadınlardır. Eşlerine şiddet uygulayan, onları baskılayan erkeklerin bunu yapmasının nedenlerinden

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

biri başka kadınlardır. Eşlerini ezip sindiren erkeklerin bunu yapmalarının sebebi çoğu zaman erkeğin annesinin, kız kardeşinin veya kendi ailesinden başka bir kadının eşi hakkında yaptığı yorumlardır. Tüm dünya genelinde gelin-kaynana arasındaki çatışmalar bunun en net göstergesi olmuştur. Çalışmamızda, kadının bu pasif ve edilgen rolden çıkması için ataerki ile savaşa girişmeden önce kendi içinde bir ittifak kurması gerektiği sonucuna varılmıştır. Binlerce yıldır bir arada ve uyum içinde yaşayamamaları erkek egemenliğinin onların üzerindeki baskısını artırmasına yol açmıştır. Kıskançlığın yanı sıra, süregelen toplum normları ve kendi içlerindeki görünmez zincirler de onlara birbirlerine düşman olmaları gerektiğini dayatmıştır. Panoptik toplum düzeni nasıl ailede başlayıp izlenme duygusunu içselleştiriyorsa kız kardeşlik olgusu da anaerki bir yapılanma yoluyla yine ailede başlayarak topluma yayılabilir. Anne figürü, kız çocuklarını toplum normlarına göre değil olması gerekene göre yetiştirirse kadın özgür, kendi fikri olan ve bağımsız bir birey hâline gelecektir. Yine anne figürü, oğlan çocuklarının eninde sonunda başka bir kadınla yeni bir hayat kuracağını bilincine vararak, koruma içgüdüsünden de olsa, evlatlarının yanında gördükleri kadınları bir tehdit unsuru olarak görmek yerine evlatlarını emanet ettikleri kadınlar olarak görebildiği sürece söz konusu kız kardeşlik sağlanabilir. Böylece erkek karşısında tek başına kaldığında “kırılgan” bir rol üstlenen kadınlar bir araya gelerek cinsiyetçi egemenliğin üstesinden gelebilir.

KAYNAKÇA

Akçora, Ercan. (2020). “Ayşe Kulin’in Gece Sesleri Romanında Kadına Yönelik Şiddet”. *Asya Studies Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, 56-66.

Deluze, Gilles, “Denetim Toplumu Nedir?”, çev. Ulus Baker. <https://vesaire.org/denetim-toplumu-nedir/#:~:text=Foucault%20%E2%80%9Cdisiplin%20toplumlar%C4%B1%E2%80%9Dn%C4%B1%20on,ku%C5%9Fatma%20mek%C3%A2nlar%C4%B1%20d%C3%BCzenlemeleriyle%20ay%C4%B1rt%20edilirler.%20Eri%C5%9Fim%2025.02.2021> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

Erkan, Mukadder. (2016). “Kadının Geniş/Dar/Son Zamanları: Ayşe Kulin’in Anlatı Dünyasına Foucaultcu Bir Yaklaşım”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 4, 384-399.

Foucault, Michel. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* İmge Kitabevi Yayınlan: 50.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Manokha, Ivan. (2018). “Surveillance, Panopticism, and Self-Discipline in the Digital Age”, *Surveillance & Society*: Vol 16, No 2.

Mansfield, Katherine, *Bir Fincan Çay, 1922*, çev. Haluk Erdemol, <http://katherinemansfieldsociety.org/assets/KM-Stories/A-Cup-of-Tea-Turkish-Translation-by-Haluk-Erdemol.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

Oates, Ryan. “The Horrible Tale of Medusa”, <https://www.theodysseyonline.com/horrible-tale-medusa>, (Erişim Tarihi: 25.02.2021).

Sarı, Aslı M. (2019). “Kadınların Bastırılmayan Doğası”, <https://www.oncevatan.com.tr/kadinlarin-bastirilmayan-dogasi-makale,45490.html> (Erişim Tarihi: 24.02.2021).

“The Panopticon” <https://www.ucl.ac.uk/bentham-project/who-was-jeremy-bentham/panopticon> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

**KADINA YÖNELİK TOPLUMSAL CİNSİYET KALIP YARGILARININ TARİHSEL VE
DİNSEL BOYLAMDA İNCELENMESİ**

Berçem ÖDEN*

ÖZET

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak kişinin içine doğduğu toplumun kültürü tarafından yaratılan kadın ve erkeğe yönelik belirlenen düşünce, özellik, rol ve yargılardır. Bu anlamda kuşkusuz bu olguların belirlenmesinde dinde etkilidir. Nitekim bir toplumdaki dinî yapı ile o toplumun diğer alt sistemleri iç içe geçmiştir. Buna bağlı olarak toplumdan topluma değişiklik gösteren, her toplumun kendi yapısına bağlı olarak toplumsal kalıp yargıları oluşturulmuştur. Malinowski'nin inceleme eksenine aldığı anaerik toplumlara baktığımızda orada, Russell'in ele aldığı tarzda bir Hristiyan geleneği olmadığı ve kadına yönelik geleneksel yargıların olmadığı bir toplum sistemi olduğunu görürüz. Benzer olarak Foucault'un inceleme eksenine aldığı antik Yunan toplumuna baktığımızda oradaki kadına yönelik algı, toplumsal yapıyı şekillendiren mitolojik anlatılardan etkilenerek toplumsal yaşamda karşılık bulmuştur. Bunun yanı sıra Marksist bakış açına göre, ilkel toplumlarda bireysel aşkın olduğu ancak üretim araçlarının erkeğin eline geçmesiyle birlikte kadın, erkek tahakkümü altına girmiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri hem din hem de toplumun üretim ilişkilerinden, siyasi ve kültürel yapısından bağımsız değildir. Bu çalışma, kadın ve erkeğe yönelik birçok anlamda kendini gösteren toplumsal cinsiyet rollerine yönelik oluşan algılara ışık tutabilmek amacıyla tarihsel ve dinsel boylamda ele alınarak yazılmıştır. Bu amaçla öncelikle toplumsal cinsiyet kavramının kökenlerine inilerek ve ilkel toplumlara uzanan çalışmalar ışığında tarihsel bir okuma yapılmıştır. İkinci olarak ise toplumsal cinsiyet rollerini keskinleştiren din olgusu ele alınmıştır. Din ekseninde oluşan cinsiyete yönelik kalıp yargılarının temelleri ise, kadınların bir yandan korkutucu ve tehlikeli olarak resmedildiği ancak diğer taraftan da arzu duyulan kişiler olarak anlatıldığı Yunan mitolojisinde aranmıştır. Bu bağlamda dinî yapının cinsiyetlere yönelik oluşturduğu algının toplumsal yaşama ve felsefe alanına yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Antik Yunan, Mitoloji.*

---

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, iletişim: odenbercem@gmail.com.

GİRİŞ

John Dewey'in ifade ettiği gibi "Toplumun psikolojik öğeleri üzerinde bir tartışma başlatmadan önce, ilk etkinlikleri belli ve anlam yüklü eğilimlere dönüştüren toplumsal koşulları bilmeye gereksinimi var. İşte toplumsal psikolojinin gerçek anlamı böyledir. İlk insan doğası kaba gereçler yaptı, ama gelenek tasarıları ve makinayı yaptı. İnsanı yaratan akıl ve güdü değil, gelenektir" (Malinowski, 1989). Toplumsal cinsiyet kavramını Dewey'in bu iddiası üzerinden tanımlayarak, yola çıkacak olursak, bu kavram verili olmayan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda Gerda Lerner (1986)' e göre cinsiyetlere yönelik oluşturulan kalıp yargılar özel mülkiyetin ortaya çıkmasına dayanır. Benzer olarak Engels (1990)'de kadının tahakküm altına alınmasını, erkeğin ev dışı işlerle konumlandırılırken kadının ev içine hapsedilmesinin temelini özel mülkiyete dayandırır. Bunun yanı sıra Russell (1983) ise, toplumsal cinsiyete yönelik algıların din ve ekonomik temelli olduğunu iddia eder. Ona göre bir toplumdaki dinî yapı diğer tüm yapıları belirler.

Bu bağlamda Antik Yunan toplumuna baktığımızda, o toplumda kadın ve erkeğe yönelik verili olan biyolojik farklılıklar, mitolojik hikâyelerin etkisiyle verili olmayan biçimde, toplumsal hayatta yer bulmuştur. Dolayısıyla dinin toplumda cinsiyetlere yönelik rol ve davranışların belirlenmesinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyete yönelik kalıp yargılarının ortaya çıkışı evrimci sosyolojik bakış açısına göre ele alınacaktır. Toplumsal yargıların oluşmasında büyük bir etmen olan din olgusu, Antik Yunan dönemindeki mitolojik alıntılardan yola çıkarak toplumsal yaşama ve felsefe alanına etkisi incelenecektir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ortaya çıkışına yönelik tarihsel bir okuma yapmak ve bu bağlamda yargıların ortaya çıkmasında etken olan din olgusunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda "Kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan" (Erişti, 2013), bir yaklaşım olan nitel araştırma yönteminin, doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

1. Kavramsal Olarak Toplumsal Cinsiyet

Tüm canlılar doğaları gereği dişi (female) veya er (male) olarak dünyaya gelir. Biyolojik cinsiyet olarak adlandırdığımız bu sınıflandırma, yaratılışımızın bir ürünü olarak verili bir yapıdır. Öte yandan toplumsal cinsiyet, verili bir yapı değildir (Vatandaş, 2007). Daha açık bir ifadeyle, hayvanlar anne

karnından fırından çıkan toprak kap gibi çıkarken, insanlar ocaktan çıkan erimiş bir cam gibi çıkarlar (Harari, 2020). Dolayısıyla diğer canlılardan farklı olarak, doğaları gereği şekillendirilmeye açıktırlar. Bu anlamda toplumsal cinsiyet yargıları yaratılıştan gelen doğal bir yapı olmasa bile, insanın doğası gereği şekillendirilmeye açık oluşunun ürünüdür.

Toplumsal cinsiyet, özel alandan kamusal alana kadar kadın ve erkeğe yönelik biçilen rolleri ifade etmektedir (Işık, 2020). Daha geniş bir ifadeyle, kişinin kadın ve erkek olarak fizyolojik, biyolojik ve genetik niteliklerini tanımlayan biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal cinsiyet kişinin içine doğduğu toplumun kültürü tarafından kadın ve erkeğe atfedilen özellikler, beklentiler ve kalıp yargılardır (Kalaycı, 2015). Bu rollerin inşa edilmesi kişinin doğumu ile başlar. Turğut (2017)'un ifade ettiği gibi, insanları topluluklar olarak bir arada tutan şey, değer, ahlak, gelenek ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardır. Benzer olarak John Dewey'in iddia ettiği gibi "insanları bir arada tutan şey akıl ve güdü değil, gelenektir." Bu anlamda Foucault (2019)'nun güç-özne ekseninde ifade ettiği çözümlemede geleneksel olarak güce sahip olan erkekler, kadın (özne) üzerinde şekillendirici etkiye sahiptir. Nitekim kadına biçilen geleneksel rol; yemek yapan, kocasına itaat eden, ev içi işlerle uğraşan ve çocuk bakımından sorumlu olan vs. olarak belirlenmiştir. Toplumsal yaşamda kadına ve erkeğe verilen roller kuşkusuz üretim ilişkilerinden, dinden, kültürden ve geleneklerden bağımsız değildir. Engels (1990)'a göre toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşumu, erkek ve kadın arasında uçsuz sınırlar oluşması doğrudan üretim biçiminin kadının elinden erkeğin eline geçmesi ile ilişkisi vardır. Ona göre kadın ev içi alana hapsedildiğinden beri, bir nevi erkeğin baş hizmetçisi olmuştur. Russell (1983) ise bir toplumdaki cinsiyetler arası rolleri oluşturan etmenlerin başında din geldiğini savunmuştur. Dinin aşk gibi doğal duyguları ötelediğini, onun yerine kıskançlığı erdem olarak gördüğünü vurgulamıştır. Ayrıca bir dini geleneğin oluşmasıyla birlikte ilkel toplumlarda önemli olmayan, ancak sonradan kadına yönelik iffet kavramının önem kazandığını vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi, toplumsal cinsiyet kavramı ve bu kavramın yarattığı eşitsizlik kişinin doğasından kaynaklanmamaktadır. Daha çok içinde bulunulan toplumun dini, ekonomik, siyasi, kültürel yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu anlamda bir sonraki kısımda toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu, tarihsel bağlamda irdelenecektir.

2. Tarihsel Bağlamda Evrimci Sosyolojik Perspektifle Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarına Bakış

Malinowski (1989)'nin ifade ettiği gibi bir toplumdaki toplumsal yargıları anlayabilmenin en etkili yolu toplumun en küçük birimi olan aile ilişkilerine bakmaktır. Aile içinde toplumsal cinsiyet

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

rollerini oluşturan en önemli etken ise kuşkusuz içinde bulunulan toplumun üretim ilişkileri, kültürü, dinî ve siyasi ilişkilerdir. Bu bağlamda aile her toplumda aynı değildir. Morgan (1989)'nın vurguladığı gibi aile hareketli bir kurumdur. Toplum ilerledikçe aile içindeki kadın erkek ilişkileri de değişime uğrayacaktır. Dolayısıyla her toplumda farklı aile türleri ve farklı toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ortaya çıkacaktır. Yine Morgan (1998)'ın ifade ettiği gibi aile türlü değişimlere uğramıştır. İlkel toplumlarda olan cinsel serbestlikten, Kanyakınları ailesi, Punaluan aile, Syndyasmian (çiftlendirici) aile, anne soyundan baba soyuna geçilen ataerkil aile ve son olarak tek eşli aileye kadar aile mefhumu türlü değişimlere maruz kalmıştır. Buna bağlı olarak toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kalıp yargılar da farklılaşmıştır. Nitekim Malinowski (1989)'nin inceleme eksenine aldığı anaerkil toplumlarda aile içindeki tutkuların, çatışmaların, bağlılıkların, değerlerin ve rollerin değiştiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bu değişimlerin oluşumunda dinlerin, efsanelerin ve törenlerin etkisi olduğu ve böylelikle toplumsal örgütlenme biçiminin değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. Öncelikle ana hukuku ailelerine baktığımızda bu aile biçimi ataerkillikten önemli ölçüde ayrılmaktadır. Nitekim burada baba ailenin reisi değildir, çocuklar da babanın mirasçısı değildir. Bu toplumlarda gençler ilişkilerini ailelerinden bağımsız olarak yaşayabilmekte ve çiftler evlenmeden aynı evi paylaşabilmektedir. Duruma göre aralarında bir evlilik sözleşmesi yapabilmektedirler. Ancak burada önemli bir ayrım çocuğun anne karnına düşmesi ile ilgili olarak babanın bir görevi yoktur. Başka bir ifadeyle baba çocuğun doğumunda rol oynamadığı varsayılır. Bu nedenle baba için çocuğun kimden olduğunun bir önemi yoktur. Yalnızca eşinin çocuğu olması itibari ile çocukla ilgilenme ve bir dost ilişkisi içinde olması söz konusudur. Bu toplumlarda baba rolünün yerine geçen kişi yine bir erkektir. Ancak anne soyundan bir erkek bu yetkiye sahiptir. Genellikle annenin erkek kardeşine yönelik çocukların büyük bir saygısı vardır. Miras da aynı şekilde dayı ölünce çocuklar arasında bölüştürülmektedir. Bunun yanı sıra dayı ailenin geçiminden sorumlu olan kişidir. Dolayısıyla annenin erkek kardeşi aile içinde disiplin, yetki ve yaptırım gücüne sahiptir. Mirasın dayıdan geçmesi dolayısıyla, babanın kendi çocuklarına mallarını bırakması söz konusu değildir. Çünkü toplum babaya çocuk üzerinde herhangi bir yetki vermemiştir. Bunun yanı sıra erkek ve kadın ilişkileri bağlamında baktığımızda, bu toplumlarda kadının konumu erkeğin baskısı altında şekillenmemektedir. Kadının kendi malı ve toplum içinde yeri vardır. Dolayısıyla Morgan (1986)'ın belirttiği gibi bu tür toplumlarda oluşan ilişki biçimleri kıskançlığa çok az yer bırakan ilişki biçimleri oluşturmuştur.

Russell (1983) ise, evlilik ilişkilerinin ve bu ilişkilerin oluşturduğu rollerin, değerlerin ve kalıpların içgüdüsel, ekonomik ve dinsel olmak üzere üç etkene bağlı olarak oluştuğunu vurgulamaktadır. Ancak bununla birlikte neyin içgüdüsel neyin dinsel kaynaklı olabileceğini söylemenin güç olduğunu ifade etmiştir. Mesela kıskançlık ve aşk gibi duygular içgüdüsel duygulardır. Fakat insan eylemleri üzerinde oldukça belirleyici bir etkiye sahip olan dinin, bu içgüdüsel eylemleri ayırabileceğini söylemiştir. Nitekim ona göre din kıskançlığı bir erdem olarak görürken aşkı ötelemiştir. Bu bağlamda Russell'e göre kadının iffetinin korunması gibi kavramlar ataerkil aileyi olanaklı kılmak için oluşturulmuştur. Yukarıda ele aldığımız Malinowski ve Morgan'ın inceleme eksenine aldığı toplumlarda kocanın karısını başka erkeklerle paylaşması ya da çok kocalık eskiden yargılanmazken, Russell'e göre çağdaş Avrupa'da bu durum hoş karşılanmamıştır. Bunun sebebi içgüdüsel olarak düşünülse de bunlar dinsel törelerden kaynaklı olduğunu vurgulamıştır.

Engels (1990) ise olayı ekonomik boyutları ile ele almıştır. Ona göre özel mülkiyet fikrinin ortaya çıkması ile evlilikler içindeki yargılarda değişmiştir. Morgan'ın fikirleri ile yola çıkan Engels eski zamanlarda evliliklerin kıskançlığa yer bırakmayan bir boyutta olduğunu ve evliliklerin bireysel aşka dayandığını vurgulamıştır. Ancak özel mülkiyetin ortaya çıkması ile yani mirası kişinin kendi çocuklarına bırakma fikri doğması ile artık bir baba için çocuğun kimden olduğunu bilmek önemli bir hâle gelmiştir. Bu bağlamda soyun anneden babaya geçmesi ile tek taraflı bir nâmûs fikrinin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Russell (1983)'ın vurguladığı gibi eşin iffetli olması ve eşinin onun iffetinden şüphe duymaması, aynı zamanda çocuk ve baba arasındaki ilişkinin belirleyicisi olmuştur. Ayrıca Engels (1990)'e göre özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte, üretim araçlarına erkeğin sahip olması ve miras gibi bir olgunun ortaya çıkması ile kadına yönelik toplumsal yargılarda oluşmaya başlanmıştır. Bu anlamda evliliklerde tek taraflı bir sadakat beklenmesinin yanı sıra kadın kocasına hizmet eden, özel alanla sınırlı kalan, yemek yapan, çocuk bakan bir konuma itilmiştir.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşumuna yönelik bir başka yorum da Foucault' nun güç özne ayrımına dayanmaktadır. Foucault (2019)'nun yaptığı güç-özne ayrımına göre, güç iktidar sahibi olmak iken, öznedeki iktidarın sahip olduğu ve şekillendirdiği bir olgudur. Bu anlamda geleneksel olarak güce sahip olan erkeğin, kadın üzerinde baskı kurduğu ve bu baskı yoluyla kadını bir özne gibi şekillendirmesi söz konusudur. Dolayısıyla güce sahip olan erkeğe hizmet eden, kadının başka bir deyişle gücün öznesinin çocuk bakan, yemek yapan, evinin kadını gibi birçok sıfat ile kategorileştirilmiştir. Bu anlamda Foucault toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının bu güç-özne ilişkisi bağlamında ortaya çıktığını savunmuştur. Öznenin bir inşa olduğunu ifade eden Foucault, öznenin tüm toplumlarda var olduğunu ve mevcut toplumun iktidar ilişkilerinin bir ürünü olduğunu bu nedenle

kurgusal olduğunu ve empoze edildiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri, dinden, kültürden, toplumun benimsediği değerlerden, ekonomik sistemden, toplumsal yasalardan bağımsız değildir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri farklı kültürler tarafından farklı şekillerde inşa edilen bir kültürel durum olduğu yargısına buradan hareketle ulaşabiliriz (Çakırcı &Çalışır, 2015).

1. Din ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşumu kuşkusuz dinden, üretim ilişkileri ve iktidar ilişkilerinden ayrı değildir. Bu ilişkilerin her biri kendi içinde bir kategoriye konularak toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşturulması noktasında ele alınabilir. Ancak bu çalışmada her biri kendi içinde detaylı olarak ele alınabilecek başlıklar arasında din ve toplumsal cinsiyet yargıları arasındaki bağlantı irdelenecektir.

Bilindiği gibi tüm dinler evliliğe, kadın-erkek arasındaki ilişkilere ve toplumsal düzene ilişkin bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bağlamda dinin toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra bazen de aile veya imparatorluk yapısı dini şekillendirebilmektedir. Bu çerçevede bu kısımda antik Yunan dinî yapısı ve bu dinî yapının toplumsal cinsiyet yargılarını oluşturması bakımından irdelenecektir.

1.1. Yunan Mitolojisi ve Toplumsal Cinsiyet

Toplum için oldukça önemli olan mitolojik anlatılar toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen ve bu rolleri toplumun benimsemesini sağlayan önemli bir araçtır. Yunan mitolojisi, insanların düşlemine dayanan, Yunan tanrıları, tanrıçaları ve kahramanlarıyla ilişkili öykülerden oluşan, yazılı olmayan literatüre dayanan ve dilden dile aktarılarak yayılan, geçerlilik kazanan öğretici varyantlara dayalıdır (Atılğan, 2013). Cinsiyetler arasındaki farklılıklar ve farklılıklara dayanarak oluşan toplumsal cinsiyet rolleri de mitoloji ile oldukça ilişkilidir. Nitekim din, bir toplumdaki değerleri yansıtan ve toplumsal hayata sirayet eden bir olgudur. Bu anlamda Yunan mitolojisinde baktığımızda buradaki imgelemeler felsefeden, sanat eserlerine, toplumsal yaşama ve hatta toplumun en küçük birimi olan aile yaşamına kadar geniş bir çerçevede söylem bularak yerleşmiştir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılarının temelleri bu topraklarda ilk olarak ortaya çıkmıştır.

Yunan mitolojisinde kadının yaratılışı oldukça olumsuz bir şekilde imgenenmiştir. Kadın topluma olumsuzluk getiren bir olgu olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin kadının yaratılışına yönelik ilk günah hikâyesinin bir benzeri antik Yunan'da da mevcuttur.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Mitolojide Hz. Havva'nın yaratılışına benzerlik gösteren, ilk yaratılan kadın olan Pandora ve kutusu bu anlamda birçok anlatıya, filme konu olmuştur. Hatta "Pandora'nın kutusunu açmak" deyimini dillerde dolaşmıştır.

Antik Yunan'da Pandora bir kadındır. Efsane, tanrı Zeus'un insanlar ve tanrılar arasındaki anlaşmazlıkta insanlardan yana taraf olan Prometheus'u tutsak ederek cezalandırması ve onun verdiği akıl ile yüz bulan insanları cezalandırmak istemesiyle tüm olumsuzlukları simgeleyen ve adını da Pandora koydukları kadının yaratılması ile başlar (Erbil, 2015). Tüm tanrıların elbirliği ile süslediği Pandora, kusursuz bir bedene sahip olacak şekilde yaratılmıştır. Ancak diğer taraftan şeytanca bir zihin ve aldatma yetisi kendisine eklenmiştir. Daha sonra Pandora, Zeus'un insanlardan intikam almak için hediye ettiği ve açmaması gereken o meşhur kutu ile yeryüzüne gönderilmiştir (Atılğan, 2013). Ancak Pandora yaratılışı gereği merakına yenik düşerek kutuyu açmıştır. Böylelikle Pandora yüzünden tüm dünyaya kötülük, hastalık, nefret gibi tüm olumsuzluklar yayılmıştır (Karaaslan, 2014). Son olarak kutunun içinde yalnızca ümit kalmıştır. Ancak hatasını anlayan Pandora kutuyu kapatsa da tüm kötülükler yeryüzüne yayılmıştır. İnsanların kötülüklerle mücadele etmesi için konulan ümit ise Pandora'nın yaptığı hatayı fark ederek kutuyu kapatması ile kutunun içinde kalmıştır. Böylelikle Zeus tüm insanlardan intikamını almıştır (Atılğan, 2013).

Bu mitolojik anlatıda görüldüğü gibi insanlığa kötülük getiren, meraklı olarak imgelenen kişi kadındır. Nitekim yeryüzüne yayılan tüm olumsuzluklar, kadının vasıtası ile olmuştur. Bu hikâyeye benzer olarak kadın bedenini olumsuzluk ve çekicilik ile imgeleyen başka hikâyelerde mitolojide mevcuttur (Erbil, 2015). Ancak vurgulanması gereken önemli bir nokta, mitolojik hikâyeler erkeklerin penceresinden yazılmış olmasıdır ve bu nedenle hemen hemen birçok mitte kadın *frenlenmesi* gereken bir formda ele alınmıştır (Atılğan, 2013). Öte yandan bazı mitolojik anlatılarda ise, kadının yeryüzünde olmadığı bir tasavvur yapılmıştır. Evren oluşurken bir kadın varlığının yaratılmadığından hareketle geliştirilen hikâyede, kadına ait olan doğum olayı erkeğe atfedilmiştir. Bu mit temelli evren tasarımında çocukların doğumu, erkek sayesinde gerçekleştirilir. Kadının erkeklerle aynı değerde görülmediği bu toplumsal yapıda, erkeklerin eşcinsel ilişkileri olağan karşılanmıştır (Karaaslan, 2014).

Mitolojiler vasıtasıyla oluşan bu atıflar zamanla toplumsal düzlemde, felsefe yazılarında ve sanat eserlerinde söylem bulmuş ve kadının ikinci sınıf görülmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, kadınlara yönelik dinsel boylamda oluşturulmuş bellek, zamanla toplumsal yaşama, felsefeye, sanata yansımıştır. Atılğan (2013)'ın ifade ettiği gibi mitlerdeki anlatılarla şekillenen toplumsal bakış açısı, bir yandan kadına yönelik karşı konulmaz istek ve tutkuya sahipken, diğer yandan onu tehlikeli,

baştan çıkarıcı, olumsuz olarak görmüştür. Bu anlamda mitolojide tanrıçalar yıkım ve felaketi oluşturan ve ayrıca baştan çıkarıcı niteliklerle ifade edilmiştir. Tanrılar ise yönetim işleri ile alakadar olan özellikleri ile anlatılara konu olmuştur. Dolayısıyla tanrı ve tanrıçalara yönelik bu atıflar toplumsal bir gerçeklik hâline gelerek, kadın ve erkeğe yönelik geleneksel rolleri de oluşturmuştur.

1.2. Antik Yunan'da Dinin Toplumsal Yaşama Yansıması

Öğretici bir niteliğe sahip olan mitolojik hikâyelerin kadınların toplumsal yaşamda yok sayılmasında önemli bir role sahiptir. Bu anlamda dönemin toplumsal yaşamına baktığımızda, ilk göze çarpan alan toplumun en küçük birimi olan ailedir. Aile içinde roller bağlamında ilişkilere baktığımızda, mitolojik alıntılara benzer bir tasavvur oluşturulduğu görülmektedir.

Foucault (2007)'nin inceleme eksenine aldığı Antik Yunan toplumunda, aile mefhumu tek eşlilik ilkesine dayanmaktadır. Buradaki tekeşlilik Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni adlı kitabında betimlediği tek eşlilik yapısına benzerdir. Nitekim burada da evliliklerde tek taraflı sadakat aranmaktadır (Engels, 1990). Bu bağlamda Foucault (2007), bu toplumda bir yandan tek eşlilik vurgusu yapılırken, diğer taraftan da erkeğin haz alanını yasal evlilik ilişkisi dışında bir konuma yerleştirildiğini vurgulamıştır. Nitekim bu toplumlarda evliliğin yalnızca üreme işlevi vardır. Ancak bir evlilik ilişkisi içinde yurttaş sayılan çocuklar olabilmektedir. Bu nedenle erkeğin haz alanı, üreme işlevi olan evlilik ilişkisinin dışına ötelenmiştir. Evlilik içinde kadına baktığımızda kadınlar hem toplumsal hem de hukuksal zeminde toplumsal konumlarına uygun yaşamak zorundadırlar. Bu durumda kadının erkek gibi, evlilik dışında bir haz alanı yoktur. Dolayısıyla her iki eşi de birbirinin tek eşi hâline getiren bir "çifte cinsel tekel" ilkesi antik Yunan'da zorunlu değildir. Kadın kocasına aitse de erkek kendisinden başka kimseye ait değildir. Bu bağlamda kadın kocasının iktidarı altında olan bir özne olarak konumlandırılmıştır. Özne olarak kadının tek rolü yurttaş olabilecek çocuklar verme, ev işleri ile ilgilenme ve kocasına hizmet etmektir.

Ayrıca bu toplumda kadın zayıf, kendi başına bir şey yapamayacak yetersizlikte bir varlıktır. Bunun yanı sıra kadınların denetim altında tutulması gereken, aksi hâlde tehlikeli olabileceği algısı da vardır. Bu nedenle yurttaş olacak oğlan çocuğunun yetiştirilmesi noktasında erkeğe rol düşmektedir. Çünkü zaten yetersiz ve tehlikeli olan kadının iyi bir yurttaş ve iyi bir savaşçı yetiştirmesine imkân yoktur. Bu yaklaşımdan hareketle yetişkin bir erkeğin, çocuğun yetişmesi sırasında ona rehberlik etmesi gerektiği düşüncesi oluşturulmuştur. Bu durum birçok sanat eserinde cinsî sapıklık olarak resmedilmiştir. Oğlan çocuğu ve onun öğreticisi olan yetişkin erkek vazolarda, heykellerde vb. eserlerde aralarında cinsellik içeren motiflerle işlenmiştir (Atılğan, 2013).

1.3. Antik Yunan'da Dinin Felsefe Alanına Yansıması

Antik Yunan'da cinsiyet rollerindeki eşitsizlik, kadının yok sayılması ve vatandaş olarak görülmemesi pek çok kaynakta yer almaktadır. Bu durumun en büyük sebebi kuşkusuz mitolojidir. Dönemin dini yapısı toplumsal hayata sirayet etmesinin yanı sıra felsefe ve sanat eserlerinde de kendini göstermiştir.

Demokrasinin temellerinin atıldığı ve ideal demokrasi tanımları yapılan bir coğrafyada kadınların ötelenen varlıklar olarak görülmesi oldukça ilginçtir. Bu anlamda Yunan felsefesine göre erkeklerin ve kadınların doğası ve rolleri ile ilgili yazılara baktığımızda burada da kadınlara yönelik olumsuz ifadeler göze çarpmaktadır. Dönemin önemli filozoflarından Aristoteles'e göre "Ahlaki iyilik, bütün insanların bir niteliğidir... İlmlilik ve benzer şekilde sebat ve adalet değildir... Bir erkekte var olan şeyler kadındaki ile aynıdır. Bir erkeğin nitelikleri erkeğin yönetmesinde kadının itaat etmesinde görülür (Tannenbaum & Schultz, 2011). Aristoteles'in vurgusu, mitolojik anlatılarla benzerlik içermektedir. Nitekim hikâyelerde tanrıların yöneticilik gibi rolle sahip olması, felsefe alanında yöneticiliğin erkeklere ait bir özellik olarak belirtilmesine neden olmuştur. Öte yandan Aristoteles'e göre, kadın her ne kadar akıl olarak erkekle eşit olsa da kadının erkek karşısında bir otoritesi yoktur. Ona göre kadın aklının otoritesiz olmasının sebebi, kadının aklının duygularını idare etmesinde zayıf olmasıdır. Kadın, bir erkeğin yönetimine muhtaçtır. Bu nedenle bir erkek otoritesine itaat etmek durumundadır (Arnhart, 2011). Dolayısıyla mitolojik anlatılarda tehlikeli, idare edilmesi gereken ve baştan çıkarıcı olarak tasvir edilen kadın algısı, felsefe alanında da benzer şekilde kendisine yer bulmuştur.

Aristoteles'in yanı sıra, antik Yunan felsefesinde kuşkusuz cinsiyet eşitliğini öneren filozoflarda vardır. Mesele Aristoteles'in hocası Platon'a göre "Devlet yönetiminde kadının kadın olduğu için; erkeğin de erkek olduğu için daha iyi yapacağı bir iş yoktur" ifadesi aslında yaratılıştan her iki cinsinden eşit olduğunu söylese de öte yandan Platon, kadının hiçbir işte erkek kadar iyi olmayacağını da vurgulamıştır. Bu sebeple kadının erkekleştirilmesi fikrini ortaya atmıştır (Atılğan, 2013). İlk ifade cinsiyet eşitliğini çağırırsa da aslında bu tür eşitliği sadece erkeklikle örtüşen özellikler sunan kadınlar için ima edildiği görülmektedir. Nitekim erkeklerle eşit statüde olmak isteyen kadınlar, kadınsı davranışlarla özdeşleşen her türlü yönelimlerinden vazgeçmek durumundadırlar. Bu bağlamda kabalık ve güçlülük gibi erkeklerle ilişkilendirilen karakterler uğruna, kadınların kendilerine özgü niteliklerinden arınarak erkeksi tavır sergilemeleri beklenmektedir (Tannenbaum & Schultz, 2011).

SONUÇ

Toplum sürekli olarak ilerleme halindedir. Bununla birlikte icat ve buluşlara paralel olarak ilerleyen toplum gibi toplumsal cinsiyet kalıp yargıları da farklı boyutlar kazanarak ilerlemeye devam etmektedir. Nitekim insanı toplumsallaştıran asıl unsur icatlar yapmasını ve gelişmesini sağlayan akıl değildir; asıl unsur gelenektir. Heywood (2012)'un bahsettiği gibi insan doğası kavramı, insan yaşamını tek boyutlu bir karikatüre indirgenemez.

İnsanın karmaşık, çok yönlü, biyolojik, psikolojik, sosyal ve ruhsal faktörlerden etkilenen bir mizacı vardır. Bu anlamda belirli etmenlere bağlı olarak sürekli değişen toplumsal yargılar söz konusudur. Nitekim ilkel dönemde cinsel serbestliğin olduğu ancak zamanla aile ve toplumsal ilişkilere yönelik farklı kalıp yargıların oluştuğu, evrimci sosyolojik bakış açısı tarafından sıkça vurgulanır. Ana hukukunun hâkim olduğu toplumlara baktığımızda, burada baba hukukunun hâkim olduğu toplumlarda olduğu gibi kurallar yoktur. Erkek, kendi çocuğu olmasa bile sırf eşine duyduğu sevgiden kaynaklı olarak eşinin çocuğuna yönelik içgüdüsel bir sevgi besler. Bunun yanı sıra erkeğin, kadın üzerinde bir baskısı yoktur. Nitekim bu toplumlarda belirli bir din merkezli bir ahlâk sisteminin gelişmediği de bir gerçektir. Dolayısıyla din merkezli ahlâk ilkesinin oluşturduğu her iki taraf için de eşit olan bir cinsel ilişki anlayışı o dönemde henüz oluşmamıştır.

Bu bağlamda, aile içindeki ilişkilerin, değerlerin ve rollerin değişimi dinlerin, değerlerin ve üretim ilişkilerinin değişmesine paralel olarak gelişmiştir. Aile ve toplum ilişkileri içinde cinsiyetler arası yargılar ekonomik, dini, siyasi ve kültürel etmenlere bağlıdır. Bu anlamda eskiden normal olarak görülen, yadırganmayan davranış kalıpları ve ilişkiler günümüzde bu etkiler ışığında hoş karşılanmamıştır. Mesela Engels'in eskiden evliliklerde kıskançlığın olmadığını ancak özel mülkiyetin doğması ile erkeğin üretim araçlarını tekeline geçirmesi ve bu anlamda evliliklerde doğacak çocuğun kimden olmasının önemli hâle gelmesi bu etmenlerin etkisene örnek gösterilebilir. Yine erkeğin bu araçları eline geçirmesiyle birlikte kadının yerinin sadece özel alan olarak imgelenmesi ve bu alan içinde belirli rollere sahip olması yine ekonomik etmen ile cinsiyetler arası kalıp yargılarının değişmesini işaret eder.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını keskinleştiren bir diğer olgu ise dindir. Din, bir toplumdaki değerleri şekillendiren ve yansıtan önemli bir araçtır. Dolayısıyla toplumun dinî yapısı kadın ve erkeğe yönelik toplumsal bakış açısının belirlenmesinde bir diğer önemli etmendir. Bu anlamda aile düzeni, toplumsal yaşam ve din arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede inceleme eksenine aldığımız antik Yunan döneminde dinî yapıya baktığımızda, mitolojik hikâyelerin toplum içinde cinsiyetler arası ilişkileri belirlediğini söyleyebiliriz.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Genel olarak Yunan mitolojisinde kadın oldukça olumsuz bir şekilde tasvir edilmiştir. Bir yandan arzu edilen ama öte yandan şeytani olabilecekleri ve bu nedenle kontrol altında tutulması gerektiği bu anlatılarda ifade edilmiştir. Nitekim kadının yaratılışına baktığımızda aslında Hristiyanlık ve Yahudilik gibi ilahi dinlerdeki yaratılış hikâyesi ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Hz. Havva'nın ilk günahın sahibi olarak görülmesine benzer şekilde Pandora'nın merakına yenik düşerek elindeki kutuyu açması ve tüm topluma kötülük getirmesi, toplumsal hayata da sirayet etmiştir. Bu anlamda kadın toplumda ötelenen, denetim altında tutulması gereken bir varlık olarak toplumsal yaşamda yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

Arnhart, L. (2011). Siyasi Düşünce Tarihi Platon'dan Rawls'a. çev.: Ahmet Kemal Bayram. Adres Yayınları.

Atılğan, K.D. (2013). Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Sayı: 10.

Çalışır, G. & Çakırcı, O. F. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10 (10).

Engels, F. (1990). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. çev.: Kenan Somer. Sol Yayınları.

Erbil, P. (2015). Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi. Arkadaş Yayınevi.

Erişti, B.D.S. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. S.1-17.

Foucault, M. (2007). Cinselliğin Tarihi. çev.: Hülya Uğur Tanrıöver. Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2019). Öznenin Yorum Bilgisi. çev.: Ferda Keskin. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Harari, N. Y. Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi. çev.: Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap.

Heywood, A. (2012). Siyasetin Temel Kavramları. çev.: Hayrettin Özler. Adres Yayınları.

Işık, H. (2020). Aile Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Rolü Gelişimi. E. Bekaroğlu içinde, Anne Babalığa Psikolojik Bakış (245-263). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kalaycı, N. (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Bir Çizgi Film Çözümlemesi: PEPEE. Eğitim ve Bilim 2015, Cilt 40, Sayı 177.

Karaaslan, D. (2014). Antik Yunan'da Kadın Olmak. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2.

Lerner, G. (1986). The Creation of Feminist Consciousness: From The Middle Ages to Eighteen-Seventy. Oxford University Press.

Malinowski, B. (1989). İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı. çev.: Hüseyin Portakal. Kabalcı Yayınları.

Morgan, L.H. (1986). Eski Toplum I., çev.: Ünsal Oksay. Payel Yayınları.

Morgan, L.H. (1998). Eski Toplum II., çev.: Ünsal Oksay. Payel Yayınları.

Russell, B. (1983). Evlilik ve Ahlak. çev.: Vasıf Eranus. Say Kitap.

Tannenbaum, G. D. & Schultz. Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri. çev.: Fatih Demirci. Adres Yayınları.

Tuğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar. Medeniyet ve Toplum, 1(1).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. Sosyoloji Konferansları, Sayı: 35.

SİYASETTE TEMSİLİYET KRİZİ VE KADIN

Merve Aybüke ÖZKAN*

ÖZET

Günümüz demokrasisinde halk karar alma ve politika sürecinden uzaklaştırılmış, görevleri sadece temsilcilere oy vermekle sınırlandırılmıştır. Oy verme süreci de sadece temsilcilerin onaylanmasına dayalıdır. Yöneticilerin halkı yeterince temsil edememesi, demokraside temsil krizine yol açmaktadır. Siyaset, belirli bir çevreye ve iyi bir gelir düzeyine sahip orta yaş üstü erkeklerin katılımına açık olmuştur. Kadınların siyasette yer alması ancak 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kamusal ve özel alan ayrımı kadınların siyasete geç katılmasına ve yeterince temsil edilmemesine sebep olmuştur. Siyasetin “erkek işi” olarak görülmesi, kadınlara yeterli aile ve eğitim desteği verilmemesi kadınların siyasal katılımını olumsuz yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal Katılım, Kadın, Toplumsal Cinsiyet.*

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte kadınlar kamusal alanda kadın erkek eşitliğine ilişkin bazı taleplerde bulunmuştur. Bunlar eğitim, çalışma, evlilik, boşanma, miras, seçme ve seçilme gibi yasal düzenlemelerdir. Ülkemizde bu haklar herhangi bir kadın kitle hareketine gerek kalmadan Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadınlara verilmiş, aynı şekilde kadınların çalışma hayatına girişi de devlet desteği ile gerçekleşmiştir. Fakat bu kadın hakları “kazanılan” değil “verilen” haklar olduğu için devlet desteği ortadan kalkınca kadının çalışma hayatında varlığını sürdürmesi de zorlaşmıştır. Sanayi kapitalizminin gelişmemesi nedeniyle piyasanın kadın işgücüne eksik talebi, kadınların aile ve akrabalık odaklı topluluk kültüründen kopmasını engelledi; bunun yerine, yeni bir devlet kurma arzusuyla şekillenen modernleşme anlayışı, erkekleri devlet, kadınları da modern aileler kurmak için görevlendirdi (Sancar.2013:69). Türkiye’deki ilk kadın pilottan, ilk milletvekiline, sanatçı kadınlardan sporcu kadınlara verilen teşviklerden doğu illerinde öğretmenlik ve doktorluk yapan kadınlara kadar pek çok kadın toplum önünde “idol” olarak sunulmuş ve desteklenmiştir. Fakat

---

* Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

kadının toplumsal statüsündeki yükselişin ardında devletten bağımsız bir kadın hareketinin bulunmaması sebebiyle kısa süre içerisinde bu yükseliş, kadınların tekrar annelik ve ev içi alana sessizce yönlendiği sonuçlanmıştır (Öz Yıldız, 2016:8-9). Ulusun eğiticisi olarak “modern anne” rolünün öne çıkartılması ve bunu besleyen “güçlü kadın” imgesinin gölgesi her zaman kadın haklarının ne olduğuna dair tartışmaları gölgeledi ve cinsiyet eşitliği fikri egemen zihniyete yeterince nüfus edemedi (Sancar.2013:69). Erken Cumhuriyet döneminde kadın hareketlerinin yalnızca devletin izin verdiği ölçüde ve eril onayı sınırlarına hapsedildiğinin en güzel örneklerinden biri Nezihe Muhiddin ve onun siyasetteki deneyimi olmuştur. Millî Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından yeni kurulacak yönetim sisteminin Cumhuriyet olacağını öngörerek kadın hakları hareketlerinin meşru zemini için bir siyasi parti kurmanın faydalı olacağını düşünen Nezihe Muhiddin Cumhuriyet kurulmadan birkaç ay önce Kadınlar Halk Fırkasını kurmaya teşebbüs etmiş, ancak bu talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine 1924’te kurulan Türk Kadınlar Birliği çatısı altında bir araya gelen dönemin kadın hareketi temsilcileri, 1925’de kadınların seçme seçilme hakkının olmadığı ilk seçimde Halide Edip’i ve Nezihe Muhiddin’i aday göstermiş ancak sonuç başarısız olmuştur (Zihnioğlu, 2003:36-38). Tekeli’ye göre, devlet tarafından ön plana çıkarılan milliyetçilik ideolojisi, Osmanlı’dan farklı olarak kadına evin dışında yeni statüler vererek, yeni bir tip oluşturmak istemiştir. Karşılığında sadakat isteyen devlet, Türk Kadınlar Birliğini kapatarak tabandaki kadın hareketine son vermiştir. Böylece feminizmden çok Kemalizm’le özdeşleşen kadın Cumhuriyetin kendilerine getirmiş olduğu haklarla feminizme sırt çevirmiştir (Tekeli, 1993:30-32). Kemalist ideolojinin kadın tipini önceki dönemlerde farklı kılan özelliği asri kadın olmasıdır. Kemalist kadının bir diğer özelliği ise “eğitilmiş-meslek kadını” imajının verilmesidir. Rehberlik görevi üstlenen ilk kuşak Kemalist kadınlar Cumhuriyet ideolojisinin kendilerine yüklediği misyona uygun görev bilinciyle hareket etmişlerdir (Karaca, 2018: 160).

Günümüz dünyasında temsil olgusu, modern demokrasilerin uygulanabilirliği bakımından zorunlu görünmektedir. Bu anlamda modern demokrasinin egemen veya mümkün olabilen tek formu “temsili demokrasi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Andrew Heywood’a (2002:70) göre, “demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir şekli” olan ve bazen “seçmen vekâleti” fikriyle ifade edilen temsili demokrasi, “yönetenler ve yönetilenler arasında güvenilir ve etkili bir bağlantı tesis edilmiş ise demokratiktir”. Günümüzde uygulanan temsili demokrasi modelinin birçok sorunla karşı karşıya olduğu ve bu nedenle her geçen gün etkinliğini biraz daha kaybettiği düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Küreselleşme ve uluslar üstü kurumların gelişmesiyle birlikte, ulus devlet temelinde örgütlenen temsili demokrasilerin ciddi bir biçimde sorgulanması sonucu ortaya çıkmıştır. Temsili

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

demokrasilerin karşı karşıya olduğu en temel sorunların başında, halkın seçimler yoluyla temsilcilerini seçmesi uygulamasının geldiği görülmektedir. Çünkü her ne kadar temsili demokrasilerde egemenliğin gerçek sahibi halk olmakla birlikte halk, bu hakkın kullanımını belirli bir süreliğine seçtiği temsilcilerine devretmekte ve seçim dönemleri dışında genellikle pasif bir rol üstlenmektedir (Çam, 1999: 263-264). Böylece halk karar alma ve politika sürecinden uzaklaştırılmış görevleri sadece temsilcilere oy vermekle sınırlandırılmıştır. Oy verme süreci sadece temsilcilerin onaylanmasına dayandırıldığı için çoğu zaman yöneticilerin aldığı kararlar halkın isteklerini karşılamaz yani seçilmiş kişilerin halktan kopması söz konusudur. Bu nedenle temsili demokrasilerin sürekli olarak bir meşruiyet krizi ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Türkiye şartlarında siyasal kariyer büyük oranda partilerin tekelinde bulunduğu için siyasal sisteme katılım belli siyasi grupların desteklediği ya da belli sosyal düzeydeki insanların katılımına açıktır. Bu alan insanların farklılıklarıyla ya da bireysel olarak yer alacağı bir yer olmaktan çıkmıştır. Ayrıca seçilecek adaylar parti tarafından belirlendiğinden tam anlamıyla bir halk iradesinden söz edilemez. Siyasi partilerin temsili demokraside ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan bir diğeri de temsilcilerin birçok dönem parlamentoda yer alarak temsilciliği, bir meslek hâline getirmiş olmalarıdır. “Yasama kariyeciliği” olarak da adlandırılan bu durum, temsil kavramına ve temsilciliğin doğasına aykırı olduğu gibi, seçimlerin rekabetten ve katılımcılıktan uzak olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yasama kariyeciliği, toplumsal sorunların parlamentoya taşınmasına engel olmakta ve temsilcilerin zamanla halktan uzaklaşmasına yol açmaktadır (Nacak, 2017:199). Temsili demokrasinin bir diğer sorunu ise siyasette kadınlara yeterince yer verilmemesidir. Mutlak siyasal iktidarın sınırlandırılmasını savunan liberal toplumsal sözleşmeler, kadınları kamusal alanda hakları olan kişiler olarak görmemişlerdir. Nitekim 17. yüzyıldan önce kadınların temsil edilmediğine ya da eksik temsil edildiğine dair bir algı yoktur; dolayısıyla kadınların temsil probleminin sorunsallaştırılması oldukça yeni bir meseledir. Bunun nedeni, insanların, kadınların temsil edilmemesi gerektiğini düşünmesinden kaynaklanmamaktadır. Aksine kadınların oldukça iyi temsil edildiklerine olan inançta yatmaktadır. Siyasal, hukuksal ve ekonomik açıdan kadınların babaları/erkek kardeşleri/kocaları tarafından en iyi şekilde temsil edildiğine inanılmaktadır (Sapiro,1981:701). Günümüzde kadınların politikaya katılımı ve temsil edilme oranlarının düşük olmasının temelinde de bu inanç vardır. Çünkü siyaset her zaman “erkek işi” olarak görülmüştür. Zamanında kadınlara eşit oy hakkını savunan öncü düşünürlerden biri olan Mill bile kadınların oy hakkını, sadece bireysel çıkarlarını elde etmek adına “erkeklerle oy vermeleri” olarak algılamıştır; çünkü demokrasi tarihinde kadınlar kendileri adına

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

konuşup kendilerini temsil edememişlerdir (Pateman, 1989:2016-2017). Dolayısıyla kadınların toplumsal hayatta eşit ve özgür bir biçimde var olmasının yolu siyasetten geçmektedir.

YÖNTEM

Araştırma tarama modeline dayalı durum çalışması şeklindedir. Veriler doküman incelemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. 2011, 2015, 2018 yıllarına ait Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'daki kadın milletvekili sayıları, eğitim seviyeleri, yaşları, medeni durumları incelenmiştir. Ayrıca 2009, 2014, 2019 yıllarında yerel yönetimlerde yer alan kadın sayıları incelenmiştir.

BULGULAR

TÜRKİYE'DE KADIN MİLLETVEKİLİ ORANLARI				
Sıra No	Seçim Yılı	Parlamentodaki Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Toplam İçindeki Kadın Milletvekili Oranı %
1	1935	395	18	4,6
2	1939	400	15	3,8
3	1943	435	16	3,7
4	1946	455	9	2,0
5	1950	487	3	0,6
6	1954	535	4	0,7
7	1957	610	7	1,1
8	1961	450	3	0,7
9	1965	450	8	1,8
10	1969	450	5	1,1
11	1973	450	6	1,3
12	1983	400	12	3,0
13	1987	450	6	1,3
14	1991	450	8	1,8
15	1995	550	13	2,4
16	1999	550	22	4,0
17	2002	550	24	4,4
18	2007	550	50	9,1
19	2011	550	79	14,4
20	2015	550	81	14,8
21	2018	600	104	17,3

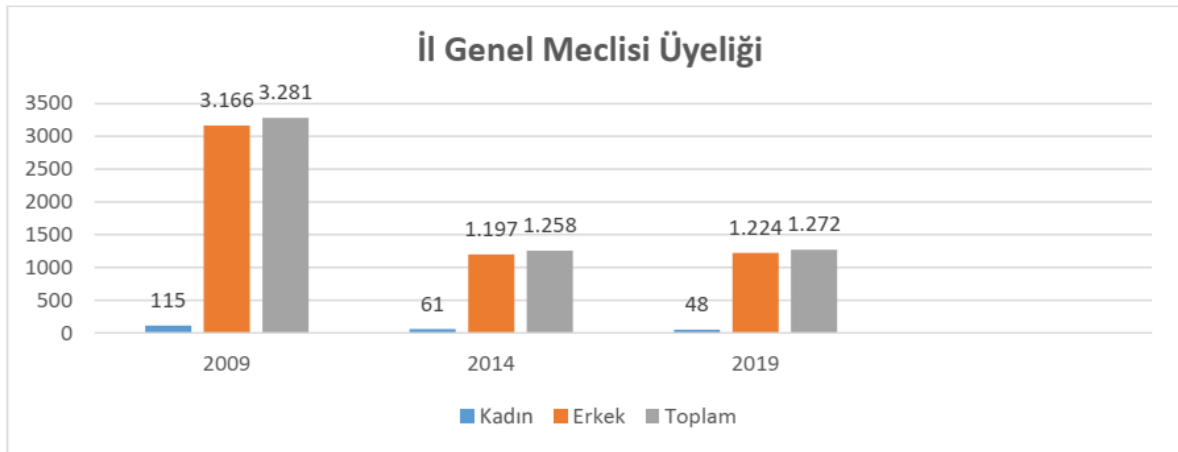

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Tablo 1 1935-2011 Türkiye’de Kadın Milletvekili Oranları¹ ve 2015-2018 Türkiye’de Kadın Milletvekili Oranları²

1935’de devlet desteği ile toplam 18 kadın mecliste yer almıştır. Ancak devlet desteği azalınca meclisteki kadın oranları düşmüş ve gelecek 14 yıl boyunca meclisteki kadın sayısı 18’i geçememiştir. 1999 yılıyla birlikte kadın vekil sayısı giderek artmıştır. Şu an mecliste 104 kadın vekil bulunmaktadır.

2011 yılında 550 milletvekilinin 79’u kadın milletvekilidir. Bu vekillerin 1’i ilköğretim, 6’sı Ortaokul/ Lise, 72’si Üniversite/Yükseköğretim mezunudur. 2015 yılında 550 milletvekilinin 81’ini kadın milletvekilleri oluşturur. Bu vekillerin 1’i Ortaokul, 10’u Lise, 42’si Yükseköğretim/Lisans, 11’i Doktora mezunudur. 2018 yılında 600 milletvekilinin 104’ünü kadın milletvekilleri oluşturur. Bu vekillerin 2’si ilköğretim, 3’ü Ortaokul, 6’sı Lise, 49’u Yükseköğretim/Lisans, 15’i Doktora mezunudur. (1’i hakkında eğitim bilgisi mevcut değildir.) 2011 yılında meclisteki vekillerin 550’sinden 505’i evlidir ve çoğunluğunun 45-54 yaş grubu arasında olduğu görülür. 2015 yılında 550 vekilden 487’si evlidir ve çoğunluğunun yaş grubu 45-59 arasındadır. 2018 yılında 600 vekilden 528’i evlidir ve yine çoğunluğunun yaşı 45-59 arasındadır (TUİK). Bu sonuçlar bize siyasette çoğunluğun orta yaş üstü erkeklerden oluştuğunu gösterir. Aşağıda 2009-2019 yılları arasında mahalli idareler kazanan aday profiline göre kadın-erkek sayıları verilmiştir.³

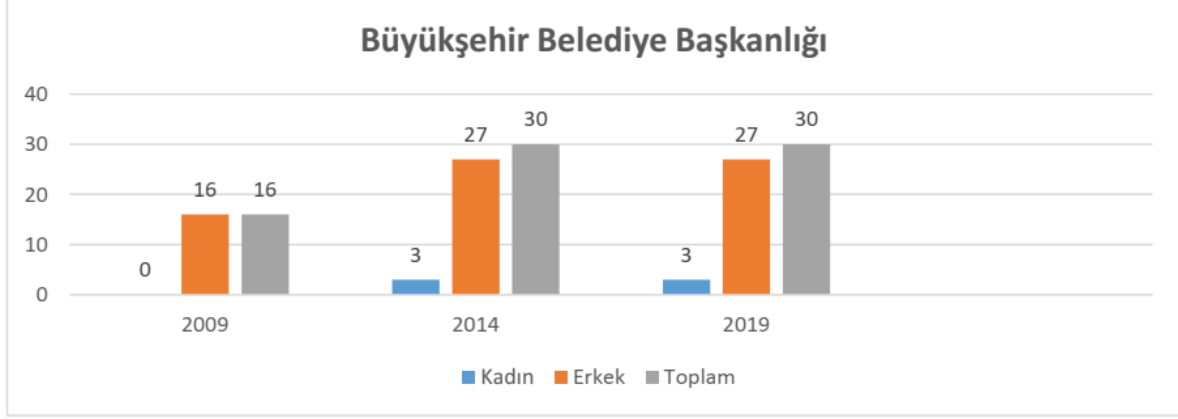
Tablo 2 (TUİK)

¹ “Türkiye’de Kadın”, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim, 2012.

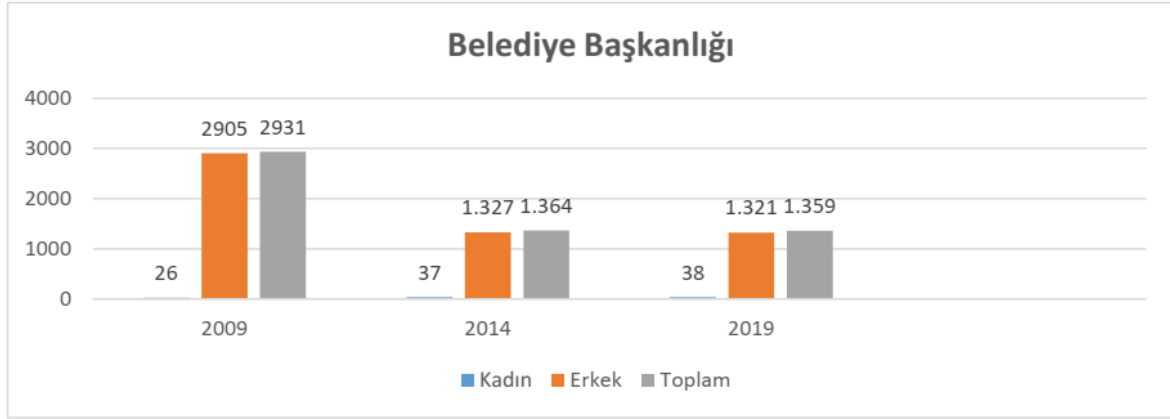
² TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (Erişim tarihi 03.03.2021)

³ TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (Erişim tarihi 03.03.2021)

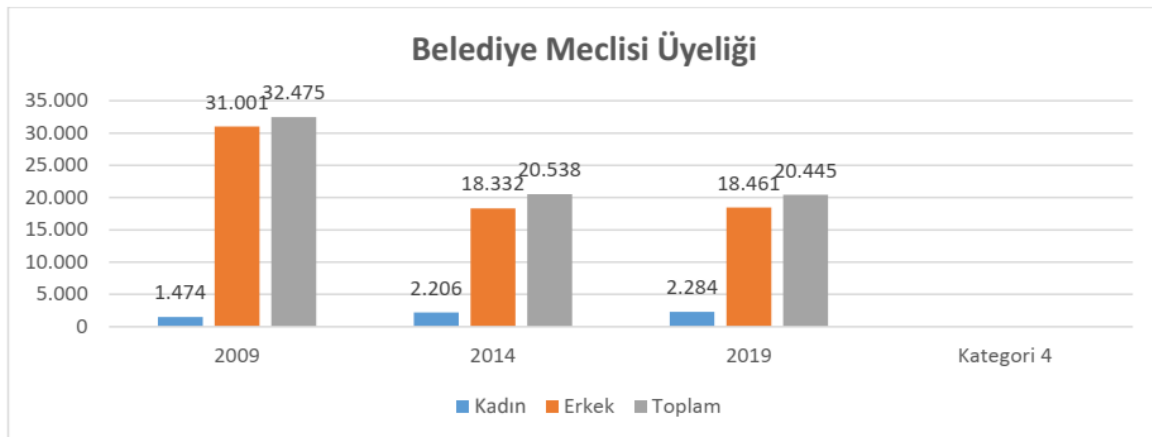
I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Tablo 3 (TUİK)

Tablo 4 (TUİK)

Tablo 5 (TUİK)

İl Genel Meclisi Üyeliği, Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Belediye Başkanlığı, Belediye Meclisi üyeliğindeki kadın oranları geçmişe oranla artış göstermektedir. Fakat bu artış yeterli değildir. 20.445 Belediye Meclis Üyesi arasından yalnızca 2.284' kadındır. 30 Büyükşehir Belediye Başkanı arasında kadın sayısı ise 3'tür. Bu sayılar bize kadın katılımının yalnızca %1'lik bir kısmını oluşturduğunu söylüyor. Oysa 82.003.882 kişilik Türkiye nüfusunun 41 milyon 139 bin 980' i erkek nüfus olurken, kadın nüfus 40 milyon 863 bin 902 kişidir. Buna göre toplam nüfusun %50,2'sini erkekler, %49,8'ini ise kadınlar oluşturmaktadır.¹ Neredeyse kadın ve erkek nüfusunun eşit olduğu ülkemizde kadınların temsil oranı yüzde birlerden yukarı çıkamamaktadır.

SONUÇ

Uzun süre boyunca kadınlar siyasette temsil edilmemiştir. Evlenene kadar babasının evlendikten sonra ise kocasının himayesi altına alınan kadının kamusal alanda önemli bir rolü bulunmamaktaydı. 19. yüzyılda bu durum değişmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi tüm dünya düzenini değiştirdiği gibi kadın erkek ilişkilerinde de köklü değişimlere sebep olmuştur. Eşitlik ve özgürlük idealleri ile yola çıkan kadınlar büyük bir mücadele sonucunda talep ettikleri haklara kavuşmuştur. Bizim ülkemizde ise kadınlar bu haklar için mücadele etmek zorunda kalmamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile kadınlara eğitim, boşanma, miras, çalışma ve seçme seçilme hakkı verilmiştir. Kadın, kamusal alanda ancak devlet desteği ile var olabilmıştır. Bu devlet desteği arkasında bir kadın örgütlenmesi olmadığı sürece, özellikle siyasette kadının varlığı kalıcı olmayacaktır. Siyasetteki kadın katılımı Türkiye'de son yıllarda artış gösterse de hâlâ olması gereken düzeyde değildir. Bulgularda ifade edilen rakamlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göz ardı edilemeyecek bir sorun hâline geldiğinin en açık göstergesidir. Siyaset ve ekonomi hayatımızı belirleyen iki önemli etkidir. Kadının siyasette var olması hayatımızı değiştirip, dönüştüren kararlarda söz sahibi olması gerekir. Bunun için siyasetteki kadın kota uygulamaları siyasetçilerin inisiyatifine bırakılmamalı, yasa hâline getirilmelidir. Siyasetin “erkek işi” olduğunu söyleyen ataerkil anlayıştan vazgeçilmelidir.

¹https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-103_tr (Erişim tarihi 03.03.2021)

KAYNAKÇA

ÇAM, Esat. (1995). “Siyaset Bilimine Giriş”, (Genişletilmiş Dördüncü Basım), Der. Yayınları, İstanbul.

KARACA, Nuray. (2018). “Siyaset Sosyolojisi Okumaları”, Fenomen Yayınları, Erzurum.

NACAK, Osman. (2014). “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 32.

ÖZ YILDIZ. (2016). Seda, “Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihçesi”, Asu Altunoğlu (Ed.), Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Aralık.

PATEMAN, Carole. (1989). “The Disorder of Women Democracy, Feminism and Political Theory”, Stanford University Press, California.

SANCAR, Serpil. (2013). “Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Politigi: Tarihsel Bağlam Politik Gündem ve Özgünlükler”, Ankara Üniversitesi.

SAPİRO, Virginia. (1981). “Research Frontier Essay: When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women”, 75(3).

TAŞ, Gün. (2016). “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, Akademik Hassasiyetler, 3(5).

TEKELİ, Şirin. (1993). “Kadın Bakış Açısından Kadınlar”, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZİHNİOĞLU, Yaprak. (2003). “Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği, Metis Yayınları”, İstanbul.

“Türkiye’de Kadın”, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2012.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographicsituation-languages-and-religions-103_tr (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

**MARJANE SATRAPİ’NİN *PERSEPOLİS* ADLI ESERİNİN FEMİNİST ORYANTALİST
AÇIDAN ANALİZİ**

Gülşah KAZANCI*

ÖZET

Oryantalizm, Batı uygarlıklarının Doğu’daki toplumlarda yaşayan insanlar hakkındaki önyargılı ve *geçersiz* görüşlerini ifade eder. Bu yanlı ve sınırlı düşünceler, Batı’nın dayattığı basamaklılaştırma süreçlerinden ve güç ile bilgi arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Gücü elinde bulunduran taraf olarak Batı, kendi yarattığı algıda Doğu’yu “medeni olmayan” veya “geri kalmış” gibi sıfatlarla tanımlamaktadır. Feminist oryantalizm ise, bu önyargılı tanımlama işleminin kadın hakları teması üzerinden yapılmasına ve buna dayanarak Batı’nın Doğu üzerinde baskı kurmakta “haklı” olduğu düşüncesine dayanır. Ayrıca feminist oryantalizm, Doğulu kadınları kurtarılmayı bekleyen, pasif ve tek tip mağdurlar olarak resmeder. Bu çalışmada, İranlı kadın yazar Marjane Satrapi’nin 2000 ve 2003 yıllarında 4 cilt hâlinde kaleme aldığı *Persepolis* isimli çizgi roman serisi, oryantalizm ve feminist oryantalizm bağlamında incelenecektir. Kendi yaşam hikayesini anlattığı bu çizgi romanlar, Satrapi’nin çocukluk döneminde İslâm Devrimi’nin yaşandığı İran’dan Viyana’ya göç edişini ve sonrasında genç bir yetişkin olarak İran’a geri dönüp tekrar Paris’e yerleşmesini ele almaktadır. Satrapi bu iki eseriyle, oryantalizmin Doğu-Batı arasında yarattığı yanlış ikiliğe ve feminist oryantalizmin Doğulu kadınlara dair yarattığı mağdur rolüne meydan okumaktadır. Doğulu kadınların tek tipleştirilmiş olmasına karşı bir duruş sergileyen Satrapi, bu duruma dair pek çok karşı örnek sunduğu eserinde, kadınların sosyal, kültürel ve politik dünyanın aktif bireyleri olduğu bir gerçeklik resmeder. Satrapi’nin gözünden resmedilmiş bu gerçeklik, bu çalışmada feminist oryantalist söylemleri örneklemek adına kullanılacaktır. Çalışmayı teorik yönden geliştirmek için, Edward Said’in oryantalist söylem üzerine geliştirdiği teorilerden ve Joyce Zonana ile Parvin Pidar’ın feminist oryantalist söylem hakkındaki teorilerinden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Persepolis, Feminist Oryantalizm, Oryantalizm, Marjane Satrapi.*

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: gulsahkazanci@outlook.com.

GİRİŞ

Persepolis, orijinal olarak Fransızca dilinde yazılmış olup dört ayrı cilt olarak 2000 ve 2003 yılları arasında basılmıştır. Roman, daha sonrasında İngilizce'ye çevrilip *Persepolis 1: Bir Çocukluk Hikayesi* (2003) ve *Persepolis 2: Bir Dönüş Hikayesi* (2004) olarak iki cilt hâlinde okuyucuya sunulmuştur. Türkçe çevirisi ise tek bir cilt hâlinde *Persepolis* adı altında Elif Çelik tarafından 2017 yılında yapılmıştır. Bu çizgi romanda, İranlı yazar Marjane Satrapi kendi yaşam hikâyesini kaleme almaktadır. Satrapi, *Persepolis 1*'de, Tahran'daki İslam Devrimi'ne tanıklık eden ve daha sonrasında ise Viyana'ya tek başına göçmen olarak giden 10 yaşındaki bir kız çocuğu olarak deneyimlerini okuyucuya aktarmaktadır. *Persepolis 2*'de ise, genç bir yetişkin olarak anavatanı İran'a geri dönüşünü ve beş yıl boyunca İran'da kaldıktan sonra tekrar Paris'e göç etme hikâyesini anlatmaktadır. Bu çizgi roman, sosyoekonomik olarak orta-üst bir sınıfta yer alan ve liberal bir aile ortamında yetiştirilmiş Satrapi'nin entelektüel gelişimine dikkat çekmektedir. Ayrıca yazar, ailesinin sol görüşlü olmasından ötürü İslâm Devrimi'ne karşı olarak gösterilere katılımlarını ve aile bireylerinin görüşlerini de romanında kaleme alarak okuyucuya sunmuştur. Okuyucu, bu karşıt gösterilerde neler olduğunu ve yeni İslâmî yönetim altında nelerin gerçekleştiğini bir çocuğun bakış açısı ile görmektedir. Bunlara ek olarak yazar, sadece kendisinin veya ailesinin fikirlerine yer vermek ile kalmayıp komşularının ve akrabalarının da düşüncelerine yer vermektedir. *Persepolis*, İranlı kadınların belirli kurumların mağdurları ve “üçüncü dünya kadınları” olarak tasvir edildiği Batı'nın üst anlatılarına karşı çıkmakta ve “medeni” Batı, “barbar” Doğu şeklinde kodlandırılmış ikili karşıtlıkları yapısökümüne uğratmaktadır. Ana akım medya, toplumda Batı'yı kadın haklarının desteklediği tek yermişçesine bir kamu görüşü yaratıp Orta Doğu'daki kadınların çeşitli baskılar sebebiyle mağdur konumunda olduğu algısına sebep olmaktadır (Basu, 2007). *Persepolis*'in giriş bölümünde, Marjane Satrapi, İran'ın “[r]adikal dincilik, bağınazlık ve terörizm kavramlarıyla bir arada” (Satrapi 203: 4) anılmasından ötürü, oluşturulan İran tasvirini yeniden inşa etmeyi istediğini belirtmektedir. Clifford Marks, Satrapi'nin bu cümlelerini çizgi romanın Batılı ülkeler tarafından yanlış değerlendirilmiş bir kültürü başarıyla gözler önüne serdiğini söylemektedir (Marks, 2017: 164).

Tüm bu argümanlar göz önüne alındığında, bu araştırmanın amacı İran'ın ve İranlı bireylerin, özellikle kadınların, nasıl betimlendiğini incelemek ve yanlış görüşlerin yapısöküm sürecini *Persepolis* eserinin yakın okuması ile analiz etmektir. Bu bağlam içerisinde, araştırmayı teorik olarak güçlendirmek adına, Edward Said'in oryantalist söylem hakkında geliştirdiği teorilerden ve bunu

feminizm ile birleştiren Joyce Zonana ve Parvin Pidar'ın feminist oryantalist söyleme dair olan teorilerinden yararlanılacaktır.

Feminist Oryantalizm: “Üçüncü Dünya Kadınları”

Oryantalizm, “öteki”nin yani Doğu'daki bireylerin aşırılıkçı ve hem kültürel hem de entelektüel olarak “geri” olarak betimlenmesini ima eder. Edward Said, *Oryantalizm* (1979) kitabında Doğu toplumlarının egemen güçler tarafından algılanma şeklinin geçersiz ve ön yargılı olduğunu belirtir. Bu yanlış kanılar, tüm Doğu ülkelerinin birbirine benzer ve Batı toplumuna aykırı olması şeklindeki basmakalıplaştırma sürecinden dolayı üremiştir. Fakat inşa edilmiş bu bilgiler, Doğu'daki gerçek hayatı anlama konusunda kısıtlı bir kavrayış sağlamaktadır. Said'in argümanlarına göre, Doğu ülkeleri hakkında negatif bir algı yaratmak için Batı ve Doğu, ikili karşıtlık olarak kullanılmaktadır (Lockman, 2004). Hatta, Satrapi de yaratılan bu algılar için romanın giriş bölümünde “bu imajın hakikatten çok uzak olduğunu biliyorum [...] birçok radikal görüşlü insanın işlediği günahları bütün bir ulusa mal etmemek gerektiğini düşünüyorum” (“Persepolis”: 4) demektedir.

Feminist oryantizm ise Edward Said'in oryantizm teorisinden baz alınarak Joyce Zonana tarafından kavramlaştırılmış ve Parvin Pidar'ın geliştirmiş olduğu teorilere dayanır. Özellikle 18. yüzyılda Avrupalı gezginlerin Orta Doğu hakkındaki hikâyelerinin edebiyatta popüler bir tür olmaya başlamasıyla beraber, oryanteldeki köle kadınların ve sultanların resmedilmesi kadınların konumu hakkında Batı'da ortaya çıkan ve sadece Batı'yı kapsayan liberal feminist söylemin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Joyce Zonana, feminist oryantizmin özünde, feminist açıdan Batı üstünlüğünün sağlanmasını olan bir retorik bir strateji olduğunu söylemektedir. Oryantalizm göre Doğu'nun Batı'ya kıyasla “aşağı” olduğunu düşündüğümüzde Doğu hakkındaki basmakalıp betimlemelerin Batı feminizmi için önemli bir yer ettiği görülmektedir. Zonana, feminist oryantizmin yalnızca Doğu'daki kadınlara yönelik olmadığını belirtip aynı zamanda da Doğu'daki kadınların sözde “kötü” konumlarını kullanarak Batı feminizmini ve toplumunu geliştirmeye yönelik olduğundan bahsetmektedir. Kısacası, bu terim, Batılı güçler tarafından kadın haklarını ve Batı feminizmini gerekçe göstererek Doğu üzerindeki bir itaat biçimi olarak tanımlanabilir.

Batı'nın “Doğu'daki kadınlar” arketipi anlatısının yapı sökümünü gerçekleştirmek için Marjane Satrapi, feminist oryantizmin niteliklerinden faydalanır. Çizgi romanın ana kahramanı, Marjane, “gerici” Doğu'ya kıyasla Batı'nın “ilerici” ve kadınlar için “en iyi” yer olduğu inancına karşı çıkmaktadır. Belirtildiği üzere, oryantizm, Edward Said ile beraber öne çıkmış bir kavramdır ve Said *Oryantalizm* (1979: 2) kitabında bu terimi, “Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun

amiri olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur” şeklinde tanımlamaktadır. Michel Foucault (1981: 52), söylem ve güç ilişkileri hakkında, tüm medeniyetlerin kendi söylemlerini seçtiği, şekillendirdiği ve toplumlarına göre düzenlediğini söylemektedir. Oryantalizmin tanımı çerçevesinde bakıldığında, Batı tarafından belirlenmiş Doğu arketipi de Batı'nın sistemleri tarafından kararlaştırılmış olduğu söylenebilir. Wael B. Hallaq (2018), Doğu'ya özgü sözde “gerçekliğin” birçok yönü ile ilişkili başka bağlamlar da var olabilir diyerek Said'in teorisi ile ilgili fikrini belirtmektedir. Bu yorumdan yola çıkarak oryantalizm ile iç içe geçebilecek, Batı ile Doğu arasındaki dikotomiye dallandıran başka söylemlerin de var olabileceği anlaşılabilmektedir. Parvin Paidar'ın kitabına göre feminist oryantalizmin üç önemli karakteristiğinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, Batı ile Doğu arasında, Batı'nın “ilerici” ve kadınlar için “en iyi” yer olduğu fakat Müslüman Doğu'nun “gerici”, “barbar” ve kadınlar için yaşanabilecek “en kötü” yer olarak görüldüğü ikili zıtlık olarak varsayılabilir. Feminist oryantalizmin ikinci özelliği için, feminist oryantalizmin, Doğulu kadınları sosyal değişimin bir temsilcisi olmak yerine mağdur olarak gördüğünden bahsedilebilir; bu nedenle, feminist oryantalizm, Doğu'daki kadınlar kendi hakları veya düşünceleri için başkaldıramayacaklarını ve kendilerini güçlendiremeyeceklerini savunur. Dolayısıyla, Müslüman kadınların Batı'daki kız kardeşlerine “kurtarıcıları” olarak ihtiyaçları vardır. Feminist oryantalizmin üçüncü özelliği ise, Doğu'daki tüm kadınların tek tip olduğu ve tüm Müslüman kadınların da aynı koşullar altında yaşadığını varsayması olarak gösterilebilir.

Persepolis'te, ana kahraman Marjane'in başörtüsü gibi İslami gelenekleri reddetmesi, İranlı kadın kimliğine dair feminist oryantalizmin argümanlarını yapı sökümüne uğratar. Jennifer Heath (2008: 6) ise başörtüsü için özellikle Batı'da geleneksel veya kutsal olarak görülmediğini aksine neredeyse tamamen politik olarak algılandığını iddia etmektedir. Heath'in bahsettiği bu durum, Marjane'in başörtüsünü reddetmesi ile bağdaştırılabilir. Çünkü çizgi romanda başörtüsünü dini bir sembol olarak tanımlamak yerine, Marjane bunu yeni İslam rejiminin bir kontrol mekanizması olarak görmektedir. Örneğin, Marjane iğneleyici ve alaycı bir şekilde başörtüsü hakkında şu yorumu yapmaktadır: “[e]ğer kadınların saçlarının görünmesi gerçekten sorun olsaydı Allah bizi kel yaratırdı diye düşünmüşümdür hep” (Heath, 2008: 295). Halbuki, başörtüsü ile ilgili sorun, çizgi romanın ilk çiziminden başlayarak okuyucuya sunulmuştur. Yazar, yeni İslam rejiminin giyim kurallarına uygun olarak giyinmiş olan sınıf arkadaşlarının ve kendisinin olduğu çizim ile çizgi romanına başlamayı tercih etmiştir ve kendini şu sözlerle ifade eder: “[b]en en solda oturduğum için görünmüyorum” (Resim 1). Böylece Satrapi, baskıcı dikta yönetimlerin, bireysel kimlikleri etkisiz hâle getirmek için ortak kimlik yaratmak istediklerini ileri sürmektedir. Marjane, 1979'daki İslâm Devrimi'nden sonra başörtüsünün İran'ın

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

politik durumunu yansıttığını fark ettiğinden dolayı Doğu'dan vazgeçmek yerine sadece yeni rejimin yöntemlerini reddeder.

Resim 1: *Persepolis*, s. 7

Gayatri Spivak'a göre (1988: 306) ataerkillik ve emperyalizm arasında nesneleştirilen ve kaybolmaya yüz tutan kadın imajı, "modernlik" ve "geleneksel değerler" arasında da sıkışan üçüncü dünya ülkesi kadınlarını daha da fazla etkilemektedir. Romanın ana kahramanı Marjane'in ve başka kadın karakterlerin eylemlerinin resmedilmesiyle okuyucu, kadınların ataerkil sistemin nesnelere olmamak adına baskıcı rejime başkaldırdıklarını söyleyebilir. Örneğin, Marjane'in annesi haklarını savunmak için protestolara katılmaktadır (Resim 2). Feminist oryantalizme göre Doğu'daki kadınların "üçüncü dünya kadınları" olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu çizgi romanda aslında Doğulu kadınların baskıcı rejime boyun eğen pasif karakterler olmadıkları görülmektedir. Bu sebeple, Marjane Satrapi'nin Doğu'dan veya Batı'dan olmasına bakmaksızın kadın haklarını savunduğu çıkarılabilir.

Resim 2: *Persepolis*, s. 9

Ayrıca, *Persepolis*'te, Marjane'in üst anlatıları reddetmesinden ve Avusturya'ya yerleştiğinde orada karşılaştığı kültüre uyum sağlayamamasından da bahsedilmektedir. Marjane'in bu deneyimlerini göz önüne alındığında, oryantalizmin görüşlerine karşı çıktığı görülebilir. Marjane'in bir süre beraber yaşadığı Hıristiyan rahibeler ile olan ilişkisinde bu durumun izlerine rastlanılabilir. Örneğin, Marjane bir gün televizyon odasında tencerenin içerisinden yemek yerken bunu gören rahibe hemen Marjane'in yanına gelerek “[b]u nasıl bir tavır böyle? İranlılar hakkında söyledikleri doğruymuş. [h]epiniz eğitimsizsiniz” der (Spivak, 1988: 185). Bu bağlamda, rahibe oryantalizmin görüşlerini pekiştirerek Doğu'nun “eğitimsiz” Batı'nın ise “eğitilmiş” olarak lanse edildiği ikili zıtlıkları uygulamaktadır. Fakat, Marjane, oksidentalizmi kullanarak “[s]izin hakkınızda söyledikleri de doğru olmalı! [r]ahibe olmadan önce hepimiz birer fahişeymişsiniz!” diyerek yarattığı tek tipleşmiş rahibe imajı ile kendisini savunmaktadır (s. 185). Rahibe ile arasında geçen bu tartışmadan sonra, Marjane her dinde bağnaz kişilerin olduğundan bahseder. Böylece Satrapi, feminist oryantalizmin Batı'nın kadınlar için yaşanabilecek “en iyi” yer olduğu görüşüne meydan okumaktadır. Feminist oryantalizmin ikinci karakteristiği göz önüne alındığında ise Marjane'in rahibeye söylediği sözler, Doğulu kadınların kendilerini savunamayacağı önyargısını yıkmaktadır. Bu eylem Batı'nın Doğulu kadınlar hakkında itaatkâr karakterler olarak sabitlenmiş fikirlerine de karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak, Marjane Satrapi politik olarak aktif protestocu kadınları göstererek bu dikotomiye yıkmayı amaçlamaktadır. Feminist oryantalizmin üçüncü özelliği olan Doğu'daki tüm toplumların aynı problemler ile uğraştığı algısı gibi basmakalıp fikirleri yıkmak ve yeniden inşa etmek adına Marjane, aile hayatını ve kendi özel hayatını betimlemektedir. Çünkü, ailesi orta-üst sınıfa ait olup liberal görüşlere sahip solculardır. Bu yöntem ile Satrapi oryantalist ve feminist oryantalist teorilerin basite indirgeyerek basmakalıplaştırdığı Doğu hakkındaki söylemlerin aksini kanıtlamaya çalışmaktadır.

Resim 3: *Persepolis*, s. 185

SONUÇ

Bu çalışmada, Edward Said'in oryantalizm teorisinden yola çıkarak Joyce Zonana'nın literatüre katmış olduğu ve Parvin Paidar'ın geliştirdiği feminist oryantalizmin Doğu ve Batı arasında yarattığı dikotomiler incelenmiş ve Marjane Satrapi'nin *Persepolis* isimli çizgi romanıyla Batı'nın, Doğu'daki kadınlar hakkındaki üst anlatılarının yapı sökülmesi örnekler ile analiz edilmiştir. Bu romanda, Satrapi, Batı'nın Doğulu kadınlar hakkındaki ön yargılarını kendi yaşamından kesitler ile yapı sökülmesine uğratmayı amaçlamaktadır. Marjane Satrapi'nin İranlı kadınların "üçüncü dünya kadınları" olarak betimlendiği üst anlatıları kendisinin, ailesindeki ve çevresindeki kadınların görüşlerine yer vererek veya radikal dincilik karşıtı gösterilerdeki konumlarına değinerek yapı sökülmesine uğratmaktadır. Bunlara ek olarak, günümüzde bu tip gösteriler hâlâ devam etmektedir. Örneğin, İranlı kadınlar İslam hükümetini reddetmek için saçlarını kazımakta veya ölümcül sonuçları olabileceğini bildikleri hâlde

başörtülerini halka açık yerlerde çıkarmaktadırlar. Feminist oryantalizminin görüşlerine karşıt olarak *Persepolis*'te, Doğulu kadınların bu cesaretine yer verilmektedir.

KAYNAKÇA

Bahramitash, R. (2005). The war on terror, feminist orientalism and orientalist feminism: Case studies of two North American bestsellers. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 14(2), 221-235.

Basu, L. (2007). Crossing cultures/crossing genres: The re-invention of the graphic memoir in *Persepolis* and *Persepolis 2*. *Nebula*, 4(3), 1-19.

Chute, H. L. (2010). The texture of retracing in Marjane Satrapi's *Persepolis*. *Women's Studies Quarterly*, 36(1/2), 92-110.

Foucault, M. (1981). The order of discourse. In R. Young (Ed.), *Untying the text: A post-structuralist reader* (s. 48-78). Routledge and Kegan Paul.

Hallaq, W. B. (2018). *Restating orientalism: A critique of modern knowledge*. Columbia University Press.

Heath, J. (2008). Introduction: Invisible and visible spaces. In J. Heath (Ed.), *The veil women writers on its history, lore, and politics* (s. 1-24). University of California Press.

Lockman, Z. (2004). *Contending visions of the Middle East the history & politics of orientalism*. Cambridge University Press.

Marks, C. (2017). Wise beyond her years: How *Persepolis* introjects the adult into the child. In M. Heimermann & B. Tullis (Ed.), *Picturing childhood: Youth in transnational comics* (s. 163-180) University of Texas Press.

Paidar, P. (1995). *Women and the political process in twentieth century Iran*. Cambridge University Press.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Vintage Books.

Satrapi, M. (2020). *Persepolis* (E. Çelik Çev.). Panama Yayıncılık.

Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak. In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (s. 271-313). University of Illinois Press.

Zonana, J. (1993). The sultan and the slave: Feminist orientalism and the structure of Jane Eyre. *Signs* 18(3), 592-617.

**KIZIL KIRGIN'IN KADINLARI MARGUVA ROMANININ
PSİKANALİTİK BAĞLAMDA ÇÖZÜMÜ**

Ümmügülsüm KORKMAZ*

Kiminle kara isen onunla ağarırısın.

Ş. Beysenova

ÖZET

Ruh bilim olarak bilinen psikanaliz, nevrozlu hastalıkların sağaltılmasında geliştirilen eski bir tıp bilimidir. Bu alandaki ilk ciddi çalışmalar Sigmund Freud tarafından ortaya konmuştur. Bilinçaltı ve rüyaların varlığı üzerine yapılan çalışmalar edebiyat dünyasında da ilgi uyandırmıştır. Başta Freud ve Jung'un öğretileri esas alınmakla birlikte kurama renk katan birçok psikanaliz uzmanının ışığında "Psikanalitik Edebiyat Kuramı" oluşturulmuştur. Psikanalitik Edebiyat Kuramı yazar-eser ilişkilerine farklı bakış açıları getirmiştir. Yazarların nevrozlu bir hasta olduğu yorumları öne sürülmüştür. Bu metotla eserlerdeki kahramanların ruhsal durumları çözümlenmiştir. Yöntem Türkiye'de de pek çok edebî esere uyarlanarak, modern eleştiri yöntemindeki yerini almıştır.

Bu çalışmada da Kazak edebiyatında "Kadın" temalı çalışmalarıyla adını duyurmuş olan Şerbanu Beysenova'nın, *Kızıl Kırgın'ın Kadınları-Marguva* adlı romanı ele alınmıştır. Roman Marguva'nın, Sovyet dönemi suçlamalarından nasibini almış eşi Mukan'ın sürgüne gitmesinin ardından geride kalan üç çocuğu ile verdiği yaşam mücadelesini konu edinmiştir. Bir kadının, her şeyden önce bir annenin tek başına vermiş olduğu bu mücadele romanda yoğun bir şekilde işlenmiştir. Sürgün, mücadele, kadın başlıkları romana psikanalitik bir yaklaşımı doğurmuştur. Marguva ve Mukan'ın çektiği yalnızlıkları, duygu patlamaları, ruhsal arınmaları, annelik ve kadınlık ruhu psikanalitik kuramdan hareketle açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Psikanalitik Edebiyat, Kızıl Kırgın'ın Kadınları, Anne, Rüya, Yabancılaşma.*

---

* Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: ummugulsum6196@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8294-7358>.

GİRİŞ

Psikanaliz Wilhelm Wundt tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre psikolojinin ana konusu “Bilinç”tir. Psikanaliz yöntemin asıl kurucusu Freud olmuştur. Onun yöntemi rüyaların oluşumu ve anlamı üzerine kurulu bir sistemde işlemiştir. Bu çalışmada bilinçaltının saklı bahçelerini ele almıştır. Psikanalitik yöntemin bir diğer önemli temsilcisi ise C. G. Jung’dur. 1913 yılında Freud ile bilimsel ilişkisini koparıp, İsviçre’de kendi okulunu oluşturarak, “Analitik Psikoloji” çalışmalarını başlatmıştır. Jung, bilinçaltının ruhta var olduğunu söylemiştir.¹ Psikanaliz kuram Adler’in ve Lacan’ın öğretilerinden de beslenmiştir. Psikanaliz uygulamanın en çok rastladığı durumlar, kronik psikonevrozlar, saplantılı nevrozlar, saplantılı (obsesyon) düşünce ve davranışlar, fobiler ve abulyalardır (istem yitimi). Tıpta başvuru en eski sağaltım yöntemi de psikoterapi olarak bilinir. Bu, Breuner'e göre katartik, Freud’a göre analitik adı verilen psiko-sağaltım türüdür.² Psikanaliz çalışmalarda rüyalar ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin Emerson’un rüya yorumu şu şekildedir:

“Çevremizin bize zorla giydirdiği kıyafeti uykumuzda üstümüzden çekip atarız. Rüya görürken, uyanık durumda hiç fark edilmeyen bir kaynağın kullanıldığı da düşünülür; bu kaynak da bilinçaltı (ya da bilinç dışı) denilen, geçmiş hatıra ve tecrübelerden oluşan bir depodur.”³

Freud'un rüyalar üzerine yaptığı araştırmaları psikanaliz açıdan önemlidir. Ona göre rüya, uykunun bekçisidir. Rüya yorumu denilen şey düş dilinin uyanık olunan yaşamın diline çevrilmesidir.⁴ Yani rüya, bilinçaltını açığa çıkarmada bir anahtar görevini görmüştür. Bilinçaltı arka bahçe ise rüyalar da bu bahçenin bahçivanıdır. Freud’a göre rüyalar şöyle özetlenmiştir:

“Rüyaların zıtlık ve çelişkileri ele alış tarzı oldukça çarpıcı olmasına rağmen, insanlar bunu çoğunlukla görmezden gelir. Rüyalar için “yok” diye bir şey yoktur. Rüyaların yaptığı şey zıtlıkları bir araya toplayıp onları birleştirmek ve tek bir şeymiş gibi göstermektir. Bununla birlikte insanlar rüyaları yorumlamaya kalkıştığında orada geçen olumlu veya olumsuz öğelerden aslında hangisinin kastedildiğini ilk anda anlayamazlar diye rüyalar zıtlık arzularından gelen birtakım tesadüfi öğeleri ayrıcalıklarını kullanırlar ve her insan gördüğü rüyanın tabiridir.”⁵

Jung’a göre ise düş ya da rüya ruhsal bir oluşumdur, bilincin alışılmış verilerine ters düşer. Uyku

¹ M. Öcal Oğuz-Kolektif. (2015). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, s. 78-81

² Sigmund Freud. (2019). *Psikanaliz Üzerine*. (Çev. Kamuran Şipal). İzmir: Cem Yayınevi, s. 12-17

³ Erich Fromm. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınevi, s. 13-15

⁴ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 67-68

⁵ Sigmund Freud. (2014). *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. (Çev. Mustafa Fırat). İstanbul: Zeplin Yayınları, s. 32-34

sırasında ortaya çıkan psikik bir etkinliğin tortusudur ancak.⁶ Rüya simgeciliği her şeyden önce rüyayı gören kişinin çağrışımlarıyla açıklanabilecek kişisel bir karaktere sahiptir.⁷

Jung'un bir diğer çalışması da arketipler üzerine olmuştur. Onun son düşüncesine göre, arketiplerin zekâ düzleminde, içgüdülerin de biyolojik düzlemde yer aldığı görülür. Arketip, bir tür "Gestalt"dır, yani içgüdü'nün görünümü, biçimi ve imgesidir. Arketipler zihinsel mimarinin temelidir. İnsanda, varoluşundan bu yana bulunurlar, onun bilinçdışını oluştururlar.⁸ Yani Arketipler insanın varoluşunu simgeleyen kodlardır. Arketipler insan merkezli çözümlenelerde insanı en iyi anlamlandıran, açığıklayan yöntemlerden biridir.⁹ Arkaik dönemden beri süre gelen yaşam izleri olarak nitelendirilebilirler.

Anksiyete ve nevroz durumları psikanalitik kuramın diğer odak noktalarıdır. Anksiyete, şiddetli bir korku ve panik duygusu hissi, nevrozlar ise uzun süre, belli lezyonlara bağlanmayan işlevsel sinir hastalıkları olarak açıklanmıştır.

Narsisizm de psikanalizde yer almaktadır. Ben'in libidoyu kendisinde saklı tuttuğu durumu, Yunan mitolojisinde sudaki hayaline gönlünü kaptıran Narzissus adındaki delikanlıdan kinaye olarak narsisizm (bensevi) diye nitelenmektedir.¹⁰ Bu ruh hâlindeki kişi etrafına görünmez bir duvar örerek yalnız bir yaşam tercih eder.

1. Psikanalitik Edebiyat Kuramı

19. yüzyılda bir kuram çerçevesine alınan psikoloji bilimi yoluyla sanat çalışmalarına farklı bakış açıları doğmaya başlamıştır. Böylece sanatçının yaşamı ve kişisel özellikleri ile ortaya çıkardığı eseri arasında ruhsal bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Psikanaliz kuramdan yola çıkan psikanalitik edebiyat kuramında ise yazarlar ve yarattığı karakterler ele alınmış ve eser kahramanlarının ruhsal çözümlemesine gidilmiştir.

Umberto Eco, "Bir metin, yorumcunun sonsuz iç bağlantılar keşfedebileceği açık uçlu bir evrendir."¹¹ demiştir. Bu kurama göre de yazarın yaşadığı hayat, çocukluğu, eğitimi, çevresi arkadaşları, hastalık ve nevrozları, ruhsal durumu, bilinçaltı gibi durumları sanat eserinin açıklanmasında ve anlaşılmasında rol oynar. Yani yazarın ortaya koyduğu eser bir belge gibidir. Psikanaliz veriler sadece

⁶ C. G. Jung. (2018). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. (Çev. Engin Büyükinal). İstanbul: Say Yayınları, s. 173-201

⁷ C. G. Jung. (2019). *Kişiliğin Gelişimi*. (Çev. Duygu Olgaç). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, s. 124

⁸ Jung. *İnsan Ruhuna Yöneliş*. s. 13

⁹ Samet Azap. (2012). *Metin Çözümleme Yöntemleri: Dört Yöntem/Dört Uygulama*. Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Semineri, s. 47-48

¹⁰ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 95

¹¹ Umberto Eco. (1997). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can Yayınları, s. 49

yazarın kişiliği ile değil onun eserlerinde yarattığı tip ve karakterlerle de ilgilenir. Gerçek bir kişilik gibi bir kahramanın psikanalitik tahlili yapılır.¹² Eco'nun değişiyse yazar-eser ilişkisinde anlatı ormanında ruhsal bir gezinti yapılır.

Sanatçının yaşantıları ve yarattığı eserler arasındaki ilişki, psikanaliz çalışmalarının en çekici konularından biridir. Sanat, isteklerden doyumu esirgeyen gerçek dünyayla, isteklerin gerçekleştirildiği hayali dünya ortasında bir ara belde, ilkel insanların her şeye gücü yeterlilik inançlarının adeta varlığını sürdürdüğü bir ülkedir.¹³

Freud, nereye gidersem gideyim benden önce bir şairin oraya gittiğini görüyorum diyerek sanatçıların ortaya eser çıkarma gücüne ve özel yeteneklerine vurgu yapmıştır.¹⁴ Wolfe'nin de dediği gibi yazarların “Koca bir okyanusu bir bardağın içine dökme” arzusu uyandıran ilham anları vardır.¹⁵ Trilling'e göre yazar şöyle ifade edilir: “Yazarı başkalarından ayıran nokta bir çeşit ruh hastası olması değil -çünkü hepimiz biraz öyleyiz- bu nevrozu başarılı bir şekilde nesnelleştirebilmesidir.”¹⁶

Şair bir cazibeli kişi, bir mecnundur: Diğer insanlara benzemez, onlardan hem eksik hem fazla olduğu düşünülür. Freud yazarı, yarattığı eser vasıtasıyla kendini psikolojik yıkımdan koruyan, fakat aynı zamanda gerçek bir tedaviden de uzak tutan inatçı bir nevrozlu olarak düşünmüştür. Yani bu yazarın, dolambaçlı bir şekilde dışarıdaki dünyada gerçek değişiklikler yapma yoluna gitmeksizin, belli bir yolda gerçekten olmayı arzuladığı kahraman, kral, yaratıcı veya beğenilen kişi olabileceği düşüncesini ifade eder. Mantık öncesi düşünüş, medeni insanda varlığını sürdürür, ancak sadece şairler için ve şairler vasıtasıyla kullanılabilir bir durumdur, yani bu, psikolojinin edebiyata araç olması durumunu gösterir.¹⁷

2. Çözümleme Örneği “Kızıl Kırgın’ın Kadınları-Marguva”

2.1. Romanın Olay Örgüsü

I. Yaşlanmış olan Marguva'nın bir gün rüyasında iyesini görmesi. İyenin ona bahtı ve çileyi bir arada yaşayacağını söylediği gençlik rüyasını hatırlaması. Böylece gençlik anılarına doğru uzun bir yolculuğa çıkması.

¹² Ali İhsan Kolcu. (2008). *Edebiyat Kuramları, Tanım-Tenkit-Tahlil*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi, s. 199

¹³ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 87-88

¹⁴ Freud. *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. s. 11

¹⁵ Mahmut Akar. (2019). Sanatçıyı yaratıma götüren itki: Psikanalizin sanatçının sağaltımına etkisi ve Thomas Wolfe'un sanatsal üretimi. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 145

¹⁶ Berna Moran. (2013). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 149-156

¹⁷ R. Wellek & A. Warren. (2019). *Edebiyat Teorisi*. (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel) İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 101-114

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

- I.Gençlik anılarında Marguva'nın, eğitilmiş ve başarılı bir genç olan Mukan'ın, onu istemeye gelmesini ve evlenmelerini hatırlaması. Önce Almatı'ya sonra da Rusya'ya gitmeleri.
- II.1937 yılı Mukan'a zorla Sovyet ideolojisine hitap eden bir makale yazdırmaları. Bu makalenin, onun ömür boyu yakasından düşmeyecek bir kara lekesi olması. 1938 yılı ise "Halk düşmanı" damgası ile Mukan'ın sürgüne gönderilmesi.
- III.Cezaevi ve evi arasında mekik dokuyan Marguva'nın, çocuklarının ihtiyaçları için evdeki değerli eşyaları satmaya başlaması. Ardından Marguva'nın ve çocuklarının Almatı'da kalmalarına izin verilmemesi.
- IV.Mukan'ın Sibirya'ya sürülmesi haberi ve 8 yıl ceza alması.
- V.Savaş döneminin başlaması. Geçim yükünün Kızıl Kırgın'ın kadınlarına kalması. Marguva'nın ise "Halk düşmanın eşi" damgası yüzünden hem toplum hem de iş dünyasından ötelenmesi.
- VI.Yaşlı Marguva'nın hastane günlükleri. Hasta yatağında aradığı bir şeyi bulmak istercesine geçmiş anılarına gitmeye devam etmesi.
- VII.Mukan'ın sürgünden dönmesi. Hem iş bulmada hem de toplum içinde kabul görmede çektiği zorlukları. Çok geçmeden ikinci kez tutuklanması ve yeniden sürgün günlerinin başlaması.
- VIII.Marguva'nın yine çalışıp çocuklara bakmaya devam etmesi. Zorluklarla beraber, tek başına Sibirya'ya Mukan'ı görmeye gitmesi.
- IX.Stalin'in ölüm haberi ardından, 1954'lerdeki af ile Mukan'ın Almatı'ya geri dönmesi. Araştırma çalışmaları için gittiği Rusya'da ise yıllar önceki suçsuzluk belgesine denk gelmesi. Boş yere ömrünün sürgünlerde geçtiği gerçeği ile yüzleşmesi.
- X.Mukan'ın yüksek lisansını ve doktorasını tamamlayıp bilim adamı olması. Ardından hayallerine geç kavuşan Mukan'ın vefat etmesi.
- XI.Yaşlı Marguva'nın, iyesinin rüyasına girmesini ve uyan sözlerini yeniden hatırlaması. Yüreğine oturan düğümün, geçmişteki acı anılarından kaynaklı olduğunu anlaması. Aradığını bulmanın huzuruyla bir daha uyanmamak üzere uykuya dalması.

2.2. Romanın Yazarı

Yazar Şerbanu Beysenova, 14 Ekim 1947'de Doğu Kazakistan'ın Ulansk bölgesindeki Talapker köyünde doğmuştur. Jambıl yatılı okulunu gümüş madalya ile bitirmiştir. S. M. Kirova KAZGU'da (yeni adıyla el-Farabi KazNu) eğitim görmüştür. Şerbanu Beysenova özellikle kadın temalı eserleri ile öne çıkan bir yazardır. Tarihte yaşamış kahraman Türk kadınlarını işleyen *Bozok Güzeli* ve *Süzge Hanım* romanlarını kaleme almıştır. *Marguva* romanı da gerçek hayatta yaşanmış bir olaydan

esinlenerek kurgulanmıştır. Yazar, Stalin devrinde tutuklanan akademisyen Muhammedcan Karatayev'in ve onun geride bıraktığı eşi Marhuma'nın hayat hikayesinden hareketle bu romanı yazmıştır.¹⁸ Beysenova, Marhuma ile şahsen de görüşmüş ve hissettiklerinden yola çıkarak bu mücadele dolu kadının yaşamına yeniden hayat vermiştir. *Marguva* romanını Kazak Türkçesinden, Türkiye Türkçesine kazandıran ise, Cemile Kınacı olmuştur.

2.3. Romana Psikanalitik Yaklaşım

Kazak edebiyatında “Kadın” konusu üzerine birçok eser veren Şerbanu Beysenova, *Marguva* isimli kadın kahramanına büyük bir yük yüklemiş ve bu yük karşısında da onu cesaret, azim, sabır, sevgi, emek gibi sayılabilecek tüm olumlu duygularla donatmıştır. Ağır yükü altında *Marguva* bir an olsun ezilmemek için hep güçlü kalmıştır. *Marguva*'nın bu mücadele dolu hikâyesinde elbette ruh durumları da değişmiştir. Bazen eşinden ayrı kalınca hıçkırıklara boğulmuş bazen de kavuşma anının gözyaşları ve gülümsemesiyle yüzünde çiçekler açmıştır. Sovyet döneminde de Türk dünyası kadınlarına en az *Marguva* karakteri kadar sorumluluklar yüklenmiştir. Kimisi savaşa giden, kimisi kurşuna dizilen, kimisi sürgüne giden eşinin, babasının veya kardeşinin hem acısını hem de geride bıraktığı sorumluluğunu yüklenmiştir. Eserin çevirmeni Cemile Kınacı, *Marguva* romanının ön sözünde şunları söylemiştir: “*Marguva*'nın ve çocuklarının hayatta kalma mücadelesini okuduğumda, o dönemde Sovyet sisteminin Sovyet iktidarını korumak bahanesiyle yalnızca “halk düşmanları”na savaş açmadığını, kendi halkına, kadınlarına, çocuklarına bizzat insanlık değerlerine savaş açtığını gördüm.”¹⁹

O dönemlerde kadınlar çocuklarına hem anne hem de baba olmak durumunda kalmıştır. Çeyrek asırlık demir perde dönemi en çok kadın ve çocukları etkilemiştir. Çünkü savaş cephede sınırlı bir süre içinde seyretmiştir. Ama geride kalan eşlerin, ailelerin hayatta kalma savaşının ne zaman biteceği aşikâr olmuştur. Bu baskı döneminin etkisi uzun süre Türk halklarını hem sosyal hem ekonomik hem de psikolojik anlamda derinden etkilemiştir.

Marguva romanında yapılan incelemeler rüya, yalnızlık ve yabancılaşma, kitle psikolojisi, kadın ve anne arketipi, sevgi ve ruhsal arınma başlıkları altında sıralanmıştır.

Rüya

Freud'un psikanaliz görüşünün ifade edildiği bölümde geçtiği gibi her insan gördüğü rüyanın

¹⁸ Şerbanu Beysenova. (2019). *Kızıl Kırgın'ın Kadınları-Marguva*. (Çev. Cemile Kınacı). Ankara: Bengü Yayınları. s. 2-14. (Çözümleme bölümünde romandan yapılan tüm alıntılar bu baskıya aittir)

¹⁹ Beysenova. a.g.e. s. 14.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

tabiridir. Eser de Marguva'nın yaşlılık döneminde gördüğü bir rüya ile başlar. Rüyasında iyesi olduğunu söyleyen bir ak sakallı ihtiyar görür. Ona: "Uyan Marguva, uyan! Gönlündeki şüpheden kurtulmak istiyorsan uyan!" diye seslenmektedir. Uykudan uyanan Marguva aydınlığı görünce dipsiz bir uçurumdan çıkmış gibi hisseder. Freud'un rüyayı bilinçaltı ile bağdaştırması burada kendisini gösterir. Romanda dipsiz bir uçurum olarak adlandırılan rüya alemi insanın bilinçaltının saklı bahçesi olduğuna göndermede bulunur. Marguva'nın da bilinçaltına attığı, açığa çıkarmak istediği bir hissi vardır. Kahraman roman boyunca anılarını hatırlarken aslında o sağaltıcı hissi arar. Marguva'ya rahat bir nefes aldırın bu his, arınma bölümünde ifade edilecektir. Marguva bu rüyayı gençken de görmüştür. Rüyası romanda şu şekilde geçmektedir;

"Birdenbire önüne ak elbiseli, ak sakallı bir ihtiyar çıkıverdi... Korkma ben senin koruyucu iyenim. Senin baht yıldızın çok yüksek yavrucuğum... Ona ulaşman da kolay olmayacak. Ama öyle olsa bile mutlaka ulaşacaksın. Bu uğurda hangi zorlukları görürsen gör iyilikten asla ümidini kesme. Allah sana sabır versin! Kiminle kara isen onunla ağarırısın..."

Rüyada ak sakallı dede görmek genelde halk arasında iyi haber, sağlık, huzur, mutluluk, bereket gibi durumlara yorulur. Aynı zamanda bir uyarıcı rehber olarak da görülür. Ak sakallı dede, rüyayı gören kişinin çevresinde var olan ve ona hayır duası eden bir kişinin varlığına delalet eder. Rüya sahibinin elde ettiği başarının, elde ettiği mutluluğun onu kendi gözünden sakınacak kadar çok seven birinin sayesinde olduğunu işaret eder.²⁰ Marguva'nın mutluluğuna sebep olan kişi de onun sonsuz sevgi duyduğu ve ona hep destek olan eşi Mukan olmuştur. Marguva annesiyle rüyayı bir mollaya yorumlatıp, geleceğe dair bazı ihtimalleri öğrenmiştir. Molla onlara rüyayı şu şekilde yorumlamıştır; "Hanımefendi kızının kutlu bir meleği varmış... Korkmasın!... Temizliğine dikkat etsin. Ala ipten atlamasın. Çok vakit geçirmeden ilk dünürçüsüne çocuğunuzu verin. Bahtı ve çileyi birlikte göreceksin." Marguva'nın bu rüyası, romanın ruhunu da anlatmaktadır. Onun mücadele ile geçecek ömrü daha genç bir kız iken rüyasında ona ayan olmuştur. İyesi ona iyilikten ve doğruluktan asla vazgeçmemesini söylemiştir. Toplumun ona yapacağı halk düşmanının eşi muamelelerine karşı sabırlı olması gerektiğini yıllar önce ona anlatmak istemiştir. Freud da rüyaların geleceği gösterdiği yönündeki eski inançların gerçeğinden tamamen yoksun olmadığını düşünmüştür; "Rüyalar bizleri geleceğe götürür." ifadelerinde bulunmuştur.²¹ Böylece Marguva'nın yaşamı, gördüğü rüyanın tabiri olmuştur.

²⁰ https://www.ruyatabirleri.gen.tr/ruyatabirleri/yorum/10448/ak_sakalli_dede.htm, (30.05.2020)

²¹ Freud. *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. s. 51

Jung çalışmalarına göre asıl türün bir örneği, rüya ve peri masallarında eşit sıklıkla rastlanan yaşlı adam tipinde görülür. Yardımseverlik ve iyi niyetlilik özellikleri yanında bilge ve akıllı olarak tasvir edilen yaşlı adam tipi etrafında Tanrı ile bir ilişki kurulmaya çalışılmakta, ilkelerin peri masallarında yaşlı adam güneşle özdeşleştirilmektedir. Jung, yardımsever yaşlı adam tipine zıt bir kötülük eden yaşlı adam tipinin de bulunduğunu ve bu hâliyle yaşlı adam tipinin hem hayat verici hem de öldürücü olduğunu ileri sürmüştür.²² Bu yoruma göre Marguva'nın rüyasındaki iyisi de ona hem hayat hem de ölüm getirmiştir. Gençken gördüğü ilk rüyası onun yaşayacağı zorlu hayata işaret eden bir ömrü sunarken, yaşlılık döneminde gördüğü rüyası da yüreğine düğüm olan hissin çözümüyle birlikte ona bir ölüm getirmiştir.

Yalnızlık ve Toplumsal Yabancılaşma

İnsan bazen milyonların yer aldığı toplum içinde, kalıbına sığamayacak kadar büyük bir yalnızlık hisseder. Bu yalnızlık ya kişinin kendini isteyerek soyutlaması ya da toplumun buna mecbur kılması yoluyla meydana gelebilir. Toplumsal yabancılaşma ise yalnızlığın bu ikinci hâlinden kaynaklanan bir ruhsal durumdur. Çevrenin baskısı ve etkisi altında kişi kendisini bir topluma ait hissetmez ve kendine kaçıp sığınacak karanlık yerler arar. Şüphe ile hareket eden toplum bireyin doğrularını tamamen reddeder. Bireye savunma fırsatı vermediği zaman da onu yabancılaşmaya sürükler. Erich Fromm'un yalnızlık üzerine olan ifadeleri şöyledir; "Yalnızlık duygusunun bilinçte belirmesi huzursuzluk yaratır; gerçekte bütün huzursuzlukların kaynağı budur. Yalnız olman, her şeyden kopman, insanca güçlerini kullanamaman demektir."²³

Marguva ve eşi Mukan da ailelerine "Halk düşmanı" damgasının atfedilmesinden sonra toplum tarafından kenara itilmiş, şüpheli bakışlar altında kendilerini yabancı hissetmişlerdir. Ait oldukları toplum artık onları kabul etmemektedir. Öyle ki, Mukan'ın tutuklanması ardından Marguva ve çocuklarına çok sevdiği Almatı'da yaşama hakkı dahi verilmemiştir.

"Marguva sokağa çıktığında sanki alnında "halk düşmanının karısı" yazan lanet bir damga varmış gibi hiç kimsenin yüzüne bakamıyordu. Bazıları onu görmezlikten gelip yanından geçiyordu. Hatta hiç karşılaşmamak için doğrudan başka yöne yolunu değiştirenleri nice defa gördü. Öyle zamanlarda teessürle evine geliyor ve gözyaşlarına boğuluyordu."

G. Bachelard "Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar."²⁴ demiştir. Marguva da dışarıda gördüğü

²² Kolektif. a.g.e. s. 81

²³ Erich Fromm. (1995) *Sevme Sanatı*. (Çev. Yurdanur Salman). İstanbul: Payel Yayıncılık, s. 17

²⁴ G. Bachelard. (2018). *Mekânın Poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları, s. 37

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

dışlayıcı muameleye karşı evini sığınak tutmuştur. Çocuklarına ve ailesine sıkıca sarılmış, dışarıdan gelecek her darbeye karşı dimdik ayakta durmaya gayret ve sabır göstermiştir. Yine de her sokağa çıkışında insanların tüm dikkatlerini onda topladığını ve bakışları ile onu ezdiğini düşünmekten kendini de alamamıştır; “İşte halk düşmanının hanımı gidiyor diye herkes parmağıyla onu gösteriyormuş gibi hissediyordu.” Eski evlerine gittiği zaman da yazar Muhtar Bey ve ailesinin yanında kendisini yine yabancı hissetmiş ve onları da huzursuz ettiğini düşünerek oradan çıkıp kurtulmak istemiştir. Zaten başta Muhtar Bey’in ailesi de ona şüpheli bakışlar ile yaklaşmıştır. Fakat Muhtar Bey hiç böyle bir davranışta bulunmamış, tam tersine Marguva’ya öğütler vererek acısını paylaşmıştır, aile de buna karşın tavrını yumuşatmıştır; “Marguva’nın gelişi herkesin keyfini kaçırmış gibiydi. O sırada yer yarılıysaydı da Marguva yerin dibine girseydi.”

Mukan’ın ilk serbest bırakılışı onlara huzurlu günler getirse de ikinci tutuklama ardından yine kara bulutlar etraflarını sarmış ve insanlar şüpheli bakışlarını yine onlara dikmeye başlamıştır; “Milletin bunlara yaklaşmaktan ürküp şüpheyile bakmaya başladıkları günler yeniden gelmişti. Şüphe kötü bir histi.”

“Kimse ile konuşmak istemiyordu. Tıpkı bir sağır dilsiz misali sessiz soluksuz yaşayıp gidiyordu. Çocuklarını da gözü görmüyordu... Kocasını ilk tutuklandığında gençti, gücünün kuvvetinin yerinde olduğu zamanlardı. Bu defa ise çökmüştü, yaşlanmıştı. Hiçbir şeye isteği yoktu... Komşuları da onlara kötü gözle bakmaya başlamıştı artık. Bu da içini acıyordu, hiç kimseye görünmek istemeyişinin sebebi buydu zaten... Marguva içine kapanmış, her şeyden korkmaya başlamıştı.”

Eşinin ikinci tutuklanması Marguva’yı çok derinden etkilemiştir. Ruh hâli bu sefer daha çok çökmüş ve içine kapanık bir hâl almıştır. Yalnızlık duygusu artmaya başlamıştır. Fakat bu hâli uzun sürmemiş çocuklarına ve eşinden gelen mektuplara sığınarak insanlığa açılan savaşa çarpışmaya devam etmiştir; “Gözyaşlarını hiç kimseye göstermeden gizli gizli dökerek eskiden olduğu gibi çapasını omzuna alıp pancar tarlasına gidiyordu. Kalabalığın içinde yalnızlığını bir nebze de olsa unuttur gibi oluyordu. Günlerin aylara, ayların yıllara eklendiği koca bir yalnızlık...”

Marguva yalnızken eksik hissetmiştir. Eşinin boşluğunu çocuklarına sıkı sıkı sarılmakla gidermeye çalışsa da bu boşluk onun içinde bir yerlerde hep alev almıştır. Ama yaşadığı bu yalnızlık onu hiçbir zaman mücadeleden döndürmemiştir. Acıları onun güçlenmesini beslemiştir. Yalnızlık hissine yaşlı olduğu zamanlarda da kapılan Marguva, yaşlılarının erkenden vefat etmesine içlerlemiştir; “Sırlarını açacağı, dertlerini paylaşacağı bir yaşıtı da kalmamış gibiydi. Kime derdini dönecekti?”. İnsanın derdinden anlayacak olgunlukta bir dostta daima ihtiyacı vardır. Yoksa, yalnızlık ruhun sancı çekmesine sebep olur.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Marguva, Mukan'ın ev hapsinde olduğu Sibirya'ya gitmiştir. Bu onun ilk kez tek başına bir ülkeye olan seyahati olmuştur. Kendisini bu yolculukta başlarda çok yalnız ve yabancı hissetmiştir; “Yabancı milletin arasında, vatanından uzakta başka topraklarda olmaktan dolayı içine bir korku düşmüştü.” O, bir tren dolusu insanın içinde güvensizlik yaşamıştır. Burada aidiyetliğin insana verdiği güven ortaya çıkar. Öz vatan insanın aidiyetliği ve güvenidir. Ama yine de gittiği yerde insanlar ona daima yardımcı olmuş ve kendisini yabancı hissetmesine sebebiyet vermemiştir. Hatta kendi ülkesinde sokağa çıkmaktan çekinirken, buradaki insanlara sürgündeki eşini bulmak istediğini söylediğinde herkes ona üzüldü, acısını paylaşmaya çalışmıştır.

Mukan'ın da kendisini yurdunda yetim gibi hissettiği anları ve toplumun onu yabancılaştırmaya itmesine maruz kaldığı durumları olmuştur. En büyük sorunları her iki sürgün dönüşünde de iş bulamamakla yaşamıştır. Ailesine bakamıyor olmak bir baba olarak ona büyük acı vermiştir; “Hanımının eline bakmasına, çoluğunu çocuğunu doyuramamasına içerleyen Mukan günden güne derin üzüntü içine düşüyordu.” Aslında işte çalışmak başta gelir elde etmekle, onun toplumda kabul görmesini de sağlayacaktı. Bu da ona ruhsal bir rahatlama verecekti. O yüzden işe kabul edilmemesi onun daha da yıkıma sürüklenmesine sebep olmuştur. Bu durumda iş denilen anlam yüklü kavram, toplumun bireyi kabul etmesini temsil etmektedir. Freud da iş hakkında şu sözleri zikretmiştir:

“Yaşama bağlılık konusunda hiçbir yöntem insanı iş kadar gerçekliğe bağlayamaz. Çünkü iş insana gerçeklik üzerinde ve insan topluluğu içerisinde güvenli bir alan yaratır. İster narsistik, isterse de saldırgan veya erotik olsun, çeşitli libidinal öğelerin profesyonel iş veya bununla alakalı çeşitli insan ilişkileri üzerine yüklenmesi, onu bireyin kendini topluma kabul ettirmesi için vazgeçilmez bir değer hâline getirir.”²⁵

Bunlara ek olarak Mukan, sürgünde çektiği sıkıntılardan dolayı iyice içine kapanık birisi hâline gelmiştir. Yaşadığı onca şey ona ağır gelmeye başlamıştır. Sovyet hükümeti'nin zorla yazdırdığı bir makale onun ömrü boyunca “Halk düşmanı” diye anılmasına ve iki kez sürgün, bir kez de genç yazarlar içinde itibarsızlaştırılmasına sebep olmuştur; “Öz yurdunda üvey evlat muamelesi görmek ona çok dokunuyordu”. Suçsuz yere yirmi yılı heba olan akademisyen aday bu genç adam, öz yurdunda kendisini yabancı hissetmiştir, daha doğrusu bu ona hissettirilmiştir.

“Eğer yaşamda gerçekten bir anlam varsa, acıda da bir anlam olmalıdır. Acı da yaşamın kader ve ölüm kadar silinmez bir parçasıdır. Acı ve ölüm olmaksızın insan yaşamı tamamlanmış olmaz.”²⁶ *İnsanın Anlam Arayışı* başlıklı kitabında geçen bu satırlar, Marguva ve Mukan için de bir yaşam tarzı

²⁵ Freud. *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. s. 53

²⁶ Victor E. Frankly. (2000). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev. Selçuk Budak). Ankara: Öteki Yayınevi, s. 70

olmuştur. Acıları onları yorgun düşürse de birbirlerini tamamlamalarını sağlamıştır. Örneğin çektikleri sürgün vatan sevgisinin büyüklüğüne, ayrı kalmaları birbirlerini özlemelerine, Mukan'ın geç gelen başarısı daha büyük bir mutluluğa sebep olmuştur. Acıları, tüm yalnızlık ve yabancılaşmaları onları birbirlerine daha yakın ve daha içten bir sevgiyle bağlamıştır.

Kitle Psikolojisi

Toplumun bireyler üzerinde psikolojik etkileri vardır. Yani bir insanın psikolojisi toplumun psikolojisinden etkilenebilir. Aşırı baskıcı bir toplum bireyin kendi duvarlarını örmesine sebep olabilirken, özgür ruhlu bir toplum bireyin girişken olmasına aracı olabilir.

Erich Fromm'un tutkusal yıkıcılık eğilimleri konusundaki en değerli ve çarpıcı kavramı “topluluk narsisizmi”dir. Topluluk narsisizmi kavramı yıkıcılık eğilimlerini belli bir topluluk içinde meşrulaştırarak gerçekleştiren ideolojilerin anlaşılması açısından önemlidir. Topluluk narsisizminin oluşumunda aşağılık hissiyle sürekli kendini yüceltme gereksinimi duyan kişilerin aşırı yücelttikleri bir önderin peşinden gitmelerinin etkisi büyüktür. Topluluk narsisizmi Hitler ve Stalin gibi önderlerin bulunduğu ülkelerde ortaya çıkmıştır.²⁷ Romanda da Sovyet hükümeti ve Stalin ifadeleri açıkça geçmektedir; “Halkı korku idare ediyordu, gönüllere şüphe girmişti.” Yazar bu yönetimin içinde oluşturduğu karakterlerle hem toplumun ruh hâlini hem de yapılan baskıları açıkça tenkit etmiştir. Şöyle ki ana kahramanlar öz yurtlarında kendilerini yetim hissetmek zorunda kalmışlardır. Halk biz demek yerine ben demeyi tercih etmiştir. Onlara destek çıkacak ve güvenecek insanlar neredeyse yok diyecek kadar az kalmıştır. Örneğin Marguva karakterinin dertlerini ve sırlarını dökeceği bir tane bile komşusu zikredilmemiştir. Bu baskı altında sesi çıkmayan toplumun göstergesidir. Yazar, Marguva karakterinin rüyasındaki “uyan uyan” nidalarının bir küçük sedasını belki de kendi halkının içine düştüğü narsist kitle psikolojine duyurmak istemiştir. Toplumun kenara attığı bu suçsuz insanları iç dünyalarına kapatmak yerine toplumun bir ferdi olarak göstermek gerektiği de yine satır aralarında okura sunulmuştur.

“...birdenbire savaş başladı... Ekmeği kişi başı hesaplayıp kartla vermeye başladıkları günler geldi. Halk düşmanın ailesi olması bahanesiyle bunlara herkesten iki kat daha az ekmek veriliyordu. Bu haksızlığa direnecek gücü de yoktu. Marguva buna da çaresiz boyun eğiyordu. Halk düşmanın çocuklarının boğazı yok muydu?”

²⁷ Sevra Fırıncıoğulları. (2015). Gerçekleşen Bir Kötülük: Nekrofil: Üst Sınıflardaki Yıkıcılık Eğilimi ve Topluluk Narsisizmi. Akademik Bakış Dergisi, S. 52. s. 203-204

Victor Hugo, “İlk adalet, insanın kendi vicdanıdır.”²⁸ demiştir. Burada Marguva ve çocuklarına yapılan adaletsizlik göz önüne serilmiştir. Aynı şekilde Marguva pancar ekim işinde çalışırken de dışlanmış, madalya dağıtımında halk düşmanının ailelerine madalya verilmeyen söylentilerine maruz kalmıştır. Çalışırken mazur görüp, ödül zamanı dışlanmış olması da yine kitlenin narsist tutumunu göz önüne sermiştir. Erich Fromm: “Günümüz toplumları, Tanrı’nın yerine konabilecek yeni bir şey bulmuşlardır “Menfaat”. Bu yeni Tanrı, bütün insanların kendisine kurban edilebileceği bir put hâline getirilmiştir”²⁹ sözleri ile menfaatin toplumda nasıl bir konuma getirildiğine dikkat çekmiştir. Romanın örneklerinde de insanların menfaatlerine göre kural koyduğu gerçeği vardır. Bir kadının, önce sebepsiz yere eşinin sürgüne gönderilmesine sebep olan, ardından onun hayat mücadelesini menfaatlere çeviren bir düzenin psikolojisi nasıl açıklanabilir? Marguva çocukları için az ekmek olsa da madalyaya sahip olmasa da dik duruşunu hiç kaybetmemiştir. Bunu onların utancı olarak saymıştır. Sinir sistemleri üzerine oynayan bu kitle oluşumunun, onların birliği ve maneviyatı karşısında etki etmediği söylenebilir. Dini inanışları da kuvvetli olan bu aile, üzüntü ve kedere itildiğinde daima Allah’a sığınmış ve dua etmiştir.

Baskı psikolojisinin sonucu Mukan ve arkadaşları üzerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Fark ettiği şey, onların hepsinin içlerinde çalışma kampından kalan yaranın iyileşmez derdi duruyormuşçasına, hepsinin renkleri solgun, hepsi zayıflamış idi. Bir şey söylemeden önce hepsi etraflarına bir bakıyor, etrafi kontrol ediyor, tedirgin görünüyordular.”

Elbette onlara iyi gelen ve mutlu eden toplum birimleri de olmuştur. Örneğin Almatı’da ona yardımcı olan yazar Muhtar Bey, Marguva’ya hâlâ iyi insanlar var dedirtmiştir. Ayrıca ona karşı yapılan bu yardımsever muamele karşısında karamsarlığa düşmüş ruh hâli biraz olsun moral bulmuştur;

“Onun gerçek bir ağabey gibi destek olan sözleri Marguva’nın o sıradaki gamlı gönlüne ilaç gibi şifa oldu, baldan da tatlı geldi. Bu kişinin iltifatı, yaptığı yardım, ağabeylik korumacılığıyla söylediği deminki sözler Marguva’nın yalnızlık ve yetimlik hissedene, güçsüzleşen gönlüne ışık ışık dolmuştu, ona tarifi mümkün olmayan bir mutluluk hissettirmişti.”

Marguva ve Mukan’ın Sibiry’a’da kavuşmasından mutluluk duyan halk, onları memnun etmiştir. Bu davranışı her ne kadar kendi milletinden beklese de duygularını paylaşacak insan bulmuş olmaları onlara iyi gelmiştir; “Onlar da çok sevindiler. Biri gelip sarılıyor, biri Mukan ile tokalaşıyor biri Marguva’nın yanağından öpüyordu.” Buradaki halk sıcakkanlıydı, onlara sevgiyle yaklaşmıştı. Acı paylaştıkça azalan, sevgi de paylaştıkça artan bir duygudur. Marguva ve Mukan’ın insanlardan tek

²⁸ <https://1000kitap.com/ilk-adalet-insanin-vicdanidir--1237594> (04.03.2021)

²⁹ Erich Fromm. (1997). *Yaşama Sanatı*. (Çev. Aydın Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınevi, s. 150

beklentisi onlara karşı samimi olmaları olmuştur. Fakat toplumun yıkıcılığı onları kendi yalnızlıklarına sürüklemiştir. Bu süreçte en büyük manevi destekçileri elbette daima yanlarında olan Mukan'ın kardeşi Kadir ve üvey anneleri olmuştur. Freud, yalnız bırakılmış bireyden, bir grubun üyesi olan bireyin ne kadar farklı olduğunu kanıtlamanın kolay ancak bu farkın nedenlerini keşfetmenin zor olduğunu düşünmüştür.³⁰

Marguva ve Mukan'ın af ile Sibirya'dan dönüşlerine halk pek sevinmemiş gibidir. Gençken bedel ödediklerini düşünen çift hâlâ neyin bedelini ödeyeceklerini sorgulamışlardır. Yine de onları hâlâ karanlığa hapsetmeye çalışan insanlara karşı sabırlı olmaya çalışmışlardır; “Ağzı olan konuşuyor, her birini dikkate alırsan evin yolunu bulamazsın. Tanrı doğrunun yanındadır. Zaman en adil hâkimdir.”

Kadın ve Anne Arketipi

Türk dünyasında özellikle İsmail Bey Gaspıralı'nın yenilikçi hareketi içinde kadın aydınlanmasına büyük önem verilmiştir. İsmail Bey Gaspıralı'ya göre de kadının toplumsal konumu, o toplumun gelişmişlik düzeyini yansıtır. Bu sebeple 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta İsmail Bey Gaspıralı'nın faaliyetleri içinde olmak üzere, Türk dünyasının hemen her yerinde Türk kadınlarının toplum içindeki konumlarının iyileştirilmesi meselesine dikkat çekilmiştir. Kazak edebiyatçıları da kadınların o günkü sorunlarını ele almışlar ve bu eserlerde Kazak kadınların içinde bulunduğu olumsuz durumu tenkit etmişlerdir. Kazak kadınların bu eserlere yansıyan o günkü sorunlarına bakıldığında, bunların kalın mal adı verilen bir çeşit başlık parası veya mal mülk karşılığında evlendirilmeleri, kuma (tokal) olarak evlendirilmeleri, dengi olmayan kişilerle evlendirilmeleri, rızaları alınmadan, istemedikleri kişilerle evlendirilmeleri, fiziksel şiddet görmeleri, toplumsal baskıya maruz kalmaları, eski geleneklerin kadınların hayatına olumsuz etkisi gibi kadın sorunları olduğu görülür.³¹ Şerbanu Beysenova da bu konulara eserinde yer vermiştir;

“Kadın eşitliği diyerek göklere çıkardıkları mesele dört bir yana yayılmış. “Başlık parası kaldırılınsın!” diyerek başlatılan kargaşa büyümüş.”

“Ona hiçbir zaman “Ben seni para verip aldım.” demeyi ima edecek tek bir davranışı olmadı Mukan'ın. Hatta her zaman onu el üstünde tutuyordu.”

“...birdenbire savaş başladı kara haberi gündeme bomba gibi düşüverdi... bütün yük kadınların omzuna yüklendi. Tek bir kadının eline bakan ocağın hâli nice olurdu.”

“Ah! Biz kadınlar çile çekmek için yaratılmışız zaten.”

³⁰ Sigmund Freud. (2018) *Kitle Psikolojisi ve Egonun Analizi*. (Çev. Ceren Kaya). Ankara: Gece Kitaplığı, s. 10

³¹ Cemile Kınacı. (2017). Kazak Edebiyatında Kadın. Kazak Eli / Қазақ Елі. Y. 2, S. 7, s. 43-44

Kazak edebiyatında verdikleri mücadele ile toplumda kendi ayakları üzerinde durmayı başaran ve hayatın her alanında var olan güçlü kadınların imajları yaratılmıştır. Bu yaratılan “yeni kadın” imajları Kazak toplumuna ideal kadınlar olarak sunulmuştur.³² Marguva da bu yeni ruha hizmet eden, mücadelenin simgesi hâline gelen bir kadın kahramandır. Tüm Kızıl Kırgın Kadınlarına temsil olarak eserde yerini almıştır. Bir kadının mücadelesi, psikolojik yönlerin tüm incelikleriyle işlenmiştir. Duygu boşalması, ağlama sahneleri, mutluluktan bayıldığı anları, hapishaneye ve Sibiryaya korkusuzca yol alışı bu duruma birkaç örnektir.

Kadın her şeyden önce bir “anne”dir. Marguva’nın annelik yönü de romandaki temel izlekler arasındadır. Jung’un *Dört Arketip* eserinde “Anne Arketipi” şu şekilde ele alınmıştır:

“Anne arketipinin özellikleri annelik ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri, yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olandır. Samkhya felsefesi anne arketipini “İyilik, tutku ve karanlık.” temellerine oturtmuştur. Böylece annenin üç önemli özelliği, bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığıdır. Yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anılarından biri, her tür oluşum ve değişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her tür başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir. Doğa kadar tanıdık ve yabancı, sevgi ve şefkat dolu, yazgı kadar acımasızdır, şevkle, bıkmadan, usanmadan yaşam verir, acıların anasıdır, ölünün ardından kapanan karanlık, yanıtsız kapıdır. Anne, anne sevgisidir.”³³

Marguva roman boyunca okura anaç ruhunu hissettirmiştir. Onun yaşama mücadelesinin ana temeli üç evladıdır. Eşi ilk sürgüne gönderildiğinde, çocuklarında teselli bulmuştur. Romanın çevirmeni Cemile Kınacı da bu anaç ruh için ön sözünde şunları ifade etmiştir; “O, halk düşmanının hanımı damgasıyla bütün hayatı alt üst olmasına rağmen ailesinin dağılmasına asla izin vermedi. Kocasının yokluğunda aile reisliğini üstlenip dimdik ayakta durarak yuvasını anaç bir kuş misali korudu.”

Freud, “Bir çocuğun ihtiyaçları arasında, baba himayesi kadar güçlü bir ihtiyaç olduğunu zannetmiyorum”³⁴ sözleri ile çocuk gelişiminde ailenin ve babanın önemine dikkat çekmiştir. Halk içinde de yuvayı dışı kuş kurar ve baba evin direğidir inancı vardır. Mukan sürgüne gönderildiği için evin tüm yükü Marguva’ya kalmıştır. Çocuklarına hem anne hem baba olmaya çalışsa da onların babalı yetim olmalarına yüreği dayanmamıştır. O, çocukların baba yalnızlığı çekmemesi için amcaları Kadir’in yanına taşınmıştır. En azından başlarında bir amca figürü olsun istemiştir. Böylelikle çocuklarının başta temel ihtiyaçlarını düşünmekle beraber psikolojik ihtiyaçlarını da göz ardı etmemiştir:

³² Kınacı. a.g.m. s. 45

³³ Jung. *Dört Arketip*. s. 22-31

³⁴ Freud. *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. s. 44

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

“Çocuklarını aç bırakmamanın yollarını aramaya girişti. Dolapta asılı duran kendi elbiselerinin hepsini indirip güzel ve şık olanlarını seçti. ...onu tanımayan birilerine satmaya karar verdi.”

“Üç yavrumu nasıl aç bırakmayacağım, soğukta üşütmeyeceğim; onları nasıl büyüteceğim, düşüncesiyle yüzü gülmüyor, geceleri gözüne uyku girmiyordu. Yaşam mücadelesi vermek zorunda olduğu aklına geldikçe Marguva çıldırarak gibi oluyordu... Mukan'ın aldığı yepyeni takım elbise vardı. Onu ve yine birkaç parça kıyafeti satmaya karar verdi. Çocuklarını aç bırakmaması gerekliydi.”

Marguva kendisini düşünmez olup, tüm varlığını çocuklarına adamıştır. Gerek çeşitli işlere girmiş gerekse de evin değerli eşyalarını satmıştır, çocuklarını başkalarına muhtaç etmeden büyütme çalışmıştır: “Çocuklarının başında dimdik durdu.” Çocuklarının sağlıklı büyüyor olması ona yaşam enerjisi ve moral kaynağı olmuştur. Annelerinin bu güçlü duruşu da çocukların güvende hissederek yaşamasını sağlamıştır: “Anneleri yanlarında olduktan sonra büyük oğlanlar da kendi kendilerine usluca oynamaya başladılar.”

Marguva ve çocuklarının “Halk düşmanının ailesi” damgasından sonra Almatı’da yaşamasına izin verilmemiştir. O da evlatlarını alıp istenmedikleri bu yeri terk etmiştir: “Almatı’yı ardında bırakırken ejderhanın ağzından balabanlarını alıp kaçmaya çalışan savunmasız anaç bir kuş gibi hissetti kendini.” Koruyucu anne içgüdüleriyle hareket eden Marguva, çocuklarını kimseye ezdirmemiştir. Her dara düştüğünde dua ile Allah’a sığınan Marguva çocuklarının geleceği ve istikbali için de hep dua etmiştir: “Çocuklarına nazar degecek diye korkup “Yüce Rabbim, dilden, gözden saklasın!” diye dua ediyordu.”

Marguva çocuklarının üzerine ayrı ayrı titreyen bir anne olmuştur. Sibiry’a da Mukan’ın yanındayken de çocukları hiç aklından çıkmamıştır. En küçük oğlu Medet’in olanlardan çok etkilendiğini düşünmüştür: “...bütün bu yaşananlar Medet’in yüreğinde çok derin izler bıraktı diye devamlı onu kendine dert ediyordu... Çocuğun bize sevgisi azalıp bizden uzaklaşır mı acaba diye korkuyordu.” Psikanaliz de çocukların ruhsal yaşamlarından kalkarak erişkinlerin ruhsal yaşamını ele geçirmeye çaba harcamış, “Çocuk erişkinin babasıdır.” kuralına önem ve ağırlık kazandırmıştır.³⁵ Böylece çocuk psikolojisi açısından Marguva’nın bu hassasiyeti yerinde bir durumdur.

Marguva gençlik hatıralarına gittiği zaman, vefat eden çocuklarını hatırlamıştır. Bu anne sürgün, geçim derdi, ayrılık acısı, halkın ve yönetimin baskısı üstüne bir de evlat acısı yaşamıştır. Oğlu Kaysar ve gelini Roza’nın vefat ettiği belirtilmiştir; “Ah yalan dünya! Anaya evlat acısını çektirmeseydi keşke!” Romanda bir de Mukan’ın üvey annesi vardır. Bu üvey anne olumlu yönleri ile ele alınmıştır. Marguva’ya hem arkadaşlık hem de annelik yapmıştır.

³⁵ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 80-81

Sevgi

İnsanın hem dünya ile bir olmasını sağlayan, hem de aynı anda ondaki bütünsellik ve bireysellik duygusunu tatmin eden tek bir eğilim vardır: sevgi. Sevgi, bir kişinin kendi benliği dışına taşarak, bir başka insan ya da bir şeyle bir olması ve bütünleşmesidir. Gerçek sevgi, benlik ve egodan sıyrılmış, kısıtlayıcı olmak yerine, genişletici ve kucaklayıcı bir özellik kazanmıştır. Sevgi deneyinin en çelişik ve kavranması en zor yanı, iki insanın hem bir olmaları hem de ayrı birer insan olarak kalmaları gerçeğidir.³⁶

Marguva ve Mukan, gerçek bir sevgi ile birbirlerine bağlanmışlardır. Birbirlerinden uzakta olmaları sevgilerinde hiçbir eksikliğe yer vermemiştir. Sevgileri daima taze kalmıştır. Marguva, Mukan'la ilk tanıştığı zaman başta ona karşı hiçbir şey hissetmese de sonradan ona yüreği ısınmış, sevgi duymaya başlamıştır; "...şimdi gönlünde nazik duygular yeşermeye başladı." Sevginin var olduğuna bir tek kanıt vardır ancak; bağlılığın derinliği, seven kimselerin canlılığı ve güçlülüğü.³⁷ Marguva ve Mukan çifti için de güç önemlidir, gelebilecek tüm kara bulutlara karşı göğüs gerebilecek güce sahip olmuşlardır. Bu da onların birbirine olan sevgi bağıyla sağlanmıştır. Ruhu zenginleştiren sevgi, onların yaşam enerjisi olmuş ve kavuşmaya olan umutları onlara daima moral vermiştir; "İnsanın özleyebileceği nihai ve en yüksek hedef, sevgidir. İnsanın sevgiyle ve sevgi içinde kurtuluşu. Dünyada hiçbir şeyi kalmayan insanın, kısa bir an içinde kurtuluşu olsa, sevdiği insana ilişkin düşüncelerle ne kadar mutlu olabileceğini anladım."³⁸

Söylenecek ufacık bir güzel söz, insanın kendisini mutlu ve değerli hissetmesi için büyük bir ruhsal nimet olarak görülür. Marguva da etrafındaki insanlardan duyduğu güzel sözler karşısında sevildiğini ve değer gördüğünü hissederek mutlu olmuştur. Hastanede tedavi olurken onunla ilgilenen hemşire kıza moral ve desteği için teşekkürlerini sunmuştur; "Güzel söz yarı tedavidir, demişler. Bu hoş sözlerin için Allah razı olsun evladım!" Eşi Mukan'ın söylediği en ufacık bir söz bile onun kalbindeki kelekleri uçuşturmuştur; "Hanımını övme konusunda oldukça cimri olan adamın söylediği gönlü hoş eden bu sözler, Marguva için bütün övgü sözlerinden daha değerliydi." Ayrıca Mukan, gelenekleri gereği evlenirken damadın ödemesi gereken başlık parasını ödemiştir ama bunu asla Marguva'ya karşı kırıcı bir şekilde dile getirmemiştir. Onu hep başının tacı olarak görmüştür; "Ben seni parayla satın aldım." demedi, hiçbir zaman bu bakış açısıyla hareket etmedi." Başlık parası meselesi romanın birkaç yerinde daha geçerek eleştiri konusu olmuştur.

³⁶ Fromm. *Yaşama Sanatı*. s. 109-114

³⁷ Fromm. *Sevme Sanatı*. s. 98

³⁸ Frankl. a.g.e. s. 45

Emosyon (duygu ve heyecan) adı verilen ruh durumunun üzüntü, tasa ve yas gibi depresif karakterdeki ilerleyişi organizmanın beslenmesini genellikle zayıflatır, saçların ağarmasına, vücudun erimesine, damar cidarlarında patolojik belirtilere yol açar. Bunu tersine olarak neşe ve sevinçten kaynaklanan emisyonların ve mutluluk duygusunun etkisiyle tüm vücutta bir bayram havasının estiği, insanın gençlik döneminden bazı özelliklerine yeniden kavuştuğu da görülür.³⁹ Marguva, eşi Mukan'ın sürgünden dönünce çok yaşlanmamış olduğunu, buna karşılık kendisinin de yılların verdiği koşuşturma sonucu yorgun ve yaşlı düştüğünü hissetmiştir. Ellerin çalmaktan narinliğinin kalmadığını o an fark etmiştir: “O zaman yaptığı çekingenliğin sebebi kocasına naz yapmasındandı. Oysa şimdiki çekingenliğinin sebebi başkaydı. Şu anki çekingenliğinin sebebi, Marguva'nın artık kendisinin yaşlanmış olduğunu tam olarak anlamasıydı.” Freud, hasret ve yoksunluğa olan aşkın kişinin kendine olan saygısını azalttığını söylemiştir.⁴⁰ Marguva da hasret kaldığı eşini beklerken hayatın çilesi altında kalmış, güçlü durmak istersen kendisini unutmuştur. Bu yüzden Mukan gelince yaşlandığını fark etmiştir. Ama Mukan bu güçlü kadına öncekinden daha büyük bir sevgi ve saygı ile yaklaşmıştır. Onu her zaman el üstünde tutan Mukan, şimdi bu emekçi kadını daha da el üstünde tutması gerektiğini, onun yükünü hafifletip, artık dinlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Marguva eşinin ona hâlâ yoğun bir sevgi duyduğunu anlayınca bir anlık kapıldığı bu kötü ruh hâliinden çıkmıştır.

Ruhsal Arınma

Freud ve Breuer hastalık için uyguladıkları sağaltıcı etkiyi, baskılanmış ruhsal yaşantılara eşlik ederek o zamana kadar bir köşeye sıkışıp kalmış duygu ve heyecan yükünün, bir deşarj olanağına kavuşturulmasına bağlamıştır.⁴¹ İnsanın, hayatın yorucu tarafına karşı bir şifaya ihtiyacı vardır. Bu şifa ruhuna ilaç olacak bir şifa olmalıdır. Çünkü ruh hassas ve kırılımandır. Mevsimlerin de ruh ile bir ilişkisi olduğu söylenir. Bahar ve yaz mevsimlerinin insanda ruhsal arınma sağladığı, sonbahar ve kış mevsimlerinin de daha çok melankoli ve içe kapanmaya yol açtığı düşünülür. Romanda da bahar ayının yeniden doğmasıyla insanlar huzur dolmuştur; “Güneşin içleri ısıttığı, büyük küçük demeden herkesin mutluluktan uçtuğu bahar günleriydi.”

Kahramanın başarılı macerasının sonucu, yaşamın dünyanın gövdesine akışını çözmek ve serbest bırakmaktır. Bu akış mucizesi fiziksel terimlerle bir yiyecek maddesinin çevrimi gibi dinamik

³⁹ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 37

⁴⁰ Freud. *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. s. 18

⁴¹ Freud. *Psikanaliz Üzerine*. s. 8

biçimde bu enerji akışı gibi, ya da ruhsal biçimde bu iyiliğin dışavurumu gibidir.⁴² *Marguva* romanında da macera boyunca hem Marguva hem de Mukan karakterinde ruhsal arınmalar olmuştur. Romanın çözüm anı da yine bir arınmayla bitmiştir.

Marguva'nın ruhsal arınmaları roman boyunca birçok kez kendisini göstermiştir. Yalnız ve içe kapanık durumları yerini birçok kez ağlama nöbetleri ve kavuşma sahneleri ile ruhsal dinginliğe bırakmıştır; “Yerinden kalktı, üzüntü içini alev alev kavuruyordu, ağlıyordu... hıçkırma hıçkırma... Çocuklarına bakıyor ağlıyor da ağlıyordu.” Ağlayarak ruhunun biraz da olsa arınmasını sağlayan Marguva, eşinin yokluğunda çocuklarına sığınarak, bu ruh durumdan kendini daima kurtarmayı başarmıştır. Mukan'dan gelen mektuplar da onu daima mutlu etmiştir; “Mektubu alan Marguva'nın şüpheler içindeki gönlünde bir ümit ateşi yanmış, yüreğine su serpilir gibi olmuştu. Gözlerinden boncuk boncuk yaşlar döküldü.” Mektup ona ümit olarak, yeniden arınıp yaşam enerjisi içine girmesini sağlamıştır. Marguva sorguya alındığı zamanda kendisini aşırı bir psikolojik baskı içinde hissetmiş, dışarı çıkar çıkmaz kendisini daha fazla tutamayarak, ağlayıp içini boşaltmaya çalışmıştır; “İçeride hiç kıpırdamadan gergin oturduğu için dışarı çıkar çıkmaz sinirleri boşandı ve hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı.” Asıl ruhsal arınmaları Mukan'ın sürgün dönüşlerinde olmuştur. Belirsiz beklemelerin, anlamına kavuştuğu o sahneler hem Mukan hem Marguva'nın hem de çocukların mutluluğu olmuştur; “Mukan gelmişti... yer sanki ayağının altından kayıp gidivermişti. Sinirleri boşanmıştı. Ağzından ilk çıkan söz şükürler olsun oldu.” Mukan'ın dönmesiyle Marguva'nın parçalanan yüreği eksiksiz ailesiyle yeniden bütünleşti. Sibiryaya ilk gidişinde oldukça tedirgin olan Marguva, dönüş yolunda bildiği yerlerden geçmenin güven duygusuna bürünmüştü. Çünkü en iyi yol bilinen yoldu; “...artık bildiği yoldu bu istikamet. Dönüş yolunda en ufak bir korku duymadı.” Sibiryaya dönüşü de Mukan'ı sağ salim görmüş olmanın verdiği huzurla çocuklarına kavuşmuştu.

En az Marguva kadar Mukan da ruhsal arınma dönemleri geçirmiştir. Kendisine ilk sürgün dönüşünde enstitüde öğretmenlik işi verildiği zaman, topluma tekrar kabul edilmiş olmanın huzuruyla dolmuştur. İkinci sürgün dönüşünde araştırma yapmak için Rusya'ya giden Mukan burada af kağıdını görmüştür. O kâğıt, onun özgür bir kuş olması için uzun zamandır beklediği anahtardır. Onu bir kafesin içine tıkamak isteyen herkesin önüne atacağı bir anahtar. Özellikle bu durum onun roman boyunca beklediği en büyük ruhsal sağaltımı olmuştur. Artık aklanmış ve arınmış olmanın hafifliğiyle haberi sevdiklerine götürmek için özgürce evine uçmuştur:

“Yirmi yıl boyunca sürgünde güvensizliğin, boynu büküklüğün, aşağılanmanın, sınırlandırılmanın, tehdit ve şantajın, çeşit çeşit sinsi ve tehlikeli türlerini yaşadığında taş gibi kaskatı, gözüne bir damla yaş almayan

⁴² Joseph Campell. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 51-52

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

yiğit adamın işte o anda bütün sınırları boşandı ve gözünden bir damla yaş aktı. Bu sevinç göz yaşydı. Özgüveni yerine gelmişti, artık tertemizdi.”

İş bulamama, ailesine bakamama, Marguvan’ın çalışmasına engel olamama, ailesinin düşman damgası yemesi gibi birçok acıyı bir göz yaşını temizlemiştir. Artık Mukan’ın masumiyetliği için şüphe kalmamıştır, geç olsa da gerçekler gün gibi ortaya çıkmıştır. Marguva da halk düşmanının karısı damgasından kurtulmuş, dışarıda çekinmeden insanların yüzüne bakmaya başlamıştır. Marguva’nın ricası üzerine bu güzel haber ve kötü olayları geri de bırakmak için dostlarıyla bir toy düzenlemişlerdir. Bu da onların büyük arınmalarından birini teşkil etmektedir; “Mukan’ın iyi anılan adının yeniden sahibine dönüp gelişinin toyu oldu.”

Roman, içselliğin serüvenini anlatır; romanın içeriği, kendini bulmak için yola çıkan, serüvenlerle kendini sınavı kanıtlamak ve kendini kanıtlayarak özünü bulmak için serüvenlere atılan ruhun öyküsüdür.⁴³ Kendi ruhunu uyandıranı olan kahramanın kendisi de kendi çözülüşünün uygun aracıdır.⁴⁴ Marguva’nın hakikati ruhundaki düğümde saklı kalmış, yıllarca çözülmeyi beklemiştir. Ama öyle ki ölüm vakti yaklaşınca bu düğüm ona ağır gelmeye başlamış ve roman boyunca anılarında hep o düğümü çözmek istemiştir; “İyesi düşünce girdiğinde “Yüreğindeki şüpheden kurtulmak istiyorsan uyan! dememiş miydi?” İyesinin rüyasında ona sürekli uyan demesi aslında uykuda olan ruhunu uyandırmak istemesindedir. Düğümün çözümü ruhunun arınması ile olacaktır. “İnsanın düşüncesi bu kadar geniş olur mu? O, kırk katın içine her şey sığabiliyormuş meğer” diye düşünen Marguva, kırk katın içinde saklı sağaltımını da kendisi arayarak bulmuştur. Yüreğine eşi Mukan’ın yarım kalan hayalleri, çektiği sıkıntıları, sürgün yolları ve bir an boşa çıktığını düşündüğü çabaları oturmuştur. Ama durum öyle değildir. Marguva artık bu karamsar uykudan uyanmıştır. Çünkü Mukan’ın eserleri hâlâ ciltlerce basılıp, satılmaktadır. Binlerce okuyucusu vardır. O hayallerine geç ve güç olsa da kavuşmuştur aslında. Bu hissin verdiği rahatlık Marguva’ya çok iyi gelmiştir. Marguva, “Kiminle kara isen onunla ağarırısın...” diyen iyesinin de söylediği gibi birlikte karanlığa düştüğü Mukan ile aydınlığa çıkmıştır. Psikolojide duygusal boşalım yani katarsist denilen durum romanın bu kısmında kendisini göstermiştir. Marguva içini karanlığa gömen gönül yükünden kurtulmuştur. İyi bir eş ve samimi bir sevgi gerçek bahtı temsil etmiştir. Kahramanın biyografisindeki son eylem, ölüm ya da ayrılıktır.⁴⁵ Marguva’nın son eylemi de ölüm olmuştur. Tüm bu ruhsal arınma sonrası Marguva, bir daha uyanmamak üzere uykuya dalmıştır.

⁴³ Georg Lukacs. (2011). *Roman Kuramı*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Metis Yayınları, s. 95

⁴⁴ Campbell. a.g.e. s. 295

⁴⁵ Campbell. a.g.e. s. 309

Yazar Şerbanu Beysenova'nın ruhsal arınması ise Mukan ve Marguva Kaptagayev çiftinin aile dostu olan Muhtar Bey üzerinden açığa çıkabilir; "Marguva sen Kazak halkının cesur, olağanüstü bir kadere sahip olan kızıydın. Sen sadakatli bir eş oldun. Ama nasıl bir eş! Sen edebiyatın büyük bir neferini korumayı kollamayı başardın. Ben seninle ilgili bir kitap yazıyorum." Son bölümlere doğru yer alan bu ifadeler, romanda yazarın kendi varlığını hissettirmiştir. Böylece yazar için romandaki en uygun ruh "Yazar Muhtar Bey" olmalıdır. Yazarın, bizzat "Marguva" karakterine ruhunu veren Marhuma Karatayev'den hikâyesini dinleyerek eserini yazdığı hatırlanırsa, eserde "Marguva"yı bir romanla ölümsüzleştirmek isteyen "Muhtar Bey"in onu temsil ettiği daha da anlaşılır olur. Ruhsal arınması da Marhuma gibi güçlü bir kadının hikâyesini, Marguva karakteriyle ölümsüzleştirmenin nasip olmasıyla dile getirilebilir. Yani dinlediği bu hikâyenin kaleminden çıkmasıyla, okuyucularının onun hissettiklerini paylaşacak olmasıdır.

SONUÇ

Psikanalitik Edebiyat Kuramı yazım dünyasındaki eleştirilere yeni bir soluk getirmiştir. Geleneksel yöntemler dışında, roman yazarı ve kahramanına karşı bakış açısını farklılaştırmıştır. Sanatçının bir nevrotik kişilik bozukluğu olması ihtimalini dahi ileri sürenler olmuş, hatta bazıları sanatçıların dayanabildiği kadar nevrotik olması gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında sanatçının eser ortaya koyma gücünü, onlara özel bazı ilham anlarına bağlamışlardır. İlham da yazar ve bilinçaltı arasındaki bağı oluşturan köprü olarak görülmüştür. Freudyen bakış açısına göre yazar bastırılmış duygularını açığa çıkarmak için kalemını eline almıştır. Ruh çözümleme yöntemleri modern eleştiride kendisine önemli bir yer ayırmıştır.

Son dönem Türkoloji çalışmalarında, Türk dünyası edebiyatlarına olan eğilim ve aktarımı yapılan çeşitli Türk dünyası romanları dikkat çekmektedir. Bu durum da psikanaliz çerçevesinde bir Kazak edebi eserinin incelenmesine yön vermiştir. Şerbanu Beysenova Kazak edebiyatında kadın temasını güçlü işleyen bir yazar olarak bilinmektedir. *Marguva* adlı eserinde de yine kadın temasını çeşitli başlıklar etrafında şekillendiren Beysenova, acının ve mutluluğun en zirve noktalarını Marguva ve Mukan karakteri üzerinden okura sunmuştur. Onun, bizzat hikâyenin gerçek sahihi Marhuma Karatayev ile görüşmesi de eserin işleyiş ruhunda gerçeğe yakın duyguların varlığını hissettirmiştir. Burada yazarın esere verdiği ruh ortaya çıkmaktadır. İnceleme sonucunda ise yazarın romanda "Yazar Muhtar Bey"e ruhunu verdiği çıkarımında bulunulmuştur. Çünkü o, romanda Marguva'nın hikayesini yazmak isteyen bir yazardır, Beysenova da Marhuma'nın hikayesini yazmış olan bir yazardır. Roman ise "Halk düşmanı" ilan edilen Mukan ve eşi Marguva'nın mücadelesinde sürekli değişiklik arzeden ruh

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

hâlleri ile okuru onların iç dünyalarında bir yolculuğa çıkarmaktadır. Marguva roman boyunca aradığı gerçek baht olan “Sevgi”nin varlığına ulaşınca ruhsal sağaltımını tamamlayarak okura veda etmektedir. Bu çalışma bir kadın, bir eş ve her şeyden önce bir annenin ruh dünyasını inceleyip açığa çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Akar, M. (2019). Sanatçıyı Yaratıma Götüren İtki: Psikanalizin Sanatçının Sağaltımına Etkisi ve Thomas Wolfe’un Sanatsal Üretimi. Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.

Azap, S. (2012). Metin Çözümleme Yöntemleri: Dört Yöntem/Dört Uygulama. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Semineri.

Bachelard, G. (2018). *Mekânın Poetikası*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Beysenova, Ş. (2019). *Kızıl Kırgın’ın Kadınları Marguva*. (Çev. C. Kınacı). Ankara: Bengü Yayınları.

Campell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. S. Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eco, U. (1997). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Çev. K. Atakay). İstanbul: Can Yayınları.

Ertekin, A. ve Yıldız, S. (2015). Balzac’ın “Güzel Imperia”sında Freudyen Psikanaliz. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. S. 54.

Fıncıoğulları, S. (2015). Gerçekleşen bir kötülük: Nekrofil: Üst sınıflardaki yıkıcılık eğilimi ve topluluk narsisizmi. Akademik Bakış Dergisi. S. 52.

Fıncıoğulları, S. (2018). Modern çağın hastalığı: Yabancılaşma ve ahlaki bütünlük ilişkisi. Karadeniz Dergisi.

Frankl, V. E. (2000). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

- Freud, S. (2014). *Mutlu Olma İhtimalimiz-Aforizmalar*. çev.: M. Fırat. İstanbul: Zeplin Yayınları.
- Freud, S. (2018). *Kitle Psikolojisi ve Egonun Analizi*. çev.: C. Kaya. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Freud, S. (2019). *Psikanaliz Üzerine*. çev.: K. Şipal. İzmir: Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (1995). *Sevme Sanatı*. çev.: Y. Salman. İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Fromm, E. (1997). *Yaşama Sanatı*. çev.: A. Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Jung, C. G. (2018). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. çev.: E. Büyükinal. İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2019). *Dört Arketip*. çev.: Z. A. Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2019). *Kişiliğin Gelişimi*. çev.: D. Olgaç. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Karabulut, M. (2019). Psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında Edip Cansever'in şiirleri üzerine bir inceleme. *Edebî Eleştiri Dergisi-Eleştiri Kuramları Özel Sayısı*. C. 3/3.
- Kolcu, A. İ. (2008). *Edebiyat Kuramları Tanım-Tenkit-Tahlil*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Lukacs, G. (2011). *Roman Kuramı*. çev.: C. Soydemir. İstanbul: Metis Yayınları.
- Moran, B. (2013). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz M. Ö., Ekici M., Aça M., Düzgün D., Akarpınar R. B., Arslan M., Yılmaz A. M., Eker G. Ö. ve Özkan T. (2015). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2019). *Edebiyat Teorisi*. çev.: Ö. F. Huyugüzel. İstanbul: Dergâh Yayınları.

TOMRİS UYAR VE ADALET AĞAOĞLU’NUN KADINLARI

Sümeyye ÖZDEMİR*

ÖZET

Yazma eylemi insanın varoluş serüvenini kalıcı kılmaktadır. Yazarlar, hayat felsefelerini duygu dünyalarını, hayallerini ve bakış açılarını eserlerine yansıtmaktadır. Geçmişten günümüze farklı toplumsal cinsiyet rollerinde yer alan kadın, edebî metinlerde de kendisine geniş ölçüde yer bulmuştur. Edebî eserlerin toplumun izdüşümleri olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında cinsiyet kültürünün yazarların kaleminde çeşitli boyutlarda yer alması, aslında var olanın yansıtılmasıdır. Kadın gerek geleneksel rolleri gerek iş yaşamında aldığı pozisyon ölçüsünde yaratıcılığın en önemli kaynaklarından birisi olagelmıştır. Bu anlamda kadın, hikâyelerde kimi zaman etken, kimi zaman edilgen bir konumdadır. Bu çalışmada Tomris Uyar’ın *Otuzların Kadını*, Adalet Ağaoğlu’nun *Hayatı Savunma Biçimleri* adlı hikâye kitaplarından hareketle, yazarların kadın karakterlere bakış açısı değerlendirilecektir. Tomris Uyar, hikâyelerinde kadının aile içerisindeki yeri ve önemini, toplumdaki konumunu ve sosyal hayatta baskı altında kalıp ezilen kadınları anlatmaktadır. Kadının varlığını eserlerinde sıkça vurgulayan diğer bir yazar ise Adalet Ağaoğlu’dur. Yazar, hikâyelerinde başkaldırı, kent yaşamı ve kadın kimliği gibi birçok konuyu eleştirel bir dille anlatmaktadır. Ağaoğlu için kadın, bireysel olarak dünyada var olan ve kendi kimliğini arayan kişidir. Ağaoğlu ve Uyar’ın ortak yönleri ise hikâyelerinde kadının ön planda tutulmasıdır. Kadının kimlik arayışı, toplum içerisindeki rolü, aile içindeki yeri ve önemi feminizm kavramıyla bütünleşmektedir. Yazarların baskı altında kalan kadının topluma başkaldırısı ve kadın karakterlere bakış açısı ekseninde çalışma şekillendirilmek istenmiştir. Yazarların hikâyelerinde kadın teması üzerinden kendi düşünceleri ve ideolojilerinin kahramanların dünyasına yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır. Yazarların hikâyelerindeki kadın, bireysel olarak yaşamlarını sürdüren, kendi fikirleri ve kurallarını oluşturabilen, özgür bireyler olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Ağaoğlu ve Uyar’a göre kadın, her alanda kendisini gösteren sadece ev hayatıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal hayat içerisinde de kendi kimliğini araştıran ve sorgulayan bireylerdir.

Anahtar Kelimeler: *Hikâye, Kadın, Feminizm, Toplumsal Cinsiyet.*

* Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. İletişim adresi: sumeyyece@outlook.com.tr, Orcid: 0000-0002-6221-4210.

GİRİŞ

Edebî türler içerisinde geniş bir anlama sahip olan hikâyeler, yaşamdan kesitler sunan kısa metinlerdir. Hikâyelerde olaylar zamana göre değişim göstermektedir. Bu bakımdan “Öykü, olayların zaman sırasına göre dizilerek anlatılmasıdır; kahvaltının ardından öğle yemeğinin, pazartesinin arkasından salının, ölümün arkasından çürümenin gelmesi gibi...” (Forster, 2001: 65). Hikâye, bir anlamda yazarın biriken duygularını aktaran ve yarım kalan hayallerini tamamlayan bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. “Öykü; yaşanmışlığın ardında kalan yaşanmamışlıkları, yazarın dünya görüşünün etkisinin hissedildiği özgür yaşam tarzı üzerinden düşünmeye itmektir” (Kocabiçak, 2013: 83). Söz konusu yazar dâhil olduğu yaşama kendi penceresinden bakarak hikâyeye yeni bir anlam kazandırmaktadır.

Her kurmaca metin bir anlatıcının hikâyesinden oluşmaktadır. Türk edebiyatında eski dönemlerden günümüze kadar birçok hikâyeye yazılmıştır. Yaşanılan bir hayatı kurmaca bir dünyada ele alan olay hikâyeleri ile kişinin psikolojik yönü üzerinde durulan durum hikâyelerinin temelinde belirli yahut belirsiz bir karakter bulunmaktadır. Hikâye, dar bir zaman dilimi içerisinde sınırlı olan dünyanın geniş bir anlatım yorumudur. Anlatıcı kimi zaman kendi kimliğinden kimi zaman ise yansıtmak istediği düşüncelerden bahsetmektedir. Bu açıdan bakıldığında eşya, insan, mekân, zaman gibi birçok imge metnin ana unsurlarını oluşturur. Anlatıcı ise tüm unsurlardan faydalanarak yeni bir metin yaratmaktadır. Yazarın kaleminden ortaya çıkan “anlatıcının kimliği ve seçimi metnin özel ‘karakterini’ oluşturur” (Demir, 2011: 55). Metin içerisinde var olan yeni karakterler zaman içerisinde yazardan koparak yeni bir imaja bürünmektedir. Hikâye içerisindeki karakter; zamana, mekâna ve dönemin şartlarına göre değişim göstermektedir. “Anlatıcı varlığını hikâye dışına çekmek yerine, iyiden iyiye karakterin içerisine sokulup, onun adına konuşmaya ve düşünmeye başlar” (Demir, 2002: 94). Bu açıdan bakıldığında yazar, karaktere müdahale etmek yerine onun dilinden hikâyeye yön vermektedir.

Yazarlar kimi karakterleri ise kendi dünyalarına uygun çizmektedir. Burada dikkati çeken özellikler cinsiyet yönünden ayırıcı olabilmektedir. Sosyal hayat içerisinde etkin rol oynayan kadın birçok alanda kendisine yer bulmuştur. “Değişen dünya ve değişen Türk toplumsal hayatı kadını sadece şiirin kusursuz sevgilisi olmaktan çıkarıp, nesir türlerinin gerçekçi kahramanı; iyi ve kötü, güzel ve çirkin, masum ve suçlu, saf ve sinsî sayılabilecek birçok karakter özelliği ve zıtlıklarıyla gazete ve dergi sayfalarının vazgeçilmez konusu hâline” getirmiştir (Türk, 2018: 175). Kadın, tarihsel

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

zamandan günümüze birçok metnin çıkış noktası olmuştur. Kadının toplumda var olması metne yansıtılmış ve toplumda baskı altında olan kadının eleştirisi yapılmıştır. “Feminist edebiyat eleştirisi bir yandan metinlerdeki cinsiyetçi öğeleri tespit ederek kadınların gündelik hayatta olduğu gibi yazın hayatında da ikinci plana atıldıklarını göstermiş diğer yandan da eril tarihin kendi karanlığına hapsettiği kadınların eserlerini teker teker ortaya çıkarmaya çalışmıştır” (Kocabıçak, 2013: 44). Geçmişten günümüze metinlere konu olan kadın, toplumsal alanda kendini farklı rollerde görmektedir.

Kadının tarihin eski dönemlerinden beri yaşamsal etkinlikleri belli kategorileri meydana getirmiştir. Günümüzde dişil kimliğinden ziyade sosyal ve psikolojik etkileşimlere bağlı olarak toplumsal cinsiyet kavramıyla ifade edilen kadının yaşamsal aktivitelerinin kalıplaşmasıdır. Doğuştan getirilen biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal cinsiyet icat edilmiş bir kavramdır. “Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olarak, toplumun istekleri çerçevesinde şekillenen rollerin ifade edilmesidir” (Özdemir, 2010: 102). Bu roller olumlu ve olumsuz özellikler göstermesi bakımından kadın ve erkeğin yaşantısının kodlar üzerinden açıklanmasıdır. Bu bakımdan kimi toplumsal cinsiyet rollerinin yaşama müdahale olarak değerlendirildiği durumlar da söz konusu olmaktadır.

Toplumun bir grup olarak kadın ve erkekte beklediği birçok davranış ve özellikler cinsiyet kalıp yargıları olarak adlandırılır. Bu durum kadın ve erkeğin kadınsı ve erkeksi olarak nitelendirilen birçok özelliğini oluşturmaktadır. Kadınsılık genel olarak ev içindeki durum ve olaylarla ilişkilendirilirken erkeksi olma dış dünya ile bağlantı kurmaktadır. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın ve erkek birbirine zıt iki dünya olarak tanımlanmaktadır. Kadını nezaket kuralları içerisinde nazik biri olarak sorumlu tutan toplum erkeği narinlik yapısının dışında cesur bir kimlik olarak çizmektedir (Dökmen, 2019:104).

Yazarlar öykülerini kaleme alırken kimi zaman hayatlarından izler sunarken, kimi zaman da pasif bir kimliğe bürünmüşlerdir. Cumhuriyet döneminin önemli hikâye yazarı olan Tomris Uyar, hikâye türünü seçme sebebini; “benim görüşüme çok uygun bir tür. Yani bir insanın hayatındaki bir ‘an’ı alıp onun ışığında, o kişinin vereceği kararların, yaşayacağı değişimin ve hayatının alacağı yönün işlenmesi sorunu var” şeklinde tanımlar (Özkan, 2002: 8). Tomris Uyar’a göre tamamlanmayan bir hikâye, romana kıyasla daha önemlidir. Ona göre hikâyede eksik olan duygular, okuyucu tarafından tamamlanmalıdır.

Kadın, kendi varoluşunu ve kadın kimliğini ön plana alarak düşüncelerini hikâye vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu konuda birçok yazar, feminist bir kimliğe sahip olarak nitelendirilmiştir. Tomris Uyar bu konuda şunları belirtmektedir:

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

“Feminist bir yazar sayılabilir miyim, bilmiyorum hiçbir “izm” e girmeyen hırçın bir yapım var, yine de kadın-erkek ilişkilerinde ilişkiyi serpilme payının kadından beklendiği kanısındayım. Gerçi ev işlerine katkıda bulunmayan biriyle asla birlikte olmadım, zaten olamazdım ama o zamanlar “kıdemli” bir yazar kimliğiyle hem ev işlerine koşturup hem çeviriler ve yazılar yetiştirmeye uğraşırken yazdıklarımın yaşamımı paylaşan kıdemli sanatçılarca düzeltildiği dedikodusuna onlar kadar gülemedim. Karşılıklı bir etkileşim söz konusuydu” (Uyar, 2011: 437).

Yazar, bu görüşlerine göre kendisini feminist bir karakter olarak görmemektedir. Belli kalıplara girmek yazarı rahatsız etmektedir. Uyar, yazdıklarından hareketle kendisinin kadın savunucu bir şekilde sunulmasına karşıdır. Ona göre aslında olması gereken yazarın davranışları ve yazdıklarıdır. Tomris Uyar, kadının aile içerisindeki yeri, toplumdaki konumu ve baskı altında kalıp ezilen kadınları konu edinen hikâyeler kaleme almıştır. Bu konuda “Tomris Uyar’ın kadın tipleri yazarın ilk dönem hikâyelerinde, daha çok erkekler tarafından ezilen, kıymetleri bilinmeyen, aldatılan, sömürülen tiplerdir. İkinci dönem hikâyelerinde yine aynı tipler devam ederken artık maddi özgürlüğü olan, erkeğe bağımlı olmadığı için evlenmeyen ya da boşanabilen, kendi kararlarını kendisi verebilen, ayakları üstünde durabilen kadın tipleri de karşımıza çıkar” (Kadıızade, 2011: 234). Söz konusu değerlendirmelerden hareketle Tomris Uyar’ın ilk dönem ve ikinci dönem hikâyelerini birbirinden ayıran fikrin kapitalizm olduğu düşünülmektedir.

Kadın, yazarın bakış açısıyla birlikte birçok hikâyede kendisine yer bulabilmiştir. Oluşturulan karakter ise tek bir şekliyle ön planda olmayıp birçok farklı yapıda olmuştur: “En belirgin özelliği, değişik kılıklara girmeye düşkünlüğü: sporcu kız, kontes, çingene, anne, sevgili, vamp, ciddi iş kadını üniversite öğrencisi, turist, saygın eş” olmasıdır (Uyar, 2019: 17). Bu bakımdan sanatçıya göre kadın birçok özelliğe sahip olan bir konumdadır. “Tomris Uyar’ın öykülerinde kadının en büyük problemi hangi özellikte olursa olsun toplumun değer yargıları içinde sıkışmış olmasıdır” (Kadıızade 2011: 234). Bu durum ise söz konusu kadının aile, toplum ve evlilik hayatında yaşadığı baskı süreci ve kendi kimliğine ulaşamama sorunuyla ilişkilendirilir.

Cumhuriyet döneminin bir diğer önemli yazarı olan Adalet Ağaoğlu ise kadını kendi çocukluk yıllarından etkilenerek oluşturmuştur. Aile içerisinde yaşanan baskılar yazarın metinlerine yansımıştır. Ona göre yazarların kadın ve erkek olarak sınıflandırılması yanlıştır. Bu konuda Ağaoğlu “Cins bir yazar, ne denli erkeklik ya da kadınlık değerleriyle yüklü olursa olsun, eserlerinde her iki cinsi de birbirinin karşısında değil, yanında, içinde görüp gösterebilen yazar demek. Tıpkı hayatın daha pek çok gerçeğini bütün boyutlarıyla irdeleyip, iç içe geçirerek yeni bir gerçek üretmesi gibi” çıkarımını yapmaktadır (Ağaoğlu, 2014: 34).

Adalet Ağaoğlu, hikâyelerinde başkaldırı, kent yaşamı, kadın gibi birçok konuyu eleştirel bir dille anlatmıştır. Ona göre kadın, bireysel olarak dünyada var olan ve kendi kimliğini bulma sürecinde olan bir varlıktır. “Kadın, onun öykülerinin ana temalarından biridir. Hikâyelerinde ağırlıklı olarak kadının kendi bireyselliğini yaşayamaması gündeme gelir. Adalet Ağaoğlu, öncelikle kadını bir “cins” olarak ele alıp toplumsal baskıları “erkeksi” dünyayı eleştirir” (Tosun, 2018: 211-212). Ağaoğlu eserlerinde eleştirel bir dile sahiptir. Bu konudaki düşüncelerini ispatlamak için eleştirel dille yazar. “Adalet Ağaoğlu’nda ironi daha çok yaygın/baskın anlayışlara karşı onun eleştirel bakışını ifade eder” (Tosun, 2018a: 287).

Sanatçı, toplum tarafından baskı altına alınan kadınların eleştirisini yapar. Onun için kadın olmanın var oluşu engellenmeye çalışılmıştır. Üç erkek kardeşinin yanında tek kadın olması ve ailesinin baskısı altında yetişmesi karakterlerin dünyasını kurmayı kolaylaştırmıştır: “Özellikle kadına dönük söylem ile uygulama arasındaki farkı anlatmada en önemli araç ironidir. Adalet Ağaoğlu’nun hikâyelerinde ironi, romanlarının temel meselelerinden olan kadın sorunu ile ilgili teori ile uygulama arasındaki derin uçurumu göstermek üzere kullanılır” (Coşkun, 2013: 150). İroni, Tomris Uyar ve Adalet Ağaoğlu’nda ortak görülen bir anlayıştır. Adalet Ağaoğlu için ironi bir başkaldırı iken, Tomris Uyar için hayatın gerçeklerini aktarmada bir araç olmuştur. Ağaoğlu ve Uyar için kadın her açıdan metinlerin en önemli yaratıcı unsuru olmaktadır.

Yeni Bir Kimlik Arayış Serüveni: Hayatı Savunma Biçimleri

İnsanlar sosyal hayat içerisinde kendilerine uygun bir rol biçmektedir. Yapılan seçimler kimi yerde kendini savunma, kimi yerde yaşamdan kaçış şeklinde olmaktadır. Adalet Ağaoğlu, hikâyeyi toplumun içerisindeki bir ses olarak görmektedir. “Kitapta hayat ve kurgu (roman, öykü) karşılaştırılması yapılarak bunların birbirleriyle örtüşen ve ayrışan yönlerine vurgu yapılır. Hayatta herkes kendine göre bir “hayatı savunma biçimi” geliştirmiştir. Bu kimine göre para, kimine göre şiddet, kimine göre köşeyi dönme, kimine göre gözyaşı, kimine göre ise yazarlıktır. İlk öykülerindeki ağır mesaj verme kaygısının azaldığı kitapta, özellikle kadın odaklı bir anlayışın baskın çıktığı görülür” (Tosun, 2018: 211). Yazarın hikâyelerinde farklı insanların yaşamlarından kesitler sunması toplumda var olan birçok insanın sesinin duyurulmak istenmesinden kaynaklıdır. Sanatçının *Hayatı Savunma Biçimleri* adlı hikâye kitabında *Öteki*, *Rabia’nın Dönüşü*, *Çınlama*, *İki Yaprak*, *Oh Canıma Değsin!*, *Şehrin Gözyaşları*, *Gözgöze*, *Asri Zamanlar Kilimi* ve *Tanrı’nın Sonuncu Tebliği* adı altında, toplam dokuz hikâye bulunmaktadır.

Öteki adlı hikâyede kadınların sanata bakış açıları verilerek kadının ev yaşamından uzak bir çizgide olduğu görülmektedir. Burada kadınların resim ve heykel sanatına yönelik değerlendirmeleri toplumsal cinsiyet açısından feminist bir düzlemde ele alınabilir. Sanayi devriminden sonra kadının dış dünyada kendine daha fazla yer bulması aktif bir yaşamı beraberinde getirmiştir. Sanattan edebiyata, siyasetten ekonomiye ve sanayiye pek çok alanda kadının söz sahibi olmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla kadın, tüketim çarkının bir parçası olmasının yanında üretimde erkekle birlikte mesai arkadaşı olarak yeni rollerde görülmeye başlamıştır.

*Rabia'nın Dönüşü*¹ adlı hikâyede anlatıcı, Rabia'nın mahalleye tekrar döndüğünü öğrenir ve mahalle içerisinde yaşananlarla olay örgüsü ilerler. Hikâyede Ağaoğlu, kurmaca ve gerçek hayatın karakterleri üzerinden metnini şekillendirmiştir. Ağaoğlu, Rabia'yı kurgularken yeni bir kadın kimliğinin varlığına dikkat çekerek, kadın karakterlerini kendi dünyası ve kurallarıyla oluşturur. Hikâyede Türk toplumunda evlilik kurumunu ele alan yazar, kadının toplum içerisindeki yerine değinmiştir. Rabia toplumdaki baskıları üzerinden atmaya çalışır ve farklı dini inanışa sahip birisiyle evlenir. Bu karar kadının topluma bir başkaldırısı olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan kadın, Rabia olarak yeni bir hayatın kapısını aralamaktadır. Rabia burada geleneksel olanın karşısında modern olanı temsil etmektedir. Pasif olmaktan ziyade, tercihte bulunan, yaşamı hakkında söz sahibi olduğunun bilincinde olan aktif bir karakterdir.

“Rabia, Doğu ile Batı gibi iki ayrı toplumdan, özellikle iki ayrı dilden kadınla erkeğin önlerindeki birleşme engelinde bir gedik açmıştı. Hem de onunki gibi kapalı bir aile, kapalı bir çevre önünde. Eğer geleneklere fazlasıyla bağlı o mahallede bu kadar içine kapalı bir Rabia ile yabancı bir erkek tarafından istenmiş, onunla evlenmişse, bu konuda çok sıkı bir yasak yasası tam dipten delinmiş demektir. Kısacası Rabia, Müslüman ile Hıristiyan evliliklerin öncüsü. Bunun da ötesinde onun evliliği, iki kültür bileşiminin ‘mutlu son’ simgesi” (Ağaoğlu, 2017: 15).

Ağaoğlu, hikâyelerinde yeni bir kadın portresi çizerken farklı rollerden beslenmiştir. Kadının zamanla değiştiği evreler ise farklı ses duyularıyla verilir. “Dünyayı duygusuyla olduğu kadar aklıyla da kuşatan genç bir kadın sesi. Bu yeni resim, belleğimde çoktandır öylece durmakta. Ta o karşılama gününden beri: Ninni söyleyen genç anne sesi. Meme veren genç anne sesi. Gitgide kocayı yoran ses...” (Ağaoğlu, 2017: 22). Bu açıdan bakıldığında zamansal değişimle kadının değeri sorgulanmaktadır. Gelenek içerisinde, annelik rolü bağlamında çocuğun bakımının toplumsal bir görev olarak kadına verilmesi bu hikâyede eleştirilmiştir. Ev hayatı içerisinde yaşananlar, kadının penceresinden mutsuz bir görüntüyü oluşturmaktadır.

¹ Bu hikâyedeki Rabia karakteri Sinekli Bakkal romanındaki Rabia karakterinden yaratılmıştır. Bu konuda ayrıca bakınız: (Çelebi, 2009).

Çınlama adlı hikâye kamu sektöründe çalışan Seyfi Bey'in apartmanındaki komşularıyla yaşadıkları sorunları anlatır. Seyfi Bey yaşamını güzelleştirmek için bahçeyi temizler, ağaç ve çiçek satın alıp diker. Hikâyede eleştirilen konulardan birisi apartman yaşamına uyum sağlayamayan insanlardır. Bu hikâyede kadınların kırsal toplumdaki kent yaşamına geçişte sergiledikleri geleneksel davranışlar ve bunların eleştirisi yapılmıştır. “Bu sırada kadınlardan biri fabrika işi kocaman halılarını onun giriş katı pencerelerine, küçük balkonuna kadar sallandırmış, habire dövüp tokaçlamaktadır” (Ağaoğlu, 2017: 40). Metin içerisinde eleştiriler sadece kadınla sınırlı kalmayıp aile yaşantısına da dikkat çekmektedir. Hikâyedeki kişiler “apartman hayatına yeni taşınan kalabalık taşra aileleridir. Ailelerin iç yaşamından çok dışarıdan görünüşleri ele alınır. Bu aileler son derece kaba, görgüsüz yönleri ile dikkat çekerler” (Uğurlu, 2003: 758).

Hikâyede kadının annelik rolü duyarsız ve sorumsuz bir kimlik olarak ele alınmıştır. Bu durum ise anlattığı tarafından eleştirilmiştir. “Çocukları sokak ortasında bırakılmış vaziyetler. Anneleri, babaları ortalıkta her tür rahatsızlığa neden olan çocuklarına terbiye adına herhangi bir şey vermemektedirler. Babaların çocuklarına davranış biçimi sert kaba bir şekildedir. Anneler duyarsız ve bilgisizdirler” (Uğurlu, 2003: 758). Bu bakımdan aile yaşantısına dikkat çeken Ağaoğlu, bu duyarsızlığın eleştirisini yapmaktadır. Yazar, anne ve baba kimliğini aynı eleştirel tavırla ele almıştır. Çocukların eğitimden sorumlu olarak görülen ve toplumda aksayan sorunların ana merkezi olarak nitelenen annenin sorumluluğu metinde ikiye bölünmüştür. Bu bakımdan Dede Korkut'ta geçen “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez” anlayışının yazar tarafından benimsendiğinin altı çizilmektedir (Ergin, 2004: 74).

Oh Canıma Değsin adlı hikâyede bir mimarlık şirketinde çalışan Elmas adlı kadının yaşadıkları anlatılmaktadır. Elmas, geleneksel nitelikleriyle öne çıkan ve bundan dolayı yadırganan birisidir. Elmas'ın çatıya toplanan kargalar hakkındaki halk arasında bilinen bir durumu anlatmasıyla işyerindeki herkes şaşırır ve Elmas bu şekilde varlığını insanlara ispat ettiğini düşünür. Elmas, okumayan bir kadını temsil etmesinin yanında farklı bilgisiyle dikkat çeken bir karakterdir. Toplum içerisinde kadının dış dünyaya bakışı ve eleştirisi Elmas'ın dilinden verilmiştir. Elmas, iş hayatında arkadaşlarını eleştiren, kadının sahip olması gereken karakter ve davranış özelliklerini dile getiren birisidir. “Hanımcıklardan adı Deniz olan eyidir. Gülmesine o da güle ya, öyle cırlak kakhahalar savurmaz, naziktir” (Ağaoğlu, 2017: 59). Bu bakımdan hikâyede kadının toplum içerisinde gülmesi özellikle kakhaha atmasının eleştirilmesinin altı çizilmektedir. Kadın, sosyal hayat içerisinde dar bir pencereye sıkıştırılarak belli kalıplara göre hareket etmesi beklenendir.

Göz Göze adlı hikâyede yıllardır görüşmeyen iki arkadaşın başından geçenler anlatılmaktadır. Hikâyede kadının karşı cinsten biriyle bakışması geleneksel roller bağlamında yadırganmaktadır. “İnsan, bilmediği, tanımadığı elin adamıyla nasıl göz göze gelebilirmiş, öyle bakışıp kalabilirmiş? Kurabiyeleri dahi unutacak kadar, düşünün artık!... Oysa ben, içimden şu kadın ağzının tadını bilen birine benziyor, demiştim. Keşke hiç sormasaydım. Gözünün erkeklerde olduğunu ne bilirim? Üstelik de yanında, kendisini el üstünde tuttuğu besbelli, kibar bir adam varken...” (Ağaoğlu, 2017: 800). Hikâyede var olan gözünün erkeklerde olması anlayışı toplum içerisinde cinsel bir arzunun dışavurumu olarak değerlendirilir. Söz konusu bu yaklaşım hayat içerisinde var olan kadının, başını öne eğerek yürümesi, kimseyle göz göze gelmemesi, geç saatlerde kadının dışarıda olmaması gerektiği anlayışlarına bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Tanrı'nın Sonuncu Tebliği adlı hikâyede dört kadının portresi çizilmiştir. Bu hikâyede geleneksel, dini, toplumsal ve siyasi eleştiriler söz konusudur. Konuşmacılardan birisi insanlığın yaşadığı mutsuzluğun ve acının sebebinin erkek peygamberler olduğunu söyler. “Kadınlar özetle dünyayı erkek peygamberlerin kirli, yırtık, delik bir hâle getirdiğini söyleyip, hayatın düzenini bir kere de kendi cinslerinden peygamberlere bırakmasını istemişler Tanrıdan.” (Ağaoğlu, 2017: 97). Tanrı tarafından dört kadının peygamber ilan edildiği dinleyicilere duyurulur. Karara itiraz edenlerin yanında seven kadınların sayısı daha fazladır. Kadın peygamberlerin ilk icraatları, dünyanın onarılması, ozon deliğinin yamanması üstüne olacaktır. Bu sırada anlatıcı, peygamberdevesine dönüşmeye başladığını hayal eder. “Öykü metninde yer alan peygamberdevesi, kadın-erkek çatışmasını niteleyen diyalektik bir imgedir. Öykü kahramanı, bir zamanlar, peygamberdevesi olmak istediğini anımsar; fakat dişi peygamberdevesinin çiftleşmeden sonra erkeğini yediğini öğrenir” (Soylu, 2018: 116). Anlatıcı hikâyenin sonunda evine gitmek için bindiği otobüste olduğunu fark eder. Genel olarak hikâye, kadın-erkek çatışması üzerine kuruludur.

Kadın sosyal hayat içerisinde kimlik arayışı içerisindeydir. Söz konusu kendisine verilen hak ve özgürlükleri elde etmek istemektedir. Baskı ve ezilmenin altında yaşayamayan kadın başkaldırarak varoluşunu ispat etmektedir. Toplumda kendisine önemli bir yer edinmek isteyen kadın, bireysel düşünce özgürlüğünü savunur. Hikâyede bazı inançlar eleştirilmiş ve erkeklere düşman bir kadın profili çizilmiştir. Ağaoğlu, için kadın tek başına bireysel bir güç olarak değerlendirilir. Genel olarak bakıldığında Adalet Ağaoğlu'nun *Hayatı Savunma Biçimleri* adlı hikâyelerinde birbirinden farklı toplumsal cinsiyet rollerini temsil eden kadın karakterlerin ele alındığı görülmektedir.

Bir Yaşın Farklı Renkleri: Otuzların Kadını

Tomris Uyar'ın *Otuzların Kadını* kitabında *Pentimento*, *Otuzların Kadını*, *Sapsarı Dönüş Yolu*, *Fal*, *Gelgit*, *Pençe*, *Alatav* ve *Çivi* adlı hikâyeler vardır. Yazar, bu eserinde birbirinden farklı karakterlere sahip *Otuzların Kadınlarını* anlatmaktadır. “Otuzların Kadını’nda öykünün öznesi yazar ve onun yazma serüvenidir” (Tosun, 2018a: 223). Uyar'ın hikâyelerinde yazınsal hayatının yanında birçok kadının izlerini görmek mümkündür.

Kitabın ilk hikâyesi olan *Pentimento* bir resim sergisinde başlar. Yazar bu hikâyede gerçek bir kadının varlığının kurmaca bir karakterden önemli olduğunu dile getirir. Kurmaca ve gerçek olan karakterler iç içe geçmiş durumdadır. Bu açıdan bakıldığında Tomris Uyar'ın annesinin hikâyelere konu olduğu düşünülmektedir “Annesi olan bir otuzların kadınının portresine bakarak onun öyküsünü yazmaya niyetlenen bir yazarın öyküdeki varlığı önemlidir. Bu yazar, Tomris Uyar'ın kendisi gibidir; daha doğrusu yazar, kendisiyle yapılan söyleşilerde burada kendi annesinden, ailesinden yola çıktığını gizlemez” (Nazik, 2001: 56). Bu bakımdan hikâyede otobiyografik izler mevcuttur. Yaşanan hayat içerisinde kadın, anlaşılmayı bekleyen bir birey olarak çizilmiştir. *Otuzların Kadını*, kurmaca dünyanın gerçek bir hayatını ele almaktadır: “Otuzların Kadını kurgulanmayı değil, anlatılmayı bekliyor” (Uyar, 2019: 11).

Tomris Uyar, hikâyesinde toplumun kurallarına karşı gelen bir kadın kimliği çizmiştir. Yaşadığı hayattan memnun olmayan kadının eğitim hayatındaki isyanı ailesine ve okulunun kurallarına karşıdır. “Gerçi Dame de Sion’daki sınıf arkadaşlarıyla birlikte çekilmiş fotoğraflarında, ister istemez siyah önlük, siyah çorap, topuksuz siyah pabuçlar giymiş, beyaz öğrenci yakalığı takmış, yine de asi kişiliğini, alaycı gülüşünden, omuzuna astığı hırkadan, saçına taktığı tokadan keşfedebiliyoruz. O boğucu sıklıkla katlanamayan kim olsa, geceyi gündüze katıp bir yılını kurtarmayı denerdi” (Uyar, 2019: 17). Hikâyede kadın, sınırlı ve baskıcı bir eğitim hayatından kurtularak kendi öz yaşamına dönmek istemektedir.

Otuzların Kadını hikâyesinde modern bir kadın kimliği oluşturulmak istenmiştir. Bu konuda *Otuzların Kadını*, *Çalılıkusu*’nun Feride’sine benzemektedir. Hikâyede idealleri olan bir kadın çizilmiştir. “Cumhuriyet kadınlarının üstlendiği misyona uygun modern bir yaşam sürdüren Otuzların Kadını; Feride gibi Dame de Sion’ da okur, çiftlikte yaşarken ağaçlardan inmez, hayatı boyunca idealleri çerçevesinde yaşamayı ülkü edinir” (Kocacıbaşı, 2013: 87). Nitekim başka bir hikâyedeki Otuzların Kadını, aile baskısından kurtuluş için evliliği çiftlik hayatına kaçış olarak görmektedir. Burada kadının bireysel kimliğini yaşama arzusu yönündeki çabaları dikkati çeker. Kendini gerçekleştiren ve kabul ettiren kadın tipi gösterilmektedir.

Otuzların Kadını adlı hikâyede kendi resmini yaptırmak isteyen kadının yaşadıkları ve evlilik hakkındaki düşünceleri anlatılmaktadır. Kadın, hikâyede kendi hayatını eşine aktaran bir rol üstlenmiştir. Söz konusu bu evliliği yapmak istemesi ise çiftliğe sığınma/kaçış olarak görülür. “Demek kocama doğru dürüst dans etmeyi de öğretmem gerekecek. Bir günler nasıl geçecek diyordun! Bu çevreden nasıl sıkıldım anlatamam. O da çiftlik yaşamından bıkmış, kültürlü bir kadınla evlenmek istiyor. Ayağı yere sağlam basan bir toprak adamı. Eksikliklerini oralı bir kızın gideremeyeceğini biliyor!” (Uyar, 2019: 23). Kadın, evliliğinde farklı bir kültürden adamın kendisiyle değişeceğine inanmaktadır.

Sapsarı Dönüş Yolu adlı hikâyede, Türk kadın yazar ile İngiliz bir kadının Frankfurt’a giden trende karşılaşmaları ile yolculuk serüveninde yaşananlar anlatılır. İngiliz olan kızıl saçlı kadın, anlatıcıya göre otuzların kadınına bir örnek teşkil eder. Kadın, Hollandalı olan eşi Hendrik’ten boşanmak üzeredir. “Tomris Uyar, hikâyesinde toplum baskısının olmadığı ülkelerde kadınların boşanma kararı alabildiğini göstermek ister” (Kadıızade, 2011: 304). Bu hikâyede kadının özgür karar verebilmesi ön plana alınmıştır.

Yolculuk süresince gözlem yapan anlatıcı başka bir kadını eleştirirken “Yolculuk boyu tek görevi: çıkınından çıkardığı bisküvileri, soyduğu meyveleri kocasına uzatmak. Yıllanmış karı-kocaların arasında yalnızca onların bildiği dışarıdan bakan birinin asla akıl edemeyeceği bir zamanlama söz konusudur ya, o zamanlama uyarınca işte” (Uyar, 2019: 28) derken kadının sadece ev hayatında olan sorumluluklarını eleştirir. Evliliklerin bir süre sonra yerini anlaşılmayan duygulara bıraktığını dile getirir.

Fal, bir önceki *Sapsarı Dönüş Yolu* adlı hikâyenin devamı niteliğindedir. Kızıl saçlı kadının Londra’ya dönüşünden sonraki yaşadıkları anlatılır. Hikâyedeki kadın, beğenilerini dikkate almayan eşinden şikâyetçidir. “Sonra onu kocanın geçen evlilik yıldönümünüzde armağan ettiğini, o gün, kırmızıyı sevmediğini hâlâ kavramamış olması yüzünden ona nasıl içerlediğini anımsadım. Ama hiç değilse evlenme yıldönümünüzü aklında tutmuştu” (Uyar, 2019: 39). Buradaki kadın tipi, modern hayatta görülen eşe saygı ve sevgi duyan, önemli tarihleri hatırlayan ve sürprizler bekleyen birisidir. Hikâyede beklentileri karşılanmayan, çoğu zaman hayal kırıklığına uğrayan ve bu açıdan gelenek ve modernite arasında kimlik arayışını sürdüren, değersiz ama eşine sahip çıkan bir kadın tipidir.

Toplum içerisinde kadının aldatılması önemli bir konudur. Kadın bunu bireyselliğinin aldatılması olarak yorumlamaktadır. “Kocasının onu başka kadınlarla aldatma olasılığı bir yana, asıl onları kendisiyle arada bir aldatmasına katlanamazdı, hiçbir haklılık uğruna” (Uyar, 2019: 45). Toplum içerisinde kadın, haklarını ararken birçok sorun yaşadığı düşünülür. Kadın, hikâyede kendisini suçlu

olarak gören halkın eleştirisi yapmaktadır. “Gelelim protesto geleneğinin yerleşmediği ülkemizde bu tepkimiz, teşhircilikle yorumlanabilirdi. Kadın olmamız bu olasılığı artırıyordu” (Uyar, 2019: 47).

Hikâyede geleneksel değerleri benimsemiş ve bunun nesiller boyu aktarılmasının önemli bir görev olduğunun bilincinde olan kadınların yaşantısı dikkat çekmektedir. “Ne derlerse desinler, küçük yaştan beri bir gün bir yerde kısıtirlabileceğimiz bilinciyle yetiştirmemişler miydi? Evliliklerimizdeki olağan ve olağandışı vartaları ev düzenini sektirmeden, yani onları incitmemeye çalışarak atlamayı başarabildiğimize göre bize güvenebilirlerdi” (Uyar, 2019: 48). Evlilik öncesi genç kız yaşamı ve ideal eş adayı olmak bu geleneksel rollere ve sınırlara uygun davranmakla mümkündür. Burada belirtilen davranışlara aykırı olan her hareket bir anlamda geleneğin çiğnenmesi olarak değerlendirilirken diğer taraftan modern kadının özgürleşmesidir. Dolayısıyla kadın, bireysel bir varoluş sergileyerek kendini hem biyolojik hem de modern kimliğiyle kabul ettirmektedir.

Gelgit adlı hikâye bir mektup üzerinden eşlerin birbirine olan duygularını ve sorumluluklarını ele almaktadır. Hikâyede kadının değişen kimliği sebebiyle erkek tarafından dışlanması söz konusudur. “Uyar, bu hikâyelerinde kadının geleneksel konumunu tartışır. İyi, kocaya saygılı eş, kocası ve sadakat için kendisi olamayan kadın. Sadece çocuk doğurup ömür boyu eşine sadık kalan kadınlar buralarda eleştirilir” (Tosun, 2018: 356-357). Modern bir eş arzulayan erkek, ev kadını rollerine bürünen eşini kabullenmez. Anne kimliği, erkek tarafından kötü bir değişim olarak görülmüştür. Uyar, bu tutumu hikâyesinde eleştirmiştir:

“Kendisi kadar romantik, tapınılası bir yaratığın günbegün sıradan bir ev kadınına dönmesini görmek, tahammül edilir gibi değildi; sıradan olsaydı gene neyse, başka erkeklerin gözünde eski cazibesini koruyordu hâlâ. Onun başlangıçta hayran olduğu kültürünün zaman geçtikçe aralarını açan bir unsur hâline gelmesi de tuhaftı. Bir zamanlar kaleme aldığı denemelerini ona yüksek sesle defalarca okuduğunda can kulağıyla dinlerdi. Artık sadece dinler görünüyor, çocuğu kucağa alıp seviyor, doldun dudaklarını sımsıkı kenetleyip uzaklara dalıyor, hiçbir münakaşaya girmemeye dikkat ediyordu...” (Uyar, 2019: 58).

Kadının kabul gören toplumsal cinsiyet rolleri, yemek, temizlik ve çocukların bakımını üstlenmek yanında eşinin cinsel arzularını tatmin etmek şeklinde sıralanırken bu hikâyede söz konusu roller eleştirilerek modern kadına gönderme yapılmaktadır.

Alatav adlı hikâyede genç bir kadının ailesi ve toplumla yaşadığı çatışmalar anlatılır. Kadına göre toplum, insanı baskı altında tutmaktadır. “Bence aydın kişiler, zor yoluyla sevgisiz bir evliliğe sürüklenemezler, çocuk isteyip istememe konusunda da özgürdürler” (Uyar, 2019: 88). Aile içerisinde yaşananlar çocuğun karakter ve düşünce yapısını etkilemektedir. Hikâyedeki kadın, anne ve babasının evliliğini zorunlu bir bağlılık ve annesini ezilen birisi olarak görmektedir. “Maddî bir beklentisi olmadığı açık olarak belirtilen kadına, bir önceki kuşaktan devraldığı değerleri yürütmesi

gerektiği inancı küçük yaşlardan itibaren aşılandığı için kadın, erkek egemen yapıya ayak uydurmak zorunda kalmıştır” (Kocabıçak, 2013: 70). Kadının ait olduğu aile ve çevresi arasında kalması kendi benliğiyle çatışma yaşamasına sebep olmaktadır.

Kadın, kendisini bireysel olarak ifade edemediğini, ailesine ve arkadaşlarına göre davranışlarını değiştirdiğini dile getirmektedir. “İstanbul kökenli, varlıklı bir aileden geldiğim için sınıftakiler beni dışlıyor. Onlar gibi giyinmemi, cinsel özgürlüğümü rasgele kullanmamı eleştiriyorlar. Bu kez, onların gözünde tutucuyken özgürlükleri savunduğum gerekçesiyle ailemin gözünde aşırı oluyorum” (Uyar, 2019: 90). Kadın, kendisinden beklenen ve kendisinin arzuladığı toplumsal cinsiyet rolleri arasında sıkışmıştır. Bu anlamda yaşadığı topluma uyum sağlamak istemeyen kadın hem ailesi hem de toplum tarafından dışlanmıştır.

Çivi adlı hikâyede kadının eşinden ayrıldıktan sonra yaşadıkları anlatılmaktadır. Uyar’ın hikâyelerinde kadının maddi olanaklarının iyileştirilmesi etkin bir rol üstlenmesiyle eşdeğerdir. Kadının çalışma hayatına atılması ve kazancını temin etmesi herhangi bir erkeğe (baba/sevgili/eş) ihtiyaç duymamasını beraberinde getirmiştir. “Borcu geri alamayacağını anlaşıldığında, sandığı kadar özgür bir birey olmadığına, öyle yetiştirilmediğine, başında bir erkek yokken tökezleyeceğine inandı” (Uyar, 2019: 106). Kadın, Uyar’ın hikâyelerinde farklı kimliklere bürünmüştür. O, kadınların kendi hak ve sorumluluklarına sahip çıkmamalarını eleştirmektedir. Evli bir kadının mutsuzluğu söz konusu olduğunda ayrılık kararını alması ve kendi benliğini araması daha doğru bir yaklaşımdır. “Kadın eğer kocasının sevimli bir karısı olmaya kendini adamayıp kendi olabilse, sevdiği şeylerin, kalbinin, kadınlığının peşinden gidebilse mutlu olabilecektir. Ama o, evde hapisliği seçmiştir. Ev artık onun için zindandır” (Tosun, 2018: 354). Tomris Uyar, kadını düşünce dünyasını kendi kurallarıyla oluşturan bir varlık olarak hikâyelerinin arasına yerleştirmiştir. Kadının geleneksel bir kimlikten modern bir kimliğe geçişini hikâyelerine yansıtmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada kadın kimliği, geleneksel ve modern toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında iki farklı yazarın hikâyelerinden hareketle ele alınmıştır. Adalet Ağaoğlu ve Tomris Uyar’ın hikâyelerinde kadın, bireysel bir varoluşla kendi kimliğini inşa eden, daha ziyade dış dünyayla bağları güçlü, çalışkan, üretken ve maddi anlamda erkeğin karşısında güç sahibi birisi olarak gösterilmektedir. Bu toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel olana yabancı ve yadırganan birçok özelliğe sahiptir. Yazarların hikâyelerindeki kadınlar, bireysel olarak hayatta yaşamlarını sürdüren, kendi fikirleri ve kurallarını

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

oluşturabilen, eşlerine karşı özgür bireyler olarak yer alan tiplerdir. Hikâyelerdeki kadınlar, evliliği kimi zaman evden kaçış, kimi zaman kutsal bir kurum olarak görmüşlerdir.

Yazarların hikâyelerinde kadınlara toplum tarafından yüklenen sorumluluklar ve baskılar eleştirilmiştir. Yazarlara göre kadın, her alanda kendisini gösteren, sadece ev hayatıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sosyal hayat içerisinde de kendi kimliğini araştıran bir yapıdadır. Bu bakımdan hikâyelerdeki kadınlar, kıskanç, toplum tarafından küçümsenen, kimi zaman görmezden gelinen, evliliği evden kaçış olarak gören, eğitim alanında başarılı olan, eşlerinin beklentilerine göre değişen ve bu değişimle mutsuz olan, toplumsal rollere ve kurallara karşı gelenler gibi birçok sınıflamada ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Adalet, (2014). *Karşılaşmalar*, İstanbul: Everest Yayınları.

Ağaoğlu, Adalet, (2017). *Hayatı Savunma Biçimleri*, İstanbul: Everest Yayınları.

Coşkun, Betül, (2013). Adalet Ağaoğlu Hikâyelerinde Bir Eleştiri Vasıtası Olarak İroni, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 49, 145-170.

Çelebi, Betül, (2009). *Eleştirel Bir Yeniden Yazma/Okuma: Rabia'nın Dönüşü*, Türkbilig Sayı:18, 144-157.

Demir, Yavuz, (2002). *İlk Dönem Türk Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Dökmen, Zehra Y, (2019). *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demir, Yavuz, (2011). *Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye*, İstanbul: Hece Yayınları.

Ergin, Muharrem, (2004). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Forster, E. M, (2001). *Roman Sanatı*. çev.: Ünal Aytür, İstanbul: Adam Yayıncılık.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Kadıozade, Esmâ, (2011). “*Tomris Uyar’ın Öykücülüğü*”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kocacıoak, Gülben, (2013). “*Tomris Uyar Hikâyelerinin Feminist Eleştirisi*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek, Yayınlanmamış Lisans Tezi.

Nazik, Ayşegül, (2001). “*Tomris Uyar Öykücülüğünde Toplumsal Güncellik ve Biçimsel Arayışlar*”, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Soylu, Hüseyin, (2018). “*Adalet Ağaoğlu Öykülerinde Estetik ve İdeoloji*”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Özdemir, Mehmet, (2010), Türkiye’deki Reklâmlarda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu, Millî Folklor, Yıl: 22, Sayı: 88, 101-111.

Özkan, Kaan, (2002). “Tomris Uyar ile Söyleşi” Virgül Dergisi, Sayı: 50, Sayfa: 8-12.

Tosun, Necip, (2018). *Öykümüzün Kırk Kapısı*, İstanbul: Dedalus Kitap.

Tosun, Necip, (2018a). *Modern Öykü Kuramı*, İstanbul: Hece Yayınları.

Türk, Emine Bilgehan (2018). İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci’nin Hikâyelerinde Kadın, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 43, Sayfa: 173-185.

Uğurlu, Seyit Battal, (2003). “*Adalet Ağaoğlu’nun Hayatı, Roman ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uyar, Tomris, (2011). *Kitapla Direniş, Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, “İzm’lere Girmeyen Bir Yazar” (Handan İnci) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Uyar, Tomris, (2019). *Otuzların Kadını*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

**REKLAMLARDA DEĞİŞEN KADIN İMGESİ:
DOVE BENİM SAÇIM EZBERLERİN ÖTESİNDE REKLAM ÖRNEĞİ**

Nur Gözde TAYFUR*

ÖZET

Üretim odaklı pazarlama anlayışının hâkim olduğu modern dönem reklamlarında kadın imgesi bir nesne konumunda iken, tüketim odaklı pazarlama anlayışının hâkim olduğu ve postmodern dönem olarak adlandırılan günümüz reklamlarında kadın imgesi özne konumuna doğru evrilmiştir. Ancak çok uzun yıllar reklamlarda kadın figürü pasif, edilgen ve etkisiz olarak aksedilmiştir. Modern dönem reklamları göz önünde bulundurulduğunda, kadınlar edilgen bir konumda gösterilmekle kalmamış aynı zamanda sadece bedeni ile var olan ve ürün tanıtımlarında kullanılan bir obje olarak yansıtılmıştır. Bu durum kadınları belirli stereotiplere hapsederek kadın bedeninin cinsel bir obje olarak metalaşmasına ve kadınların standart bir güzellik anlayışına tabi olmasına sebebiyet vermiştir. Dünya çapında ünlü birçok marka reklamlarında kusursuz güzelliğe sahip ve her daim formda olan kadınları tercih etmiştir. Böylece reklamlarda kadınların akıl ve becerileri göz ardı edilerek; güzellik ve bedenleri öne sürülmüştür. Fakat kadınların eğitim seviyeleri ile ekonomik özgürlüklerindeki artış ve iletişim faaliyetlerinin yaygınlaşması ile beraber toplumsal normlarda değişiklikler olmuştur. Bu durum reklamlara da yansımıştır. Modern dönem reklamlarının aksine günümüz reklamlarında kadınlar kendi ayakları üzerinde duran, birine bağımlı olmadan var olan, yetenekleri ve beceri ile kimliklerini inşa eden, cinsiyetçi etiketleri söküp atan, doğal hâlleriyle güzel olan bir konumda tasvir edilmektedir. Günümüz reklamlarında birçok marka kadını doğal güzelliğiyle var olan bir özne olarak konumlandırmaktadır. Dove markası da kadının sıkıştığı güzellik kalıplarını yok sayarak, kadına kendi olma özgürlüğünü vermiştir. Marka 2004 yılında başlattığı ‘Gerçek Güzellik Kampanyası’ ve 2017 yılında yayımladığı ‘Gerçek Güzellik Yemini’ ile kadını hapsoldüğü stereotiplerin arasından çekip çıkartmıştır. Çalışmanın amacı kadın imgesinin dünden bugüne reklamlarda nasıl konumlandırıldığına dikkat çekmek ve kadına dair standart güzellik anlayışındaki değişimleri vurgulamaktır. Çalışmada yöntem olarak vaka incelemesinden yararlanılarak, örneklem olarak Dove markasına ait ‘Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde’ reklamı alınmıştır. Çalışmada söz konusu reklamın göstergebilimsel olarak incelenmesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Reklam, Dove Reklamları.*

---

* Maltepe Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü Doktora Öğrencisi.

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile başlayan makineleşme, dünya çapında birçok değişim ve gelişimi beraberinde getirmiştir. Fabrikaların ortaya çıkması ile beraber üretim hattı genişlemiş ve bu gelişim, pazarlama anlayışına katkı sağlamıştır. Böylece başlangıçta üretim odaklı olan Pazar anlayışı yerini tüketim odaklı bir yapıya bırakmıştır. Postmodern pazarlama olarak ifade edilen tüketim odaklı bu değişen yapının en önemli faktörlerinden birisi tüketicidir. Markalar, küresel pazarda kendilerine yer edinebilmek ya da mevcut yerlerini koruyabilmek adına tüketiciler üzerinden pazarlama stratejileri geliştirmekte ve onlardan sadık birer müşteri oluşturabilmenin mücadelesini vermektedir. Bu noktada markalar ürün ve hizmet tanıtımlarını reklamlar aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Reklam; dolaylı ikna süreci ile ilgili olan, ürünün faydaları üzerine yapılan ve etkileyici izlenimi oluşturarak zihni satın alma eylemine yöneltecek bir süreç olarak tanımlanabilir (Akt: Baltaoğlu; 2019: 3). Reklamların en önemli amaçlarından bir tanesi hedef kitlenin ürün ya da hizmetin farkına varması ve satın alma eylemini gerçekleştirmek için ikna olmasıdır. Bu sebeple reklamı toplumsal olgulardan ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Toplumda meydana gelen değişimler, yenilikler ve dönüşümler reklamlara yansımaktadır. Toplumsal değerlerin farkında olan, bu değerler doğrultusunda reklam mesajları içeren ve hedef kitleyi iyi analiz eden reklamların başarılı olması muhtemeldir. Modern dönem reklamları göz önünde bulundurulduğunda kadın figürlerin bugünkünden farklı olarak pasif, edilgen bir nesne olarak konumlandırıldığı göze çarpmaktadır. Ancak gelişen teknoloji ve değişen sosyal yapı toplumsal cinsiyet normlarında da dönüşümlere sebep olmuştur. Özellikle kadınların eğitim seviyelerinin artması, iş hayatında aktif roller edinmeleri, ekonomik özgürlüklerine sahip olmaları ve feminist söylemlerin artması gibi sebepler toplumsal cinsiyet rollerinde ve bunun paraleli olarak reklamlarda değişimlere yol açmıştır. Modern dönem reklamlarında sadece bedeni ve güzelliği ile sıradan bir nesne gibi konumlandırılan kadın, günümüz postmodern reklamlarında standart güzellik ve estetik anlayışlarının ötesine geçerek, toplum tarafından üzerine yapıştırılan etiketleri çıkartmıştır. Küresel birçok marka; değişen hedef kitlenin farkındadır ve bu farkındalık ile dönüşüme uğrayan hedef kitlenin duygularını harekete geçirecek reklam kampanyalarına imza atmaktadır. Dönüşüme uğrayan bu güncel reklamlarda kadınlar; aktif, güçlü, kendiyi barışık ve kişisel kararlarının arkasında duran birer özne konumundadır

Reklam Kavramı

Kapitalist sistemin inşası ile beraber, tüketim günlük hayatın sıradan bir parçası hâline gelmiştir. Jean Baudrillard bu durumu tüketim toplumu kavramı ile ifade etmiştir. Tüketim toplumu, aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelleri yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır (Baudrillard, 2018: 95). Baudrillard'a göre tüketim toplumsal olarak öğrenilebilen bir olgudur. Ancak tüketim eyleminin devamlılığı için birçok pazarlama bileşenin bir araya gelmesi gerekir.

Reklam olgusu ise tüketim ve pazarlama iletişimi faaliyetlerinin en önemli parçalarından bir tanesidir. Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu, *Kuram ve Kavramlarıyla Reklam* isimli kitabında reklamın hedef kitleyi etkilemeyi hedefleyen bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Reklam, bir ürünün tanıtımından ya da onun varlığına dikkat çekmekten çok daha karmaşık ve kapsamlı bir eylemi içerir. Çünkü reklam, bir ürünü ya da bir düşünceyi satmayı amaçlayan ve bu bağlamda tüketici tutum ve davranışlarını etkileyerek satmak üzere oluşturulan stratejidir (Peltekoğlu, 2019: 4). Reklam sadece ürün ve hizmetlerin hedef kitle tarafından fark edilmesini amaçlamakla kalmaz, aynı zamanda hedef kitlede ürün ya da hizmeti satın alma isteği uyandırmayı hedefler.

Prof. Dr. Uğur Batı *Reklamın Dili* ismi ile kaleme aldığı kitabında reklamın aracı konumuna ve hedef kitlenin duygularını odağa koymasına işaret etmiştir. Reklamlar oluşturdukları mesajlarla tanıtımını yaptığı ürün ya da hizmetle potansiyel tüketicisi arasında bağ kurmayı amaçlar. Bu bağın sürekli olmasını sağlamak reklamların ulaşmak istediği bir diğer amaçtır; çünkü bu sürekli satış anlamına gelir (Batı, 2019: 11). Hedef kitlenin duygularının harekete geçiren reklamlar, pazarlama faaliyetlerinin gelişmesine de katkı sağlamış olurlar. Reklam kavramı ile ilgili birçok farklı tanım olsa da reklam sektörünün öncülerinden biri olan İngiliz reklamcı John Hegarty reklam kavramının günlük hayatın rutin bir parçası olduğunu belirtir: “Reklam her yerdedir, ondan kurtulamazsınız. Onu görmek için herhangi bir ödeme yapmanız da gerekmez, bir anlamda üzerinize atlar” (Hegarty, 2014: 9). Teknolojinin gelişmesi ve iletişim faaliyetlerinin artması ile beraber reklam kavramı bireyin yedi gün yirmi dört saat hayatına dâhil olmayı başarmıştır.

Modern Reklamlarda Kadın İmgesi

Sanayi Devrimi ile başlayan makineleşme sürecinde akıl ve bilim ön plana çıkmıştır. Bu sebeple bu dönem modern dönem olarak ifade edilmektedir. Modernizm, kapsadığı dönemdeki baskın sosyal, ekonomik ve politik koşulları açıklayan bir kavramdır ve çağcılık, yenilikçilik anlamına gelmektedir

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

(Odabaşı, 2014: 13). Modern dönem ile birlikte kitle olgusu ve popüler kültür kavramı ortaya çıkmış ve tüketim artmıştır. Pazarlama iletişimi faaliyetlerinin hareketlenmesi ile beraber reklam çalışmaları daha görünür olmaya başlamıştır. Modern dönem, reklam faaliyetlerinin ivme kazandığı bir süreç olarak da ifade edilebilir.

Tüketicileri etkileyerek satın alma davranışını gerçekleştirmeyi hedefleyen pazarlama aktörleri modern reklam çalışmalarında kadın imgelerine sıklıkla yer vermiştir. Tüketimin odak noktası olduğu bu dönem reklamlarında kadın figürleri; edilgen, pasif, sürekli üçüncü bir şahsın yardımına ihtiyaç duyan bir konumda tasvir edilmiştir. Bu durum ataerkil toplumsal yapının hakimiyeti ve kadına biçilen toplumsal rollerle yakinen ilintilidir. 1958 yılında iki araştırmacı, sekiz farklı derginin (Life, Look, Newsweek, The New Yorker, Time, Saturday Review, U.S. News and World Report, ve Reader's Digest) içeriğini analiz etmiştir. Araştırmanın sonucu 20.yy. reklamlarının kadının nesne olarak konumlandırılmasını destekler niteliktedir. Araştırmacılar; dergi reklamlarında kadınların çoğunlukla ev hanımı olarak âtil durumlarda ve sınırlı satın alma gücüne sahip düşük gelirli kişiler olarak yansıtıldığı ortaya koymuştur (Nagi, 2014: 76). Kadının, söz konusu reklamlarda düşük gelirli kişiler olarak yansıtılması erkeğe bağımlı olduğunu ve kadının bütçesini erkeğin şekillendirdiğini de göstermektedir.

Kadın, reklamlarda çocuklarının ve erkeğin üstüne titreyip yemek hazırlarken, servis yaparken görüntülenir ve böylece kadının toplumsal rolü pekiştirilir. Genelde reklamlardaki ev hanımları temizlik takıntılıdır. Kendi kendilerine temizlik ürünleri hakkında konuşur, iyi yıkanmamış bir gömlekten dolayı üzüntü çekerler; çünkü daha iyi bir anne, daha iyi bir eş olabilmenin peşindedirler (Büstan, 2015: 173-174). Bu reklamlar kadınlara başarılı bir ev hanımı ve iyi bir anne olmanın yolunun önerilen ürünü kullanmaktan geçtiğini vurgulayarak; onlara temizlik, ev işleri ve yemek gibi günlük uğraşlar hakkında telkinler de bulunur.

Şekil-1 Kaynak: (Öncel, 2015)

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Şekil-1’de yer alan reklamda görüldüğü üzere kadın imgesi ve temizlik arasındaki ilişki astronot metaforu ile vurgulanarak kadın bir aracı ve nesne olarak konumlandırılmıştır. Geleneksel reklamlarda sıklıkla karşılaşılan bu konumlandırma erkeğin kamusal alanda bulunurken, kadının yaşamının ev ile sınırlı kalmasıyla ilişkilidir.

“Fiziksel kuvvetlerinden dolayı erkekler ev sınırları dışında avcı ve yiyecek temin edici görevini, kadınlar ise evde kalarak çocuk sahibi olma ve ev işleriyle ilgilenme görevini üstlenmişlerdir. İlk çekilen sigara, otomobil, alkol reklamlarında erkekler gösterilmiştir. Bahsedilen durum kadının ev ve çevresiyle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu görev dağılımında erkeklerin üstlendiği görevlere daha fazla değer biçilmiştir. Eve yiyecek getiren erkekler yaşam kaynaklarını temin ettikleri için her zaman kadınlar üzerinde güç sahibi olmuşlardır” (Tekin, 2006: 74).

Kadının özneymiş gibi konumlandırıldığı geleneksel reklamlarda ise kadın bedeni seyirlik bir obje olarak nesneleştirilmiştir. Bu nesneleşme, reklamların hedef kitlesi olan kadınlara her daim güzel ve formda olmak gibi yeni roller biçmiştir. Kadını erkekten ayıran en önemli özelliği dişiliğidir. Reklamcılar, kadının bu özelliğini mal ya da hizmetlerin satışını artırmak amacıyla reklam filmlerinde kullanarak değerlendirirler. Reklamlarda öncelik tüketicinin dikkatini çekmek ve izlenmeyi sağlamak olunca kadın cinselliği reklamlar için vazgeçilmez unsur hâline gelmiştir (Şimşek, 2006: 84). Kadının bedeni ve güzelliğinin ön planda tutulduğu bu reklamlar da kadının kimliği, aklı ve yetenekleri göz ardı edilmektedir.

Şekil-2 Kaynak: (Kurt, 2016).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Geleneksel reklamlar göz önünde bulundurulduğunda, erkek için üretim yapan markaların reklamlarında kadın figürüne sıklıkla yer verildiği göze çarpmaktadır. Bu tarz reklamlarda kadın imgeler bedenleri, güzellikleri ve estetik yönleri ile ön plana çıkmaktadır. Şekil-2’de görüldüğü üzere 1967 yılında erkekler için kıyafet üreten marka Drummond reklamında çıplak bir kadın figüre yer vererek: “Bu yeni Drummond kazakları almazsanız, erkek modellere geri döneceğiz” uyarısı ile kadının bedenini satın alma eylemi için bir aracı konumda sunmuştur.

Kadının cinsel obje olarak kullanımının temelinde yatan şey, cinsellik konusunun her zaman ilgi çekici olmasıdır. Cinsellik gizlilik barındırır ve cinselliğe ilişkin bu merak oluşturulan reklama olan ilginin artmasını sağlar. Bireyler reklamda gördükleri bedenle kendilerini özdeşleştirirler ve bu bedenin bir arzu metası hâlini almasına neden olur (Kahraman, 2005: 33). Erkeklere hitap eden reklamlarda kullanılan kadın bedeni ile hedef kitlenin dikkatini çekmek amaçlanırken, kadınlara yönelik reklamlarda kullanılan kadın bedeni hedef kitlenin kendini reklamdaki kadın ile özdeşleştirmesine imkân vermektedir.

Reklamlardaki kusursuz kadın modeller yüzünden kadınların güzellik kaygıları artmakta ve kadın üzerinden güzellik stereotipleri oluşturulmaktadır. Ürün reklamlarını izleyen kadın hedef kitle kiloluysa zayıflamalı, bakımsızsa kendisine bakmalı, tavsiye edilen ürünleri kullanmalı ve her daim genç kalmalıdır. Bu döngü kapitalizm ile ortaya çıkan bir tüketim kültürüdür ve bu kültür reklamlardaki konumlandırmaların katkısıyla geniş kitleler üzerinde algı oluşturmaktadır.

“Tüketim kültürü, gençlik=güzellik=sağlık şeklinde bir denklem oluşturmaktadır. Tüketim toplumunun hegemonyası üzerine konumlandığı, starlar, reklamlar ve popüler kültür ürünleri üzerinden idealize ettiği bedenin ki Baudrillard (2002) bunu manken olarak tanımlamaktadır, disipline altına alınmış bir beden olarak tanımlamaktadır. İdeal ve güzel kabul edilen bedenin manken tanımı ile ölçülendirilmesi ve olması gereken ölçüler bütünü hâline gelmesi, bireylerin kendilerini fazla kilolu, yeterince güzel değil olarak algılamalarına ve sürekli diyet yapma eğilimine girmelerine yol açmaktadır” (Alyakut, 2016: 702).

Bartky bu durumu cinsiyetçi uygulamalarla kadınların bedenleri erkeklerin bedenlerinden daha uysal hâle getirilmesi olarak ifade eder (1990: 65). Diyet, bakım, süslenme gibi disiplin isteyen uygulamalar özellikle kadınlara yöneliktir. Bir başka ifade şekli ile bu tür geleneksel reklam anlayışı yapay gerçeklik üzerinden bir güzellik vaadinde bulunmaktadır. Reklamların dayattığı bu algı kadınların cinsiyetçi sınırlar içine hapsolmalarına ve kimliklerini ortaya koyamamalarına neden olmuştur. Modern reklamlarda kadınların beden, güzellik ya da ev hanımlığı üzerinden imgenmesi kadının sınırlarını daraltarak onun ikincil bir konuma düşmesine sebebiyet vermiştir.

Postmodern Reklamlarda Kadın İmgesi

20. yy.'ın sonlarına doğru ilk olarak sanat ve mimari de ortaya çıkan postmodernizm daha sonra hayatın birçok alanında varlığını ortaya koymuştur. En temel manası ile modern sonrası dönem olarak ifade edilen postmodern dönemde birçok değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir.

“Postmodern ya da endüstri sonrası dönem, teknolojide büyük atılımlar olduğu ve üretimin sınırsız hâle geldiği dönemdir. Kol gücünün yerini beyin gücünün, bilgisayar teknolojisinin baskın, piyasa kurallarının mutlak hakimiyetinin olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Büro çalışanları hem sayısal olarak hem de kazanç olarak fabrika işçilerinin önüne geçmektedir. Bilgi üreten ve dağıtan iş alanlarının geliştiği ve büyüdüğü bir dönemin adıdır postmodernizm” (Kale, 2002: 35).

Postmodern dönem ile birlikte tüketim artmış, sınırlar ortadan kalkmış ve ihtiyaçların yerini anlık istekler almıştır. Böylece pazarlama stratejileri gelişmiş ve reklamlarda postmodern tüketiciyi harekete geçirmek amacıyla yeniden şekillenmiştir. İletişim kanallarının artması, teknolojik hız ve feminist ideolojilerin yayılması gibi etkenler reklamlarda kadının yeniden konumlandırılmasına neden olmuştur. Modern reklamlarda hayatı evin içerisinde sınırlı olan kadın; postmodern reklamlarda sınırları aşmış, evinden çıkmış ve kendi kimliğini ortaya koymuştur. Kadının reklamlardaki bu değişimi cinsiyetçi reklamlara gelen tepkilerin artmasıyla da ilişkilidir.

Reklamlarda çoğunlukla ev hanımı olarak ya da güzellik olgusuyla konumlandırılan kadınlar tepkilere neden olmuştur. Kadınlar ciddiye alınmak, sadece güzel bir yüzden ve bedenden ibaret olmadıklarını göstermek için mücadele ettiler. Bir başka deyişle bedenleriyle değil akıllarıyla var olmak istediler (Richards, 2000: 196). Reklam aktörleri, bu mücadeleye uyum sağlayarak hedef kitlenin değişen istekleri ile paralel reklam stratejileri geliştirmeye başlamıştır. Küresel çapta birçok marka, reklamlarında kadınları pasif ve edilgen konumundan çıkartarak aktif bir özne olarak konumlandırmaya başlamıştır.

Şekil-3 Kaynak: Mavice, (28 Şubat 2017)

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Şekil-3'te yer alan 'Nike Bizi Böyle Bilin' isimli reklam; kadınlara, kız çocukluğundan itibaren dayatılan toplumsal cinsiyetçi normları alt üst ederek; reklam filminde kadını bir özne olarak konumlandırıyor. Marka reklamında profesyonel sporcuların yanında amatör sporculara da yer vererek her kadının içindeki potansiyeli ortaya çıkarabileceğinin mesajını veriyor. Nike gibi birçok marka, reklamlarında kadın imgesini ikincil konumundan uzaklaştırarak onu birincil olarak konumlandırmaktadır.

Kadın bedeni ve güzellik anlayışının standardize edilmesi, kadınların kendileri ile barışık olmasını engellemiş ve oluşturulan algı ile uyumlu olmaları beklentisine neden olmuştur. Üçüncü dalga feminist hareketlerinden Redfern ve Aune'a kadınlara dayatılan güzellik normlarını şu şekilde ifade etmiştir: "kadın bedenleri birer savaş alanı, dünya bedenlerimiz hakkında ne hissetmemiz gerektiğini ve onunla ne yapmamız gerektiğini bize söyleyen insanlarla ve kurumlarla dolu" (2012:33). 2015'te Londra metro istasyonlarında ve reklam afişlerinde Protein World isimli markaya ait görseller ve görselde yer alan slogan büyük tepkilere sebep olmuştur. Reklam afişinde sarı bikinili sarışın ve formda bir kadının görseline yer verilerek "Are you beach body ready?" sorusuna yer verilmiştir.

Şekil-4 Kaynak: BBC. (1 Temmuz 2015)

Bir zayıflama ürününü tanıtan reklama sosyal medya ve internet üzerinden tepkiler çığ gibi büyümüştür. Özellikle Twitter'da #eachbodiesready hashtagi ile reklama tepki gösteren birçok kullanıcı her vücut yapısının sahile hazır olduğunu ve güzelliğin bir kalıba sokulmasından duydukları rahatsızlığı ifade etmişlerdir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen imza kampanyaları ve sosyal medyadan gelen tepkiler sonucunda reklam metro istasyonlarından ve billboardlardan kaldırılmıştır. Unilever'in kişisel bakım kategorisinde en büyük markası olan Dove, güzellik prototiplerine karşı çıkan önemli markalardan biridir. Marka 2004 yılında başlattığı *Gerçek Güzellik Kampanyası* ile alışılmışın dışında doğal ve gerçek bir güzellik algısı oluşturmayı hedeflemiştir. *Fat is a Feminist*

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Issue kitabının yazarı Susie Orbach gibi akademisyenlerin hazırladığı evrensel bir raporda dünya genelinde kadınların çok az bir kısmının kendini güzel olarak tanımladığı ortaya çıkmıştır. *Dove* markası da gerçek güzellik kampanyasını bu araştırma üzerine kurmuş ve güzelliği demokratikleştirmek istediğinin altını çizmiştir. *Dove* markası 2006 yılında çok ses getiren *Evolution* isimli reklam filmi ile öne çıkmıştır. 75 saniye süren reklam filminde normal bir kadının makyaj ve photoshop teknikleri ile nasıl bir süper modele dönüştüğü gösterilmiştir. Böylece *Dove* markası, reklamların idealize ettiği güzelliğin bir simülasyondan ibaret olduğunu gözler önüne sermiştir.

Dove 2013 yılında gerçek güzellik kampanyası kapsamında ortaya koyduğu *Gerçek Güzellik Çizimleri* isimli reklam filmi ile birçok ödül kazanmıştır. Reklam filminde FBI eğitilmiş adli tıp sanatçısı Gill Zamora yedi kadının resmini kendi tariflerine göre çizmiştir. Zamora, aynı kadınları onlarla vakit geçiren bir başka kişinin tarifine göre yeniden çizmiştir. Sonuç olarak her iki çizim yan yana koyulduğunda, kadınların kendilerini güzel görmemeye olan eğilimi ortaya çıkmıştır. *Dove* resmi internet sitesinde marka vizyonunu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Güzelliğin endişe değil, kendine güven kaynağı hâline getirilmesi gerektiğine inanıyoruz. İşte bu yüzden, görünüşleri ile pozitif bir ilişki kurlmaları için tüm dünyada kadınlara yardımcı olmak, özgüvenlerinin ve potansiyellerinin tamamının farkına varmalarını sağlamak için buradayız” (Dove, 2021).

Dove markası 2004 yılında istatistiksel analizler ışığında başlattığı kampanyada birçok çalışmaya ve reklama imza atmıştır. Marka kadınların güzellik stereotiplerinin çok ötesinde olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Güzelliğin sarı saçlı, mavi gözlü, ince belli, uzun bacaklı... yani Kuzey Avrupalı olduğuna ilişkin inanç, sinema, televizyon ve reklamlarla beslenmişti. Bugün ise güzele dair tanımlar çeşitlenmiş ve değişmiştir (Genç, 2020:30). Değişen güzellik algısını destekleyen *Dove* 2017 yılında yayınladığı *Gerçek Güzellik Yemini* ile reklamlarda kurgulanan kusursuz güzele karşı çıktığını göstermiştir. *Gerçek Güzellik Yemini* doğrultusunda marka reklamlarında modellerle çalışmayacağını ve reklamlarında yer alan kadın imajında dijital fotoğraf hileleri kullanmayarak yapay bir güzellik ortaya koymayacağını açıklamıştır. Marka #ezberlerinötesinde reklam kampanyasında yayınladığı bildiriye sadık kalarak gerçek kadınların, gerçek hayatlarındaki hikayelerini konu edinmiştir.

YÖNTEM

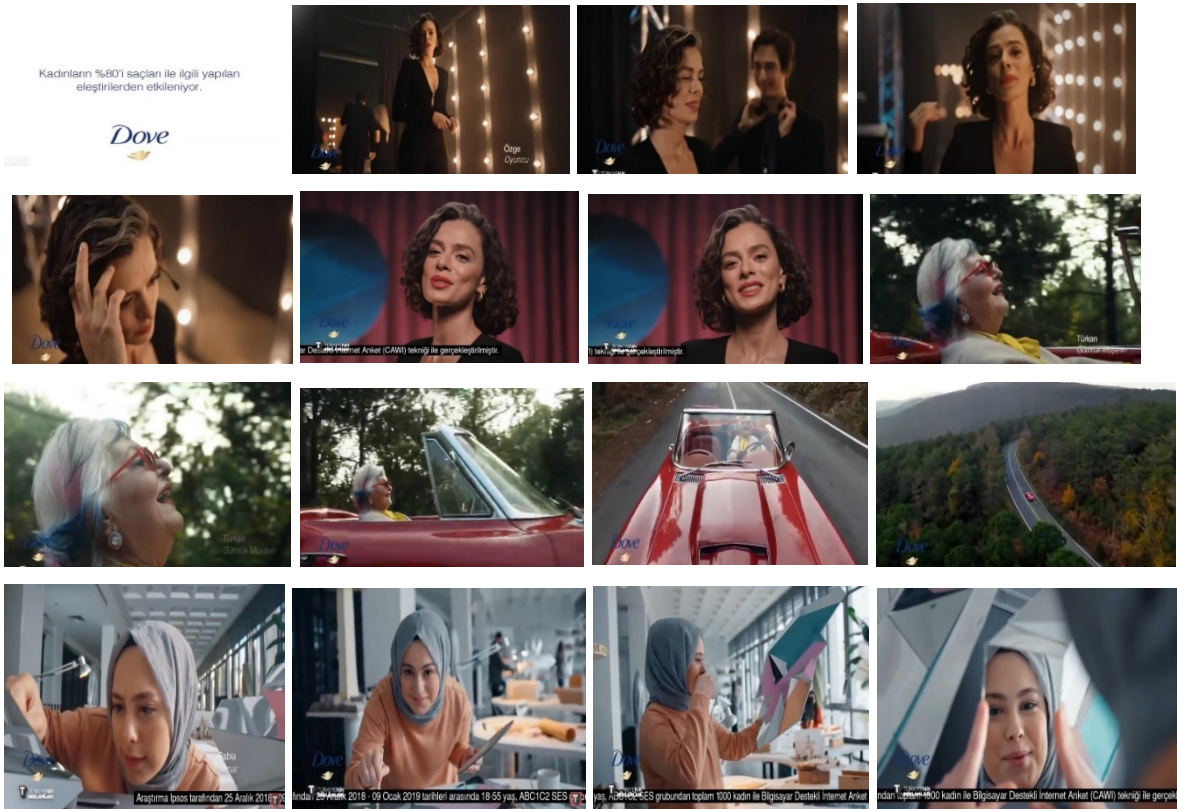
Çalışmada yöntem olarak vaka çalışmasından faydalanılmıştır. Gerring’e (2007) göre vaka çalışması, daha fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılmasıdır. Bu çalışmada

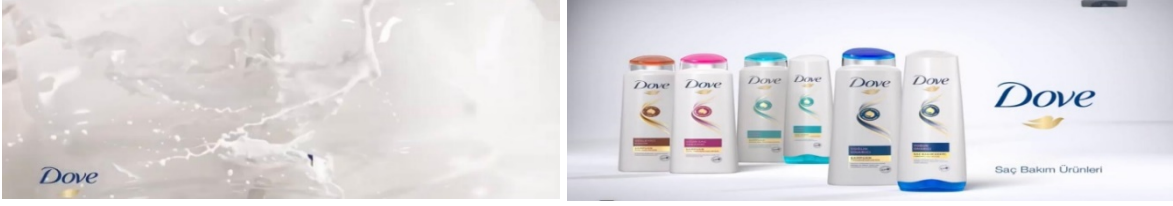
I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

reklamlarda değişen kadın imgesini ortaya çıkarmak amacı ile örnek bir vaka seçilerek derinlemesine analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evrenini postmodern reklamlarda konumlandırılan tüm kadınlar oluştururken, çalışmanın örneklemini Dove markasına ait olan *Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde* isimli reklam filmi ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın sebebi birden çok durumun çalışıldığı araştırmalarda derinlemesine analiz yapmanın zorlaşması ve karmaşıklaşması ile ilgilidir (Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Bu sebeple çalışma tek bir örneklem ile sınırlı tutulmuştur.

Dove Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde Reklam Örneği

Hedef kitlesi çoğunlukla kadınlar olan Dove markası 2019 yılında başlattığı #ezberlerinötesinde reklam kampanyasını geliştirerek, Ocak 2021 yılında *Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde* isimli yeni bir reklam filmi ortaya koymuştur. Reklam filmine; 25 Aralık 2018- 09 Ocak 2019 tarihleri arasında 18-55 yaş arasında ABC1C2 SES grubundan toplam bin kadın ile Bilgisayar Destekli İnternet Anketi (CAW) tekniğiyle gerçekleştirilen bir araştırma ışık tutmuştur. Araştırmaya göre kadınların %80'nin saçlarıyla ilgili yapılan eleştirilerden etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Dove markası da kalıp yargılara ve toplumsal beklentilere meydan okuyarak, kadınların saçları ile ilgili tercihlerinin başkalarına bağlı olmadığını ve her kadının kendi saç stiline kendisinin karar vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Şekil-5

Kaynak: (Dove, 2021)

Gösterenler

Reklam istatistiksel bir araştırmanın sonuçları üzerine kurgulanmıştır ve reklamda üç farklı kadın karaktere yer verilmiştir. Oyuncu Özge Özpirinçci'nin sahneye çıkmak için hazırlandığı ilk kare oyuncunun kendisine saçını neden boyatmadığı ile ilgili yönlendirilen sorulara verdiği cevap ile başlar. Oyuncun saçının ön kısmında yer alan beyazlık dikkat çekicidir. Özpirinçci konuşurken sağ alt köşede oyuncunun adı ve mesleğine yer verilir. Özpirinçci'nin konuşmasına hareketli bir müzik eşlik etmektedir. Devam eden sahnede kırmızı üstü açık spor bir araba kullanan ileri yaşlı kadın karakter, yaşı ve saçını bağdaştıramayanlara kendi dış sesi ile cevap vererek kahkaha atar. Bir önceki sahnede olduğu gibi kadın karakterin isim ve meslek bilgilerine de yer verilir. Son karede yer alan genç, başörtülü bir mimar olan kadın karakter kendi mesleki işleri ile uğraşırken içeceğini yudumlar, bu sırada reklama ilham olan araştırmanın detayları alt yazı olarak geçer. Saçlarına bakım yaptığını belirten kadın karakter bunu sadece kendisi için yaptığını ifade ederek aynaya bakar. Tekrar Özge Özpirinçci'nin yer aldığı sahneye Dove markasının logosu eşlik eder ve Özpirinçci 'benim saçım ezberlerin ötesinde' diyerek son sözü söyler. Son sahnede süt olduğu anlaşılan beyazlığın içerisinde Dove marka şampuan belirir ve dış sesin seslendirdiği; 'yenilenen dove saç bakım ürünleri ezberlerin ötesindeki tüm kadınlar için' ifadesi ile Dove saç bakım ürünü görsellerine yer verilir.

Gösterilenler

Dove markası benim saçım ezberlerin ötesinde reklam filmi ile kadınların saçları hakkında yapılan eleştirilerden rahatsızlık duyduklarını ve bu rahatsızlığın onları tercihleri konusunda sınırlandırdığını vurgular. Kadının bir özne olarak konumlandırıldığı reklamda, üçüncü şahısların ve toplumsal dayatmaların ötesine geçilerek her kadına kendi olma şansı verilmiştir. Reklam üç farklı karakter üzerinden güzelliğin; saç boyası, yaş ya da dini tercihler ile ilintili olmadığını ve gerçek güzelliğin

kadının özgür seçimleriyle ilişkili olduğunu ortaya koyar. *Dove* marka olarak kadının yanında bir duruş sergileyerek onun ezberlerin ötesine geçmesine destek olur.

Bulgular ve Analiz

Reklam filmi, marka tarafından kadınlara yönelik yapılan araştırmanın nicel sonucunu paylaşarak başlamaktadır: “Kadınların %80’i saçları ile ilgili yapılan eleştirilerden etkileniyor”. Bu istatistiksel sonuç birçok kadının üçüncü şahısların yorum ve eleştirilerinden rahatsızlık duyduğunu ya da bu eleştirilerden olumsuz etkilendiğini ortaya koyuyor. Markanın böyle bir araştırma gerçekleştirmesi ve araştırma detaylarına reklam boyunca alt yazı olarak yer vermesi bu markaya ve araştırmaya olan güveni destekler niteliktedir. Reklamın ilk karesinde markaların sıklıkla yaptığı star kullanımına başvurularak ünlü oyuncu Özge Özpırınçci’ye yer veriliyor. Reklamda Özge Özpırınçci gibi ünlü bir oyuncuya yer verilmesi, halkla ilişkilerde hedef kitleyi etkilemek için önemli bir aracı olan kanaat önderi kullanımı ile paralellik göstermektedir. Ayrıca Özpırınçci’nin doğal güzelliği tercih eden ve saçlarını rol için dahi boyatmaması gibi konularla gündeme gelen bir oyuncu olması sebebi ile *Dove* markasının doğal güzellik algısını destekler niteliktedir. Oyuncu saçını boyatmamasına karşı gelen eleştirilere; ‘ben doğallığımdan hiç vazgeçmedim ki’ diye cevap vererek standardize edilmiş güzellik algısına meydan okumaktadır. Sonraki sahnede yer alan Türkan isimli, gümrük müşaviri kadın karakter doğal beyaz saçının üzerinde yer alan pembe, mavi gibi iddialı renklerdeki saç boyaları, kırmızı dikkat çeken gözlüğü, aksesuarları ve üstü açık kırmızı arabası ile alışılmışın dışında bir imaj çizmektedir. Toplumsal dayatmalar doğrultusunda Türkan karakterinin işinin ciddiyeti ve yaşının ileri olması sebebi ile daha sade bir saç rengi tercih etmesi beklenirken, o bu beklentiye ‘ben heyecanımı hiç kaybetmedim ki’ diyerek renkli saçları ve hızla sürdüğü kırmızı otomobili ile cevap vermektedir. Son olarak Rabia isimli, mimar kadın karakter başörtüsü ile dikkat çekmektedir. Rabia reklam filminde çalışkan, işinde başarılı bir mimar olarak konumlandırılmaktadır. Başörtüsü kullandığı için saçları görünmeyen bu kadın karakter, saçlarına başkalarının beğenisi için değil kendi beğenisi için bakım yaptığını ifade etmektedir. Kadın karakterin aynada kendine baktığı sahne ile kadınlara; önemli olanın başkalarının ne dediği değil aynada gördükleri kişinin istekleri olduğu mesajı verilmektedir. Reklam filminin sonuna doğru tekrardan görünen Özpırınçci bir star ve kanaat önderi olarak ‘benim saçım ezberlerin ötesinde’ *Dove* reklam sloganı ile kadınları sıkıştırdıkları güzellik standartlarının içerisinde çekip çıkartmaktadır. Reklamın en sonunda yer alan ve doğallığı temsil eden beyaz sütün içerisinde çıkan *Dove* saç ürünleri, kadınlara saçları hakkında özgürlük vaadi vermektedir. Marka reklamında tercih ettiği üç farklı kadın ile 2017 yılında hayata geçirmeye

başladığı gerçek güzellik yeminine sadık kaldığını ve reklamlarında bir süper model kullanmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmada geçmişten günümüze reklamlarda değişen kadın imgesi incelenmiştir. Modern dönem reklamlarında pasif, edilgen birer nesne olarak konumlandırılan kadın imgeler; postmodern dönem ile beraber toplumsal cinsiyet normlarında gerçekleşen değişikliklere paralel olarak aktif, etken birer özne olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Çalışma; kadın bedeni ve kadına dayatılan güzellik standartlarında meydana gelen değişim ve dönüşümlere de yer vermiştir. Kadın bedeni ve kadın üzerinden idealize edilen güzellik anlayışı uzun yıllar pazarlama aktörleri ve markalar tarafından kullanılmıştır. Ancak, toplumda meydana gelen değişimler ve kadınların günlük hayatta aktif roller edinmesi gibi sebepler bu standartlaşmış kalıpların çatırdamasına sebep olmuştur. Çalışmanın örneklemini televizyon ve dijital platformlarda hedef kitle ile buluşan *Dove* markasına ait 'Benim Saçım Ezberlerin Ötesinde' sloganlı reklam filmi oluşturmaktadır. Reklamda yer alan erkek karakterler göz önünde tutulmamış ve bu karakterler kısa süreli reklama dâhil olan figüranlar olarak konumlandırılmıştır. Bu durum geleneksel reklamlardaki erkek hâkimiyetini ve ataerkil anlayışı yok sayar niteliktedir. Ayrıca reklam; kadınlara başkalarının ne düşündüğünü önemsememeleri gerektiğini tavsiye ederek, kendileri olma şansı vermektedir. *Dove* reklamı kadınları destekleyen ve onların yanında bir duruş sergilemekle beraber içerisinde bulunduğu pazarlama sektörüne katkı sağlamaya devam etmektedir. Reklamlarda değişen kadın imgesine yönlendirilen bu eleştirel bakış bir başka çalışmanın konusu olabilir.

KAYNAKÇA

Alyakut, Ö. (2016). Postmodern Toplumda Kadın Kimliğinin Beden Üzerinden İnşası. *Uluslararası Araştırma Dergisi*. 9 (47): 696-708.

Batı, U. (2019). *Reklamın Dili*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bartky, S. (1990). *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression*. New York: Routledge.

Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Bbc. 'Beach Body Ready' advert not offensive, rules watchdog.

<https://www.bbc.com/news/uk-33340301>. (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2020).

Büstan, Ö. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Televizyon Reklamlarında Geleneksel Kadın Tiplemesi: Deterjan Reklamlarında Kadının Temsili*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi. 10 (1): 167-184.

Dove, <https://www.dove.com/tr/dove-hikayeleri/dove-hakkinda/vizyonumuz.html>, (Erişim Tarihi:1 Mart 2021).

Genç, M. (2020). *Güzelliğin Politikası* YouTube Güzellik Topluluğu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gerring, J. (2007). *Case study research: Principles and practices*. New York: Cambridge University Press.

Hegarty, J. (2014). *Reklam Zekayı Sihre Dönüştürmek*. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Kahraman, H. B. (2005). *Cinsellik, Görsellik, Pornografi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kale, N. (2002). "Modernizimden Postmodernist Söylemlere Doğru", *Doğu Batı*, Yıl:5, Sayı: 19:35.

Kurt, E. (13 Ekim 2016). <https://gaiadergi.com/reklamlarda-metalasmis-kadin-imesi-ve-kullanim-sekilleri/>. (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2021).

Mavice, (28 Şubat 2017). *Markalar Hedef Kitlelerini Nasıl Harekete Geçirir?*

<https://pazarlamasyon.com/markalar-hedef-kitlelerini-nasil-harekete-gecirir/>(Erişim Tarihi: 16 Şubat 2021).

Nagi, P. (2014). *Projection of Women in Advertisement: A Gender Perception Study*. International Journal of Manegarial Studies and Research. Volume:2, Issue 9: 75-88.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Odabaşı, Y. (2014). Post Modern Pazarlama. İstanbul: Media Cat Yayınları.

Öncel, Ö. (2015). <https://sosyalmedya.co/gecmiste-yapilmis-20-cinsiyetci-reklam-kampanyasi/>. (Erişim Tarihi: 8 Mart 2021).

Peltekoğlu, F. B. (2019). Kavram ve Kurallarıyla Reklam. İstanbul: Beta Yayınları.

Redfern, C., Aune, K. (2012). Baş Harfi F. Ankara: Aziz Yayınları.

Richards, A. (2000) "Body Image: Third Wave Feminism's Issue?", Making Sense of Women's Lives: An Introduction to Women's Studies, der. Michele Plott ve Laura Umansky, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 196-2000.

Subaşı, M., Okumuş, K. (2017). Bir Durum Çalışması Yöntemi Olarak Durum Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 21(2): 419-426.

Şimşek, S. (2006). Reklam ve Geleneksel İmgeler. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Tekin, İ. (2006). Kadın Sorunlarına Yönelik Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ve Reklamlarda Kadın Cinsiyetinin Sunumu. İstanbul: M.Ü.S.B.E. İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

**REKLAMLARDA MUTLULUK VAADİNİN YENİDEN ÜRETİMİNDE
TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ**

Esra AKARSU*

ÖZET

Günümüz dünyasında mutluluk, gündelik yaşamın stresinden kaçış ve ihtiyaçlarla isteklerin doyum yolu olarak, kapitalizmin egemen bolluk ortamında ürün ve hizmet alternatiflerini tüketerek ulaşılabilecek mutlak bir hedef ve yaşam tarzı olarak sunulmaktadır. Hedef kitle, mutluluğun dış dünyada bir yerlerde olduğuna, satın alınabileceğine veya onu tüketerek elde edebileceğine inanarak arayışını sürdürmektedir. Arayış diri tutulduğu sürece, tüketerek mutlu olma inancı varlığını korur. Reklamlar, mutluluk vaadini içinde barındıran ve hedef kitleyi sözü geçen evrende yeni yaşam tarzlarıyla buluşturan bir davet biçimidir. Reklam, karşıtlıklarla anlamın güçlendirildiği ve özlemi çekilenlerin vaat edildiği bir metindir. Üzerinde uzlaşmış anlamların çerçevesi bir algı seti olarak reklam hem görsel öğelerle desteklenerek üretilen hem de ideolojilerin taşıyıcısı olan mitler evrenidir. Gerçekte ürünü veya hizmeti aldığını düşünen tüketici, aynı zamanda reklamda vaat edilen düşünceyi de satın almaktadır. Toplumsal cinsiyetin eşitsizlik üzerinden yapılan rol dağılımı; gıda, otomobil, teknoloji ve kozmetik/temizlik reklamları gibi pek çok reklamda kendini göstermektedir. Zihinlere yerleşen imgeler toplumsal yaşamda gerçeğe dönüşürken, rasyonel düşünme ve hareket etme eylemini biçilen roller ekseninde etkilemektedir. Reklama yerleştirilen stereotiplerin, sonsuza dek sürme imkânı olmayan duyguların peşinden koşması, tüketiciyi özendirirken eş zamanlı olarak duygusal seçimlere ve cinsiyet rollerini benimsemeye yönlendirmektedir. Bu bağlamda, bir anlam pekiştiricisi olarak reklamın içeriğinin düzenlenmesinde özen gösterilmesi gereken nokta, erillik ve dişillik temsilleridir. Egemen toplumsal cinsiyet ideolojisinin medya aracılığıyla yeniden üretiliş biçimlerindeki çeşitlilik, çalışmaya elverişli örnekler sağlamaktadır. Özellikle kadın temsiline bakıldığında, üretilen içeriklerin incelenmesi çözüm yollarının tespiti açısından gerekli görünmektedir. Bu çalışma, reklamlarda mutluluk vaadinin yeniden üretiminde toplumsal cinsiyetin temsil edilme biçimlerine yorumsamacı bir yaklaşımla odaklanarak, konuyu eleştirel perspektiften yeniden tartışmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Reklam, Mutluluk, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Temsil.*

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. İletişim adresi: akarsuesra1@gmail.com.

GİRİŞ

Hazzın ve “daha fazla”nın peşinde koşmak, bolluğun refahla eş anlamlı sayıldığı ve kitle iletişim araçlarının sürecin ana aktörü olarak tüketme etkinliğinin kalbinde yer aldığı bir evrende mutluluk hissi boşlukların tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Mutsuzluk ise tahammül edilemeyen, yerine pozitif bir şeyin/nesnenin/duygunun konulmasının aciliyetine inanılan, mücadele edilmesi ve kaçınılması gereken bir durumdur. Herhangi bir reklamın büyük bir kısmı “ileti” biçimiyle ürün hakkında bir şeyler söyleyerek onun satın alınmasını ister, ancak içeriğinin salt biçimde saydamlıkla iletinin taşıyıcısı olduğuna inanmamak gerekir (Williamson, 2001: 15). Çünkü reklam metinleri hem ideolojinin hem de birer gösterge olarak gösteren ve gösterilen ilişkisinin barındığı derinlikli inşalardır. Bu ilişki üzerinden çeşitli anlam transferleri yapılır. Reklamlarda mutluluk vaat edilirken ve yeniden üretilirken, toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesi ve tekrarlı biçimde sunulması söz konusudur.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Antik Yunan filozoflarından bugüne, hayatın temel değerlerinden birinin mutluluk olduğu ve reklamların tüketiciye vaat ettiği en önemli duygulardan biri olarak sadece arzu edilen bir şey değil, aynı zamanda kaybetmekten korkulan ve sürekli peşinde koşulması gereken bir nesne şeklinde algılanması beklenmektedir (Demirci, 2017: 13-14). Normatif bir anlam kazanmış, kendisi bir ödev ve zorunluluk hâline gelmiş olan “mutluluk” yoksa hayat yaşanmaya değmez ve bu durum bir eksiklik anlamına gelirken modern hayattaki anlam kaybının ikamesinin bir masalı olarak tarif edilebilir (Schmid, 2019a: 9-11). Reklamlarda meselenin içeriği gösterildikten sonra, çare olarak tüketim malı sunulmakta ve nihai olarak erişilmesi gerekenin mutluluk olduğu iletisine başvurulmaktadır (Kellner, 1991: 84). Ayrıca reklamın bir düş metni gibi okunabileceği görüşü çerçevesinde artık tüketimin yalnızca ihtiyaçları gidermek için değil, arzuların doyurulmasındaki bir etkinlik olduğu ve tüketimi önererek yarattığı düşlerle hedef kitlenin düşlerinin örtüşmesi sağlanmaktadır (Aygün Cengiz ve İlhan, 2013: 1). İngiliz Kültürel Çalışmaları, medya metinlerinin üretim ve tüketim süreçlerinin ideolojiden bağımsız olmadığı ve medyanın da toplumda egemen ideolojilerle değerleri yeniden üreten bir kurum olduğu bakışına sahiptir (Dağtaş, 2003: 17).

“Jean Baurdillard’a göre tüketici açısından 19. yüzyıla kadar temel olan “eşitlik” söylemi, bu dönemin ardından yerini “mutluluk” idealine bırakışıyla açıklanır. Ortaya çıkan bu yeni mutluluk idealinde görünür kriter ise, ihtiyaçlar ve onları tatmin yolu olan tüketimdir. Buradaki varsayıma göre “tüm insanlar ihtiyaç ve tatmin ilkesi önünde eşittir, çünkü tüm insanlar nesnelere malların kullanım değeri önünde eşittir.”

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Başka bir deyişle insanlar değişim değeri açısından bu sistemde eşitlik içinde olmamalarına rağmen, bir faydalılık ilkesi içerisinde toplumsal ve tarihsel eşitsizlikler ortadan kaybolmaktadır” (Akt. Demirci, 2017: 47).

İnsan yaşamı mutluluk arayışı üzerine kurulu olduğundan mutluluk teması, farklı sektörler için üretilen yazılı, görsel ve işitsel reklamların pek çoğunda kullanımı yaygın bir öge olarak öne çıkmaktadır. Kapitalist sistemin işleyişinde stratejik öneme sahip olan tüketme eylemi, bir ideal olarak mutluluğu kullanarak türlü anlamların yeniden üretimini sağlamaktadır. Tüketici, bir ürünü veya hizmeti faydası yani olumlu etkisi için satın almayı tercih etmekte ve dolaysız bir biçimde ekonomik, psikolojik ve duygusal fayda çeşitlerinden birini ya da birkaçını rasyonel, mutlu edici, beğenilme ve üstün olma gibi yönlerden bir arada hissedebilmektedir (Güz, 2001: 25-26). Mutluluk kazanımına ek olarak reklam aracılığıyla vaat edilen doyumlar, elde edilmesi veya elde edileceğine olan kuvvetli inançla reklam ve tüketim ilişkisini diri tutan bir gerçeklik olmaktadır.

Mutluluk, “çoğunlukla insan arzusunun nesnesi, amaçladığımız şey, insan hayatına gaye, anlam ve düzen veren şey” olarak tanımlanır ve dilenen, yönelinen, tahayyül edilen ve olması gereken bir gereksinimmiş gibi empoze edilir (Ahmed, 2016: 11-12). *Emile Durkheim*, insanın şimdiye kadar kaçırdığı mutluluğu daha ilerde bulma beklentisiyle yolda kaldığını ve bu beklentinin onu kör ettiğini söyler. Yani umutları geleceğe bağlayarak, yolda karşısına çıkacakmışçasına hareket eden insana mutluluğu geleceğe indirgememeyi önerir (Ahmed, 2016: 217). Bu minvalde reklamların ürün ve hizmet yanında vaat ettiği çeşitli duygular gibi mutluluğun da gerçek anlamda satın alınamayacağı açıktır. Bir yanılısma olarak tüketim davranışına eşlik etmektedir.

Yaşamın temel esaslarından biri olan kutupsallık, hayatın zıt kutuplar arasında bir nabız olduğunu; sevinç ve üzüntü, korku ve umut, özlem ve hayal kırıklığı gibi bir duygunun bitmesiyle diğerinin başladığını, başka bir deyişle her yitişin bir oluşla, her oluşun da bir yitişle bir aradalığını anlatmaktadır (Schmid, 2019b: 17). “Anlam kanvasını” doldurma çabası, bir ölümsüzlük stratejisi olarak insanı meşguliyetlere ve arayışlara sürüklemektedir (Schmid, 2019b: 37). Haz peşindecilik de bunun bir parçasıdır. Reklamlar ise, mutluluk yolculuğunda hazları ararken izleyiciye satın alma üzerinden ömürlük mutluluk vaatleri sunmaya devam etmektedir. Tüketicisini devamlı bir biçimde aldatan kültür endüstrisi, gösterişli görüntülerle vaat edilen hazzı doyummamakta ve bir senet misali vadesini sürekli bir uzatmaya tabi tutarak pek de iyi olmayan bir niyetle hiçbir zaman istenileni tam olarak vermemektedir (Adorno, 2014: 72).

Mutlu bir aile olmanın tamamlayıcısı olarak temsil edilen ürün veya hizmet peşindecilik, Schmid’in (2019a: 60) “*mutlu olma stresi*” diyerek açıkladığı gibi aslında bireyi yoran bir arayıştır. Eleştirel bir başka görüşe göre mutlu aile hem bir efsane hem de bir miras olarak korunması gereken, idealize

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

edilen, bağlayıcı ve yön verici bir oluşumdur (Ahmed, 2016: 62-63). Sağlıklı ve güzel görünmekten haz alınacağı veya daha iyi hissedileceği yönündeki düşünceler, bu fikrin satılabilir bir mal olarak pazarlanmasını, ürün ve hizmetlerin desteğiyle başarılı yaşlanmanın bir sonsuzluk/ölümsüzlük vaat etmesi ve tükettikçe satın alma davranışının yüceltilmesi döngüsüdür (Eren, 2011: 391). Reklamda anlatılan ürün veya hizmetin mutluluk vaadine ek olarak bir statü sağlaması, bir gruba/sınıfa aidiyet hissi vermesi ve prestijli durması gibi nedenlerle salt kullanım değeri için değil, değişim değeri için de tüketildiğini görmek mümkündür. Bu yönüyle de reklam bir ideolojinin ürünü olup, bağımsız bir tanıtım aracı olarak düşünülemez.

Toplumsal cinsiyet bağlamında ise kavram, ataerkil ideoloji yoluyla birtakım anlam ve değerlerin, özellikle güçlü özellikleri erkeklere, karşıt olanlarını kadınlara atfedilen karışık ilişkiler bütününden oluşur (Pira ve Elgün, 2004: 529). Kadınların reklamlarda cinsel kimlikleriyle öne çıkarılması ve stereotipleştirilerek ikincilleştirilmeleri toplumda onlara biçilen toplumsal rollerin bir sonucudur (Demirci, 2017: 54). Örneğin, gıda ürünleri reklamlarında kadının cinsel bir obje olarak sunumuna ve cazibeyle özdeşleştirilmesine sıkça rastlanmaktadır. Aynı şekilde kadın ve erkek bedenlerinin idealize ve estetize edilmesi, aile kurumunun kutsanması ve bekar anne-baba vurgusundan kaçınılması cinsiyetçi bir zihniyetin yansımasıdır (2004: 535). Benzer şekilde otomobil reklamlarında egemen geleneksel cinsiyet rollerine yer verilmektedir. Kadın figürlerin şoför mahalli yerine yan koltukta oturması, genellikle görsel bir klişe olarak ailenin temsili ve üyelerinin gösterilişi, Scwartz, Griffin ve Viswanath'ın betimlemesiyle kadının erkeğin yanında bir çeşit aksesuar oluşu ve tabiliğinin törenselleştirilmesi söz konusudur (Aygün Cengiz, 2009: 141). Reklamlarda mutluluk vaadi yeniden üretilirken kadının özel alanda (ev içi), erkeğinse kamusal alanda ve bununla birlikte özel alanın iktidar sahibi kişisi olarak temsil edilmesi bir başka örnek olarak verilebilir.

Toplumsal cinsiyet, toplumu anlamak için bir mercekle işlevi görerek gündelik pratiklerle varsayımlara saklanmış iktidar ilişkilerini örten örtüyü kaldırmaya yarayan önemli bir araçtır (Ecevit, Ayata, Uygur vd., 2011: 26). Eren'e (2011: 366-367) göre her toplum bireyleri bedenleri üzerinden denetime tabi tutarak bir egemenlik oluşturur ve reklamlar aracılığıyla bunu destekler. Bilimsel gerekçelerden hareketle bilimin gücünü kullanarak kadınlar üzerinde kültürel bir hegemonya reklamlarla sağlanırken, Foucault'nun (2011: 372) "biyo-iktidar" olarak ifade ettiği bedene müdahale, uzmanlık bilgisinin dâhil edilmesiyle de piyasanın reklamı "biyo-politik" bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

YÖNTEM

Toplumsal araştırma yöntemlerinde yer alan çeşitli yaklaşımlar, toplumsal gerçekliği kavramak için dünyaya aynı olmayan yollardan bakarak gözlem yapmanın ve ölçümlemenin gerçekleşmesini sağlar (Neuman, 2014: 119-120). Yorumsama bu yaklaşımlardan bir tanesidir. Yorumsama (*Hermeneutics*), “bütünü parça, parçayı da bütünle beraber anlamanın en güzel yolunun yorumlama olduğunu ileri süren bir yaklaşımdır (Demir ve Acar, 1997: 241).” Yorumlayıcı sosyal bilimin anlam kuramı olan yorumsama, bir metnin detaylı biçimde okunmasına ve içinde yer alan yerleşik manânın ortaya çıkarılmasına odaklanan ve gerçek anlama ulaşmanın yolunu parçaların bağlantıları ile iletiyi incelemek üzerine yapılandırılan bir terim olarak da izah edilir (Neuman, 2014: 130-131). Çalışmanın amacı, bu nedenle eleştirel bir perspektiften yorumsamacı yaklaşımı kullanarak parça-bütün ilişkisini anlamaya çalışarak reklam içeriklerine yerleştirilen ve “yüzeyde görünmeyen” anlamları açığa çıkarmak ve tartışmaktır. Araştırma evrenini reklamlar oluştururken, örnekleme literatür taramasına eşlik eden otomobil, kozmetik/temizlik, teknolojik ürünler ile gıda ürünleri reklamlarının içerdikleri öngörülen birtakım temsiller ve mesajlar oluşturmaktadır. Temalarına göre reklamlar, konu ekseninde zengin bir bilgi sunma potansiyelinden ötürü amaçlı örneklemeden yararlanılarak teorik bir çerçeveye oturtulmuş ve incelenmiştir.

BULGULAR

Reklamların çeşitliliği, çalışmaya elverişli örnekler sağlarken toplumsal cinsiyet temsili özelinde bakıldığında nesnelere duyguların ve rollerle kişilerin organik bir ilişki içinde olmadığı açıktır. Reklamlarda kadının temsil edilmesine bakıldığında, ideolojik bir çerçevede dayatılan bir kadınlık yaratımının yoğun olduğu görülmektedir. Erkekler için ise aynı yoğunlukta olumsuz bir temsil söz konusu değildir. Mutluluk vaadinin yoğun bir şekilde yer verildiği reklamlarda, mutluluğun inşasıyla birleşen toplumsal cinsiyet rolleri, duyguya ulaşma hevesiyle bir sorgulamaya tabi tutulmayabilir. Ancak rasyonel bir tüketici zihniyetinden, duygularından ziyade mantığıyla, ihtiyaç odaklı hareket etmesi ve reklam içeriğini sorgulaması beklenmektedir.

İncelenen pek çok reklamda kadın bedeninin izleyiciyi etkileme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Cinsiyetçi ideolojik mesajların taşıyıcısı rolüyle kadın bedeni, bir haz nesnesi olarak sunulmaktadır. Nasıl ki ürünü elde etmekle mutluluğun da otomatik olarak kazanılacağı varsayımı varsa, aynı şekilde reklamda vaat edilen “güzel ve ideal kadına” giden yol da ürünü tüketmekten geçmektedir. Bir diğer boyutuyla cinsellik iması, reklamlardaki cinsiyetçi bakışın başka bir örneğidir. Kadının arzu nesnesi olarak görülmesi, ikincilleştirilmesinin ve liberal kapitalist pazar ekonomilerinde sistemin devamlılıklardan beslendiğinin göstergesidir (Demirci, 2017: 163).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Gıda ürünleri reklamlarında, beğenen-beğenilen ikiliği üzerinden kadın ve erkeğin konumu, kadını haz vererek haz alma biçimiyle edilgen bir yere itmekte, erkeğin ise direkt tüketimden haz duyması ile mutluluğa ulaştığı iddia edilmektedir (Demirci, 2017: 156). Örneğin, bir kek reklamında kadının keki cazibeli kılmasına gerek var mıdır? Ürün tüketene gerçekten mutluluk getirir mi? Çikolata mutluluk getiriyorsa onun yerine diyet ürünleri tercih etmeye gerek var mıdır? Sistemin zorladığı biçimiyle ideal bedene sahip olmak için gerek vardır. Çünkü aynı sistem yönlendirdiği bireye önce çikolatayla mutluluğu vaat eder. Ardından formda kalması gerektiğini hatırlatarak başka ürün ve hizmetler sunar. Kendini mutlu etme, haz peşinde koşma ve aynı zamanda formda kalmayı başarma gibi mesajlarla vaat veren yaklaşımını sürdürür ve ikna olunmasını ister.

Otomobil reklamlarının basılı ve görsel medya örneklerinde, ürünün tanıtılmasının yanı sıra yine farklı vaatlerin sunulduğu görülmektedir. Örneğin, küresel otomobil markalarının reklamları göz önünde bulundurulduğunda, otomobil reklamlarının teknoloji, hız, güç, özgürlük, üstünlük, mutluluk ve modernlik gibi cazibesi yüksek konulara seslenen bir içerikten beslendikleri görülür. Aile otomobili vurgusu, içerikteki mutluluk vaadi ve kadının direksiyonda olmayışı ile toplumsal cinsiyet rolünün yeniden üretimiyle reklamlarda ideolojik biçimi ile nerede olması gerekiyorsa orada gösterilmesine sıkça rastlanmaktadır. Kimi otomobil reklamlarında oynatılan ünlü ve/veya beğenilen kadınlar üzerinden egemen cinsiyetçi ideolojinin otomobile sahip olmanın yalnızca ürüne sahip olmak anlamına gelmediği, aynı zamanda kadına da sahip olma vaadini içererek pekiştirilen bir imaj olduğu görülmektedir (Dağtaş, 2003: 138). Yine bu reklam türünde kadın bedeninin seyirlik ve cinselliği çağrıştıran bir haz nesnesi olarak sunumu göze çarpmaktadır.

Kozmetik/temizlik ürünleri reklamlarına bakıldığında, titizlik ve gücün kadında olduğu vurgusu, ışıldamanın ve büyüleyici olmanın bir misyon olarak sunuluşu, renklerin solmamasından ve canlı kalmasından sorumlu olan kişinin kadın oluşu görülmektedir. Evin temiz olmasından mutluluk duyulması ve bunun dansla kutlanması gibi, “biz” diliyle konuşularak kadını işaret eden ve onun geleneksel rolüne uyan bir temizliği sevme temsili söz konusudur. İyi eş ve/veya iyi anne olmak, hemcinslerince kıskanılmak, erkeklerce beğenilmek, büyüleyici olmak için birtakım ürünlere sahip olma dayatması kadınları anlamsız bir rekabete ve yaşamsal öneme sahipmişçesine mücadeleye sürüklemektedir. Annelik rolü ile çocuğun sorumluluğunun kadının omuzlarına yüklenmesi toplumun bir gerçeği olarak reklamlarda da aynı şekilde aktarılmaktadır. Ek olarak modern kadın olmak ve her işe yetme-yetişme becerisinin olması gereği ve takdir edilişi, eşitsizliği yeniden üreten bir biçim olarak öne çıkmaktadır. Kozmetik ürünlerinde ise bilimsel bilginin ve uzman kişilerin gücünden yararlanılarak laboratuvar ortamında rakamlarla veriler sunularak güven telkin etmek

amaçlanmaktadır. Yaşlanma karşıtı ürünlerin tanıtımında savaşmak-mücadele etmek gibi militer dil (askeri söylem) kullanımı, yine cinsiyetçi bir bakışla yaşlanma özellikle kadınların baş etmesi gereken bir durum olarak sunulmaktadır. Kadınlara yetersizlik hissi aşılansak sürekli daha bakımlı, daha formda, daha güzel, modern olmaları ve genç kalmaları için mesajlar verilmektedir. “Yeni” vurgusu da tüketicide merak uyandıran bir özelliktir. Yenilenen içerikte alıcıya heyecan veren ve onu hayallerine kavuşturma biçimiyle keşfedilmeyi bekler. Ancak egemen bakışı örtmede yeterli olmaz. Teknolojik ürünlerin reklamlarında, teknoloji ile mutluluğun buluştuğu nokta, sevgiyi anlatmanın yolu gibi suni bir ürün-mutluluk ilişkisi kurulmaktadır. Kadınlar için ayrıcalıklı olma ve dikkat çekme gibi vaatlerin yer aldığı reklam türü olarak, ev içi alanın ayrılmaz bir parçası kabul edilen kadını hedef kitle olarak seçmektedir. Pahalı ev ekipmanlarının kişilere toplum nezdinde bir prestij ve imtiyaz vaat ettiği de unutulmamalıdır. Anneler günü, sevgililer günü gibi özel günler için hazırlanan reklamlarda bariz biçimiyle babaya alındığına pek rastlanılmayan, ancak anne için uygun görülen elektrikli ev aletlerine, hatta özel indirim kampanyalarına şahit olunmaktadır. Akıllı teknolojik ürünlerin daha makbul olduğu, kadınların yerleştirildiği özel alanda işlerini kolaylaştıracağı “parlak” fikriyle senaryolaştırılmaktadır. Pek çok reklamda olduğu gibi hedef kitleyi cezbetmenin güçlü manivelası, anlamlar aracılığıyla duyguların ve özlemi çekilenlerin ürüne/hizmete/özneye ve tüketime transferi olarak açıklanabilir.

SONUÇ

Reklamlarda mutluluk vaadi yeniden üretilirken egemen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin temsilinde bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Bir anlam dünyası olan reklamlarda gösterilenle bağlar kuvvetlenirken, gösterilmeyen unsurlar unutulur. Böylece devamlılık neye aitse, o normalleşir ve yaygınlaşarak anlam kazanır. Zıtlıklar anlamları besler ve diğerinin vurgusuyla değerini güçlendirir. Reklamın pekiştirici gücü, cinsiyet rolleri üzerinde etkili olmaktadır. Kadının arzu nesnesi olması, özel alana aitliği, stereotipleştirilmesi ve ikincilleştirilmesi gibi egemen kalıplar, kolektif bilincimizde yıllar boyu yer etmiş bir temsil olarak yadırganmamakta ve hâlen tüm örneklerde görüldüğü gibi yeniden üretilmesinde sakınca görülmemektedir. Alışılmışın dışında reklam senaryoları görmek, zihinsel yatkınlıkların ve kadının toplumdaki yerinin değişimi açısından farkındalığı artırmak, kalıp yargıları değiştirmek, eşitlik bilinci oluşturmak ve hayatın müşterekliği gerçeğini bir kez daha fark etmek için önemli bir adımdır.

Sonuç olarak unutmamak gerekir ki reklamlar sadece bilgi vermez. Devamlı bir biçimde mutluluk kavramını ve verili değerler ile egemen ideolojiyi birtakım mitler üzerinden yeniden üreterek, ürüne

veya hizmete sahip olmayla mutlu olunabileceği fikrini tüketiciye iletir ve mutluluğun tüketicinin satın alınabilecek bir duygu olduğuna inanmasıyla suni bir reklam-duygu-ürün ilişkisi pekiştirilir. Var olanı yeniden üreterek meşruiyetini benimsetmektedir. Reklam, anlam ve söylem dünyasındaki yerini klişeleri yeniden üreterek canlı tutmakta ve tüketimin mutluluk vaadiyle devamlılığında önemli bir rol oynamaktadır. Ürün veya hizmetle vaat edilen pek çok duygu ve düşüncenin bir yanılısama olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bir ikna tekniği olarak kullanılan ve reklamı yapılan ürünün cazibesini artırmayı hedefleyen vaatler, tüketiciyi istenilen noktaya çekmede son derece başarılı olmaktadır. Metinde değinilen yönleriyle zihin örüntüleri oluşturan reklam metinlerindeki ayrımcı cinsiyetçi bakış açısını sorgulamak, mutluluk imgesi gibi sonsuza dek sürme imkânı olmayan duyguların peşinden koşma eyleminin rasyonel bir tutum olup olmadığı, nasıl sürdürülebilirliğini muhafaza ettiği ve toplumsal rollere bağlandığı bu değerlendirmeden hareketle yeniden düşünülmelidir. Reklam içeriklerinin daha eşitlikçi bir perspektiften tasarlanmasına özen gösterilmesi ise bir ihtiyaç ve gereklilik olarak yerini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Adorno, T. (2014), Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi, çev. Nihat Ülner vd., İstanbul: İletişim.

Ahmed, S. (2016), Mutluluk Vaadi, çev. Mayadağ, Deniz, İstanbul: Sel.

Aygün Cengiz, S. (2009), Modernizm, Otomobil Kültürü ve Reklam, Ankara: Ütopya.

Aygün Cengiz, S. ve İlhan, N., (2013), “Psikanalitik Bir Okuma Denemesi: Düş Olarak Reklam”, Possible Düşünme Dergisi, Aralık, Cilt: 2, No: 4, 1-25.

Dağtaş, B. (2003), Reklamı Okumak, Ankara: Ütopya.

Demir, Ö. ve Acar, M. (1997), Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ankara: Vadi.

Demirci, K. (2017), Reklam Dayatır-Reklamın Tarihsel ve İdeolojik Özelliklerine Bir Bakış, Ankara: Ütopya.

Ecevit, Y., Ecevit, M., Ayata A. vd. (2011), Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

AÖF: Eskişehir.

Eren, G. (2011), “Reklamlarda Yansımaları Bulan Biyo-İktidar Kavramı”, Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi-Eleştirel Bir Kavrayış içinde, Yıldırım Becerikli, S., Ankara: Ütopya, 365-393.

Güz, H. (2000), “Reklamın İki Yüzünün Psikolojik, Ekonomik ve Toplumsal Çerçeve Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı: 1, 2, 135-146.

Kellner, D. (1991), “Reklam ve Tüketim Kültürü”, der. ve çev. Kaplan, Yusuf, Enformasyon Devrimi Efsanesi: Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi içinde, Kayseri: Rey, 75-91.

Neuman, W. L. (2014), Toplumsal Araştırma Yöntemleri I - Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, çev. Sedef Özge, Ankara: Yayın Odası.

Pira, A. ve Elgün A. (2004), “Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi”, 2nd International Symposium Communication in The Millennium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars, 525-537.

Schmid, W. (2019a), Mutsuz Olmak-Bir Yüreklendirme, çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim.

Schmid, W. (2019b), Sakin Olmak-Yaşlanırken Kazandıklarımız, çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim.

Williamson, J. (2001), Reklamların Dili-Reklamlarda Anlam ve İdeoloji, çev. Ahmet Fethi, Ankara: Ütopya.

**TARİHSEL SÜREÇTE KADIN OLMAK VE TÜRK MEDYASINDA
KADIN OLGUSU**

Zeynep TÜRK*

ÖZET

Tarih boyunca kadın olgusu, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş süreciyle birlikte olumlu bir değişim ve dönüşüm göstermiştir. Bu değişimin meydana gelmesi ve kadının var olma çabasında kitle iletişim araçları önemli rol oynamıştır. Medyada kadının var oluşunun ve temsilinin gerek yazılı gerek görsel medyada ona güç ve statü kazandırmaktan çok uzakta olduğu görülmektedir. Dünyada ve ülkemizde medyada kadın olgusunun kullanımı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Medya kuruluşlarının ekonomik, politik ve ideolojik yapıları, içerik üretim sürecinde etkili olmaktadır. Günümüzde sıklıkla reyting ve baskı sayısını artırma kaygıları birçok etik değerlerin görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. Kadınların sosyal, kültürel ve siyasal olarak medyada özellikle televizyonda konumlandırılmış biçimi çeşitli televizyon programlarına, haber ve tartışma programlarına, reklamlara, dizilere, filmlere yansımaktadır. Medya kuruluşlarının ekonomik kaygılarla hareket ederek daha fazla kâr elde etme durumları, haber ve diğer içeriklerin gerçek boyutundan sapmasına yol açmaktadır. Bu durum dalgalandırıcı habercilikle birlikte kadının medyada nasıl temsil edildiği noktasında önemli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Medyada kadınların temsil sorunu, kullanılan cinsiyetçi söylemler ile donatılmış durumdadır. Günümüzde hâlen kadınların birçoğu cinsellik, aldatılma, kıskançlık gibi haberlere ve birçok programa konu olarak medyada kendilerine yer bulabilmektedir. Kadınlar ülkenin siyasal ya da ekonomik gündeminden soyutlanmış olarak en çok da aldatan-aldatılan konumlarıyla gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada gazetelerde, televizyonlarda, reklamlarda ve dergilerde kadınların yer alışı biçimleri incelenmiştir. Medyada kadın olgusunun kullanımında kadınların sadece cinsiyetleriyle değil siyasetten ekonomiye, kültür-sanattan spora toplumun çeşitli alanlarındaki başarılarıyla yansıtılmasına dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu makalede kadınların her alanda olduğu gibi medya alanında da gerek nitelik gerek nicelik olarak daha da güçlenmeleri gerektiği konusuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın Olgusu, Toplumsal Cinsiyet, Medya, Medya ve Kadın.*

---

* Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Bölümü Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

“Kadın dünya üzerinde var olan tüm varlıklar arasındaki dişi cinsinde olan insandır (wikipedia)”. Yaratılıştan bu yana insanlığın varlığını ve devamını sağlayan ana unsur kadınlardır. Fakat hem günümüzde hem eski zamanlarda kadına verilen öneme ve değere bakılınca aslında hep ikinci sınıf varlıklar olarak görüldüğüne, dış hayata atılımlarına izin verilmediğine, hep kusurlu görüldüğü anlaşılmaktadır (Diamond, 2019).

Antik Roma’da kadınlara isim verilmeyen bir dönem olduğuyla, o dönemlerde kadınlara doğuş sıralarına uygun olarak Prima, Seconda gibi “Birinci, İkinci” anlamına gelen isimler verildiğini örnek gösterebiliriz. Geçmişte kadına gereken değerin verilmediğini anlayacağımız bu tarz olaylar arasında belki de en çarpıcı olanlarından biri Yahudilerde “Tanrım beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!” şeklinde bir duanın var olduğuyla da vurgulayabiliriz (Diamond, 2019). Bu toplumda var olan bir duanın bile kadın üstünde yarattığı “kadın önemsizdir” algısı, o toplumun geleceğinde de kadın için düşüneceği her davranışı etkiler.

Gündelik yaşam tarzımızı kapsayan toplumsal cinsiyet rollerimize gelirsek, doğumumuzdan hemen sonra cinsel kimliklerimizle birlikte gelişip anlam kazanan davranış biçimlerimizdir. Doğum anından itibaren aileleri tarafından çocukları için seçilen giysiler, eşyalar ve bunlar için tercih edilen renkler, şekiller ve işlevleri o çocukların hayatları boyunca bulunmaları istedikleri rolleri, sunmalarını istedikleri hareket ve davranış biçimlerini belirler. Aileler er veya dişi ayrımının oluşmasını çocukluktan başlamasını ister bunun normal veya yapılması gereken davranış biçimi olduğunu düşünürler fakat bu toplumsal cinsiyet farklılıklarını, devamında kadın erkek eşitsizliğini doğurabilecek bir durum haline gelir. İleriki yaşlarda kadın ve erkek için belirlenen işler, bu işlerin erkeğin yapabileceğini düşünerek tercih edilen tehlikeli, ağır; kadın için düşünülen tehlikesiz veya kolay işler bile toplumsal cinsiyet ayrımını oluşumuna sebep olur (Vatandaş, 2013). Günümüze kadar kadına sunulması gereken hak ve eşitliğin sağlanmamasının sebeplerinde biri de kadının toplumdaki algılanma biçimidir. Toplumda kadına biçilen roller ve kadın üzerinde yaratılan olumsuz algı kadının her zaman ötekileştirilmesine ve geri planda bırakılmasına sebep olur.

Neredeyse her alanda ve her zaman diliminde kadınlar üzerinde yaratılan bu olumsuz algıların ve eşitsizliğin en yaygın olanına günümüz dünyasında şahit olabiliriz. Geçmişten bugüne kadın üzerindeki bu eşitsizliğin sona ermesini amaçlayan mücadelelerin birçok farklı şekli olmasına rağmen tamamen yok olmayan olumsuz toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliği hep sorun teşkil etmeye devam ediyor. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sadece kadınların değil bütün toplumun bir sorunu olarak ele alınmalıdır. Medya da dördüncü güç olarak bu sorunun kaynağı değil çözücüsü konumuna geçmek

için çalışmalıdır. Zira medya; toplumsal, politik ve kültürel konuların sunulması, tartışılması ve irdelenmesi için alanlar temin etmektedir. Bu mücadeleler çerçevesinde, medyadaki kadın temsillerinin, kadını baskı altında tutan hayat pratikleriyle ilişkisini anlama çabasına önem atfedilmiştir (Çelenk, 2010). Bu makalenin konusunu kadın ve Türk medyasında kadına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır ayrıca bu makalenin amaçlarından biri de medya çalışmalarının çoğunun kadının tamamen olumsuz anlamda algılanmasına sebep olduğunu açıklayabilmektir. Bunu yapmadan önce konunun asıl kavramsal zeminini belirlemek amacıyla toplumsal cinsiyet kavramını, tarihsel süreçte kadın olgusunu ve medyada kadın temsiliyle birlikte gazetelerde, televizyonlarda, reklamlarda ve dergilerde kadın temsilini ifade eden kavramları açıklamakta yarar var.

Toplumsal Cinsiyet Kavramı

İnsanın cinsiyeti, biyolojik ve toplumsal olarak pek çok noktada önemli işlevlere sahiptir. Erkek veya kadın doğmak ya da olmak nüfus dağılımında ve artımında dengeleri değiştirebileceği gibi cinsiyete dayalı toplumsal ayırım ve eşitsizlik konularında başrolü oynayan öğelerden biridir. Bireyin cinsiyeti biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) olarak farklı hem de kökten farklı değerlendirilmektedir.

Biyolojik olarak “kadın ve erkek olmak, doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, kadınlık ve erkeklik ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmektedir” (Hepşen, 2010: 14). Kadın-erkek ile kadınlık-erkeklik aynı şeyler değildir ve ayaklarını aynı yerlere basmaz. Buna göre insan, biyolojinin gözünde bir dişi ya da eril bedeniyle dünyaya gelir (Bingöl, 2014). Bedenin cinsiyeti, doğuştan gelen en doğal ve temel özelliklerden biridir. Bedenin ince ve zayıf mı yoksa kalın ve güçlü mü; doğurgan mı yahut doğurtan mı olacağı gibi ayrımlar bu biyolojik veriye göre temellenmektedir. Biyolojinin tanımladığı kadın ve erkek beden cinsiyeti aslında neredeyse yalnızca bundan ibarettir.

Ne var ki kimi biyolojist anlayıştakilere göre dişi-eril farklılığı, doğumdan sonraki tüm süreç için ana belirleyicidir. Mesela “cinsiyete dayalı iş bölümü ‘toplumsal olan’ tarafından belirlenir ama biyoloji bu belirlenimin ‘önkoşulu’ ve temelidir” (Savran, 2009: 294). Bu bakımdan insanın cinsiyetini de kapsayan “doğa, hep daha toplumsaldır ama hiçbir zaman salt toplumsala dönüşmez... Nesnelerin doğal veya toplumsal öncesi nitelikleri, bu nesnelerle ilgili pratikler için kesinlikle önemlidir. Sözelimi bir ağaca kahve ikram etmeyiz veya talaşla duvar boyamaya kalkmayız. Benzer biçimde, kromozomları itibarıyla erkek olan birinden çocuk doğurmasını beklememeliyiz” (Savran, 2009: 296, 297-298). Bu türden örnekler çoğaltılabileceği ve bunlardan anlaşılacağı gibi biyolojik cinsiyet ayrımları önemsenmelidir. Aksi halde “eğer tartışılmakta olan insanların cinsiyeti göz ardı edilecek

olursa, o zaman onların bedenli yaratıklar oldukları gerçeği de göz ardı edilmiş olur” (Wallace ve Wolf, 2004: 446). Ama bunlar insan cinsiyetinin doğal veya doğanın parçası olduğu, daha önemlisi daima doğal ve biyolojik kaldığı iddiaları için ne kadar yeterlidir?

Baştan biyolojik kabullerin karşısında yer alanlar için bir insanın dişil ve erilden çıkıp kadın ve erkeğe dönüşmesi biyolojiyle değil, tamamen toplumsal kültürel gelişmelerle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet biyolojik ayırmadan çok daha öte ve geniştir. “Bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir sonucu olmak zorunda değildir” (Giddens, 2012: 505). En net haliyle “toplumsal cinsiyet, bireyi kadını ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir” (Rice ve Kohl’dan akt; Hepşen, 2010: 13). Kadınsılık ya da kadınlık, erkeksilik veya erkeklik tümüyle toplumsal ve kültürel hadiselerdir. Birbirinden değişik zaman ve yerlere göre farklılık gösterebilmektedir. Herhangi bir coğrafyada yaşayan bir topluluk ya da toplumun kadın ve erkekten beklediği roller, diğerlerinininkiyle birbirini tutmayabilir. Bu, kültürün habercisidir. Birtakım teoriler, kimi kadınlık ve erkeklik eğilimlerinin ve davranışlarının evrensel dolayısıyla biyolojik olduğunu savunmaktadır. Örneğin cinsellik veya üreme konusunda kadın tek eşlilik, erkek çok eşlilik yönünde hep aynı doğrultuda hareket etme meylindedir. Evrimsel psikolojiye göre bu durum iki cinsin doğası gereği normaldir ve olağandır. Evrimsel psikoloji erkeğin genetik olarak poligamik, kadının ise monogamik olduğunu söyler. Bu farklılığın sebebi kadının doğurganlığı ile erkeğin doğurabilme özelliğinin ayrı olmasıdır (Tarhan, 2005: 45). Ancak “mizaci bir davranışın evrensel olmasından hareketle köklerinin biyolojik olduğu sonucuna varılamaz” (Giddens, 2012: 506). Üstelik burada kadın ve erkeğin biyolojik ve bedensel farklılığı değil, toplumsal anlam ve kimlikleri tartışılmaktadır. Bu noktada “Delphy, erkeklerin ve kadınların toplumsal varoluş biçimlerinin, onların eril ve dişil varlıklar olarak bedenleriyle hiçbir bağlantısı olmadığını savunmaktadır... Biyolojik, anatomik olan, toplumsal eşitsizlik ve hiyerarşinin bir aracı olmaktan öte bir toplumsal anlam taşımamaktadır” (akt; Savran, 2009: 281).

Bireylerin cinsiyetinde biyolojinin mi toplumsalın mı daha baskın olduğu münakaşasında eşcinsellik çarpıcı bir örnektir. Eşcinsellik olgusunda toplumsal cinsiyet ayrımı ve yaptırımlarının, (özünde karşı çıkılan) biyolojik ayrımı kullanarak nasıl kemikleştğine bakılabilir. Biyolojik cinsiyet ayrımı doğal ve öncel olarak ‘üremeyi’ kendine kıstas olarak seçmektedir. Fakat “üremeye yönelik anatomik ‘uyum’, toplumsal cinsiyet kimliklerine atfedilen ‘uygun’ yönelimler biçimi altında heteroseksüelliğin doğallaştırılmasına yol açar... Her durumda kaçınılmazmışçasına, erkek eşcinsellere ‘kadınsılık’, lezbiyenlere ‘erkeksilik’ atfedilmesi bu doğallaştırmanın sonuçlarıdır” (Savran, 2009: 243). Başka bir ifadeyle, eşcinsellik örneğinde işler, biyolojik bir kural olan iki farklı cinsten beden münasebetinin tersine işler. Aynı cinslerin birbirleriyle ilişkisi söz konusudur ama bu

hal değiştirilmelidir. Değiştirme görevinde toplumsal cinsiyet devreye girmektedir. Toplumsal cinsiyetin öngördüğü ‘kadın kadın gibi, erkek erkek gibi olmalıdır’ şeması eşcinsel bedenleri heteroseksüel (yaygın anlayışa göre normal) görünüş ve davranışlara uyarlamaya zorlamaktadır. Uyarlama erkek ve kadın eşcinsellerin her ikisi için de geçerlidir. Şu var ki kadın eşcinseller, erkek eşcinsellere göre daha görmezden gelinen bir kategoridir. “Lezbiyenler tarih boyunca, erkek eşcinsellere göre daha az kovuşturulup daha az cezalandırıldıkları gibi, günümüzde de daha az ‘araştırılmaktadırlar’... Tarih boyunca, lezbiyenlerle ilgili asıl kaygı, cinsellikleriyle ilgili olmaktan çok, erkeklerin ‘toplumsal konumlarına’, ayrıcalıklarına göz diktikleri düşünüldüğünde ortaya çıkmıştır. Erkek gibi giyinip erkek meselelerine girdiklerinde cezalandırılmıştır kadınlar ve/ya da lezbiyenler” (Savran, 2009: 250). Bu doğrudan ve alenen toplumsal cinsiyet ayrımcılığının işaretidir. İnsanın cinsiyetini biyolojiden çok toplumsal kuralların belirlediğini ileri sürmek için başka bir örnek olarak transseksüeller gösterilmektedir. “Cinsiyetin sabit olduğu dogmasını yıkar transseksüeller çünkü kendilerini ne dişi ne eril olarak sınıflandırmaktadırlar. Böylelikle hem iki cinsiyetli düzeni sarsarlar hem toplumsal cinsiyetleri sonsuza kadar çoğullaştırırlar... Aslında birçok araştırmanın ortaya koyduğu şey bunun tam tersini işaret etmektedir... İddia edildiğinin tersine, toplumsal cinsiyetlerin sabitlenmesi ve fetişleşmesidir burada söz konusu olan. Cinsiyetler ötesine doğru atılmış bir adım gibi görünen bu değişim, aslında çoğu kez ‘normal’ bir erkek ya da kadın olmak için atılmış bir adımdır” (Savran, 2009: 324-325). Bu adımların başlangıcı ve varacağı yer toplumsal cinsiyet ayrımıdır. Toplumsalın öngördüğü genelliklere, erkeği baskın tutmak üzere ikiye böldüğü hiyerarşiye dayalı ayrıştırımadır. Toplumsal cinsiyet ayrımındaki en genel geçer göstergeler kadın olarak belirlenmiş cinse yönelik yaptırımlarla örneklenebilir. Tarihsel toplumsal olarak oluşturulmuş cinsiyet ayrımıyla kadın cinsine biçilen roller hep pasiflik, sakınma, korunma, savunma üzerinedir. Kadının yapması/olması gereken bu vaziyetler, erkeklerin meziyetlerine ve onların iktidarına karşıdır. “Butler, cinsiyetin maddeselliğinin onu inşa eden politikadan ve iktidardan ayıramayacağını göstermek için tecavüz hakkında nasıl konuşulduğunu örnek verir... Bir kadının gece geç saatte tek başına sokakta dolaşmasının, tecavüze uğramanın ‘peşinde koşmak’ olarak sunulduğunu gösterir: Bir kadın o saatte ya evde kocasıyla oturuyor olmalıdır ya da ona sokakta el konacaktır. Ama şu ya da bu biçimde el konacaktır, çünkü onun ‘cinsiyet/cinselliğinin’ sınırlarını ‘el konmak’ çizer” (Savran, 2009: 269). Kadın cinsiyetinin/cinselliğinin çerçevelerini çizen, bedenine el koymayı uygun görebilen şey biyolojik olarak hücreler, DNA veya üreme organları değildir. Burada kadın bedeni üzerindeki sahipliğe hakkı olacağı düşünülen, erkek olarak tanımlanmış cinstir, yani erkek(liğin) iktidarındır. Buna göre erkeklik, toplumda önemli ve geçerli, kadın üzerinden sağlanan ve erkek

egemen toplum tarafından sağlaştırılan bir statüdür. Bir erkeğin erkekliğini ispatlaması ve koruması, erkekliğini kaybetme kaygısıyla daima gerilim taşımaktadır. Hal böyle olunca bu gerilimin kadın üzerindeki toplumsal cinsiyetçi yansımalarını görmek şaşırtıcı olmamaktadır (Kandiyoti, 1997: 75).

Tarihsel Süreçte Kadın Olgusu

Kadın sözcüğü Soğdca dilinden Türkçeye ses değişimleri ile girmiştir. Soğdca dilinde 'xwaten' olan sözcük 'katun' değişikliğe uğramıştır. Sonradan bu sözcükte ses değişikliğine uğrayarak 'kadın' ve 'hatun' olarak kullanılmıştır (wikipedia).

Kadınlar geçmişten günümüze din, toplum kültürü gibi sebeplerle baskı altında tutulmuştur. Aciz görülen kadınların pek çok hak ve özgürlükten uzak tutulmuşlardır. Miras hakları verilmeyip alınıp satılabilen eşya gibi değerlendirilmiştir. Batı'da Rönesans ile birlikte bazı durumlar kadın lehine değişikliğe uğramaya başlamıştır. Rönesans ile kadınlara bazı haklar verilmeye başlanmıştır. 'Kadın hakları' gündeme getirilmiştir. Bu dönemde kraliçe ve soylu kadınlar bu değişime öncülük etmeye başlamıştır. Kadınların geri kalmaları konusunda tepki verilmeye başlanılmıştır. Kraliçe ve soylu kadınların ittifakları, feodal direnişleri kırma gibi aktif siyasi başarıları bakış açılarını değiştirmiştir. Hatta bazı kadınların bu dönemde ulusal devlet kurmaları barış anlaşmaları imzalamaları gibi durumlar kaydedilmiştir. Krallar kadar başarılı olan kraliçeler kadınlara bakış açısını değiştirmiştir. Rönesans feminizmin doğuşuna tanıklık etmiştir. (Michel, A. (1984).

Kadınların artık geleneksel kabul edilen rolleri ve yaşam biçimleri tekrar ele alınmaya başlamıştır. Kadın hareketleri ve feminizm düşüncesi ile yaşam tarzları hakkında genel kabul görmüş kalıpların yıkılması gerektiği savunulmuştur. Toplum yapısı ile ilişkili olan bu kalıpların toplumun da değişmesini gerektirmektedir. Ayrıca kurumsal yapılarda da değişiklik yapılması gerekmektedir. Eşitlik, özgürlük gibi yapıların cinsiyet üzerine de kurulu olması sağlanmalıdır (Çakır, S. (1994).

İlk çağlardan itibaren kadınların sosyal yaşamda ve toplumda yer alma çabası sürmektedir. 19. Yüzyılda bu savaşa dönen çaba, siyasi ve toplumsal olaylarda kendini daha fazla göstermiştir. Kadın hareketleri etkin bir gündem oluşturmuştur. Ekonomik olarak bağımsızlık kadınlar için oldukça önemlidir. Toplumsal konum için ekonomik olanakların sağlanması gerekliliktir. Kadınların aile yapısında ekonomik bir edinimi yoktur. Yapılan kadın çalışmaları ekonomik değer taşımadığı için önemsiz görülmektedir. Ailenin ekonomik sorumluluğu erkekte bulunduğu ortamda, bağımsız ve ekonomik değeri olan bir kadın gücünün mümkün kılmaz. Bu erkeklerin üstün kabulüne de zemin hazırlamıştır (Uygun, O. (2017).

Sanayi devrimi ile artan işgücü ihtiyacı ile kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Ama eşit işe eşit ücret

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

alamamışlardır. Erkeklerden daha az ücretle çalışmaları sağlanmıştır. 19. Yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ile kadınların iş hayatında rolü arttıkça kadın hareketleri de belirmeye başlamıştır. Kadın hareketi özgürlük için başlamıştır. Çağdaş bir yapı için geleneksel süreç değiştirilmeye çalışılmıştır (Çakır ve Akgökçe, 1995).

Kadın Hareketleri, Feminizm Kadınlar hak ve özgürlüklerini elde etmek için girdiği çaba feminizm olarak adlandırılmıştır. Bu sözcük Fransızca 'femme' yani kadın sözcüğünden türetilmiştir. Feminizm olarak adlandırılan kadın ve hak ve özgürlüklerinin savaşımları Fransızca "femme" (kadın) sözcüğünden türetilmiştir. Feminizm tüm kadın hak ve özgürlüklerini erkekler ile eşit kılmaya çalışan bir düşünce akımıdır (Türkçe Sözlük, 1992). Ayrıca toplumsal hak ve işlevlerinin geliştirilmesi için yapılan çalışmaların içerdiği bir akım olarak da değerlendirilmektedir (Petit, 1990).

Kadınların küresel anlamda savaşı aynı doğrultudadır. Toplumların farklı alanlarda çabaları olsa da amaç, kadınların toplumdaki konumunu ve faaliyetlerini iyileştirilmesidir. Kadınların erkekler kadar etkin olması gerektiği savunulmaktadır. Her türlü cinsiyet ayrımcılığını reddeden feminizm düşüncesi 1789 yılı Fransız Devrimi'nin ardından farklı anlamlar kazanmıştır. Toplumsal yaşamda kadın özgürlüğü; seçme, seçilme mülkiyet haklarını da içermiştir. Kadın hareketleri eylem ve reformlar ile erkek egemenliğine karşı bir harekete dönüşmüştür. Erkeklerin sosyal, kültürel ve mülkiyet hakları üstünlükleri kabul edilmeden kadınların eşit tutulması istenilmiştir. Demokratik bir ortam için her bireyin eşit haklara sahip olması önemlidir. Kadın erkek eşitliği toplumsal yaşamın demokratikleşmesi için bu bakımdan önem verilmesi önceliklidir. Çağdaş bir hayat için kadın erkek eşitliğine ilgili davranılmalıdır (Britannica, 1986).

Kadın hareketleri ve feminizm üzerine yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Kültürel ve toplumsal bakımdan araştırma sonuçları değerlendirilmektedir. Kadınların hak ve özgürlüklerini kullanabilmesi, Françoise Auniac'a göre toplumsal ve kültürel gelişimin temelidir. Günümüzü ve geleceği etkilemektedir. Geleceğin ürünleri bugünlerden esinlenirler (Özcan ve Büyükbaykal, 2019). Yani bir üretim ve tüketim toplumunda kadınlara düşen sorumluluklar oldukça fazladır. Bu durum kadınların ekonomik açıdan da önem kazanmasına yol açmaktadır. Kadınların ilgi ve beğenileri göz önünde tutulmalıdır. Kadınların beğenileri ile toplumsal ve ekonomik açıdan değişiklikler günümüzde görülmeye başlanılmıştır. Üretim ve tüketime yön verilmektedir. Kadın araştırmaları ülkemizde ve birçok ülkede önemli bir bilim dalı olarak gelişmektedir. Fransa'da kadın araştırmalarına ilişkin özel bir bölüm kurulması çabaları 1968 yılında başlamıştır. Güney Fransa'da Provenve Üniversitesinde 'Kadın Araştırmaları Merkezi' ilk kadın hareketlerine ilişkin bölümdür (Centred'EtudesFeminines-CEFUP (1992)).

Türkiye'de ise 1980'li yıllarda kadın hareketine ilişkin araştırmalar başlamıştır. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin ilki 1989'da İstanbul Üniversitesi tarafından açılmıştır. Araştırmacılar, kadın çalışmalarına ilişkin yeni bakış açıları geliştirmektedirler. Küresel ya da ulusal bir kadın araştırma yöntemine ilişkin standart bir tanım yoktur. Feminist görüşe sahip net bir araştırma kriteri, izlenecek program bulunmamaktadır (Harding, 1995).

Henüz kadın araştırmaları alanında net bir uygulama birliği bulunmasa da feminizmin kurumsallaştığı izlenmektedir. Feminizmin kurumsallaşması ile kadınların toplumsal konumunun olumlu olarak etkilendiği belirtilmektedir (Özcan ve Büyükbaykal 2019). Bu çalışmaların duyulması ve yaygınlaştırılmasında en büyük görevlerden biri de medyaya düşüyor. Medyanın toplum üzerinde yarattığı etki bildiğimiz üzere çok büyüktür. Bu yüzden medya da kadına yönelik yapılan bu çalışmaları hem eksiksiz ve açık bir şekilde hem de bu çalışmaların da kadına ve toplumsal eşitliğin oluşumuna yönelik büyük olumlu etkiler oluşturduğunu da vurgulayarak yaymayı amaçlamıştır.

Medyada Kadın Temsili

Basın, geniş anlamda düzenli olarak yayınlanan haber veya fikirleri kitlelere ulaştıran tüm yayın ürünleridir diyebiliriz. Basın kitle iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Kitlesele bir medyadır. Radyo, televizyon, gazete, dergi gibi araçlar basın araçları olarak kullanılmaktadır. Elektronik ortamda ya da yazılı ortamda kullanılan bu araçlar ile haber ve bilgiler kitlesele olarak dağıtılabilir (wikipedia).

Medyanın kitleler üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü etkisi, yadsınamaz bir gerçektir. Toplum içerisindeki rol dağılımı, iş bölümü ve hiyerarşi; devletin ideolojik aygıtları olarak tanımlanan aile, okul ve medya tarafından her gün yeniden yapılandırılmaktadır. Bu nedenle, var olan bu hiyerarşiyi ortadan kaldırmak, toplum içerisindeki iş bölümü ve rol dağılımını yeniden düzenlemek için öncelikle var olan durumu tespit etmek ve yeni değerler inşa etmek gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sadece kadınların değil bütün toplumun bir sorunu olarak ele alınmalıdır. Medya da dördüncü güç olarak bu sorunun kaynağı değil çözücüsü konumuna geçmek için çalışmalıdır. Zira medya; toplumsal, politik ve kültürel konuların sunulması, tartışılması ve irdelenmesi için alanlar temin etmektedir. Hangi konuların toplum nezdinde hangi sıklıkla ve hangi açılardan ele alınacağı medya eliyle empoze edilmektedir. Bu bağlamda kadın ve erkek olmak, kadınsı ve erkeksi olmak, kadın ve erkek rolleri gibi konular da medyanın sıkça dile getirdiği konular arasında yer almaktadır. Bireyler farkında olsa da olmasa da medya bu konularda nasıl düşünmemiz gerektiğini bize sunmaktadır. Medyanın da kalıplaşması ve yayılmasında rol sahibi olduğu toplumsal cinsiyet

eşitsizliği, dünya çapında kadınların ekonomik, kültürel, eğitimsel ve sağlık alanlarında kaynaklara daha az erişebilmesine, faaliyetlerinin ev içerisinde sınırlanmasına, her türlü sindirme, baskı ve şiddete maruz kalmalarına, iş yaşamında mevki ve ücret yönünden haksızlığa uğramalarına yol açmaktadır (The Gender & Media Handbook, 2005:6). Toplumun yarısının bu denli haksızlığa uğruyor olması ve üstelik yeni nesillerin de bu ortamda yetişmek durumunda kalması; kırılması güç bir kısır döngüye sebep olmaktadır.

Günümüz dünyasında tüketimin artmasıyla birlikte, bireylerin, özellikle de erkeklerin ilgisini çekmek için kadınların medyada kullanılması giderek artmakta hatta sıradanlaşmaktadır (Büyükbaykal, 2007: 21). Medyada yer alan kadın kimliği, elbette toplumsal ve siyasal bakıştan ayrı olarak düşünülemez, iki tarafın da birbirini sürekli beslediği aşikârdır. Eğlence ve bilgi sunmak, kültürü şekillendirmek, siyasallaşmak ve toplumu şekillendirmek işlevlerine sahip olan medya; kültür üretimi ve yayılımının asıl kaynağıdır (Fidan, 2000:123). Medya yani kitle iletişim araçları, bireysel dünyalarında çeşitli sebeplerle bastırılmışlık ve sindirilmişlik duygularıyla mücadele eden kadınlar için bir nefes alma fırsatı, hayatını anlamlandırmak ve onaylanmak için de bir yol olarak kıymetlidir (Çelenk, 2010:232). Öte yandan, kadının bu bastırılmış ve sindirilmişliğinin yeniden üretilmesi ve kadının sadece bir bedene indirgenerek metalaştırılmasında, malzeme olarak kullanılmasında da medyanın rolü çok büyüktür. Kadınlar kitle iletişim araçlarında karar verici, aktif bireylerden ziyade tüketici ve pasif olarak görülmeye meyillidir, dolayısıyla bağımsız bireyler olmaktan çok bir başkası üzerinden var olan kimlikler olarak yer almaktadırlar. Medyada kadın unsuru çoğunlukla ev kadını, fedakâr, cefakâr, özverili anne ve eş olarak karşımıza çıkmaktadır, yani bir başkasının, bir erkeğin eşi, annesi ya da evladı olarak. Bu roller dışında tanımlanan kadınlar ise kurban, mağdur ya da cinsel olarak davetkâr gibi olumsuz sıfatlara mazhar olmaktadır. İş kadınları ise ancak evdeki ev kadınlığı ve annelik rollerini de yerine getirmekteyse “başarılı” sıfatına hak kazanabilmektedir. Kadınlar, sadece birer bedene indirgenmelerinin yanı sıra, bu bahsedilen çeşitli sıfatlar çerçevesinde sunuldukları için de kimliksizleşmektedir (Saktanber, 2010:200). Medyada var olan bu geleneksel ve ataerkil kimliksizleştirme yaklaşımı, kadını daima istenen kalıpta tutmaktadır (Özerkan, 2004:27). (Can ve Koz, 2018).

Radyo ve Televizyonda Kadın Olgusu

Türkiye’de 1920’li yılların sonunda başlayan radyo yayını, 1950’li yıllara kadar etkisini sürdürmüştür. Bu süre zarfında sınırlı yayın saatlerinde hazırlanan programların bir kısmı doğrudan kadınlara yönelik olmakla birlikte isimleri “ev” ile ilişkilidir. Bu yayınlarda kadının öncelikli vazifeleri olan iyi anne ve iyi eş olmanın püf noktaları anlatılırken geleneksel kalıpların dışına

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

çıkılmamıştır. 1950'lerden sonra etkinliğini arttıran televizyon; radyoya benzer biçimde, kadına yönelik olduğu düşünülen sağlık, güzellik, ev işi, çocuk ve yaşlı bakımı ile yemek tariflerinden oluşan içeriklerin dışına çıkmamaktadır. Kadınlar bu programlarda verilen bilgiler ile nasıl daha iyi ev kadını ve anne olabileceklerini, pratik öneriler ile kısa zamanda nasıl daha fazla iş bitirebileceklerini ve güzellik tavsiyeleri ile kocalarına nasıl daha güzel görünebileceklerini öğrenmektedirler. Özellikle 1990'ldardan sonra başlayan özel televizyon yayınları ve izlenme kaygısı; izleyicinin ekran karşısında tutulması için kadınların metalaştırılmasının yolunu açmıştır. Televizyon, radyo gibi işitsel olmasının yanı sıra görselliğiyle de güçlü bir araçtır; izleyicilerde görme duyusu zamanla işitme duyusuna baskın gelerek görselliğin içeriğe tercih edilmesine neden olur (Matelski, 1999:22). Görselliğin ön plana çıkmasıyla birlikte televizyonda “kadın kuşağı” olarak bilinen sabah ve öğle saatlerinde yayınlanan programlar da benzer içeriklerle, benzer görünümlü kadınlarla ve hedef kitlelerini tüketime yönlendirme amacıyla izleyicilerinin karşısına çıkmaktadır. Televizyonda yayınlanan programlar, tüm işlevlerinin yanında toplum nezdinde kadına yönelik düşünceleri oluştururken aynı zamanda kadınların da kendilerine dair fikirlerini şekillendirmektedir. Televizyonda yer alan kadınlar daima güzel, bakımlı ve zayıftır. Bu kadınlar yine cinsellikleri ve fiziksel özellikleri ön plana çıkarılarak kendilerine yer bulabilmektedirler.

Kadınlara “başarılı erkeğin arkasındaki” yerleri tarif edilmektedir. Televizyon programları aracılığıyla kadınlara nasıl olmaları gerektiğinin dışında nasıl olmamaları gerektiği de gösterilmektedir. Yine gündüz kuşağında yer alan magazin ve kayıp arama benzeri kadına yönelik programlarda konu edilen kadınlar çoğunlukla başlarından geçen talihsiz olaylar ya da skandallar ile sunularak kadınlara evlerinden çıkmanın olası sonuçları gösterilmektedir. Öte yandan, televizyonda yayınlanan siyaset, ekonomi temalı tartışma programlarında kadınların katılımının erkeklere nazaran son derece az olduğu görülmektedir. Gerek sunucu gerekse bilgisine başvurulmuş uzman konumunda, kadınların bilgi, tecrübe ve düşüncelerini ekranlarda açıklaması çok izleyici bulmayan bir seçenek durumundadır.

Kadınlar televizyonda reality show, yarışmalar, magazin, moda, yemek ve dekorasyon programları ile diziler gibi yayınların hedef kitlesi olarak konumlandırılmaktadır. Televizyon yayınlarında önemli bir yer tutan dizilerde de kadınların temsili diğer programlardan farklı değildir. Zira kitle iletişim araçlarında yer alan içerikler, toplumsal yapıda bulunan değerlerden yola çıkılarak kurgulanmakta, dolayısıyla da toplumsal cinsiyetçi bakış açısı kadın ve erkek rollerini her yayında yeniden kurgulayarak topluma tekrar sunmaktadır (Ünlü ve Aslan, 2017:192). Hedef kitlesine çeşitli olay örgülerinin serimi ve çözümü ile ulaşan diziler, uzun süreleri ve birkaç sezon devam etmeleriyle

gündelik hayatta oldukça etkili olmakta hatta izleyiciler kendilerini karakterler ile özdeşleştirmektedirler. Özellikle başrol oyuncularının dış görünüşleri, kıyafetleri izleyiciler tarafından uygulanmakta, dizide canlandırdıkları deyişler, mimik ve jestler dillere pelesenk olmaktadır. Çoğunlukla dizilerde gösterilen hayatlar gerçeklikten uzak, zenginlik ve lüks içerisindedir. Milyonluk evler ve arabalar, holdingler, toplantılar, evde ve işyerinde yardımcılar, düzenli bakım ve spor ile edinilen güzel vücutlar, pahalı tatiller ve hediyeler; bunları izleyen sıradan insanların belki de hiçbir zaman ulaşamayacakları unsurlardır. Bu tür gerçeklikten uzak hayatların izlencesi, hedef kitlede özentili ve isyan duyguları ile birlikte yoksunluk duygusu ve strese de yol açmaktadır. Yine dizilerde izlenme ve bilinirlik kaygısı ile sansasyon yaratmak amacıyla kadına yönelik duygusal, ekonomik ya da fiziksel şiddet gösterimi yapılmakta; bu da şiddetin normalleşmesine sebep olmaktadır. Bu yayınlarda tasarlanan kadın karakterler genellikle zengin ise ailesi ya da kocası dolayısıyla zengin, çalışmayan ancak vaktini kişisel bakımı ve sosyalleşme ile geçiren, kocası tarafından kötü muameleye maruz bırakılan ya da aldatılan, kendisi de fethan, dedikoducu tipler olarak karikatürize edilirler. Karakter yoksul ise bu kez hayatta bir insanın başına gelebilecek tüm felaketlerin sırayla başına geldiği, kocasından şiddet gören, yoksullukla mücadele etmeye çalışan, ezilen bir karakter olarak yansıtılır. Nihayetinde kadının rolleri daima tasdiklenir ve pekiştirilir.

Reklamlarda Kadın Olgusu

İçerisinde bulunduğumuz gösteri ve imaj çağında, üyesi olduğumuz enformasyon toplumunda teknolojinin gelişmesiyle çeşitlenen kitle iletişim araçları; bir taraftan hedef kitleleri üzerinde zihni bir egemenlik kurarak gündelik hayatları şekillendirirken diğer taraftan da siyasal, ekonomik, kültürel mekanizmaların merkezinde yer alarak toplumun şekillenmesinde de etkin rol oynamaktadır (Sayılğan ve Yılmaz, 2004:51).

Reklamlar, toplumu ve onun değer yargılarını etkileyerek bireylerin fikirlerini değiştirme gücü ve yeteneğine sahiptir (Güdekli ve Çelik, 2014:6129). Tıpkı televizyon programlarında olduğu gibi, reklamlarda da kadının metalaştırılarak kullanılması artık sıradan hale gelmiştir. Kadınlar reklamlarda daima cinsel göndermeler içerisinde yer alır ve çoğunlukla tanıtılan ürünün de önünde konumlandırılırlar. Yiyecekten giyeceğe, taşıtlardan kozmetiğe her türlü ürünün reklamında lüks, şatafat, güzellik ve cinsellik kadın bedeni ile birlikte sunulmaktadır. Zira evin bütçesi, satın alma gücü erkeğin elindedir ve satın alma davranışını oluşturmak için öncelikle erkek izleyicinin ilgisi

çekilmelidir. Kadınlara yönelik olarak tasarlanan temizlik, bakım ya da hijyen ürünlerinin reklamlarında dahi dış ses bir erkeğe aittir ve ürünün nasıl kullanılacağını kadına anlatır.

Reklam, hedef kitlesini sürekli tüketmeye yönlendirmektedir. Bu yönlendirme esnasında toplumda var olan kodları kullanır. Var olan kodları kullandığı için aslında toplumu geliştirmekten ziyade mevcut sistemin sürmesini sağlar. Kadınlar reklamlarda basmakalıp rollerde gösterilmektedir, ekranlarda anne, eş, evlat gibi sıfatların dışına çıkamaması izleyici kadınların kendilerini başka sıfatlarla, başka kimliklerle hayal bile edememesine yol açmaktadır (Çakar Mengü, 2004:143). Gerek toplumsal kültür gerekse ataerkil zihniyetin bilinçsiz bir dışavurumu olan bu sıfatlar, kadını daima bir başkası yani bir erkek üzerinden tanımlanmaya itmekte, kadınlar bir erkeğin etiketi olmaksızın tek başlarına var olamamaktadırlar. Bu sıfatlandırmaların yanı sıra reklamlarda kadınlar genellikle erkeklere oranla daha kısa, ufak tefek, güçsüz ya da yardıma muhtaç halde gösterilmektedir. Çoğunlukla aile içerisinde ve ikincil planda gösterilenlerin dışında kalan kadınlar ise tam aksi biçimde salt cinsellikleriyle ve bedenleriyle sunulmaktadır. Reklamlarda en çok kullanılan kadın imgesi; kariyer sahibi ve çalışkan, azimli, aynı zamanda da hayattan keyif alabilen, evini ve ailesini ihmal etmeyen, genç, bakımlı, spor yapan ve moda uyumlu giyinen modern kadın imgesidir (Elden ve Ulukök, 2004:139). Hangi sektörde ya da hangi üründe olursa olsun; kadınlar reklamlarda sadece belli sıfatlar dâhilinde, toplumsal kalıplar içerisinde ve tüketimi arttırmaya yönelik mahiyette yer almaktadırlar. Son yıllarda düzenlenen çeşitli farkındalık kampanyaları doğrultusunda kadının çeşitli kalıplara hapsedilemeyeceği mesajları verilse de bu kampanyalarda yine kadınlar bedenleri üzerinden kullanılmaktadır.

Dergi ve Gazetelerde Kadın Olgusu

Medyada kadının yanlış ve eksik temsili sorunu, sadece görsel basınla sınırlı değildir. Yazılı basında kadın genellikle şiddet, aldatma temalı haberlerin verildiği üçüncü sayfalara ya da magazin sayfalarına malzeme olmaktadır. Kadınlara yönelik hazırlanan gazete sayfalarında, eklerinde ya da dergilerde de daima eril dili görmek mümkün olmakla birlikte bu yayınların ana başlıkları yine magazin, moda, güzellik ve kadın – erkek ilişkileri olmaktadır. Medyada oluşturulan kadın kimliği, erkek egemen dile uygun biçimde daima cinselliğin ön planda olduğu biçimde yer almaktadır. Buna göre kadın pasif, kolayca üzerinde hâkimiyet sağlanabilir ve parçalara bölünerek çeşitli amaçlar için kullanılabilir bir nesneye dönüşmektedir. Dolayısıyla kadınlar kendilerini medyada görürken hem ideal kadının tarifini öğrenmekte hem de ideal kadın olamama endişesi yüklenmektedir. Kadın dergilerinin hedef kitlesi ekonomik özgürlüğü olan, cinsinin ve cinselliğinin farkında, eğitilmiş,

modern kadınlardır (Yapar, 1999:76).

Dergilerde reklamlar yoğun olarak yer almaktadır ve bu reklamların da temel öznesi yine kadınlardır. Okuyucular kendilerini bu reklamlardaki kadınlarla özdeşleştirerek onlar gibi olabilmenin ipuçlarını hem reklamı yapılan ürünlerde hem de bizzat dergilerin içeriğinde bulabilmektedirler. Kadınlar, dergi sayfalarında kendilerine modern ve çalışan kadınlar örnek olarak sunulsa da geleneksel bir kimliğe hapsedilerek onların toplumsal sorunlara, ekonomiye ve/ya siyasete ilgi duymayacakları ön kabulü ile moda, güzellik, yemek, dekorasyon gibi “kadınsı” konular ele alınmakta ve bu şekilde de bilinçli ya da bilinçsiz olarak geleneksel kalıplar pekiştirilmektedir.

Periyodik olarak yayınlanan dergilerin büyük çoğunluğu kadınlara yöneliktir, ancak bu dergilerin odak noktası kadınların fikri yönden gelişmesi değil tüketimi arttırmaktır. Kapaklarında güzel ve çekici kadınların bulunduğu bu dergilerde; toplumsal sorunlardan bahsedilmediği gibi geleneksel kadınlara da kadınların gündelik hallerine de yer verilmemektedir. Dolayısıyla geleneksel medyanın yabancılaşma etkisi dergilerde de kendini göstermektedir.

Kadınlar dergiler vasıtasıyla sürekli diyet yapmak, güzellik bakımları yapmak baskısı altında tutulmakta ve sürekli kendi bedenleriyle uğraşmaya yönlendirilmektedir. Dergilerdeki konu seçimleri, görsellerde kullanılan model tercihleri ve reklamlar vasıtasıyla kadınlar sürekli kendi bedenlerini daha güzel, daha zayıf olmak için değiştirmeye çabalamakta, dahası dergilerde sunulan kozmetik, giyim vb. ürünlere ulaşabilmek için yollar aramakta, ulaşamıyorsa da ulaşamamanın verdiği mutsuzlukla başa çıkmaya çalışmaktadır.

Dergilerdeki tüketime yönelik kalıpların yanında, kadınlar gazetelerde daha çok adi suçlar içerisinde yer almaktadır. Kadın cinayetlerinin arkasının kesilemediği günümüzde kadınlar her gün çeşitli acıma dolu sıfatlar altında gazetelerin üçüncü sayfalarına konu olmaktadır. Kadın cinayeti olgusu, ilk kez 1976 yılında “femicide” olarak tanımlanan ve kadınların sadece kadın olmalarından ötürü erkekler tarafından katledilmelerini açıklayan bir şiddet olayıdır (Sallan Gül ve Altındal, 2015:170).

Kadın cinayetlerinin gazetelerde verilişi ise ataerkil yapısı destekler ve hatta şiddeti haklı hale getirir mahiyettedir. Namus, töre gibi kavramlar kullanılarak, kocanın karısı üzerindeki hâkimiyeti vurgulanarak ya da boşanan veya boşanmak isteyen kadın -koruması gereken aile birliğini yıkması sebebiyle- ön plana çıkarılarak erkeklerin uyguladığı şiddet meşrulaştırılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, öldürüldüğü, yaralandığı ya da istismara uğradığı halde kadın boşanmak istemesi, sevgilisi olması, çalışmak istemesi vb. sebeplerle azmettirici; ölümcül şiddet uyguladığı halde erkek hapis cezası aldığı ya da katil olduğu için kurban da erkek olarak gösterilmektedir. Gazeteler gibi yaygın dolaşımda bulunan mecralarda kullanılan bu özensiz dil, bir bakıma suç

övmekte hatta suça iştirak etmekte (Çelenk, 2010:233), kadına kendisi için belirlenen alanların dışına çıktığında neler olabileceğini parmak sallayarak göstermektedir.

Üçüncü sayfaların dışında kadınlar en çok magazin sayfalarında ya da arka kapak güzeli olarak yer almaktadırlar. Satış kaygısıyla hazırlanan gazetelerde hem ön sayfada hem de arka sayfada bir “güzel”in bulunması artık gelenekselleşmiştir. Güzel, seksi, çoğunlukla mayolu ya da iç çamaşırılı bir kadının fotoğrafı, altında alakasız birkaç cümle ile verilmektedir. Kadınlar, gazetelerde de fikirleri, başarıları, çalışmaları ya da varlıklarıyla değil fiziksel görüntüleri ve bedenleri ile yer bulmaktadırlar. Gazetelerin sağlık ve güzellik önerileri, yemek tarifleri, burç yorumları ile magazin haberlerinin bulunduğu sayfalar ya da ekler kadınlara yönelik hazırlanmaktadır. Buralarda yer alan köşe yazıları da popüler kültüre yönelik, suya sabuna dokunmayan ve ne toplumsal ne de edebi bir değeri olmayan yazılardan ibarettir. Magazin sayfalarında kadın okuyucunun ilgisini çekeceği düşünülen haberlerde ise yine çoğunlukla kadın ünlülerin adlarının karıştığı skandallar, aldatmalar, sansasyonlar sıkça yer almaktadır. Nihayetinde kadınlar ya adli vakaların öznesi olarak gazetelerde yer almaktadır ya da cinsel bir nesne konumunda magazin malzemesi olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Tarihsel süreç boyunca tüm toplumlar cinsiyet kavramıyla kişileri cinsel organlarına bakarak kadın ya da erkek olarak sınıflandırmışlardır. Bunun yanı sıra cinsiyet kavramının kültürel yönünü oluşturan, toplumların kalıp yargılarına, zamana ve mekâna göre değişkenlik gösteren toplumsal cinsiyet olgusu ise toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü doğal olmayan değer kalıplarını içerir. Doğuştan gelen ve biyolojik farklılıklara dayanan cinsiyet, zamanla toplumda var olan kültüre bağlı olarak yorumlanır ve toplumun kadınlarla erkeklerden beklentileri bu doğrultuda şekillenir (Akkaş).

Bununla birlikte “çevresel şartlar ve cinslerin biyolojik farklılıkları, kadınları daha çok ev merkezli olmaya, fiziksel güç gerektirmeyen iş ve meslek alanlarına yöneltirken, erkekler karşısından edilgen bir konuma ötelirken; erkekleri ise toplumsal yaşama/alana, fiziksel açıdan güç gerektiren iş ve meslek alanlarına ve kadın üzerinde etken olmasını sağlayan bir konuma ötelemektedir. Sürecin öznesi genelde erkek, nesnesi ise kadındır. Bu durum, dönemsel bazı değişmelere rağmen geleneksel karakterinde kayda değer bir değişim gerçekleşmeden insanlığın bilinmeyen dönemlerinden bu günlere kadar gelmiştir (Vatandaş, 2013).

Kadın üstünde yaratılan bütün bu olumsuz algılar bitmediği veya olumlu olarak değişmediği sürece kadın erkek ayrımcılığının sonu gelmeyecektir ve bununla birlikte kadın hep erkeğe göre bir adım

geride olup ötekileştirilmeye devam edecektir. Kadının bir toplumda bu durumda olması o toplumda kadına yönelik eşitsizliği de şiddeti de artıran en büyük unsurlardan biri olacaktır. Bu bağlamda günümüz toplumunda yapılabilecek en önemli adımlardan biri toplum algısına yön verecek adımlar atmaktır. Bilinir ki medyanın toplu üzerindeki etkisi çok büyüktür ve toplum algısını değiştirecek en büyük unsurun da medya olacağına hiç şüphe yoktur.

Dünyada ve ülkemizde bütün basın araçlarında kadının yer alması doğal bir durumdur. Önemli olan televizyonda kadınların siyasi, sosyal, kültürel bakımdan nasıl yer aldığıdır. Sinema, dizi, reklam, haber bültenlerinde kadınların hangi öznel durumda bulunduğu önemlidir. Kadınlara nesne olarak yer verilmesi istenilen bir durum değildir. Gazete, televizyon, dergi, reklam gibi basın araçlarında kadının nasıl konumlandırıldığı bu çalışmanın amacıdır. Kadının cinsel kimliği ile yer aldığı bir basın yerine ekonomiden siyasete, kültürel faaliyetlerden sanata ve spor, eğitim gibi tüm faaliyetlerde daha hassasiyetle yer verilmesi gerektiğine değinilmiştir (Arslan, 2006).

Türkiye’de medyada kadının temsiliyle ilişkili sorun, eşitlikçi bir temsil sorunu olmanın ötesine geçer; kadınların yaşam hakkını ve kadın cinselliğini yok sayan bir gelenek ve kültürün medyada nasıl yeniden üretildiği ya da pekiştirildiği sorununa dönüşür. Türkiye’deki kadın örgütleri televizyon haberlerindeki özensiz dil kullanımı veya canlandırmalar ile gelenek, töre, namus saikiyle işlenen cinayetlere adeta meşruiyet atfedildiğini sıklıkla dile getirmektedir. Örneğin, “namus cinayeti” teriminin yanlışlığına birçok kadın örgütü dikkat çektiği halde, bu tür meşrulaştırıcı ifadeler medyada sıklıkla yer alabilmektedir. Benzeri bir özensizlik kıskançlık nedeniyle işlenen cinayetlerle ilgili haberlerde de karşımıza çıkmaktadır (Çelenk, 2010).

Ayrıca kadına karşı “tüm bu olumsuzlukların bertaraf edilebilmesi için öncelikle devlet eliyle taraf olunan uluslararası sözleşmelere riayet edilmeli ve gerek eğitim gerek medya sisteminde yeniden yapılandırmaya gidilmelidir. Kadına yönelik şiddete dair caydırıcı eylem planlarının işleyişe konulması, istihdam noktasında eşitliğin sağlanması ve mobbingin önlenmesi için tedbirlerin alınması, medyada cinsiyetçi dilin ve şiddeti meşrulaştıran söylemlerin önüne geçilmesi, son olarak da milli eğitim müfredatına toplumsal cinsiyet ve kadın – erkek eşitliğine yönelik konuların eklenmesi gerekmektedir. Toplumun hak ettiği eşitliğe ve huzura kavuşabilmesi için öncelikle devlet nezdinde eşitlikçi, özgürlükçü ve her türlü ayrımcılık ve şiddetle mücadeleyi esas alan politikalar benimsenmeli ve bu zihniyetin kitlelere yayılması sağlanmalıdır” (Can ve Koz, 2018).

Tüm bu sonuçlar dahilinde Türkiye’de kadın sorunların medyada temsil düzeyine yönelik şu öneriler sunulabilir:

- Kadın sorunları daha dikkatli araştırılabilir, medyada yer alan haberler daha etkileyici bir şekilde sunulup dikkat çekmesi sağlanabilir.
- Türkiye’de kadının önemine vurgu yapılan yazılar yayınlanarak kadının rolü tartışmaya açılabilir.
- Eğitim alanında sorunlar daha fazla dile getirilmeli. Kadınların eğitim durumu ortaya konulmalı, gerekirse eski dönemlerle karşılaştırılıp öneriler sunulabilir.
- Kadının sadece iyi bir eş ve anne olma fonksiyonundan hariç bir birey olduğunu anlatan ve kadınların desteklenmesi konusu içeren yayınlar- kamu spotları oluşturulabilir.
- Kadınlara özgü yayım yapan dergi ve gazetelerin moda, eğlence gibi haberlerin yanında kadınların gerçek sorunlarını da ele alan haberler yapması teşvik edilebilir.
- Tüm bu değerlendirmeler ve önerilerin netice itibari ile Türkiye’de kadın olgusu ve sorunlarının medyada temsil düzeyinin ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı tahmin edilmektedir (Özcan ve Büyükbaykal).

Medyada Kadın Temsilinde Yapılması Gerekenler

- “Kullanılan haber dili eşitlikçi bir anlayışla standardize edilmeli.
- Kadınların haberlerde mağdur, suçlu ya da magazin unsuru olarak değil vasıfları ile ve kimliğiyle yer almasını sağlanmalı; sorunları, talepleri, başarıları görünür kılınmalı.
- Kadın çalışanlara yönelik mobbing uygulamalarını denetleyecek sistemler geliştirilmeli.
- Kadın cinayeti, cinsel taciz ve tecavüz haberlerinin yayın standartları belirlenmeli.

2006 yılında Başbakanlıkça yayınlanan “Kadınlar Ve Çocuklara Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesine İlişkin Alınacak Tedbirlerle ilgili genelgenin D maddesinde “Medya ve Şiddet Konusundaki Çözüm Önerileri”nden bazıları şöyleydi:

- Medyada karar mekanizmalarında cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması.
- Sivil toplum kuruluşlarının “medya izleme grupları” oluşturularak medyayı günü gününe izlemesi ve otokontrolün sağlanması.
- Başta program yapım ve yöneticileri olmak üzere televizyon program üretiminin her aşamasında yer alan medya çalışanlarının şiddete ilişkin duyarlılıklarını artırıcı ‘toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi’ almalarının sağlanması.

Medya profesyonellerine düşen temel görevler

- Kadınların ve cinsel yönelimleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalanların sorunlarına daha çok ilgi göstermelidir.
- Kadın bedeninin cinsel çağrışımlar yaratacak biçimde gereksizce görselleştirmesinin önüne geçmenin yollarını düşünmelidir.
- Cinsiyetleri ve cinsel yönelimleri ne olursa olsun farklı yaş, görüntü, fikir, görev ve rollere sahip insanların medyadaki her türlü içerikte, gelenekler, alışkanlıklar ve cinsiyetçi ve homofobik kalıp yargılar dışına çıkılarak sunulması konusunda gereken özeni göstermelidir.
- Her türlü içeriğin oluşturulmasında erkeklerin olduğu kadar kadınların ve cinsel yönelimleri farklı olanların da görüşleri, deneyim ve uzmanlıklarından kaynaklanan bilgilerini topluma yansıtmalıdır.

Şiddet haberi yaparken yapılması gereken öneriler:

- İşsizlik, ekonomik yoksulluk, kültürel yoksunluk kadınlara yönelik şiddette suçun hafifletici nedeni olarak sunulmamalı.
- Şiddet uygulayan erkeğin hasta olduğu ve tedavi edilmesi gerektiği söylenerek suç ve suçlu masumlaştırılmamalı şiddetin bir hastalık olarak kabul gördüğü hallerde öncelikle ve sistematik olarak neden kadınlara yöneldiği sorgulanmalı.
- Şiddetin bir suç olduğu unutulmamalı geleneklerin bir parçası olarak algılanıp anlayışla karşılanmasına neden olacak biçimde meşrulaştırılmamalı.
- Şiddete uğrayanın değil şiddet uygulayanın fotoğrafı yayınlanmalı.
- Şiddeti öven, çaresizliği öğreten ve şiddete “terbiyeci aracı” olarak bakan ifadelerden uzak durulmalı, dilden temizlenmeli. Kalıplaşmış sözcükler ve inanışlar dönüştürülmeli; örneğin dayak “yenmez”, dayak “hak edilmez”, tecavüze “davetiye çıkararak kadın” diye bir tanım yoktur.
- Olabildiğince şiddet mağdurlarına yol gösterecek somut bilgilere yer verilmeli Şiddete maruz kalındığında neler yapılabileceği, nereye başvurabileceği, hangi telefon numarasının aranabileceği vb.

Magazin haberlerinde dikkat edilmesi gereken öneriler:

- Kişisel hakları ihlal edilmemeli, özel hayata saygı gösterilmeli, mahremiyet ihlal edilmemeli.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

- Habere konu olan kadınlar ikincileştirilmemeli.
- Kadın bedeni üzerinden cinsiyetçi söylem inşa edilmemeli.
- Haber uğruna kadının kimliği yok sayılmamalı, simgesel olarak yok edilmemeli.
- Magazin haberi kadın bedeninin “teşhiri=kâr” anlayışı üzerinden biçimlenmemeli.
- Şiddetti magazinleştirmekten kaçınılmalı (Olcayto, 2016).

KAYNAKÇA

<https://cinselsiddetlemucadele.org/toplumsal-cinsiyet-kavramlari/>. (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

<https://cinselsiddetlemucadele.org/toplumsal-cinsiyet-kavramlari/>. (Erişim Tarihi: 20.02.2020).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bas%C4%B1n-yay%C4%B1n>. (Erişim Tarihi: 24.02.2020).

<https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-and-tools/cyprus/gender-and-media>. (Erişim Tarihi Yok).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1n>. (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

ARSLAN, A. (2006, 05 12). Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*.

Çelenk, S. (2010). Kadınların Medyada Temsili Ve Etik Sorunlar. *Televizyon Haberciliğinde Etik*, 229-236.

Diamond, T.. *medium.com*. (Erişim Tarihi: 11.05.2019).

<https://medium.com/@diamondtema/d%C3%BCnya-tarihinde-kad%C4%B1n%C4%B1n-yeri-ve-de%C4%9Feri-def7e2238f57>. (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

Kirst-Ashman & Hull, K. K. (1993). In K. K. Kirst-Ashman, *Understanding Generalist Practice*.

Olcayto, T. (2016). *Kadın Ve Medya, Toplumsal Cinsiyet Eşitlikçi Haber Klavuzu*. İstanbul, Türkiye: Akedemi Yayınıdır.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Sy Kapanoğlu, B. O. (2006). Tarihte Kadın. *Çinde Kadın İmgesi*, 5-105.

Urhan G. ü. *İnsan Davranışı Ve Sosyal Çevre I*. İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Vatandaş, C. (2013). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 0 (35), 29-56.

Hepşen, Ö. Y. & Bozkurt, N. T. D. (2010). *Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim 'de Kadın Bedeni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 108-114.

Acar Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2. Baskı). *Kanat Kitap, İstanbul*.

Wallace, R. A., Wolf, A., Elburuz, L., & Ayas, M. R. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin geliştirilmesi*. Punto Yayıncılık.

Giddens, A. (2012). Cinsellik ve Toplumsal Cinsiyet (12. bölüm). çev.: İsmail Yılmaz, *Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul*.

Tarhan, N. (2005). *Kadın psikolojisi*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.

Çakır, S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi* (Vol. 4). Metis Yayınları.

Kandiyoti, D., & Bora, A. (1997). *Cariyeler bacılar yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. Metis Yayınları.

Michel, A. (1984). *Feminizm*. çev. Şirin Tekeli. *İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları*.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Uuygun, O. (2017). Feminist Hukuk Teorisi ve Özen Ahlâkı. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 127.

Çakır, S., & Akgökçe, N. (1995). *Farklı feminizmler açısından kadın araştırmalarında yöntem: kadın araştırmalarında yöntem*. Sel Yayıncılık.

Türkçe sözlük, 1. cilt, milliyet yayınları, İstanbul, 1992, 493.

Petit, R. (1990) Dictionnaire de la Langue Française, Robert yayınları, Paris, 768.

Britannica, A. (1986). Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi.

Özcan, N., & Büyükbaykal, G. 2019, Türk Yazılı Basınında Kadın Olgusu, Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Annie Dızıer, “Fransa’da kadın araştırmalar”, kadınların belleği, Metis yayınları, İstanbul 1992.

Harding, S. (1995). “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?”. *Kadın Araştırmalarında Yöntem: Farklı Feminizmler Açısından içinde*. İstanbul: Sel.

The gender & Media handbook. (2005). Mediterranean Institute of Gender Studies, Cyprus. (2005) Ilgaz Büyükbaykal, A. C. (2007). Medyada kadın olgusu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2007(28), 19-30.

Fidan, F. (2000). Kapitalizmin gelişme sürecinde kadının çok yönlü konumu (medya örneği). *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 117-132.

Matelski, Marilyn J.: (1999). “Televizyon Haberciliğinde Etik”, Bahar Öcal Düzgören (Çeviren). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Saktanber, A. (2010). 1980’ler Türkiye’inde Kadın bakış açısından Kadınlar, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Özerkan, Ş. A. (2004). Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak, Medyanın Kadın İmajına Yaklaşımı. *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma*, 2, 21-29.

Can, S., & Koz, K. A., (2018). Medya ve Kadın. İletişim Sosyolojisi (pp.359), Konya: Literatürk.

Ünlü, D. G., & Aslan, P. (2017). Türk Televizyon Dizilerindeki Kadın Rollerine Kadınların Gözünden Bakmak. *İnif E-Dergi*, 1(2), 191-206.

Sayılgan, E. (2004). Yılmaz GE Yazılı Basında Kadınlara Yönelik Bilgilendirici Haberler ve Medyanın Sosyal Sorumluluğu. *Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma*, 2, 51-58.

Güdekli, İ. A., & Çelik, İ. (2014). Using Woman In Advertisement As A Symbol Of Sex:

Cosmopolitan Magazine Example. *Journal of Yasar University*, 35(9).

Mengü, S. Ç. (2004). *Televizyon Reklemlerında Kadına Yönelik Oluşturulan Toplumsal Kimlik*. İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları.

Elden, M., & Ulukök, Ö. (2004). Televizyon Reklamlarında Çalışan Kadının Sunumu. *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma*, 2, 135-142.

Yapar, A. (2012). Kadın Dergilerinde Kadın İmgesinin Kullanımı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi; Sayı 9 (1999): İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*.

Gül, S. S., & Altındal, Y. (2015). Medyada kadın cinayeti haberlerindeki cinsiyetçi izler: Radikal Gazetesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (24), 168-188.

Çelenk, S. (2010). Kadınların Medyada Temsili Ve Etik Sorunlar. *Televizyon Haberciliğinde Etik*, 229-236.

Akkaş, İ. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı.

TÜRK BİLİM TARİHİ YAZICILIĞINDA KADINLAR

M. Reyhan YILMAZ*

ÖZET

Bilim tarihi mevcut kavramlar ile kuramları anlayabilme ve geleceği doğru bir şekilde inşa edebilme yolunda büyük olanaklar sunan bir çalışma alanıdır. Bilim tarihi çalışmaları bilimin süreçlerine ışık tutup yaşanan ihtilafları ortaya koyarak hem bilim felsefesine hem gelecek bilimsel çalışmalara yol açar. Türkiye’de bilim tarihi alanındaki çalışmalar 1955 yılında Prof. Dr. Aydın Sayılı öncülüğünde resmen başlatılmıştır. Başlangıcından itibaren ilk kadın bilim tarihçisi olan ve astronomi tarihi başta olmak üzere matematik, coğrafya ve teknoloji tarihi alanında çalışmalar yapmış olan Prof. Dr. Sevim Tekeli, 2019 yılında TÜBİTAK tarafından Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi ödülü takdim edilen ve doğa bilimleri ile tıp tarihi alanında çalışmalar yapmış olan Prof. Dr. Esin Kâhya ve matematik tarihi alanında eserler üretmiş olan Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan gibi kadın akademisyenler bu alandaki çalışmalara öncülük etmişlerdir. Bu çalışmanın amacı bilim tarihi alanında uluslararası düzeyde nitelikli çalışmaları ile ön plana çıkmış olan Prof. Dr. Fuat Sezgin’in bir süre eğitim görmüş olduğu Erzurum’da, bilim tarihi yazıcılığında kadın akademisyenlerin bilinirliğini sağlamaktır. Bu çalışmada Türk Bilim Tarihi Kurumu’nun kurucu üyesi olan Prof. Dr. Feza Günergun, kimya tarihi çalışmaları ile Prof. Dr. Ayten Koç Aydın, Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu, tıp tarihi çalışmaları ile Gaye Şahinbaş Erginöz, fizik tarihi çalışmaları ile Meltem Kocaman gibi kadın akademisyenlerin Türkiye’deki bilim tarihi alanına yaptıkları önemli katkılar sunulacaktır. Sonuç olarak bilim tarihi yazıcılığının Türkiye’deki serüveninde köşe taşları vurgulanmış olup, bu süreçte yer alan Türk kadın akademisyenlerin bilim tarihine sunduğu katkıların bilinirliğinin sağlanması yolunda bir çaba gösterilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bilim Tarihi, Kadın Akademisyenler, Bilim Tarihi Literatürü, Bilim Tarihi Yazıcılığı.*

---

* Maltepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. Aksaray Üniversitesi, Felsefe Bölümü Bilim Tarihi ve Felsefesi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Türkiye’de bilim tarihi yazıcılığı, Prof. Dr. Aydın Sayılı’nın George Sarton ile doktora çalışmasını yaptıktan sonra 1955 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’nde kurduğu Bilim Tarihi Kürsüsü ile başlamıştır. Aydın Sayılı bu alanda yalnızca üç doktora öğrencisi yetiştirmiştir: Esin Kâhya, Melek Dosay ve Sevim Tekeli. Bu bağlamda Türk bilim tarihi yazıcılığının, kadın akademisyenlerin başından beri içinde olduğu yegâne alanlardan biri olduğu söylenebilir. A.Ü.D.T.C.F. ile birlikte ağırlıklı olarak bünyesinde kadın akademisyen bulunan İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü de 1984 yılından bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. Çalışmanın devamında bu alanda ulusal ve uluslararası yer edinmiş önemli kadın akademisyenlerin alana yaptıkları katkılar anlatılacaktır.

Yöntem ve Bulgular

Bu çalışma YÖK İstatistik ve Yök Tez Merkezi verileri ile literatür taraması sonuçlarının ışığında hazırlanmıştır. Elde edilen verilere göre Sayılı’nın Bilim Tarihi alanında doktora danışmanlığını yaptığı üç öğrenci olan Sevim Tekeli, Esin Kâhya ve Melek Dosay akademik çalışmalarını bilim tarihi yazıcılığına adanmışlardır. Tekeli’nin öğrencileri ile ilgili sağlıklı verilere ulaşılamasa da Kâhya’nın 8, Dosay’ın ise 29 lisansüstü öğrenciye Bilim Tarihi alanında danışmanlık yaptığı görülmüştür. Böylece Türk Bilim Tarihi Yazıcılığı, bu üç ismin ana çerçevesini çizdiği bir alan olmuştur.

1951 yılında A.Ü.D.T.C.F. Felsefe Bölümü’nden mezun olup 1952 yılında bu bölüme asistan olarak atanan Prof. Dr. Sevim Tekeli, 1967 yılında profesör unvanını almıştır. 1971 yılında Esin Kâhya’nın doktora tez jürisinde bulunmuş, böylece günümüze dek süren bu ekolü başlatmıştır. Tekeli’nin ansiklopedi yazıları hariç 52 çalışmasının 21’i astronomi tarihi üzerinedir (Unat, 2008; 7).

1971 yılında doktor unvanını alan Prof. Dr. Esin Kâhya, İngiltere ve Fransa’da bilim tarihi araştırmaları yaptıktan sonra Türkiye’de bu alanda akademisyen yetiştirmiştir. Özellikle biyoloji ve tıp tarihi çalışmaları olan Kâhya, 2019 yılında TÜBİTAK Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Ödülünü almıştır. Kâhya’nın öğrencileri arasında Prof. Dr. Ayten Koç Aydın da bulunmaktadır.

Hâlen A.Ü.D.T.C.F. Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalında çalışmalarını sürdürmekte olan Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan, özellikle matematik tarihi alanına katkıları ile bilinmektedir.

Bilim tarihi yazıcılığını uluslararası anlamda temsil eden en önemli isimlerden olan Prof. Dr. Feza Günergun, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü’nde tamamlamış, doktora derecesini ise Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı’ndan “Osmanlı Yükseliş Devrinde

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

(14.-17. Yüzyıl) Kullanılan Anorganik İlaçlar ve Elde Ediliş Metodları” başlıklı tez çalışması ile almıştır. 2002 yılından bu yana 11 lisansüstü tez yöneterek Türk Bilim Tarihi Yazıcılığına akademisyen kimliği ile katkı sunmaya devam etmektedir. Türk Bilim Tarihi Kurumu’nun kurucu üyesi olan Feza Günergun, Osmanlı Bilimi Araştırmaları adlı derginin de çıkarılmasına öncülük etmiştir. Asya Tıp Tarihi Topluluğu gibi yine kurucu üyesi olduğu oluşumlar yanında Türkiye Kimya Cemiyeti, Türk Tıp Tarihi Kurumu, Sağlık Alanında Sosyal Bilimler Derneği, Uluslararası Ecza Tarihi Topluluğu (SIHP), Avrupa Bilim Tarihi Topluluğu (ESHS), Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi (IAHS) gibi oluşumlarla da dünya çapında Türk Bilim Tarihi yazıcılığını temsil etmektedir.

Türk Bilim Tarihi Yazıcılığının nabzını tutan Prof. Dr. Sevtap Kadıoğlu, lisans derecesini Felsefe Bölümü’nden, yüksek lisans ve doktora derecelerini Bilim Tarihi alanından almıştır. “İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi (Fen Bilimleri Dalları) Tarihi” başlıklı yüksek lisans tezi ile ve “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) Kuruluşu ve Türk Bilim Hayatındaki Yeri” başlıklı doktora tezi ile Türkiye’deki bilim tarihi serüveninin bir kaydını sunmuştur. Kadıoğlu, 2011 yılından bu yana 3 lisansüstü tez yönetmiştir.

Kimya tarihi alanında çalışmaları ile bilinen Prof. Dr. Ayten Koç Aydın, lisans derecesini Felsefe, yüksek lisans ve doktora derecelerini Bilim Tarihi alanlarından almıştır. Sırasıyla yüksek lisans ve doktora tezleri olan “18. Yüzyılda Osmanlılar’da İatrokimya Çalışmaları: Avrupa ile Mukayeseli ve Ömer Şifai’nin Çalışmaları Esas Alınarak” ve “18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Bilimsel Faaliyetler Işığında Kimya Çalışmalarının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmaları ile kimya alanına katkı sunmuştur. Doktora tezini yine önemli Türk bilim tarihçisi Prof. Dr. Esin Kâhya ile yapmış olan Prof. Dr. Ayten Koç Aydın, hâlen Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü’nde öğretim görevliliğini sürdürmekte ve dersler vermektedir. Kimya alanındaki araştırmaları “Osmanlı İliminde Madde Teorisi”nden (2018) Einstein’ın hayatı, kitapları ve makaleleri hakkındaki çalışmalara (2005) kadar geniş bir yelpazede sürdürülmektedir. Prof. Dr. Sevim Tekeli, Prof. Dr. Esin Kâhya ve Prof. Dr. Melek Dosay ile yazdıkları Türkçe literatüre önemli bir katkı sunan “Bilim Tarihine Giriş” (2018) adlı kitap ile Türk bilim tarihi yazıcılığının dikkate değer üretimlerinden birini ortaya koymuşlardır.

Anatomi ve tıp tarihi çalışmaları ile bilinen Doç. Dr. Gaye Şahinbaş Erginöz, lisans derecesini Felsefe bölümünden, yüksek lisans derecesini Bilim Tarihi alanından alıp doktora derecesini “Vazo Resimlerinin Işığında Eskiçağ’da Akdeniz Dünyasında Araba Tasvirleri ve Arabanın Gelişimi” başlıklı tezi ile Felsefe Bölümü’nden almıştır. “Hititlerde Anatomi ve Tıp” (1999), “Miken

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Arabalarının Teknoloji Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” (2005) gibi çalışmalarıyla anatomi, tıp ve teknoloji tarihine katkılar sunmuştur. Hâlen İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü’nde öğretim görevliliği yapmakta olan Erginöz “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü’nün 2010-2015 Yılları arasındaki Çalışmaları” adlı çalışması ile Türk Bilim Tarihi yazıcılığının güncel çalışmalarına ışık tutmuştur.

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Fizik Öğretmenliği Bölümü’nden alan Doç. Dr. Meltem Kocaman, yüksek lisans derecesini İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü’nde Prof. Dr. Feza Günergun danışmanlığında “Einstein’ın Görelilik Kuramının Türkiye’ye Girişi” başlıklı tezi ile aldı. Doktor unvanını ise yine aynı bölümde “Osmanlı Türkiye’sinde Modern Fizik (19. yüzyıl)” başlıklı tezi ile aldı. “Darüşşafaka’da Fizik Eğitiminin Başlangıcı,” (2013) “Fırsatlar Diyarı: Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Mühendisler (A Land of Opportunities: Foreign Engineers in the Ottoman Empire)” (2018) “Osmanlı Devleti’nde Teknik, Devlet ve Toplum (Techniques, État et société dans l’Empire ottoman),” (2016) gibi Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde uluslararası düzeyde yayınlar ile beraber “Lexikon der bedeutenden Naturwissenschaftler (Ünlü Doğa Bilimcileri Sözlüğü)” (2004) gibi Almanca yayınlara da katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Türkiye’de Bilim Tarihi Kürsüsü ile kurumsallaşan Bilim Tarihi disiplini, şu an 5 üniversitede ayrı bir bölüm olarak varlığını sürdürmektedir. Felsefe Bölümü’ne bağlı olarak 35 adet Bilim Tarihi Anabilim Dalı bulunmaktadır. YÖK’ün 2021 yılı verilerine göre 37’si kadın akademisyen olmakla beraber 92 Bilim Tarihi araştırmacısı faaliyetlerini sürdürmektedir. Prof. Dr. Aydın Sayılı’nın öğrencileri olarak bilim tarihçiliğine adım atan Prof. Dr. Sevim Tekeli, Prof. Dr. Esin Kâhya ve Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan bu alanda ulusal ve uluslararası olarak bilim tarihi araştırmacılarına öncülük etmişlerdir. Hâlen akademik çalışmalarını yürüten ve başka akademik çalışmaların yürütülmesini sağlayan bilim tarihçilerinin yetişmelerini sağlamışlardır. Türkiye’de Bilim Tarihi disiplini, her ne kadar mevcut akademisyenler arasında sayıca ağırlıkta olmasa da serüveninin başından itibaren kadınların var olduğu yegâne bir alandır.

KAYNAKÇA

Günergun, F. (2004). İ. Ü. Bilim Tarihi’nin Kurumsallaşması: Araştırmalar ve Eğitim Programları (1984-2004). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 2. Sayı 4. 545-580.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Günergun, F. (2019). Türkiye’de Bilim Tarihinin İlk Yüzyılı (1913-2013). *İTÜ Vakfı Dergisi*. Sayı 84. 26-32.

Şahinbaş Erginöz, G. (2015). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü’nün 2010-2015 Yılları Arasındaki Çalışmaları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XVI/2, 81-115.

Tekeli, S., Kâhya, E., Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H. G., Unat, Y., & Koç Aydın, A. (2012). *Bilim Tarihine Giriş*. Nobel Yayın.

Unat, Y. (2004). A.Ü.D.T.C.F. Bilim Tarihi Anabilim Dalı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 2. Sayı 4. 493-521.

Unat, Y. (2008). Prof. Dr. Sevim Tekeli ve Bilim Tarihine Katkıları. *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu*.

Kâhya, E., Gökdoğan Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2003). Türkiye’de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nda Yapılan Çalışmalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları*. 975-482.

**MODERN DÖNEMDE TASAVVUFÎ NEŞVE İLE YETİŞMİŞ
BAZI KADIN AYDINLAR**

Begül HUDAYBERDİYEVA*

ÖZET

Geçmiş dönemde olduğu gibi günümüzde de tasavvufî neşve toplumun her kesimini etkilemeye devam etmektedir. Rabiâtü'l-Adeviyye'den itibaren bu manevî mektepte Doğu'dan Batı'ya birçok kadın sûfi yetişmiştir. Tasavvufî neşvenin ana gayesi zât tecellîsinin mazharı olan Nûr-ı Muhammedî ile Yaradan'ın aşkıyla aşkılanıp, “*yâr olup bâr olmamak*” bu yolculukta “*kâl ehli değil, hâl ehli olma*” seyr u sülûkunu sürdürebilmektir. Bu bağlamda nasıl ki tasavvufun manevî cazibesine kapılıp bu neşveden nasiplenmek isteyen erkek tayfa olduğu gibi tasavvufî neşvesi ile tanınan kadın zümresi de asırlar boyu bu tarîkte kendi mevcûdiyetini sürdüregelmişlerdir. Zîra eşref-i mahlûkatlığa sadece erkekler değil, kadınlar da talib olmuştur. Kadın, geçmişte olduğu gibi günümüz modern hayatının en mühim meselesi haline gelen ve gündemde de yerini korumuş olan bir fenomendir. İslâm kültürü ve düşünce tarihinde kadının dişiliğinden daha çok insanlığı ile anılan, yapı gereği ilâhî hakikatleri ve sırları kavramaya daha müsait; gönül zenginliğini sağlayıp aşk, şevk, vecd, sezgi ve ilham gibi nitelikleri kendinde barındıran kadına en çok değer veren ve kucak açan disiplin ise şüphesiz tasavvuf olmuştur. Bunun neticesinde ise her dönemde olduğu üzere tasavvuf düşüncesinden etkilenen ve nihayetinde bu düşünce ile buluşmaya muvaffak olan kadın erler her dönemde olagelmiştir.

Bu tebliğimizde İslâm'ın derunî boyutunu teşkil eden mistik gelenekte kadın imgesini taşıyan ve tasavvufî hakikate ulaşan modern dönem kadınları Eva de Vitray-Meyerovitch, Annemarie Schimmel ve Ayşe Şasa'nın tasavvufla tanışma öyküleri, eserleri, sözleri ve tasavvuftan aldığı neşveleri hakkındaki farklı yaklaşımları dile getirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Kadın, Eva de Vitay-Meyerovitch, Annemarie Schimmel, Ayşe Şasa.*

GİRİŞ

Farsçada zevk, keyf, sevinç ve hafif sarhoşluk gibi anlamlara gelen *neşve* kelimesi, tasavvuf ehlinde, sûfinin zevki, gelişme tarzı, yetişme biçimi, huyu ve meşrebi anlamına gelmektedir (Cebecioğlu,

* Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

2020: 368; Sâmî, 1899: 1460-1461). Terim olarak ise manevî hazları ve rûhî zevkleri yaşamaktan hâsıl olan bir hâldir. “*Melâmet bir neşedir*” sözü de belli bir âdâb ve erkânı olan bir tarikat olmaktan çok bir hayat tarzı, bir duyuş ve yaşayış şekli ve bir meşreb anlamında kullanılır (Uludağ, 2012: 276). Geçmişte olduğu gibi modern dönemde de hukuktan felsefeye, edebiyata, şiire ve sinemaya kadar birçok meslek ve sanat erbabı tasavvufla ilgilenmiştir. Rabiâtü’l-Adeviyye’den itibaren bu manevî mektepte Doğu’dan Batı’ya birçok kadın sûfî yetişmiştir. Tasavvufî neşvenin ana gayesi zât tecellîsinin mazharı olan Nûr-ı Muhammedî ile Yaradan’ın aşkıyla aşlanıp, “*yâr olup bâr olmamak*” bu yolculukta “*kâl ehli değil, hâl ehli olma*” seyr u sülûkunu sürdürebilmektir. Bu bağlamda nasıl ki tasavvufun manevî cazibesine kapılıp bu neşveden nasiplenmek isteyen erkek tayfa olduğu gibi tasavvufî neşvesi ile tanınan kadın zümresi de asırlar boyu bu tarikte kendi mevcûdiyetini sürdürme gelmişlerdir. Zîra eşref-i mahlûkatlığa sadece erkekler değil, kadınlar da talib olmuştur.

Bu tebliğimizde İslâm’ın derunî boyutunu teşkil eden mistik gelenekte kadın imgesini taşıyan ve tasavvufî hakikate ulaşan modern dönem kadınları Eva de Vitray-Meyerovitch, Annemarie Schimmel ve Ayşe Şasa’nın tasavvufla tanışma öyküleri, eserleri, sözleri ve tasavvuftan aldığı neşveleri hakkındaki farklı yaklaşımları dile getirmeye çalışacağız.

Bu çalışmayla amacımız, kurumsal yapısı yasaklanmış ve ortadan kalkmış olmasına rağmen tasavvuf ekolünün geçmişte olduğu gibi günümüzde de etkili olduğunu göstermek, bu manevî mektebin sadece erkek toplumuna hitap etmediğini nazara vermektir.

1. Eva de Vitray-Meyerovitch

Hayatı ilginç serüvenlerle dolu olan Eva de Vitray-Meyerovitch, 1909 yılında aristokrat ve Katolik bir Fransız ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. İskoç asıllı Anglikan mezhebine sahip büyükannesi tarafından elit kesimine bağlı çocukların eğitim gördüğü özel okullarda eğitilir (Vitray-Meyerovitch, 2020). Katolik ve aristokrat olarak yetiştirilmiş olan Meyerovitch, 18 yaşındayken Karmelit tarikatından bir rahibe olmanın hayalini kurarak büyümüştür. Latince- Grekçe bölümünü bitirerek liseden mezun olduktan sonra, üniversitede hukuk tahsilini tamamlar ve akabinde felsefe doktorası yapar (Vitray-Meyerovitch, 2020: 15-17). İkinci Dünya Savaşı’nın felaketlerini yakından tecrübe etmiş güçlü bir kadın birey olan Vitray-Meyerovitch, hukuk ve felsefe eğitimi aldıktan sonra, çalışmalarını edebiyat, felsefe ve tasavvuf konuları üzerinde yoğunlaştırır. Fransa’nın Bilimsel Araştırmalar Millî Merkezi (CNRS) üyesi olarak bu müessesede yöneticilik ve uzmanlık yapan Meyerovitch, memurlar arasında kadın olmanın, özel hayattakinden daha kolay olduğunu ve zamanında o çevrelerde hiçbir sorun teşkil etmediğini ve bundan ötürü daima çok çalıştığını belirtir

(Atay, 2009: 90; Vitray-Meyerovitch, 2020: 25-30). Mevlevî bir neşveye sahip olduğu malum olan Vitray-Meyerovitch, Kahire'deki Ezher Üniversitesi'nde beş sene profesör olarak görev yapar ve dünyanın birçok ülkesindeki üniversitelerde dersler ve konferanslar verir. En çok tercih ettiği ve kendisini evinde hissettiği en iyi ülke Türkiye, Türkiye'nin de Konya şehri olduğunu söylerken bunun sebebini Hz. Mevlânâ'nın diyarı olmasına bağlamaktadır (Binici, 2020: 60-61; Vitray-Meyerovitch, 2020: 30-31, 57). Kırka yakın esere imza atmış olan Vitray-Meyerovitch'in belli başlı eserleri şunlardır: “İslâm'ın Gülüryüzü”, “Hz. Mevlânâ ve İslâm Tasavvufu”, “Mekke İslâm'ın Kutsal Şehri”, “Duanın Ruhı”, “Güneşin Şarkısı”, “Kozmik Raks ve Mevlânâ.”

Hz. Mevlânâ ile Muhammed İkbal'in hemen hemen bütün eserlerini Fransızca'ya aktaran Vitray-Meyerovitch (2020, 38: 73), gerek bu tercümeleri gerekse yaptığı çeşitli konuşmalarıyla batıya İslâm'ı hakikî vechiyle tanıtarak Müslümanlığa hizmet etmiş ve çok sayıda Fransız aydınının İslâm'a ısınmasına ve pek çok insanın da Müslüman olmasına sebep olmuştur. Müslüman olduktan sonra Havva adını alan Fransız asıllı Havva Hanım ya da Konyalıların deyimiyle Havva Ana, 24 Temmuz 1999'da vefat eder. Müslümanlık dini ile müşerref olan ve Hz. Mevlânâ'yı da mürşidi olarak gören Eva de Vitray-Meyerovitch, ömrünün sonuna doğru vasiyeti üzere Konya'ya getirilir ve Üçler Mezarlığı'na defnedilir (Öztürk, 2013: 22-24).

“En önemli olan, işaretten işaret edilen şeye ve oradan da bu şeylerin Yaradan'ına ulaşmaktır” diyen (Vitray-Meyerovitch, 2011: 25) Vitray-Meyerovitch, Mutlak'ın susuzluğunu çeken, Hakk'ın ve Hakikat'in arayışı içerisinde bulunur (Vitray-Meyerovitch, 2020: 35) ve bu arayışının nihayetinde de dîn-i mübîn-i İslâm'ın derunî boyutunu teşkil eden tasavvufî düşüncenin neşvesi ile buluşmaya muvaffak olur. Onun bu yolculuğu fikir ve vicdan özgürlüğü, kişisel yorum ve bireysel araştırmalarını, üstadım diye hitap ettiği Muhammed İkbal'in *İslâm'da Dîni Düşüncenin Yeniden İnşası* isimli eserinde somutlaşmış hâlde bulmasıyla başlar. İkbal'de ona asıl çarpıcı gelen konu ise onun dünya görüşünde sürekli birlik arayışı olmasıdır (Vitray-Meyerovitch, 2020: 36-39).

Vitray-Meyerovitch, İkbal'den aldığı bu neşveyle, İkbal'e mürşitlik ve rehberlik etmiş olan ve üstadım diye sürekli alıntılar yaptığı Hz. Mevlânâ'yı keşfeder ve ona yakından merak duymaya başlar. Kendisinin 13. yüzyılda yaşamış bir mutasavvıf olduğunu öğrenir, fakat zamanında Fransızcaya tercüme edilmiş en ufak bir eseri olmadığı ve bu hazineyi Batı'ya tanıtabilmek için Farsça öğrenmeye

* Geniş bilgi için bkz., https://fr.wikipedia.org/wiki/Eva_de_Vitray-Meyerovitch Erişim tarihi: 01/03/2021; Ayrıca bkz., Eva de Vitray-Meyerovitch, *İslâm'ın Gülüryüzü*, (ter. Cemal Aydın), 19. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2020. s. 175-176.

karar verir (Vitray-Meyerovitch, 2020: 71-72). Hayranlıktan öte şaşkınlık neşvesini derinlemesine hissedenden Vitray-Meyerovitch'e göre, Hz. Mevlânâ, eşsiz filozof, mutasavvıf, şair ve Kur'ân-ı Kerîm'in manevî müfessiri olan inanılmaz derecede modern düşündürdür (Vitray-Meyerovitch, 2020: 84). “Hiç insan Mevlânâ'yı okuduktan sonra Müslüman olmaz mı?” diyerek Hz. Mevlânâ'nın büyüklüğüne işaret eden, onu en büyük Müslüman psikiyatristi gören (Temiz, 2014: 8) ve ondan derinlemesine etkilenecek tasavvufî neşvesini yaşayan Vitray-Meyerovitch, tasavvufî düşüncenin özelliklerinden birinin, onun sistemli çalışması (Hasar, 2014) olduğuna dikkat çeker. Vitray-Meyerovitch, sûfî yaşamın kesinlikle marjinal olmadığını ve tasavvufun da İslâm dini çerçevesinde dinin derûnîleştirilmesi, dînî emir ve yasakların gönülden yaşanması olduğunu belirtir. Ona göre, mutasavvıf, her şeyden önce, görülmeveni gören biridir (Vitray-Meyerovitch, 2020: 118, 143).

Modern dönemde tasavvufî neşve ile yetişmiş kadın aydını Vitray-Meyerovitch, kadınların İslâm'daki kaderinden de bahsetmektedir. Bu konuyu ele alırken de ilkeleri bir yana, sosyolojik gerekçeleri de öbür yana koyarak, kemikleşmiş ya da gerici olanın İslâm'ın kendisi değil, İslâm'ın izinde gitmeyen sosyolojiler olduğunu izah etmektedir. Söz gelişi İslâm hukukunda, kadınlara tam anlamıyla yararlanma hakkına sahip olabilecekleri ve nikâh akdine koydurabilecekleri yığınlarca imkân tanıdığını, fakat kadınların bu haklarını çoğunlukla yerine getirmediklerine parmak basmaktadır. Aynı zamanda İslâm'da hiçbir zaman kadının aşağı görülmediğini aksine bir bakıma kadınların erkeklerden bile daha bağımsız olduklarını, nasıl ki kadının kocası üzerinde hakları varsa erkeğin de karısı üzerindeki haklarının aynısına sahip olduğunu belirtir (Vitray-Meyerovitch, 2020: 125-135).

Konya'da pek bilinmeyen bir Mevlânâ aşığı olan Prof. Dr. Eva de Vitray-Meyerovitch'in aziz hatırası için yapılan bir söyleyişte, manevî oğlu Prof. Dr. Abdullah Öztürk (2013: 6), konuyla ilgili şöyle der:

“Hakikaten Havva Hanım boş bir kadın değildi. İslâm tasavvufunu ve batı felsefesini, batı mistisizmini bilen bir kadındı. Dolayısıyla bu açıdan bizim için önemi buradan kaynaklanıyor. Yani Hz. Mevlana'nın eserlerini başka çevirenler de var, ama Hz. Mevlana'nın felsefesine katkı sağlayan Havva Hanım gibi birisi yok. Dolayısıyla batı dünyasında iki kadın tanıyorum. Birinci derecede Havva Hanım, ikinci derecede Anne Marie Schimmel. Her ikisini de Türkiye aydınlarının çok iyi tanımaları gerekir”.

2. Annemarie Schimmel

Modern dönemde tasavvufî neşve ile yetişmiş diğer bir kadın aydını da şüphesiz Annemarie Schimmel'dir. Alman İslâm araştırmacısı olan Annemarie Schimmel, Nisan 1922'de Almanya'nın Erfurt şehrinde dünyaya gelir. Babası Paul Schimmel felsefe ve mistik konulara meraklı bir posta telgraf memuru, annesi Anna Schimmel ise çok okuyan ve çalışkan bir ev hanımıydı (Schimmel, 2017: 17-19). Küçük yaştan itibaren okumayı çok seven Schimmel, 15 yaşındayken tanıdığı Arapça

öğretmeni Dr. Ellenberg'in yardımıyla kendisini edebiyat ummanının içinde bulmuştur (Schimmel, 2017: 25-29). Daha sonra Friedrich Rückert'in şiirlerinden etkilenecek ve onun şark lisanlarından yaptığı nakilleri keşfederek Arap ve Fars Edebiyatına ilgi duymaya başlar. Ömrü boyunca da şark ve garp arasında gönül köprüsü vazifesini ifa eden ve yorulmak nedir bilmeyen Friedrich Rückert'in eserini İslâm dünyasında tanıtmayı kendine vazife edinir (Schimmel, 2017: 54-57).

Berlin Üniversitesi'nde Arapça eğitime başlayan Schimmel, 1941'de Memlük döneminde Mısır'da halife ve kadıların durumunu inceleyen teziyle Arap filolojisi ve İslâm ilimleri alanında doktor unvanı alır. Memluk Tarihi üzerine yaptığı bir çalışmasını Marburg Üniversitesi'ne doçentlik tezi olarak sunar ve 1946'da doçent olur. Aynı yıl üniversitenin Teoloji Fakültesi'nde çalışmaya başlar ve burada erken dönem İslâm tasavvufunda mistik sevgi kavramı üzerine ikinci bir doktora tezi hazırlar (Özkan, 2009: 229). Marburg Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdüren Schimmel, 1952 yılında İstanbul'daki el yazmalarını incelemek için Türkiye gelir. Aynı zamanda Schimmel, 1954'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dinler Tarihi profesörü olarak atanıp, beş yıl dinler tarihi dersi veren ilk kadın ve gayrimüslimdir. Bu yıllarda "Cemile Kıratlı" takma adıyla çeşitli dergilerde yazıları çıkarmaya başlar (Özkan, 2003: 155-159; Schimmel, 2017: 119-122, 140-142).

1959'da Marburg'a geri dönen ve 1961 yılından itibaren Bonn Üniversitesi'nde Arapça, Türkçe, Farsça ve İslâm sanatı tarihi okutan Schimmel, Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başlar ve 1967 yılında bu üniversitede kurulmuş olan Hint-Müslüman Kültürü kürsüsünün başına geçerek bu alanda dersler verir. Daha sonra 1992'de emekli olup Almanya'ya geri döner. İslâm kültürü ve özellikle tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan Annemarie Schimmel, 2003 yılında Bonn'da vefat eder (Özkan, 2009: 229-230). Otuza yakın ödüle sahip olup, 100'ün üzerinde makale ve farklı dillerde yazılmış 50'yi aşkın telif ve tercüme kitaba imza atan Schimmel'in en önemli eserlerinden bazıları şunlardır: "*Dinler Tarihi*", "*İslâm'ın Mistik Boyutları*", "*Sayıların Esrarı*", "*Ruhum Bir Kadındır*", "*Doğudan Batıya*", "*Ben Rüzgârım Sen Ateş*", "*Tasavvuf Notları*", "*Müslüman Saati*."*

* Geniş bilgi için bkz., https://de.wikipedia.org/wiki/Annemarie_Schimmel Erişim tarihi: 04/03/2021; Ayrıca bkz., Senail Özkan, "Schimmel, Annemarie", DİA, TDV. Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 230-231; Senail Özkan, "Vefeyât, Annemarie Schimmel", İslâm Araştırmaları Dergisi, 9 (2003): 153-166, s. 165-166.

Tasavvuf tarihi ile ilgili, geride kıymetli ve faydalı unutulmaz çok sayıda eserler bırakan Annemarie Schimmel, İslâm kültür coğrafyasını mistik bir neşveyle temaşa etmiş, İslâm-Tasavvuf Araştırmacısı bir aydın kadındır. Bu gizemli yolculuğunda ona refakat eden ve bu dehaları dünyaya tanıtmayı hayatının gayesi haline getirmiş, ki bunda da ziyadesiyle başarılı olmuş iki büyük ruh, Hz. Mevlânâ ve Muhammed İkbal'dir (Özkan, 2003: 163-165). İslâm ve İslâm tasavvufu konularında aşk ile hizmet ederek uzmanlaşan ve aynı zamanda çalışmalarını İbn-i Atullah ve Hz. Mevlânâ üzerine yoğunlaştıran Schimmel'e göre, tasavvuf, din-i mübîn-i İslâm'ın kötüye kullanılmasına karşın doğmuş sağlıklı bir reaksiyonun tepkisi yani İslâm'ın sadece maddeden ibaret olmadığı anlayışının bir sonucudur. Tasavvuf, geniş anlamda hakîkate ulaşmaktır. Bu hakikat ise bazen "hikmet", bazen "nûr", bazen "aşk", bazen de "fenâ" diye nitelendirilmektedir. Söylenilen bu hallere ulaşabilmek için bunların bir mürşid-i kâmil eşliğinde realize edilmesi gerekmektedir. Çünkü tarifi gayr-i kabil hakîkate ulaşmak için ya felsefi bir anlayış ya da aklın önündeki perdenin kaldırılması icap eder. Bu mesele ile ilgili, "Ene'l-Hakk" yani "Ben Hakk'ım" dediği için şehit edilen Mansûr el-Hallâc'ı örnek vermektedir. Schimmel'e göre, nefisten hiçbir şey kalmaması için, sadece zahmet ve mihnet yoluyla gayesi ilâhi aşk olan Hallâc'ın ölümü, vuslata ermektir (Schimmel, 2018: 29-36). Zîra Hallâc'ın, bu sözü Hak'tan rivayeten söylediği kaydedilmekle birlikte, "Ben Hakk'ım, yani ben bâtlı değilim" veya "Ben Hak'tanım" anlamına gelir. Kasas Sûresi 30. âyet-i kerîmesinde geçen ağaç kökünün, "Muhakkak, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım" sözünü anlayan, Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l-Hakk!" sözünü anlar (Cebecioğlu, 2020: 147; Uludağ, 2012: 123). Halk arasında da "Hak'tan geldik, Hakk'a gideceğiz"* denilmiyor mu? Bu sebeple olsa gerek, Hallâc'ın yanlış yorumlanan "Ene'l-Hakk" yani, "Ah Tanrım, Sana şükretmekten aciz olduğumu biliyorsun; o hâlde benim yerime Sen kendine şükret; zira gerçek şükür sadece budur" olgusunun anahtarı, "İçinde Tanrı'yı görmediğim hiçbir şey görmüyorum" demesidir.**

*Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Renate Beyer, *Annemarie Schimmel'le Röportaj, "Hristiyanlık ve İslâm: Allah'a Giden Farklı Yollar"*, (ter. Ömer Yılmaz), <https://silo.tips/download/hrstyianlik-ve-slam-allaha-gden-farkli-yollar> Erişim tarihi: 07/03/2021; Ayrıca bkz., Annemarie Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutları*, (ter. Engun Kocabıyık), 1. Baskı, İstanbul: KabcacıYay., 2001, s. 21-41.

Bkz., Bakara, 2/156.

**Annemarie Schimmel'in, Hallâc'ın "Ene'l-Hakk" sözüyle ilgili görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz., Annemarie Schimmel, *Hallac "Kurtarın Beni Tanrı'dan"*, (ter. G. Ahmetcan Asena), 2. Baskı, İstanbul: Pan Yay., 2011; Annemarie Schimmel, *Doğudan Batıya*, (ter. Ömer Enis Akbulut), 1. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2017, s. 72-74; Annemarie Schimmel, *Tasavvuf Notları*, (ter. Dilara Yabul), 2. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2018, s. 29-36; Annemarie Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutları*, (ter. Engun Kocabıyık), 1. Baskı, İstanbul: Kabcacı Yay., 2001, s. 80-94.

Hallâc, Mevlânâ ve İkbâl mütehasısı ve deneyimleriyle bilgiyi bir etmiş olan Annemarie Schimmel, tasavvuf araştırmacısı olarak kendini yetiştirmesinin yanı sıra halk ile iç içe olmuştur. Özellikle bu meşakkatli hayatta, kaderin hiç bitmeyen o darbelerine yıllarca maruz kalmış mütecânisleri/hemcinsleri gibi onların da yılmadan, usanmadan yaşamaya devam eden Anadolu'nun o sade köylü kadınlarına karşı hissettiği sevgiyle beraber, onlarla ilgili ilginç gözlemler ve çalışmalar yapmıştır. Okuma yazma bilmedikleri halde, kadîm hikmetli sözlerden mürekkep hikâyeler hazinesine sahip olan bu köylü kadınlarımız gerek bilmecelemlerle gerek bitmez tükenmez bir atasözleriyle gerek şiir ve deyimleriyle onun filolog kalbini/gönlünü titretmişlerdir (Schimmel, 2017: 148-154). Ayrıca, “*Ruhum Bir Kadındır*” isimli bu muhteşem eserin yazarı olan Schimmel, kitabının ön sözünde, ülkemizin kadınlarıyla ilgili yaptığı gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Dini hayata dair birçok hakikate Türkiye’deki kadınlar sayesinde müdrik oldum. İstanbul ile Ankara’daki kadın dostlarım, ama bilhassa Anadolu köylerinin o sade kadınları, ızdırab ile yoğrulmuş olup daha bir müttakî olan Anadolu’nun o anaları ve üniversitedeki hanım meslektaşlarım olduğu kadar talebelerim de Türkiye’deki hayatın daha derin boyutlarına müttali olmamda bana yardımcı olmuşlardır.” (Schimmel, 1999: 3).

Annemarie Schimmel, henüz yedi yaşındayken annesinin kendisine okuduğu “*Padmanaba ve Hasan*” isimli masal kitabında duyduğu (Schimmel, 2017: 21) ve bundan dolayı da etkilenecek mezar taşının üzerine tasavvufa özgü terminolojisi veya söz dağarını olan “*Die Menschen schlafen, wenn sie sterben, erwachen sie*” (*İnsanlar uykudadır ölünce uyanırlar*) ibaresini yazdırır. Müslüman dostları tarafından “*Cemile Bacı*” veya “*Cemile*” diye hitap etmeleri sonucu şirin bir mahlasa sahip olan Schimmel (Schimmel, 2017: 75), “*Ve Hz. Muhammed (s.a.v) O’nun Peygamberi’dir*” isimli eserinde (Schimmel, 2008), Kur’ân-ı Kerîm’in en büyük mucize olduğunu savunur. Mirac olayının bütün boyutlarını İslâm şair ve tasavvuf erbabından örnekler sunar. Gönül ehli olan Schimmel, bu sözleriyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)’i övmesini hazmedemeyen ön yargılı akademisyenlere çok net olarak “*Ama ben O’nu seviyorum*” cevabını vermiştir.

3. Ayşe Şasa

Türkiye’nin Batılılaşma ve modernleşme sürecinde ibret perdesinin hayret kalemi olacak bir kadın öncüsü olan Ayşe Şasa, 1941 yılında İstanbul’da doğdu. Varlıklı bir aileden gelen Ayşe Şasa’nın babası Avni Şasa Çerkez asıllı olup, kereste ticaretinde ve üretimde, zamanesinin rakipsiz bir ünlü iş adamıyken, Kafkas muhaciri olan annesi Melike Hanım ise, 1922’de başkanlığa kadar yükselen önemli bir asker ve idareci Rauf Orbay’ın yeğenydi. Ayşe Şasa, ailenin en büyük çocuğu olup, diğer kardeşler Bekir Şasa ve Aziz Şasa idi. (Şasa, 2020: 16-22, 33-38, 59). Batılılaşma modasının trajik bir

maraz olarak ortalığı kemirdiği bir dönemi taklit etmeye çalışan ve kendilerini sığ, hastalıklı ve materyalist bir görüşe kaptıran ailede dünyaya gelen Ayşe Şasa, böyle bir elit ve varlıklı bir çevreye sahip olmasına rağmen, yabancı mürebbiyelerin elinde yapayalnız çocukluğunu geçirir. Ayşe Şasa, daha bebek iken depresyon, saplantı, beslenme bozuklukları, uykusuzluk ve intihar gibi bir dizi önemli hastalıklara yol açabilen mükemmeliyetçiliği aşıl原因an Katie isimli bir Yahudi mürebbiyenin acımasız rejiminden geçer. Daha sonra da Nazi gibi davranan Barbara adında Alman bir mürebbiye ye teslim edilir (Şasa, 2020: 24-25, 27-46).

Bu sebeplerden olsa gerek çocukluğuna dair hep kötü hatıraları kendinde barındıran ve kendi evinde yetim gibi dolaşan Ayşe Şasa'nın okuldaki hayatı da pekâlâ iyi sayılmaz. İlkokul yıllarında dersleri kötü, performansı çok düşük, arkadaşları tarafından ezik görülen zavallı bir çocuk haline gelir. Aynı zamanda Ayşe Şasa, ecnebi mürebbiyeler arasında ciğerlerini yırtarcasına bağırıldığı nice zorlu zamanlara ve akıl almaz şiddet ve keskin trajedilere maruz kalması sonucunda bir ruhsal hastalığı olan koyu nevrozun kapanında çırpınmaya başlar (Şasa, 2020: 37, 41, 52-53). Sonu gelmez hesaplaşmalar, içe doğru derin yolculuk, kayboluşlar, kaybedişler ve yalnızlıklar içinde olan Ayşe Şasa, annesinin zoruyla Arnavutköy Amerikan Koleji'nde yatılı okula verilir ve böylece mürebbiyelerinin soğukluğunun, sevimsizliğinin ve batı dinlerine dair trajedilerin gölgesinde nihilizme doğru bir yolculuğa çıkar. Yanına Virginia Woolf, James Joyce, Satre, Camus ve Kafka gibi batı düşüncesinin karamsarlaştırdığı nihilizmin öncülerini alır. Bu duygular içinde 1960 yılında menşei itibariyle bir protestan okulu olan misyoner okulundan mezun olur (Erdoğan, 2014: 86; Şasa, 2020: 55-69). Ayşe Şasa, çepeçevre kuşatıldığı o keskin trajediyi geri püskürtebilmek için çok çılgınlıklar atar ve kimselerin duymadığı o bunalımlar içerisinde liseden mezun olurken, “Yaşadığım Odalar” adıyla bir oyun yazar. Bu oyun sahneye konur ve yazarlar, profesyonel tiyatro oyuncular tarafından fevkalade ilgi çekerken, aynı zamanda Ayşe Şasa için, kültür çevrelerine girişini sağlar. Sosyalist çevrenin de etkisiyle sinemayla ilgilenmeye başlayan Ayşe Şasa, çok geçmeden Kemal Tahir ile tanışır ve samimi bir dost olurlar. Kemal Tahir, Ayşe Şasa'ya bir tavsiyede bulunarak; “Maskaralık yaptığın sürece seni alkışlarlar, ciddi bir şey yaptığında ise kimse suratına bakmaz” der. Bu sözler Ayşe Şasa üzerinde inanılmaz etki yapar ve bu söyleneni kendine kılavuz edinerek yolunu ona göre çizer (Şasa, 2020: 76).

* Geniş bilgi için bkz., <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hatipoglu/2020/01/10/alman-prof-dr-annemarie-schimmel-ama-ben-hz-muhammedi-sav-seviyorum> Erişim Tarihi: 07/03/2021.

Tarihî ve kültürel meselelerden sinemaya uzanan, aynı zamanda birçok sinema filminin senaryosunu yazan Ayşe Şasa, kocası olan Atıf Yılmaz'ın asistanlığını ve senaristliğini yapar. Evlenip ayrıldıktan sonra ve solculuğun da aslında düşünce tarihimizde “kartondan kale” olduğunu hissedince bunalımları ağırlaşır. Ruhundaki fırtınaları dindirmek için batılı hiçbir faaliyetin yeterli olmayacağını fark eder ve yerli yani bize ait olan bir şeyler aramaya başlar (Erdoğan, 2014: 86). Bu arayış ve nice debdebeden sonra da İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'iyle tanışır, kendi kendine, “*Ayşe, bugüne kadar hiç bilmediğin bir kaynakla karşı karşıyasın. Bu okuduğun hiçbir şeye benzemiyor!*” seslenerek, ait olduğu ve özlemle beklediği o farklı âleme adım atar. Özellikle mutasavvıfların sıklıkla kullandığı “*Ben gizli bir hazineydim bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım*” hadîs-i kudûsîsinden etkilenerek, tasavvufa derinden ilgi duymaya başlar (Şasa, 2020: 127-129).

İçinde bulunduğu inançsızlık çağında, Mutlak'ı arayan, koyu bir inançsızlıktan yoğun bir inanca yönelen Ayşe Şasa (Şasa, 2020b: 9), İslâm'ı kabulü, bir devrim ama bu devrimin büyüklüğünü insanı kâmile rastlayarak idrak ettiğini şöyle izah eder: “*Kâmil insana rastlayışımı anlatmak, tarif etmek çok zor. Mükemmel bir ayna var karşınızda ve sonsuz bir merhamet kaynağı var. Mürşîdlerin, insanı kâmillerin en büyük özelliği Allah'ın ahlâkını ve peygamberin sünnet-i şeriflerini yansıtır olmaları.*” (Şasa, 2020: 141). Hayatında mucize ve müthiş letafetlerin başladığı, bitmek tükenmek bilmeyen neşveleri yaşayan Ayşe Şasa'nın, mürşidiyle karşılaşması, onun için adeta yeniden/sıfırdan başlangıç idi. “*Biz evliya değiliz ama evliyanın huzurunda bulunmak, eteğine yapışmak bizi korku ve kederden azat edebiliyor*” diyerekten, manevi bir derinlik ve tasavvufi bir neşveyle hayata nasıl yaklaştığını ve şizofrenik nöbetler halinde yaşadığı o hezeyanlı cehennem halinden nasıl kurtulduğunu ifade eder (Şasa, 2020a: 144-148).

Cumhuriyet Türkiye'si'nin elit kesimine mensup bir aile ve üst düzey bir çevresi olmasına ramen bambaşka denizlerin balığı olan Ayşe Şasa, her ne kadar Batılı mürebbiyelerin elinde anadilinden önce Almancaya hâkimiyet kazanarak yetişen ve en iyi okullarda en iyi eğitimleri alan seçkin biriye de bunların hiçbiri onun seferî ruhunu doyurmaya yetmemiştir. “*Kökleriyle barışmayanlar soylu işler yapamaz!*” diyen Ayşe Şasa, hem kendi öz kültürüne yaban duranın sergilediği anomali hâli resmetmiş ve çıkmaz sokağı işaret etmiş; hem de manevî bir varlık olan insanın, o asli koordinatları bulmadı mı hiçbir menzile erişemeyeceğini haykırır. Aynı zamanda “*İman, ibadet, tevekkül, sabır, kanaat ve manevi bir tavır yoksa insanın dünyada işi zor!*” diyerek hikmetli yolculuğunu günümüzde büyük bir işaret göstererek çağın insanına hitap etmektedir (Çalış, 2016: 79). “*Son Kuşlar*”, “*Gramafon Avrat*”, “*Ah Güzel İstanbul*” “*Toprağın Kanı*”, “*Dinle Neyden*” gibi senaryolar yazan

ve “*Bir Ruh Macerası*”, “*Yeşilçam Günlüğü*”, “*Şebek Romanı*”, “*Delilik Ülkesinden Notlar*” gibi kitapları kaleme alan Ayşe Şasa, 17 Haziran 2014 tarihinde Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur.

SONUÇ

Yakın döneme baktığımızda tasavvufî neşvenin hukuk, felsefe, edebiyat, şiir ve sinema düşünce planındaki yansımalarının oldukça dikkate değer olduğu görülmektedir. Modern dönemin aydını Eva de Vitray-Meyerovitch, Annemarie Schimmel, Ayşe Şasa, Camilla Helminski, Sachiko Murata ve Margareth Smith gibi pek çok kadın bilgini sayesinde yaşadığı hayat tecrübeleriyle, tasavvufun feyiz ve neşvesi açıktır. Özellikle Eva de Vitray-Meyerovitch’in Mevlevî bir neşveye can u gönülden sahip olduğu malumdur. Modern dönemin distopyasında delilikten mürşid-i kâmile intisab ederek veliliğe yükselen ve “*Beni kör kuyulardan tasavvuf çıkardı*” diyen Ayşe Şasa’nın, kendi yaşam öykülerini anlatan önemli eserler ortaya koyduğu da bilinen bir gerçektir. İslâm Tasavvufu araştırmacısı olan Annemarie Schimmel’in “*İnsanlar uykudadır ölünce uyanırlar*” gibi tasavvuftan aldığı neşveler, Batı toplumunun geniş kesimleri tarafından incelenmiş ve toplumun nazarına sunulmuştur.

Bununla birlikte dîn-i mübîn-i İslâm’da kadının dişiliğinden daha çok insanlığı ile anılıp, kadına en çok değer veren ve kucak açan bilgi dalının tasavvuf olduğu görülmüştür. Bu hususa Süleyman Şeyhî Efendi’nin ilginç bir görüşü üzerinden dikkat çekmek istedik. Modern anlamda sosyolojik bir perspektif ortaya koymuş, yer yer derin psikolojik tahliller yapan Şeyhî’nin, kadınların dünyada çektikleri sıkıntıların fazla olduğunu ve bundan dolayı ahirette erkeklerle aynı cezaya çarptırılmayacaklarını, hatta daha fazla af ve mağfirete nail olmalarını savunduğu nüktesidir (Yıldırım, 2019: 120, 457-460). Sonuç olarak, bıraktığı bunca eserler ve örnek teşkil eden hayat yaşantılarıyla “*Gök kubbede hoş bir sedâ bırakmış*” sanatçı, düşünür ve bilge kadınlar olan Eva de Vitray-Meyerovitch, Annemarie Schimmel ve Ayşe Şasa’nın modern dönemden gelen çağrısına kulak vermeli, hakkında yapılacak daha nice ilmî, edebî ve tasavvufî çalışmalarıyla verdiği değerli mesajlarını daha çok insana duyurarak, bu mübarek kadın aydınların azîz ruhları taltîf edilmelidir. Bu mütevazi ve dar kapsamlı tebliğimizle bu hususlara dikkat çekebilir isek kendimizi başarılı sayacağız. Eyvallah Hû.

---

*Hadis-i Şerif için bkz., İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, “*Keşfü'l-Hafâ*”, Beyrut 1984, c. II, s. 173; Ayrıca bkz., İbrahim Hakkı Aydın, “*Kenz-i Mahfi*”, *DİA*, TDV. Yay., Ankara 2002, XXV, 258-259;

**Ahmet Ögke, “Tasavvufta “*Kenz-i Mahfi*” Düşüncesi ve Sofyalı Bâlî Efendi (960/1553)'nin “*Küntü Kenzen Mahfiyyen*” Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2004): 9-24.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İ. M. (1984). *Keşfü'l-Hafâ* (c. II). Beyrut.

Atay, R. (2009). Bir Arada Yaşama Tecrübesi Olarak Mevlevilik: Eva de Vitray- Meyerovitch'le Tekerleğin Poyrasına Yolculuk. *Milel ve Nihal*, 6(2), 87-101.

Aydın, İ. H. (2002). Kenz-i Mahfi", *DİA*. XXV. (ss. 258-259). TDV. Yayınları.

Beyer, R. *Annemarie Schimmel'le Röportaj, "Hristiyanlık ve İslâm: Allah'a Giden Farklı Yollar"*, (Ö. Yılmaz Ed.); <https://silo.tips/download/hrstyanlik-ve-slam-allaha-gden-farkli-yollar> (Erişim Tarihi: 07/03/2021).

Binici, M. (2020). *Fransız Müsteşriklerin İslâm Tasavvufu Hakkındaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı. Ankara.

Çalış, A. (2016). Gayrettepe'nin Hikmetli Sâkini: Ayşe Şasa. *Diyanet Aylık Dergisi*, (309), 78– 79.

Cebecioğlu, E. (2020). *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü* (7. baskı). Ankara: Otto Yayınları.

Erdoğan, A. (2014). *Ayşe Şasa'nın Ardından*. İstanbul: DÜBAM Yayınları.

Hasar, A. (2014). Eva de Vitray-Meyerovitch – Zaman ve Tasavvuf Üzerine. *İtibar Dergisi*, 38.

Ögke, A. (2004). Tasavvufta "Kenz-i Mahfi" Düşüncesi ve Sofyalı Bâlî Efendi (960/1553)'nin "Küntü Kenzen Mahfiyyen" Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (12), 9-24.

Özkan, S. (2003). Vefeyât Annemarie Schimmel. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (9), 153–166.

Özkan, S. (2009). Schimmel, Annemarie. *DİA*. XXXVI, (ss. 229–231). TDV. Yayınları.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Öztürk, A. (2013). Mevlana'nın İzinde Bir Hayat Eva de Vitray-Meyerovitch. *Seha Anahtar*, 8, 22–33.

Sâmî, Ş. (1899). *Kâmûs-î Türkî*. Der Sa'adet İkdâm Matbaası Yayınları; <https://ia803204.us.archive.org/13/items/KamusiTurki/Kamus-iTurki.pdf>.

Şasa, A. (2020). *Bir Ruh Macerası* (11. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Şasa, A. (2020). *Delilik Ülkesinden Notlar* (14. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Schimmel, A. (1999). *Ruhum Bir Kadındır* (1. baskı; Ö. E. Akbulut, Ed.). İstanbul: İz Yayınları.

Schimmel, A. (2001). *İslâmın Mistik Boyutları* (1. baskı; E. Kocabıyık, Ed.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Schimmel, A. (2008). *Ve Hz. Muhammed (s.a.v) O'nun Peygamberi'dir* (3. baskı; O. Aytolu, Ed.). İstanbul: Profil Yayınları.

Schimmel, A. (2011). *Hallac "Kurtarın Beni Tanrı'dan"*, (2. baskı; G. Ahmetcan Asena, Ed.). İstanbul: Pan Yayınları.

Schimmel, A. (2017). *Doğudan Batıya* (1. baskı; Ö. E. Akbulut, Ed.). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.

Schimmel, A. (2018). *Tasavvuf Notları* (2. baskı; D. Yabul, Ed.). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.

**KADIN NEYZENLERİN MÜZİK DENEYİMLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA
ELE ALINMASI**

Saadet YANARDAĞ*

ÖZET

Günümüzde farklı disiplinler tarafından, öznesi kadın olan birçok çalışma yapılmaktadır. Ağırlıklı olarak tasavvufi ve dini musiki geleneği içinde kullanılan *ney* sazını çalan neyzenler incelendiğinde kadınların sayısının erkeklere oranla çok az olduğu görülür. Diğer taraftan neyzen kadınları konu alan akademik çalışmaların da yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir. Müzik sektöründe erkek egemen bir yapının hâkim olduğu, kadın müzisyenlerin yeterince söz sahibi olmadıkları aşikârdır. Öyle ki profesyonel düzeyde ney üfleyen kadına “kadın neyzen”, ney üfleyen erkeğe ise “neyzen” olarak hitap edilir. Oysaki neyzen; ney üfleyen kişiye verilen addır ve neyzen kavramı anlam olarak herhangi bir cinsiyete gönderme yapmaz.

Cinsiyet, kadın ile erkek arasındaki eşitsizliği değil genetik farklılıkları gösterir. Toplumsal cinsiyet ise, toplumun cinsiyetten dayanak alarak kadın ve erkek ile ilgili rol beklentilerini ifade eder. Bu çalışma ile; *kadın neyzen sayısının azlığının nedenleri nelerdir? Kadın neyzen sayısının azlığının ney sazının tasavvufi, dini musiki geleneği içinde sık kullanılması ile bir ilgisi var mıdır? Toplumsal cinsiyet rol beklentileri çerçevesinde kadın neyzenler; önyargı, kalıpyargı ya da ayrımcılık ile karşılaşmışlar mıdır?* sorularının cevapları aranmıştır. Kadın, müzik, toplumsal cinsiyet ve dini musiki ile ilgili yazılı kaynaklardan faydalanılan çalışma kapsamında, Kültür Bakanlığı ve TRT bünyesinde kadrolu/misafir sanatçı olarak çalışmış/çalışmaları devam eden beş neyzen ile yarı kurgulu görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında ses kaydı alınmış, ses kaydı metne dönüştürülmüş ve araştırmanın amacına göre kategorize edilerek çalışmaya eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Müzik, Dini Musiki, Neyzen, Toplumsal Cinsiyet.*

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: saadet.yanardag@hbv.edu.tr

1. GİRİŞ

Kadının kamusal alanda varlığı, siyasete katılım oranı, kültürel ve sanatsal faaliyetlerden yararlanma imkânları konularına toplumsal cinsiyet perspektifi ile yaklaşan çalışmaların son dönemlerde arttığı bilinir. Yapılan çalışmalar ile kadınların birçok alanda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları ancak fırsat eşitliğinin kadınlar aleyhine bozulduğu gözler önüne serilir. Toplumda, fırsat eşitliğini kadınlar aleyhine bozan önemli unsurlardan birisi de toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadın ve erkekte beklenen roller toplumdaki topluma kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Ayrıca, kadınlık ve erkeklik rol beklentileri zamana bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Toplumsal cinsiyet, toplumlara göre farklılık gösterse de ataerkil düzenin benimsenmesiyle belirli bir standardizasyonu korumaktadır (Özkişi, 2009: 13). Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu toplumlarda kız ve oğlan çocukları yetiştirilirken farklı tavır ve tutumlar sergilenir. Çocuklar, biyolojik cinsiyetlerine uygun olduğu düşünülen normları öğrenerek bu normlara ve beklentilere uygun cinsiyet rollerini benimserler ve içselleştirirler (Giddens, 2012: 526). Ebeveynler oğullarını daha özgür, özgüvenli, dışa dönük yetiştirirken, kızlarını ise bağımlı, çekingen ve içe dönük yetiştirirler. Kız çocukları da çoğunlukla ailelerinin ve toplumun çizdiği sınırlar doğrultusunda kendilerine uygun görülen eğitim dallarını ve meslekleri seçerler.

Ney sazını profesyonel düzeyde üfleyen müzisyenler incelendiğinde erkeklerin çoğunluğu oluşturduğu, kadınların ise yok denecek kadar az olduğu dikkat çekicidir. Hayatını ney üfleyerek idame ettiren, mesleklerini ney sanatçısı/neyzen olarak tanımlayan kadın sayısının azlığını güncel veriler de desteklemektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Kadın neyzen sayısının azlığının nedenleri nelerdir?
2. Kadın neyzen sayısının azlığının ney sazının tasavvufi, dinî musiki geleneği içinde sık kullanılması ile bir ilgisi var mıdır?
3. Toplumsal cinsiyet rol beklentileri çerçevesinde kadın neyzenler; önyargı, kalıpyargı ya da ayrımcılık ile karşılaşmışlar mıdır?

Kadın neyzenlerin müzik deneyimleri konulu çalışmada; toplumsal cinsiyet, cinsiyet önyargıları, kalıpyargıları ve ayrımcılık, toplumsal cinsiyet ve kadın müzisyen kavramları çerçevesinde; dini ve tasavvufi musikide kadın neyzenlerin varlığı ile görüşmeler sonucu elde edilen verilerle çalışmanın temel soruları yanıtlanmıştır.

2. YÖNTEM

Kadın, müzik, toplumsal cinsiyet ve dini musiki ile ilgili yazılı kaynaklardan faydalanılan çalışma

kapsamında Kültür Bakanlığı ve TRT bünyesinde kadrolu/misafir sanatçı olarak çalışmış/çalışmaları devam eden beş neyzen ile yarı kurgulu görüşme¹ yapılmıştır. Görüşmeler esnasında ses kaydı alınmış, ses kaydı çözümlenmiş ve metne dönüştürülmüştür. Verilen yanıtlar betimsel bir yaklaşımla temel sorular çerçevesinde kategorize edilerek çalışmaya eklenmiştir.

3.ÇALIŞMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1. Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyet (*sex*) kişinin doğduğu andan itibaren sahip olduğu öğrenilmemiş bir farklılık, toplumsal cinsiyet (*gender*) ise toplum tarafından inşa edilen ve dayatılan bir olgu olarak karşımıza çıkar. Toplumsal cinsiyet, verili bir cinsiyetin üzerine kültürün anlam işlemesi olarak da tanımlanabilir (Butler, 2008: 52). Bir başka deyişle toplumun, cinsiyet kaynaklı kişileri nasıl gördüğü ve yine cinsiyet kaynaklı beklentilerini yansıtır. Toplumun, kadından ve erkekten fiziksel bedenlerine (cinsiyetlerine) uygun görülen sosyal rolleri yerine getirme isteğidir (Dökmen, 2009: 20). Kadın ve erkeğin toplumsal yapı içinde öğrendiği ve içselleştirdiği roller toplumun sosyal kurumları (aile, okul, devlet, dini ortamlar, medya, arkadaşlar ve komşular gibi) aracılığıyla küçük yaştan itibaren teşvik edilir (Özkişi, 2005: 19).

İnsan, doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyet sürecinin nesnesi olur ve biyolojik cinsiyeti ile anlam kazanan davranışlar örgüsünün içinde yer alır (Vatandaş, 2007: 30). Nüfus cüzdanının renginden seçeceği mesleğe kadar biyolojik cinsiyete bağlı ayrımlar işlemeye başlar. Kadınlık; yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, "ev" üzerinden tanımlanır (Bora, 2005: 21). Ataerkil ön kabuller ya da varsayımlar ekseninde, kadın özel alanda konumlandırılır ve pasif, korunmaya, savunmaya ihtiyaç duyan olarak, erkek ise güçlü, savunmaya ihtiyaç duymayan, akılcı ve siyasal/kamusal alanın hâkimi olarak görülür (Berktaş, 2012: 26-27). Toplumsal cinsiyet, kadınların maruz kaldığı çeşitli baskı biçimlerini kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardan kaynaklı olduğunu iddia eden yargıyı yıkar ve söz konusu baskıların kaynağının kültürel olduğunu savunur (Savran, 2004: 234).

---

¹ Yarı kurgulu görüşme belli yönlendirmeler içeren bir görüşme rehberine dayanır. Yönlendirmeler, görüşme kişisine sorulacak sorular olmaktan çok, veri toplanacak noktaları ve/ya da toplanacak verilerin bağlamsallaştırılacağı noktaları işaret eder. Görüşme yapılan konuda ayrıntılara inmek, görüşme kişisini çözümlenmeye, kavram tanımlaması yapmaya yöneltme olanağı sağlaması nedeniyle yarı kurgulanmış görüşmenin verimi oldukça yüksektir. Görüşmecinin denetiminin yüksek olması aynı zamanda görüşmenin daha karşılıklı konuşma havasında geçmesine yardımcı olur (Özer, 2002: 50).

3.2. Cinsiyet Önyargıları, Kalıpyargıları ve Ayrımcılık

Toplum ve kültür tarafından belirlenmiş ön kabuller, kalıpyargılar ve ayrımcılık toplumsal cinsiyetle ilişkilidir. Toplumsal olarak verilmiş kadınlık ve erkeklik kalıpları ve imgeleri, varoluşumuz açısından can alıcı bir önem taşır (Berktaş, 2012: 16). “Önyargı ya da peşin hüküm genellikle belli bir grubun üyelerine yönelik olumsuz tutumdur. Kalıpyargılar, önyargıların hem nedeni hem de sonucudur. Özellikle ırk ve cinsiyet önyargıları yoğun görülenlerdendir.” Kalıpyargılar ise bütün olarak bir grubun davranışları ve özellikleri hakkındaki genellenmiş inançlardır (Dökmen, 2009: 96-98). Kadınlarla ilgili gelenekleşmiş önyargılar kadını aile içinde aktifleştirirken sosyal yaşamda pasifleştirir. Aileler, toplumsal cinsiyet rol ve beklentileri çerçevesinde kız çocuklarına görünmez sınırlar çizer. Kız çocukları da ailelerinin, yaşadıkları toplumun çizdiği sınırlar ve cinsiyet kalıpyargıları doğrultusunda yerleşik beklentilere göre seçimlerini yaparlar ve yaşamlarını inşa ederler. Seçimlerinde yönlendirildiklerinin farkına varmayabilirler.

Cinsiyete dayalı ayrımcılık tüm dünya ülkelerinde rastlanabilir bir durumdur. Ancak cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaşanma şiddeti ve göstergeleri toplumdan topluma farklılık gösterebilir (Bingöl, 2014:108). Ayrımcılık, önyargılı olunan gruba ya da bireylere yönelik eğilim ve niyetlerin açık bir şekilde davranışa ve eyleme dönüştürülmesi halidir. Ayrımcılık, önyargıların ve kalıpyargıların davranışsal ifadeleridir (Dökmen, 2009: 101). Türkiye’de cinsiyete dayalı ayrımcılığı (çalışma, eğitim, aile, sanat hayatında) kadınların daha yoğun hissettiği bir gerçektir. Toplumsal cinsiyet bağlamında yaşanan ayrımcılığın yoğunluğunu azaltmak için kurumlar tarafından “pozitif ayrımcılık” düzenlemeleri yapılır. Pozitif ayrımcılık düzenlemeleri ile kadınlar için fırsat eşitliğinin sağlanması amaçlanır.

3.3. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Müzisyen

Kadınlar ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, erkeklerle aynı ölçüde sanatsal yetkinlik veya başarı elde etmelerinin olanaksız hale gelmesi hususuna tarihsel olarak bakıldığında; kadını düşünsel/yaratıcı faaliyetler açısından yeteneksiz bulan ve kadının müzikal faaliyetlerini toplumsal alanın dışında tutmaya yönelik bir değerler sisteminin varlığı ile karşılaşılır (Makal, 2020:748). “Tarihsel olarak toplumun kadına verdiği roller, toplumsal cinsiyet, kadınların müzikteki yaratıcılık yetersizliği miti, kadınların müzik tarihi içindeki rolleri ve müzik antikiteden günümüz kadın bestecilerine/kadın saz sanatçılarına kadar, kadınların müzikteki yaratıcılık yetersizliği mitlerinin varlığı görülmektedir” (Özkişi, 2005: 8-9). Bu bakımdan kadın müzisyenin temsili anlamında kurumlarda ya da sivil toplum kuruluşlarında ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliği elbette tesadüf değildir. Müzik arşivlerinde yer alan usta,

eğitici-öğretici veya virtüöz gibi vasıflarla anılan müzisyenlerin erkek olması şaşırtmaz. Kadın icracıların isminin sonuna, -cık/-cık eklerinin getirilmesiyle kadınların yetkinlikleri azaltılarak takdim edilmesi ya da kadın olmasına rağmen iyi çalışıyor gibi söylemlerle karşılaşılması olasıdır (Eroğlu, 2018: 53). Kadınlar, kendilerini yetersiz gören böylesi bir sistemin içine doğmakta ve bu sistemin değer yargılarıyla yetiştirilmektedirler. Eğitimlerini, meslek tercihlerini bu sistem içinde yapmakta ve daha sonra da erkek egemen toplum içinde; onun kurumlarında müzisyen olarak varlık gösterme mücadelesi içinde olmaktadır.

4.NEY SAZININ İCRA ORTAMLARI VE NEYZENLİK

Türk müziği formları icra bakımından saz müziği (enstrümantal müzik) ve sözlü müzik (vokal müzik) olarak ikiye ayrılır. Sözlü müzik de kendi içinde dini müzik ve din dışı (lâdinî) müzik olarak iki ayrı bölümde incelenir. Dini müzik de kendi içinde cami müziği ve tekke (tasavvuf) müziği olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir (Özcan, 1994: 359-360). Dini müzik; camilerde ve dergâhlarda ibadet esnasında icra edilen müziktir. Cami müziğinin en önemli özelliği söz müziği olmasıdır. Bu müzikte saz kullanılmaz. Tekke müziğinde ise saz kullanılır. Tekkelerde düzenlenen ayinlerde müzik zikri yürütmek için kullanılır. Günümüzde tasavvuf müziği olarak da ifade edilen tekke müziği formları; “Mevlevî ayini, ilahi, mersiye, kaside, durak, şugul, savt ve nefes biçiminde sıralanabilir (Tüfekçi, 2001: 3-9). Mevlevî tekkelerinde yapılan ayinlerde ritme yardımcı olan kudüm, bendir gibi vurmalı sazlara ney eşlik etmiştir. Mevlevî ayinlerinde önem verilen ney, kudüm ve rebabın yanı sıra günümüzde Türk müziği sazlarının hemen hepsi kullanılmaktadır (Özcan, 2011: 384-385).

Tasavvuf müziğinde yoğun olarak kullanılan, kamıştan yapılan üflemeli saz olan ney akortlarına göre farklı isimler alır. En kısından en uzununa kadar; bolahenk, süpürde, kız, mansur, şah ve davud olarak sayılabilir (Uygun, 2007: 68-69). Farsça’da ney üfleyene nâyî (neyzen), neyzenler topluluğunun başına da sernâyî (neyzen başı) denir. Neyzen, profesyonel düzeyde ney üfleyen kişiye verilen addır. Ney sazı icra ortamlarının geçmişi ve bugünü mukayese edildiğinde; geçmişte ağırlıklı olarak Mevlevî dergâhlarında, Mevlevî ayinlerinde zikir amaçlı çalınırken, günümüzde yine Mevlevî ayinlerinde çalınması yanı sıra farklı müzik türleri ve farklı sazlarla birlikte icra edilmektedir.

Mevlevî ritüellerinde icra edilen müziklerde ney’in yoğun kullanılması, öte yandan Mevlevî ayini besteleyen, tasavvuf müziğine yön veren Mevlevî dedelerinin neyzen olması nedenleriyle Mevlevilikte neyzenlere büyük önem verilmiştir (Tüfekçi, 2011:18). Ayrıca tasavvuf müziğinin başat sazlarından olan ney’e Mevlevilikte kutsiyet atfedilmiştir. Müzik performanslarında kadınların görünür olmaları hususunda icra edilen müziğin türü ile icra ortamları önem arz etmektedir. İcra edilen müzik dini müzik,

tasavvuf müziği ise genel kabullerde erkekler ile kadınlar aynı topluluk içinde pek bir araya getirilmez. Ancak, “kadınlar topluluğu”, “kadınlar tasavvuf korosu” gibi müzik topluluklarında kadınlar kadınlarla, dini müzik icraları gerçekleştirirler.

5. BULGULAR VE YORUM

5.1. Kadın neyzen sayısı azlığının nedenleri nelerdir?

Çalışmada, mesleki tecrübeleri dikkate alınarak, Kültür Bakanlığı ya da TRT bünyesinde çalışmış/çalışmalarını sürdüren beş kadın neyzen ile yarı kurgulu görüşme yapılmıştır. Türkiye’de neyzenlik kadınlar arasında yaygın olmayan bir meslektir. Gerek üniversitelerde akademisyen gerekse profesyonel olarak çalışan neyzen kadınların sayılarının erkeklere oranla çok az olduğu görülmektedir (Yanardağ, 2020: 50). Çalışma kapsamında görüşmecilere *Kadın neyzen sayısı azlığının nedenleri nelerdir?* sorusu sorulmuştur. Görüşme yapılan neyzenler, kadınların ney sazını daha az seçmelerinin nedenlerini şöyle açıklamışlardır. Ney üflemede diyafram kapasitesinin önem arz ettiğini, kadınların diyafram kapasitelerinin erkeklere oranla daha küçük olduğunu, bu nedenle fiziksel olarak kadınların zorlandıklarını ve daha çabuk yorulduklarını aktarmışlardır. Öte yandan başlangıç düzeyinde ney’den ses çıkartmanın zorluğu ile birlikte neyde aşama kaydetmenin sabır gerektiren, zahmetli bir yanı olması nedenleriyle ney’in cesaret kırıcı bir saz olduğuna dikkat çekmişlerdir.

“Biz erkekler gibi diyaframa sahip değiliz. Erkek neyzenler kadar uzun soluklu melodi üretemiyoruz. Bunu da göz önüne almak gerekir.” (Alagöz, 2019)

“Dudak ile başpare arasındaki o ilişkinin zaman ve emeğe ihtiyacı vardır. Kadınların buna ayıracak zamanının olmadığını düşünüyorum.” (Sezgin, 2019)

“Sosyal ortamlara, müzikal ortamlara, meşk silsilesine kadının eklenmesi zor. Bunun için sıra dışı olmak gerekir. Bunu oldurmak için kadınların çok çabalaması lazım. Bir de kadınların hayatında çok fazla sorumluluk var. Her şeyi birden yapmak kolay değil. Hem anne olacaksın hem eş olacaksın hem ailene karşı sorumlulukların, evin sorumlulukları derken bunların hepsi bir araya geldiğinde kadınları bunlar sekteye uğrattıyor.” (Karadağ, 2019)

Kadın neyzenlerin azlığının bir diğer nedeni olarak aktarılan husus da neyzen kadınların meslekten ayrılmalarıdır. Meslekten ayrılmanın sebepleri; toplumsal baskılar ve kadınlardan beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu yönündedir. Türkiye gibi toplumsal cinsiyet rollerinin baskın hissedildiği bir toplumda kadınların ev ve neyzenlik arasında hayatlarının sıkışmasına neden olan çoklu rolleri kaynaklı sorunlar yaşamaları olasıdır. Kadının evde eş, anne, sahnede neyzen, akademik ortamlarda eğitimci rolleri üstlenmeleri erkek meslektaşlarına göre dezavantajlı olduklarını göstermektedir.

“...Kadının, dediğim gibi kendini geliştirme şansı yok. Ya evleniyor hemen bu işi bırakıyor ya da çocuğu oluyor bırakıyor. Zaman ayırması gerekiyor. Bir profesyonel gibi buna zaman ayırması, koşturması gerekiyor. O da yok. Olmayınca neyzen kadın yetişmiyor.” (Alagöz, 2019)

5.2. Kadın neyzen sayısının azlığının ney sazının tasavvufi, dinî musiki geleneği içinde sık kullanılması ile bir ilgisi var mıdır?

Geçmişte, tasavvuf kültürünün varlık gösterdiği tekke ve dergâhlarda ney vazgeçilmez bir saz olmuştur. Günümüzde ise ney hem dini hem de din dışı müzikte kullanılmaktadır. Tasavvuf felsefesini benimseyen birçok tarikat içinde müziğe önem veren ve ritüeller içerisinde müziği kullanan tarikatlardan birisi de Mevlevilik olmuştur. Mevlevi kültür ortamının mihenk taşlarından olan Mevlevi ayini icra heyetinde neyzen başının idaresinde ney, kudüm, rebap gibi sazlar yer almıştır. *Kadın neyzen sayısının azlığının ney sazının tasavvufi, dinî musiki geleneği içinde sık kullanılması ile bir ilgisi var mıdır?* söz konusu soruya kadın neyzenler; tasavvuf felsefesinin özde kadınları dışlamadığı, tasavvufi kültür ortamlarında karşılaştıkları tutumların tasavvuf ile ilgili olmadığı, bu kültürü yaşayan ve yaşatanların öznel yorumları ile ilgili olduğu aktarılmıştır.

“Tasavvuf öğretisi aslında dışlama barındırmıyor. Tasavvuf öğretisine yüzlerce yıldır yapılan yorumlarla kadınlar dışlanmış vaziyette” (Karadağ, 2019).

Erkek egemen bir yapının hâkim olduğu müzik dünyasında kadınların müzisyen olarak varlık göstermesinin zorluklarından daha önce bahsetmiştik. Özellikle dini kodlarla üretilen müziğin başat sazlarından olan ney’in, kadınlar tarafından dini, tasavvufi kültür ortamlarında temsil edilmesinin kolay olmadığı anlaşılmıştır.

“Bizim neyzen olarak kabullenilmemiz çok zaman alıyor. Onların bizi kabul ederken zorlandığını düşünüyorum” (Alagöz, 2019).

“...bir neyzen ağabeyim vardı merhaba abi nasılsın dedim elimi uzattım. O ojelerini bir çıkartsan da öyle ney üflesen keşke dedi, elim de havada kaldı ve benimle tokalaşmadı” (Karadağ, 2019).

5.3. Toplumsal cinsiyet rol beklentileri çerçevesinde kadın neyzenler; önyargı, kalıpyargı ya da ayrımcılık ile karşılaşmışlar mıdır?

Toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi, müzik dünyasının da cinsiyetçi bir yanı vardır. “Kadın müzisyenler yaşamları boyunca, erkek müzisyenlerin karşılaştığı tüm sorunlar yanında, sadece kadın olmalarından kaynaklanan özel sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sorunlar, kadınlara karşı ayrımcılık güden belirli değerler sistemi ile onun parçası olan önyargılardan ve bu önyargılarla beslenen uygulamalardan kaynaklanmaktadır” (Makal, 2020: 739). Ülkemizde amatör ya da

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

profesyonel orkestralar, topluluklar, korolardaki saz çalan müzisyenler incelendiğinde kadınların sayısının azlığı dikkat çekicidir. Kadın neyzenler aile içinde ya da müzik ortamlarında, *Toplumsal cinsiyet rol beklentileri çerçevesinde; önyargı, kalıpyargı ya da ayrımcılık ile karşılaşmışlar mıdır?* Kadın neyzenler mesleklerini icra ederken aileleri tarafından desteklendiklerini ve bunun için şanslı olduklarını ifade etmişlerdir.

“Küçük bir çocuğum olmasına rağmen, eşim çok yardım ediyor. Şu anda bile o bakıyor mesela. Konserlerim, dinletilerim olduğu zaman idare ediyor. Kısacası benim müzikle irtibatımı kesmeyecek bir yol çizdiler bana, bu konuda destekler. Ben de çok abartmamaya çalışıyorum tabii ki. Sonuçta insanın bir dengesinin olması gerekiyor hayatında, dengeledikten sonra onlar da zaten sizin dengelediğiniz noktada yardımcı oluyorlar” (Bayramoğlu, 2019).

“Türkiye’de Türk kadınının toplumdaki rolü nedeniyle evde çatışmalar yaşanması çok muhtemel. Çünkü çalışma saatleri, provalar, turneler, bunlar gerçekten geleneksel bir evlilik ve aile yaşantısı bekleyen birisi için zorlu süreçler. Özellikle çocuk da varsa” (Sezgin, 2019).

“Annem, babam eşim de aynı şekilde hepsine çok teşekkür ederim. Sonuçta biz bir Türk toplumuyuz. Bana bu anlamada mâni olmadıkları için çok teşekkür ederim. Keza eşim de öyle, yolunu açmak ve doğru şekilde müzikal olarak ön plana çıkabilmem için mâni olmaması büyük bir şans benim için” (Irmak, 2019).

Görüşme yapılan kadın neyzenlerin, eşleri, çocukları ve aileleri tarafından desteklenmeleri mesleklerini devam ettirmeleri açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek neyzenler; eşleri, aileleri ya da çocukları tarafından desteklendiklerini, haftalar süren turnelere çıktıklarında çocuklarına eşlerinin bakmasından dolayı kendilerini şanslı hissettiklerini ifade ederler miydi? Söz konusu karşılaştırmayı yapmak yersiz midir? Toplumsal cinsiyet, ev ve çocukların sorumluluğunu kadına yüklenmiştir. Kadınların “vazifesi” olarak görülen hane içi sorumluluklar toplumsallaşma pratikleri ile pekiştirilir ve “doğal” bir durum olarak toplumun tüm bireyleri tarafından içselleştirilir. Hatta kadınlar dahi bunu yadırgamaz, aksi durum gerçekleştiğinde kendilerini şanslı hissederler.

Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi; erkeği güç ve iktidar, kadını ise eş ve aile bağı ile çevreler. Bir diğer deyişle toplum, kadın ve erkekten kalıplaşmış duygu durumuna göre davranışlar bekler. Oysa kadının kalıplaşmış rollerin dışına çıkması, erkek egemen dünyada yer edinmesi, yetkinliğini kabul ettirmesi için direnmesi, yoğun emek harcaması ve sabretmesi gereklidir.

“Olmaması gerekir ama piyasada oluyor. Piyasada mutlaka tercih farklı olur. Seçilme noktasında erkek neyzen daha çok seçiliyor” (Alagöz, 2019).

Kadınlar, neyzen olarak erkek meslektaşları ile aynı statüye sahip olmalarına rağmen, icra ortamlarında daha çok erkeklerin tercih edildiğini aktarmışlardır.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

“Her şeyi daha iyi bilmek zorundasınız. Sanatımda buradayım, diyebilmek çok zor. Daha çok şey bilmek ve daha az hata yapmak zorundasınız” (Alagöz, 2019).

“Artık kabul görüliyorum çünkü yaptığım işler kimsenin itiraz edemeyeceği işler. Sahnede yaptığım işler önemli olan. Alkışlatıyorsan kaçışı yok” (Karadağ, 2019).

Kadın neyzenler, rekabet ettikleri eril dünyada hata yapmamaları gerektiğini, sahnede sergiledikleri performansın kadının temsiliyeti ve kabul edilmesi açısından önemli olduğunu ve icra edilen saza hâkim olunması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de neyzenlik kadınlar arasında yaygın olmayan bir meslektir. Kadınların; evde eş, anne, sahnede neyzen, akademik ortamlarda eğitimci rolleri kaynaklı; erkek meslektaşlarına göre dezavantajlı olmaları nedenleriyle yaşamlarının bir döneminde mesleği bırakmak zorunda kaldıkları anlaşılmıştır.

Görüşme yapılan kadın neyzenlerin aile içinde, performans sergiledikleri müzik ortamlarında ve çalıştıkları kurumlarda toplumsal cinsiyet rol beklentileri ekseninde karşılaştıkları zorlukların, ayrımcılığın, yargıların ve yükümlülüklerin üstesinden geldikleri görülmüştür.

Çalışmanın başlığını ve çalışma sorularını şekillendiren kavram olan “kadın neyzen” söylemi çalışmada çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Ney üfleyenleri tanımlamak için “neyzen” denilmesi yeterli iken neden “kadın neyzen” vurgusuna ihtiyaç duyulmuştur? Erkek neyzenlerden bahsederken, “erkek neyzen” söylemi ile hiç karşılaşılmazken, kadınlarla ilgili haberlerde, reklamlarda “kadın neyzen” tabiri kullanılması elbette ki düşündürücüdür. “Kadın neyzen” söylemi cinsiyet ayrımcılığının kabul edilmesi anlamını taşısa da kadınların da erkekler gibi kültürün ve müziğin temsil yüzü olana kadar, eşitsizliğe dikkat çekmek için “kadın neyzen” tabirinin kullanılmasında da bir sakınca olmadığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Berktaş, F. (2012), Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul: Metis Yayınları.

Bingöl, O. (2014), Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık, KMÜ Sosyal ve Ekonomi k Araştırmalar Dergi si, 16 (Özel Sayı I): 108-114.

Bora, A. (2005), Kadınların Sınıfı, İstanbul: İletişim Yayınları. Butler, J. (2008), Cinsiyet Belası, İstanbul: Metis Yayınları.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Eroğlu, S. (2018), Bağlama alıp Söyleyen Kadınların Müzik Performansının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Giddens A. (2012), Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Makal, A, (2020), Toplumsal Cinsiyet Açısından Müzik ve Kadın, alışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2 (65), 739-790.

Özcan, N. (1994), Dini Musiki, İslâm Ansiklopedisi, 9, 359-360). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Özcan, N. (2011), Tekke Musikisi, İslâm Ansiklopedisi, (40, 384-385). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Özer, Y. (2002), Müzik Etnografisi, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Özkişi, G., Z. (2009), Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Kadın Besteciler, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul,

Savran, G., A. (2004), Beden Emek ve Tarih, İstanbul: Kanat Yayınları.

Tüfekçi, A. (2011) Coğrafı Yayılım, Kültür-Medeniyet Etkileşimleri erevesinde: “Ney” Tarih, Teknik ve İcrasına ilişkin Karşılaştırmalı Bir Analiz, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tüfekçi, S. (2001), Dini Türk Musikisi Formları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Uygun, M., N. (2007), Ney, İslâm Ansiklopedisi (33,68-69). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, Sosyoloji Konferansları Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9517>, (35), 29-56.

Yanardağ, S. (2019). Kişisel Görüşme, Burcu Karadağ, Miase rml Bayramoğlu, Pelin Başar

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Sezgin, Sinem Hondoroğlu Irmak, Tuba Güvem Alagoz.

Yanardağ, S. (2020), Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Kadın Neyzenlerin Müzik Deneyimlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Temiz, M. (2014). Eva de Vitray-Meyerovitch (Havva) 1-17.

Uludağ, S. (2012). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (1. baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Vitray-Meyerovitch, E. de. (2011). Duanın Ruhunu (6. baskı; C. Aydın, Ed.). İstanbul: Şüle Yayınları.

Vitray-Meyerovitch, E. de. (2020). İslâm'ın Güleryüzü (19. baskı; C. Aydın, Ed.). İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.

Yıldırım, B. (2019). Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkânı (1. baskı). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Eva_de_Vitray-Meyerovitch (Erişim Tarihi: 01/03/2021).

https://de.wikipedia.org/wiki/Annemarie_Schimmel (Erişim Tarihi: 04/03/2021).

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hatipoglu/2020/01/10/alman-prof-dr-annemarie-schimmel-ama-ben-hz-muhammedi-sav-seviyorum> (Erişim Tarihi: 07/03/2021).

AİLE POLİTİKALARI TEMELİNDE TÜRKİYE'DE KADIN VE EĞİTİM

Ash Ayşe KALKAN*

ÖZET

Ulusal ve uluslararası mevzuat çalışmaları ile kadının özgürlük, eğitim, sağlık, çalışma gibi haklara erişimi kolaylaştırılarak kendisini birey olarak hissedebilmesi amaçlanmaktadır. Bu mevzuat çalışmaları; insan hakları ve toplumsal cinsiyet olgusu bağlamında ülkeleri politika geliştirmeye sevk etmektedir. Son yıllarda uygulanan sosyal politikalara bağlı olarak kadın ve aile kavramının daha çok önemsendiği, aile çalışmalarının arttığı ve aileye yönelik hizmetlerin çeşitlendiği görülmektedir. Bireylerin yaşadığı toplumda var olması ve uyum içinde yaşaması haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile ilişkilidir. Bu haklardan biri olan eğitim, diğer hakların bilinmesi ve uygulanması açısından çok önemlidir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, öncelikle aile politikaları ve eğitim hakkı olgusu ele alınmıştır. Türkiye'de aile politikaları, eğitim çalışmaları ve diğer çalışmaların uygulamaya konulması kalkınma planları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buradan hareketle aile politikaları ve kadın-eğitim durumuna yönelik bir durum saptaması yapılmıştır. Sosyal politikaların önemli uygulama alanlarından biri olan kadına yönelik politikalar ve kadının eğitimdeki yerine yönelik istatistikler alanyazın taraması yapılarak Türkiye boyutuyla analiz edilmiştir. Yapılan çıkarımlar sonucunda, kadına yönelik algı olumlu yönde gelişmeye başlamıştır. Kadın, aile kurumunun merkezinde yer almakla beraber eğitim ve istihdam gibi konularda eşit imkânlarla kavuşmaya başladığı söylenebilir. Son olarak Türkiye'de kadının eğitim sorunları ile ilgili çözüme yönelik bir bakış açısı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kadın Olgusu, Aile Politikaları, Kadın ve Eğitim, Kalkınma Planları.*

GİRİŞ

Kadın haklarının gelişmesi, kadın hareketlerinin ortaya çıkması ve kadın-erkek eşitliğine dair bir bilinç oluşturulması ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, yasal gelişmelerin neden bu şekilde gerçekleştiğini anlamamız, mevzuatı kendi hayatımızla ilişkilendirebilmemiz açısından çalışmamızda kadın hakları konusunda yasal düzenlemelerin gelişimi anlatılırken ülkemizdeki kadın

---

* Uşak Üniversitesi, LEE, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

hareketine de değineceğiz. Bu düzenlemeler fark edeceğimiz gibi kadın haklarını oluşturan yasal düzenlemelerin bir kısmı doğrudan aileye ve aile yaşamına dönük yasalardır. Kadın hakları konusundaki gelişmeleri inceledikten sonra aile politikası ve güncel aile mevzuatı ve de kalkınma planları çerçevesinde kadın ve eğitim konularına odaklanacağız. Ulusal ve uluslararası mevzuat çalışmaları ile kadının özgürlük, eğitim, sağlık, çalışma gibi haklara erişimi kolaylaştırılarak kendisini birey olarak hissedebilmesi amaçlanmaktadır. Bu mevzuat çalışmaları; insan hakları ve toplumsal cinsiyet olgusu bağlamında ülkeleri politika geliştirmeye sevk etmektedir. Son yıllarda uygulanan sosyal politikalara bağlı olarak kadın ve aile kavramının daha çok önemsendiği, aile çalışmalarının arttığı ve aileye yönelik hizmetlerin çeşitlendiği görülmektedir (Topçuoğlu, 2020).

Eğitim, üretken ve kaliteli bir yaşamın önkoşulu olmanın yanında hem toplumsal hem de bireysel bağlamda etkin bir değişim aracı olarak, toplumsal gruplar ve cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirebilecek bir anahtardır. Kadınların toplumsal yaşamdaki ikincil konumlarından sıyrılıp, erkeklerle eşit yaşam olanaklarına kavuşabilmelerinde belirli bir eğitim düzeyine ulaşabilmelerinin rolü son derece büyüktür (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2015). Kadın eğitiminde gerçekleşecek nicel ve nitel her türlü ilerleme hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu nedenle kadın eğitiminde yaşanan ilerlemeler, her ne kadar pek çok açıdan hala erkeklerin gerisinde olsa da sosyal kültürel, psikolojik, ekonomik ve hukuksal olarak kadının güçlenmesi ve toplumda belirleyici bir rol almasında çok olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Güven, 2016:115). Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyine ilişkin pek çok kriter bulunmaktadır, bu kriterlerden bir tanesi de kadının eğitim düzeyi olarak belirlenmiştir. Dünyada kadın eğitimi ile ilgili veriler incelendiğinde kadın ve erkek arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Günümüz toplumlarında kadınların önemli bir kesiminin eğitimden erkekler kadar yararlanamadığı görülmektedir (Sargin, 2016: 200). Türkiye’de de temel insan haklarından biri olarak kabul edilen eğitim hakkından yararlanma açısından kadınlar için çözümlenmesi gereken sorunlar hala bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin kadınların eğitimi konusunda nicel bir artış sağlanmış ve yasal düzenlemeler ile önemli kazanımlar elde edilmiş olmasına rağmen bu gelişmelerin henüz toplumsal yaşama yeterince yansımadağı görülmektedir (Tor, 2016: 42).

Bu çalışmada; sosyal politikaların önemli uygulama alanlarından biri olan kadına yönelik politikalar ve kadının eğitimdeki yerine yönelik istatistikler alanyazın taraması yapılarak Türkiye boyutuyla analiz edilmiştir. Yapılan çıkarımlar sonucunda, kadına yönelik algı olumlu yönde gelişmeye

başlamıştır. Kadın, aile kurumunun merkezinde yer almakla beraber eğitim ve istihdam gibi konularda eşit imkânlarla kavuşmaya başladığı söylenebilir. Son olarak Türkiye’de kadının eğitim sorunları ile ilgili çözüme yönelik bir bakış açısı sunulmuştur.

YÖNTEM

Aile Politikaları çerçevesinde Kadın ve Eğitim konulu çalışma; literatür taramaya dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de aile politikaları ve kadın eğitime ilişkin olan yazılmış olan makaleler, kitaplar taranmış ve konu ile ilgili bölümlere çalışmada yer verilmiştir. Kadın eğitiminde yıllara göre gelişmeleri incelemek için TÜİK; MEB istatistiklerinden ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün yayınlarından yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde; “Türkiye’de Kadın Eğitiminde” yaşanan değişimlerin tarihçesine, kadınların insan ve eğitim haklarına kısaca değinilmiş ve kadın okuryazarlığının yıllara göre gelişimlerinden, eğitim kademelerine göre üzerinde durulmuştur.

TÜRKİYE’DE KADIN EĞİTİMİ

Tarih boyunca Türk Devletlerinde kadınlar toplum hayatının pek çok alanında görev almışlardır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından itibaren hükümdarların ve devlet adamlarının eğitim işlerine büyük önem verdikleri bilinmektedir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu’nun, ilk birkaç yüzyılında, eğitim kurumlarının hemen hemen hepsinin sadece erkek öğrencileri hedefinde tuttuğu görülmektedir (Tor ve Ağıl, 2016). 1830’lardan itibaren Osmanlı aydın ve Devlet adamları Batıyı daha iyi tanımlarıyla birlikte Batılı fikirlerin Osmanlı’da da uygulanması gerekliliğine inanmışlardır. Bu bir başlangıç olmuş ve Osmanlı’da önemli toplumsal değişmelere yol açmıştır. Osmanlı’da genel eğitim alanında olduğu kadar kızların eğitiminde de geri kalındığının görülmesiyle Tanzimat Döneminde kızların eğitimi için yeni fikirler ve görüşler tartışılmaya ve kızlar için yeni okullar açılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2011: 5). II. Meşrutiyet’te kadınlar için önemli bir gelişme de yükseköğrenim hakkına kavuşmalarıdır. 1917 yılında kızlar için Güzel Sanatlar Okulu ve konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar ile hemşirelik ve ticari derslerin verildiği okullar açılmıştır. İlk defa yurt dışına eğitim için kızların gönderilmesi de bu dönemde gerçekleşmiştir (Çakmak, 2011: 59). Kadın eğitimiyle ilgili en köklü değişiklikler Cumhuriyet Dönemine rastlamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren temel

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

eğitimin zorunlu olduğu ülkemizde, 1928 yılında Türk Alfabesinin kabulü ile %10'u ancak bulan okuma-yazma oranı kadın ve erkeklerde hızla artmaya başlamıştır (Yaşar, 2007: 5).

Bireylerin toplumda etkin bir rol alması, toplumla uyum içinde yaşayabilmesi; haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu haklardan biri olan eğitim, diğer haklarını bilmesi ve kullanması açısından son derece önemlidir. Eğitim hakkını toplumun diğer üyeleriyle eşit ve etkili kullanan birey toplumun gelişiminde de etkin rol oynar. İnsanın eğitim hakkı 19. yüzyıla kadar yalnız yönetimi elinde tutan soylularla varlıklılara tanınırken, halkın eğitilmesi düşüncesi 1789 Fransa Devrimi ile başlamıştır. Daha geniş olarak eğitim hakkı, Birleşmiş Milletlerce benimsenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Örgütü'nün (UNESCO) ve Avrupa Konseyi'nin temel ilkelerinde, İnsan Hakları Helsinki Son Senedi'nde, Paris Antlaşması'nda, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı belgelerinde yer almıştır. Eğitim hakkının kullanılmasına yönelik toplumda çeşitli sorunlar yaşanabilmekte, çeşitli engellerle karşılaşabilmektedir. Bu engellerden belki en önemlisi toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve/veya cinsiyetçi tutumlardır. Tarih boyunca, kadının eğitimi ile ilgili sorunlar hemen hemen bütün ülkelerde ilk sıralarda yer almıştır. 21. yüzyıl Türkiye'sinde de durumun kadınlar için çok farklılaşmadığı söylenebilir. Kadınların eğitim alanında erkekleri geriden izlemeleri; sağlıklı bir toplum, dengeli ve tutarlı bir aile yapısı açısından da değerlendirilmelidir. Türkiye'de, bütün çabalara rağmen, başta eğitim olmak üzere birçok alanda kadın ile ilgili eşitsizlikler söz konusudur. Bu eşitsizlikler, her eğitim kademesinde açık bir şekilde göze çarpmaktadır (Tor ve Ağıl, 2016). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Türkiye'de pek çok alanla birlikte eğitimde de kendini göstermektedir. 2010 Türkiye Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'na göre (UNDP, 2012), Türkiye ilköğretim düzeyinde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması hedefine ulaşmasına rağmen, orta öğretimde eğitime devam etmeyen kız çocuklarının oranının kayda değer olduğunu vurgulamaktadır.

Ülkemizde Kadın Haklarının Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğunda kadınların hukuki konumunun tipik özellikleri, erkeğin çok eşliliği, miras bölüşümü ve şahitlik gibi konular başta olmak üzere kadın ve erkeğin yasalar önünde eşit olmaması idi. Avrupa'da ve Osmanlı dahil birçok ülkeye sirayet eden aydınlanma düşüncesi, ulusçuluk hareketleri ve bunların da etkisiyle 1800'lerin ikinci yarısında kentli üst sınıf okumuş kadınlar arasında başlayan Osmanlı kadın hareketi sayesinde İmparatorluğun son döneminde kadın haklarına dair bir bilgilenme ve bilinçlenme süreci başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanını takip eden inkılaplar boyunca kadınlar vatandaş olarak birçok hak elde etmişlerdir. Bu dönem adeta bir devlet feminizmi

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

dönemidir. Seçme seçilme, eğitim hakları ve medeni yasa ile aile hakları bu dönemde kazanılmıştır. 1980'lerden beri kuvvetlenerek devam eden kadın hareketi giderek çok parçalı, çok renkli bir hale gelmiş ve talepleri çoğalmıştır. Süreç içinde ülkemizde kadın hareketinin de talepleri doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya ve aile içi şiddeti önlemeye yönelik önemli yasal adımlar atılmıştır. 2000'li yıllarda bunların en önemlileri yeni Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir (Topçuoğlu, 2020).

Ülkemizde uygulanan aile politikaları kalkınma planlarında açıkça gözlenebilir. Bugüne kadar Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan planlar, ülkemizde aile politikası, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet gibi temel politika alanları içinde belirlenmektedir. 2007'de üreme sağlığı konuları önemli bir gündem oluşturmuştur. Son dönem politikalar, bakım hizmetlerinin ev kadınlarınca yapılmasını dolaylı olarak getirmekte, kadınların çalışma yaşamına ve toplumsal hayata katılımlarında bakım hizmetlerinin kamu tarafından desteklemesinin gereği ve önemi göz ardı edilmektedir.

Aile Politikaları ve Yasal Düzenlemeler

Aile politikasında temel iki yaklaşım vardır: Açık ve örtük aile politikası. Açık ve örtük aile politikası ayrımı esasen siyaset biliminin bir ayrımıdır. Açık ve örtük politika arasındaki temel fark devletin nüfus politikalarının dışında aileye dönük temel bir aile politikasının olması ve bundan sorumlu bir bakanlığın bulunması, örtük aile politikasıyla aileye dönük unsurların başka politikalar altında düzenlenmesi demektir (Dumon, 1991). 1980'lerden bu yana Avrupa ülkelerinde aile politikalarının yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu yaygınlaşmayla beraber, aile politikalarında kapsam değişikliği de söz konusudur. Yeni aile politikalarının üç temel özelliği vardır: Aile politikaları tüm ailelere değil, ihtiyacı olan ailelere dönük olarak hazırlanmaktadır. Tek ebeveynli aile gibi değişen aile yapıları göz önüne alınmaktadır. (Bazı ülkelerde bu nedenle de ailelerin desteklenmesi yoluna gidilmektedir.) Danimarka gibi aile politikasıyla yeni tanışan ülkelerde, aile değil, çocuklar ön planda düşünülmekte, aile sadece çocukların ebeveynleri olarak düşünülmektedir. (Dumon,1991: 192). Yeni politikaların özelliklerine baktığımızda, bunların değişen toplum düzeniyle birlikte değişen aile yapısına duyarlı her aileye değil ihtiyacı olanlara dönük politikalar olduğu ortaya çıkmakta.

Aile politikalarını konu bakımından üçe ayırmak mümkündür:

1. Güçlendirme politikaları: Bunlar, aileyi sürekli gelir sahibi yapmaya yönelik, ekonomik önlemler ve istihdam politikalarıdır.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

2. Eğitim ve danışma hizmetleri: Bu hizmetler, aile hayatını kolaylaştırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleridir.

3. Ailenin yerini tutacak önlemler: Bu önlemler, aile bireylerinin ayı ayrı ya da bir süre için yaptığı işleri devralacak hizmetler, aile dışı kurumları öngören hizmetler. (Özellikle kreşler çok yaygın bir hizmet türüdür.)

Bu üç odak Avrupa çapında ortaktır, ancak, bunun yanı sıra her ülke kendine özgü bir aile politikası gütmektedir. Devletler tarafından aileyi etkilenen faktör sadece aile politikası değildir; sosyal politikalar içinde aileyi dolaylı olarak etkileyen faktörler de vardır, Avrupa özelinde bu faktörleri şöyle özetleyebiliriz:

- Vergilendirme: Çoğu Avrupa ülkesinde ailelerin ödediği vergiler için hafifletici yöntemler uygulanmaktadır.
- Sosyal güvenlik: Çocukları destekleyici sosyal güvenlik politikaları.
- Sosyal yardım: Çoğu Avrupa Topluluğu ülkesinde ekonomik bakımdan hassas ailelerin kamu yardım programlarıyla desteklenmesi sağlanmaktadır.
- Eğitim: Çoğu ülkede üreme sağlığı ve istenmeyen gebeliği önleyici bilgiler halka verilmektedir.
- Nüfus politikası: Çoğu zaman aile politikasıyla beraber işlenir ya da ayrı olarak yoktur. Aile ve nüfus politikaları genelde birbirlerine paralel yürürler.
- Kadın erkek eşitliği politikaları: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikalar uzun vadede aile yapısındaki değişiklikleri öngörmesi açısından genelde var olan aile sistemini desteklemeye yönelik politikalarla ters düşer gibi görünmektedir. Ancak, eşitlik politikalarıyla sağlanacak düzende daha adil ve mutlu ilişkilerin olasılığı artacak, aile içindeki rol dağılımlarının yükü daha eşit paylaşılacaktır.
- Sosyal refah politikası: Aileyi destekleyici olabilir.

Türkiye’de Aile Politikaları

Aile politikası genel olarak devletin aileyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği tüm politikalar olarak tanımlanabilir. Aile politikası ülkenin gelişmişlik düzeyinin de bir aynasıdır. Aile politikası içerik olarak ne kadar gelişmiş, çeşitlilik kazanmış ve doğrudan doğruya aileyi hedef almışsa toplumda güçlü ailelerin oluşmasına o kadar katkıda bulunacaktır (Topçuoğlu, 2020). Türkiye’de aile politikaları genel sosyal politikalar içerisinde, kalkınma planları çerçevesinde ele alınmıştır. 5. Kalkınma Planı hazırlıkları içerisindeki Özel Aile İhtisas Komisyonuna kadar ailelere yönelik

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

doğrudan bir politika olmamakla birlikte, tüm kalkınma planları içerisinde aileleri etkileyen sosyal politikalar yer almıştır. Bu planları ve aileye yönelik unsurlarını incelemek Türkiye'deki aile politikalarının gelişimini anlamak için verimli bir kaynak olmaktadır (Topçuoğlu, 2020).

Birinci Kalkınma Planı: 1961–1966: Aileye yönelik doğrudan bir politika içermemektedir; ancak kalkınma planının sosyal hedefleri ve sosyal güvenlik politikaları aileyi doğrudan etkileyecek niteliktedir. Aileyi etkileyen sosyal refah politikası alanına baktığımızda, bu dönemde: Kamu hizmetinin sağlık ve eğitim alanlarında toplanması kararı önemlidir. Sosyal güvenlik sisteminin kurulması, Gelir dağılımının adaletinin sağlanması, Halkın yeterli asgari yaşam düzeyine ulaşması, Gebelik önleyici bilgilerin yaygınlaştırılması, Türkiye'de o döneme kadar yasak olan doğum kontrol araç ve ilaçlarının kullanılabilmesi için ilgili kanunların değiştirilmesi, bu araç ve ilaçların ithali, ucuz ve bazen bedava dağıtılması (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

Tüm bu politikalara aile açısından baktığımızda, aile bireylerine sosyal güvenlik sağlayan, kente göç sürecinde yaşanan sosyal sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan, kırdaki ailelerin refah sorunlarıyla hem tarımın geliştirilmesi hem sosyal güvenlik sağlanması bağlamında ilgilenen, kentleşme sürecinde aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye dönüşümünü destekleyen, sosyal hizmeti destekleyen bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

İkinci Kalkınma Planı: 1967–1972: Bu planda ilk defa aileye yönelik bir aile politikasının işlendiğini görürüz; bu da aile planlamasıdır. Bununla beraber gene aileyi dolaylı olarak etkileyen başka sosyal politikalar da vardır. Aileyi etkileyen sosyal refah politikası alanına baktığımızda, bu dönemde: Tarımda çalışanlara sosyal güvenlik imkânı sağlanması, İşsizlik sigortasının kurulmasına çalışılması, Sosyal güvenliğin, korunmaya muhtaç çocuklar, okuyan ya da çalışan gençler, çalışan eş ve çocukların çalışamayacak durumda olanlar için yaygınlaştırılarak ihtisas kurumlarının ve hizmetlerinin geliştirilmesi, Aile ödeneklerinin yasayla sadece devlet memurlarına değil diğer ücretlilere de verilmesi, Hasta olanlara eşit sağlık imkânlarını tanınması, sağlık ocağı sisteminin geliştirilmesi, Koruyucu hekimliğin yaygınlaşmasına devam edilmesi, Halk sağlığı eğitimi yoluyla çevre sağlığı şartlarının iyileştirilmesi, Ana çocuk sağlığına önem verilmesi, politikalarını görüyoruz. Nüfus politikası birinci planla aynıdır, ancak nüfus politikası içinde aile planlaması özel bölüm olarak ele alınmıştır. Aile planlamasının amacı, ana çocuk sağlığını korumak, nüfusun yapısını iyileştirmek, nüfus artışını azaltmak ve istenmeyen gebelikleri önlemektir. Aile planlamasının uygulanması yöntemiyse halka eğitim verilmesi ve tıbbi uygulamalardır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Üçüncü Kalkınma Planı: 1973–1978: Aileyi etkileyen sosyal refah politikası alanına baktığımızda, bu dönemde nüfus artışını düşürücü politikalar ve yurtdışına göç eden işçilere dönük politikalar görmekteyiz. Sosyal refahın adaletli dağılımın aracı (diğer iki planda sosyal güvenlik iken bu planda) sanayileşme olarak düşünülmüştür. Bu plan döneminde ağırlıkla sosyal politika alanı spordur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Tüm bu politikalara aile açısından baktığımızda, aile danışma merkezleri vurgusunun kaybolduğu, kente uyum sürecindeki güçlükler ve bakım konularındaki desteğin artırılması hedefinden vaz geçildiği görülmektedir. Ancak, aile planlamasına özel vurgu yapılmamakla beraber, nüfus artış hızını düşürme politikasını devam ettiği ve sağlık alanındaki iyileştirme çabalarını arttığı görülmektedir.

Dördüncü Kalkınma Planı: 1979–1984: Aileyi etkileyen sosyal refah politikası alanına baktığımızda, bu dönemde: Sağlık hizmetlerinde koruyucu hekimliğin yanında iyileştirici hizmetlere de öncelik verilmesi, sağlık hizmetlerinin sosyalleşmesi programının tüm yurtda yaygınlaşması (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Tüm bu politikalara aile açısından baktığımızda, dağınık ve kopuk sunulan sosyal hizmetlerin, gittikçe kentlerde sayısı artan iç göç yaşamış ailelerin sayısının arttığı bir süreçte eksik kaldığını görmekteyiz. Bu durum ailelerin kente intibakındaki sorunların devam ettiğini göstermektedir. Kırsal kesimdeki aileler için yetersiz olan sağlık hizmetlerinde iyileşmeler söz konusudur. Sanayileşme ve kentleşmeyle değişmekte olan aile yapısı karşında, daha fazla sosyal hizmet ve sosyal güvenlik hedefi bu dönemde de korunmuştur. Ancak ailelere yönelik doğrudan bir politika görülmemektedir. Sağlanan gelişmeler ise, sağlığın sosyalleşmesi, çevre sağlığı ve bulaşıcı hastalıklarla savaş alanında olumlu gelişmeler yaşanmış, aile planlaması ve ana çocuk sağlığı konularındaki çalışmalar sürdürülmüştür.

Beşinci Kalkınma Planı: 1985–1989: Bu planda ailenin bir toplumsal kurum olarak vurgulandığını görmekteyiz. Aileye ilişkin kararlar şöyledir: Ferdin topluma kazandırılmasında birinci derecede önemli olan ailenin, maddi ve manevi bakımdan sağlıklı bir kurum olarak korunması eğitilmesi ve geliştirilmesi yönünde tedbirler alınacaktır. Özellikle aile ve ana-çocuk sağlığının korunması amacıyla aile planlaması diğer sağlık hizmetleri ile bütünleştirilecek, bu alanda eğitim ve uygulama için tedbir ve teşkilatlanma sağlanacaktır. Bebek ölüm hızının azaltılması, çocukların sağlık ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi, Eğitim politikasında çocukların yetişmesinde en etkili araç olan aile terbiye sistemi, ailenin eğitilmesi vb. (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Tüm bu politikalara aile

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

açısından baktığımızda, genel olarak tüm sosyal politikalarda aile vurgusunun arttığı görmekteyiz. Aileler verilen desteğin yanında ailenin geleneksel dayanışma mekanizmalarını korumaya teşvik edildiğini görüyoruz. Tabii burada, geleneksel dayanışma içinde ücretsiz kadın emeği ve bu emeğin kullanılmaya devam edilmesinin teşviki aile yapısına olan etkileri açısından önemli bir tartışma konusudur.

Altıncı Kalkınma Planı: 1990–1994: Planın ana ilkelerinden biri olarak, “Türk toplumunun temel taşı olan ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda desteklenmesine ve güçlendirilmesine, kadının ve çocuğun korunmasına ve eğitilmesine önem verileceği ilkesi benimsenmiştir. Bu planda doğrudan aileye yönelik politikalar görmekteyiz. Bunlar: Aile fertleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verilmesi, Ailenin artan sosyal hizmet ve yardım ihtiyaçlarının karşılanmasında standardizasyona önem verilerek bu alanda gönüllü dayanışmanın teşvik edilmesi, Ailelerin çocuk yetiştirme, sağlıklı ve dengeli beslenme konularında bilgilendirilmeleri üzerinde önemle durulması, Kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkânlarından daha fazla yararlanmaları suretiyle özellikle tarım dışı sektörlerde istihdamlarının yaygınlaştırılması için gerekli ortamın oluşturulmasıdır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Tüm bu politikalara aile açısından baktığımızda, ana çocuk sağlığı hizmetlerinin ve bu hizmetlerin verimliliğinin artırılması ile kadınların iş hayatındaki durumlarının düzeltilmesine ilişkin amaçlar görmekteyiz. Aileye yönelik hizmet sunumunda ihtiyacı olan ailelere odaklanılmaktadır.

Yedinci Kalkınma Planı: 1995–2000: Bu planda ilk kez aile konusu bir başlık olarak bulunmaktadır. Aile konusu nüfus politikası altında ele alınmıştır. Aile konusunda aile planlaması konusu işlenmiştir. Yedinci plan çerçevesinde aile planlaması hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde, ulaşılabilirlik, hizmetin devamlılığı, yaygınlığı ve kalitesi, personelin mezuniyet öncesi ve sonrası eğitimi, iyi danışmanlık hizmetinin verilmesi hedeflenmiştir. Nüfus ve aile planlaması konularında kurumlar arası iletişimi, eşgüdümü, uygulamada etkinliği ve sürekliliği sağlayacak, bu konuda hizmet veren kurumların üzerinde yaptırım gücüne sahip olacak ve yurt düzeyinde nüfusa ilişkin güncel ve güvenilir verilerin bir sistem içinde temin edilmesi ve organizasyonların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Avrupa Birliğinin demokrasiye ve işgücü piyasası düzenlemelerinde önem verdiği bir konu olan kadın erkek eşitliği bu planda üzerinde durulan konulardan biridir. Planda, kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, mevzuatımızdaki kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi, kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi ve

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

kadın-erkek eşitliğinde ilerleme sağlanabilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, aile planlaması uygulamasının gelişerek devam etmesi ve bu konuda gönüllü kuruluşları ve özel sektörün katkısının teşvik edilmesi hedeflenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

Tüm bu politikalara aile açısından baktığımızda: Ailenin gelir sürekliliğinin, sağlık hizmetleri ihtiyacının ve sosyal güvenliğinin sağlanması suretiyle güçlendirilmesi, kriz durumlarında ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine yardımcı olacak bir sistemin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılması; çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli üyelerinin bakımı konularında ailenin eğitilerek desteklenmesinin sağlanması, Aileyi korumak ve desteklemek amacıyla uygulanacak politikalarda kadın-erkek eşitliğinin güçlendirilmesine özen gösterilmesi, Eğitim, sağlık, çalışma hayatı, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında kadının statüsünün iyileştirilmesi ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesi için önlemler alınması hedeflenmiştir. Aile içi şiddeti önlemek amacıyla, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun 1998 yılında yürürlüğe girmiştir.

Sekizinci Kalkınma Planı: 2001–2005: Bu planda nüfus politikası gene negatiftir ve aileye ilişkin özellikle üreme sağlığı alanı önemini korumaya devam etmektedir. Aile açısından bazı direkt önlemlerin olduğu göze çarpmaktadır. Yani 8. Plan çerçevesinde Türkiye’de daha açık bir aile politikasının izlenmeye başlandığı düşünülebilir. Aileye yönelik genel hedef ve politikalar şöyledir: Üreme sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin temel sağlık hizmetleri ile bütünleştirilerek, kaliteli bir düzeyde, yaşam boyu yaklaşımı içinde cinsiyet ayırımı yapılmadan sunulması ve sağlanması hedeflemiştir. Ailenin her bakımdan güçlendirilmesi temel ilke olarak kabul edilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Plana göre, ailenin toplumsal ve ekonomik değişmeye uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirler alınacak, aile bireyleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verilecek, Ailenin gelir sürekliliğinin, sağlık ve eğitim hizmetleri ihtiyacının karşılanması ve aileye sosyal güvenlik ve sosyal yardım sağlanması hususunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013): Bu planda doğrudan ve yalnızca aileyi hedefleyen öneriler geliştirilmemiştir, ancak, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler politikaları çerçevesinde önerilen tüm yapısal iyileştirmeler içinde aile vurgusu yapılmıştır. Aileye ilişkin sekizinci plandaki hedefler temel mantık olarak aynı kalmıştır. Yani ailenin güçlendirilmesi temel bir anlayıştır. Ancak üreme sağlığı konusundaki vurgu kaybolmuştur. Gelir dağılımının iyileştirilmesi ile sosyal içerme ve

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

yoksullukla mücadelede de aile kendi başına birim olarak ele alınmıştır. Eğitim ve sağlık ve sosyal hizmet sistemlerinin güçlendirilmesi hep aile vurgusuyla önerilmektedir. Aileye kadınlara ve sosyal hizmetlere yönelik genel hedef ve politikalar şöyledir (Topçuoğlu, 2020): Sekizinci plan döneminde başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programının devam etmesi, Öğrenciler ve aileler üzerindeki mali sosyal ve psikolojik baskının kalkması için eğitim sisteminde reform yapılması, 2008 yılı sonu itibarıyla aile hekimliği hizmet modeli tüm illere yaygınlaşması, Koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi; artırılması, Yoksulluk kültürünün oluşmasını önleyici ve yoksul kesimin üretici duruma geçmesini sağlayarak yoksulluğun azaltılması, Özellikle kırsal kesimdeki ailelerle gelir transferi yapılması, Kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmak için; bu kesime yönelik mesleki eğitim imkanları geliştirilerek istihdam edilebilirliklerinin artırılması, Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi için aileye yönelik eğitici programların yaygınlaştırılması. Bu plan döneminde, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuş, kadına yönelik şiddeti engellemeye yönelik yönetmelik ve Şiddet Önleme ve izleme merkezleri hayata geçmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı (2014 – 2018): Ailenin toplumsal bir yapı olarak bu planın temel politika hedefleri arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçlanmaktadır. Aileye yönelik genel hedef ve politikalar şöyledir: Aile yardımlarının geliştirilmesi, Ailelere yönelik danışmanlık ve eğitim programlarının düzenlenerek yaygınlaşması, Kadın istihdamının artırılması, Boşanmaların azaltılması, Aile ve iş yaşamının uzlaştırılması için esnek çalışma, gündüz bakım ve kreş hizmetlerinin geliştirilmesi Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda bilinç yükseltmesi, Sosyal hizmetlerin daha düzenli ve bütünlüklü hale gelmesi için bürokratik olarak birleştirilmesi hedeflenmiştir (Topçuoğlu, 2020). Sosyal hizmetler ve yardımlar alanlarında hizmet standartı oluşturulması ve faydalanacak kişi ve ailelere dair ölçülebilir kriterler geliştirilmesi ve uygulanması Sosyal yardım alanında nitelikli personel ihtiyacının karşılanması Sosyal hizmet ve yardımların kırsal alanda da geliştirilmesi hedeflenmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı (2019 – 2023): On Birinci Kalkınma Planı “daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye” vizyonuyla uzun vadeli bir perspektif sunmaktadır. Aileye kadınlara ve sosyal hizmetlere yönelik genel hedef ve politikalar şöyledir (Topçuoğlu, 2020): Kadınların istihdama katılımının artırılması, bu amaçla eğitime katılım, teknoloji alanında istihdam,

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

aile ve iş yaşamını uzlaştırmaya yönelik bakım hizmetleri ve çeşitli uygulamalar geliştirilmesi, Kadın kooperatiflerine ve kadın girişimciliğine destek verilmesi, Kadınların aktif siyasete katılımının artırılması, Kadınların özel ve kamu sektöründe karar alma mekanizmalarına katılımının artırılması, Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik düzenlemelerin etkin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmalar yapılması, konuyla ilgili personel eğitimlerinin yapılması, kurumsal kapasitenin artırılması, Kadınlara sunulan sağlık hizmetleri iyileştirilip, farkındalık çalışmaları yapılması, sağlık okuryazarlığın geliştirilmesi, Medyada kadın temsili iyileştirilmesi, Ailenin güçlendirilerek sosyal risklerin azaltılması, aile politikalarının tüm paydaşların dâhil olduğu katılımcı bir yaklaşımla oluşturulması, aileye yönelik hizmetlerin kalitesinin, yaygınlığının ve etkisinin artırılması, birinci basamak sağlık hizmetlerinin ve aile hekimlerince sunulan sağlık hizmetlerini nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi, Aile Eğitim Programı içerikleri ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek, yeni modül ve eğitim setleri kullanılarak aile eğitimleri gerçekleştirilecek, Evliliklerin artmasını ve devamlılığını teşvik edici eğitimler ve danışmanlık hizmetleri Geniş ve büyük aile modelleri özendirilmesi, Çocuk, engelli ve yaşlı bakım imkanlarının artırılması, Aile içi şiddetin, ihmal ve istismarın önlenmesine yönelik koruyucu, önleyici hizmetlerin etkinliğinin artırılması.

Genel değerlendirme yapacak olursak; bu politikalara aile açısından baktığımızda:

- Sosyal politika içinde aile vurgusunun giderek arttığını,
- 1970'lerden bu yana devletin sosyal refah ve yardımların planlamasında kullandığı birimin bireyden aile döndüğünü,
- Aile planlaması ve üreme sağlığı programlarının önemini koruduğunu,
- Nüfus politikası içinde aileye özel yer verildiğini,
- Sosyal hizmetler açısından hedef ailelerin 1980'lerde tüm ailelerden 1990'lar ve 2000'lerde ihtiyacı olan ailelere dönüştüğünü,
- Sosyal hizmetler alanında gönüllü kuruluşların ve özel sektörün de katılımının desteklendiğini,
- Çocuk, yaşlı ve özürli bakımında 2000'lerde ailenin rolünün vurgulandığını,
- Yedinci ve sekizinci planda kadınların statüsünü yükseltmeye ilişkin kararların olduğunu
- Dokuzuncu ve onuncu planda aile genel bir birim olarak tüm politikaların içinde ele alınmakta olduğunu

- On birinci planın özellikle 2023 hedefleri kapsamında kadın ve aile konusunda geniş yer verdiğini, kadın istihdamının arttırılması, geniş aile yapısının teşvik edilmesi gibi temaların öne çıktığını görmekteyiz.

Ülkemizde uygulanan aile politikaları kalkınma planlarında açıkça gözlenebilir. Bu güne kadar Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan planlar, ülkemizde aile politikası, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet gibi temel politika alanları içinde belirlenmektedir. 2007’de üreme sağlığı konuları önemli bir gündem oluşturmuştur. Son dönem politikalar, bakım hizmetlerinin ev kadınlarınca yapılmasını dolaylı olarak getirmekte, kadınların çalışma yaşamına ve toplumsal hayata katılımlarında bakım hizmetlerinin kamu tarafından desteklemesinin gereği ve önemi göz ardı edilmektedir (Topçuoğlu, 2020).

Türkiye’de Eğitim Göstergelerinde Kadın

Eğitim, üretken ve kaliteli yaşamın önkoşulu olmanın yanında hem toplumsal hem de bireysel değişimin aracı olarak, toplumsal gruplar ve cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirebilecek bir anahtardır. Kadınların toplumsal hayatta etkin rol üstlenmelerinde her düzeyde eğitim imkânlarından ve fırsatlarından eşit bir şekilde yararlanmaları son derece önemlidir. CEDAW’ın eğitim hakkını düzenleyen 10. maddesi taraf devletlere, eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı önleyen bütün önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir. 4. Dünya Kadın Konferansı sonucunda kabul edilen belgeler ile (Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı) kadının ilerlemesi ve güçlendirilmesi için öncelikle harekete geçilecek 12 kritik alan belirlemiş olup, bu kritik alanlardan birisi de “Kadın ve Eğitim”dir. Ayrıca, Türkiye’nin, Binyıl Kalkınma Hedefleri, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliğine üyelik başvurusu çerçevesindeki uluslararası taahhütleri de kadınların ve kız çocuklarının eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlayacak tüm düzenlemeleri yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye, yukarıda bahsedilen uluslararası sözleşme ve belgeler ile eğitim hususunda politikalar geliştirmeyi, yasal düzenlemeler yapmayı, bu yasaları uygulamaya geçirmeyi ve kadın okuryazarlığını %100 olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020).

Milli Eğitim Temel Kanununun 4. maddesinde eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu, 8. maddesinde de eğitimde kadın erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanması ifadeleri yer almaktadır. Buna paralel olarak İlköğretim ve Eğitim Kanununun 2.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

maddesinde de ifade edildiği üzere ilköğretim, öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, devlet okullarında parasızdır. Söz konusu kanunda 2012 yılında yapılan değişiklikte, zorunlu eğitim süresi 4 yıl ilköğretim, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise eğitimini kapsayacak şekilde 12 yıl olarak düzenlenmiştir.

2018 Yılı Eğitim İstatistikleri ile Kadın

Türkiye’de okuma-yazma bilmeyenler 6 yaş ve üzeri nüfusun %3,03’ünü oluşturmakta olup kadınlarda bu oranın yüksek olduğu görülmektedir (TÜİK,2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2018 yılı sonuçlarına göre 2.198.088 kişi okuma-yazma bilmemekte olup bunların 1.872.537’sini kadınlar oluşturmaktadır. Okuma yazma bilmeyen kadınların %95,5’i (1.789.652) 50 ve üzeri yaş grubundadır. 6-24 yaş grubunda ise okuma yazma bilmeyen 20.784 kadın bulunmaktadır (TÜİK,2018). 6 yaş ve üstü kadın nüfus içerisinde kadın okumaz-yazmazlık oranı %5.1, erkek nüfus içinde erkek okumaz-yazmazlık oranı ise %0,8’dir.

15 yaş ve üstü kadın nüfus içerisinde (+15) kadın okumaz-yazmazlık oranı ise %6,08’tir(TÜİK, 2018). Genele bakıldığında, okuma yazma bilmeme oranı her iki cinsiyet içinde “genç yaş gruplarından ileri yaş gruplarına”, “kentsel nüfustan kırsal nüfusa” ve “Batı bölgelerden Doğu bölgelerine” gidildiğinde, artış sergilemektedir. Ancak, bu değişkenlerin her koşulda kadınlar üzerindeki etkisi erkekler üzerindeki etkisinden daha büyük olmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan “Ulusal Eğitim İstatistikleri”ne göre 6 ve yukarı yaş grubunda bitirilen eğitim düzeyine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Türkiye Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	2.198.088	325.551	1.872.537
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	7.739.232	3.250.584	4.488.648
İlkokul mezunu	18.282.367	8.037.156	10.245.211
İlköğretim mezunu	8.832.635	5.067.482	3.765.153
Ortaokul veya dengi okul mezunu	9.725.445	5.326.551	4.398.894
Lise veya dengi okul mezunu	14.785.993	8.380.125	6.405.868
Yüksekokul veya fakülte mezunu	9.754.499	5.235.988	4.518.511
Yüksek lisans mezunu	989.432	559.339	430.093
Doktora mezunu	207.082	122.812	84.270
Bilinmeyen	590.420	287.824	302.596
Toplam	73.150.193	36.593.412	36.511.781

Tablo: Bitirilen Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Nüfus (6+yaş) 2018 Türkiye

2019 Yılı Eğitim İstatistikleri ile Kadın

Türkiye nüfusunun %49,8'ini kadınlar, %50,2'sini erkekler oluşturmuştur. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; 2019 yılında, kadın nüfus 41 milyon 433 bin 861 kişi, erkek nüfus 41 milyon 721 bin 136 kişi olmuştur. Diğer bir ifadeyle; toplam nüfusun %49,8'ini kadınlar, %50,2'sini ise erkekler oluşturmuştur. Kadınlar ile erkekler arasındaki bu oransal denge, kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle, 60 ve daha yukarı yaş grubundan itibaren kadınların lehine değiştiği görülmektedir (TÜİK, 2020).

En az bir eğitim düzeyini tamamlayan kadınların oranı %84,5 olduğu görülmüştür. Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı sonuçlarına göre; 2008-2018 yılları arasında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve en az bir eğitim düzeyini tamamlayanların toplam nüfus içindeki oranının yıllar itibarıyla arttığını görmekteyiz. En az bir eğitim düzeyini tamamlayan 25 ve daha yukarı yaştaki bireylerin toplam nüfus içindeki oranı, 2008 yılında %81,1 iken 2018 yılında %90,1 olmuştur. En az bir eğitim düzeyini tamamlayanların oranı cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında, kadınlarda %72,6, erkeklerde %89,8 olan bu oran, 2018 yılında sırasıyla %84,5 ve %95,9 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

En az üniversite mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2008 yılında %9,8 iken 2018 yılında %19,9 olmuştur. Bu oran cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında 25 ve daha yukarı yaşta olup en az üniversite mezunu olan kadınların oranı %7,6, erkeklerin oranı %12,1 iken bu oran 2018 yılında kadınlarda %17,5, erkeklerde ise %22,4 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

Kadınların %14,3'ünün eğitim seviyelerinin eşlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. ADNKS sonuçlarına göre; resmi evliliklerde eşler arasındaki eğitim farkı incelendiğinde, 2018 yılında kadınların %41,2'sinin kendilerinden daha yüksek eğitimli erkeklerle evli olduğu, eşlerinden daha yüksek eğitimli olan kadınların oranının ise %14,3 olduğu saptanmıştır. Eğitim seviyeleri aynı olan eşlerin oranı %43,1, eğitim seviyeleri farkı bilinmeyen eşlerin oranı ise %1,5 olmuştur (TÜİK,2020).

2020 Yılı Eğitim İstatistikleri ile Kadın

Türkiye nüfusunun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini erkekler oluşturduğu görülmektedir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; 2020 yılında, kadın nüfus 41 milyon 698 bin 377

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

kişi, erkek nüfus 41 milyon 915 bin 985 kişi oldu. Diğer bir ifadeyle; toplam nüfusun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini ise erkekler oluşturmuştur. Kadınlar ile erkekler arasındaki bu oransal denge, kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle, 60 ve daha yukarı yaş grubundan itibaren kadınların lehine değişmiştir (TÜİK,2021).

En az bir eğitim düzeyini tamamlayan kadınların oranı %84,5 olduğu görülmüştür. Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı sonuçlarına göre; 2008-2018 yılları arasında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve en az bir eğitim düzeyini tamamlayanların toplam nüfus içindeki oranının yıllar itibarıyla arttığı görülmüştür. En az bir eğitim düzeyini tamamlayan 25 ve daha yukarı yaştaki bireylerin toplam nüfus içindeki oranı, 2008 yılında %81,1 iken 2018 yılında %90,1 oldu. En az bir eğitim düzeyini tamamlayanların oranı cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında, kadınlarda %72,6, erkeklerde %89,8 olan bu oran, 2018 yılında sırasıyla %84,5 ve %95,9 seviyesine yükselmişti (TÜİK,2021).

En az üniversite mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2008 yılında %9,8 iken 2019 yılında %20,8'e yükselmiştir. Bu oran cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında 25 ve daha yukarı yaşta olup en az üniversite mezunu olan kadınların oranı %7,6, erkeklerin oranı %12,1 iken bu oran 2019 yılında kadınlarda %18,5, erkeklerde ise %23,1 olduğu görülmüştür (TÜİK,2021).

Kadınların %15,1'inin eğitim seviyelerinin eşlerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. ADNKS sonuçlarına göre; resmi evliliklerde eşler arasındaki eğitim farkı incelendiğinde, 2019 yılında kadınların %40,4'ünün kendilerinden daha yüksek eğitilmiş erkeklerle evli olduğu, eşlerinden daha yüksek eğitilmiş olan kadınların oranının ise %15,1'dir.

Örgün ve Yaygın Eğitimde Kadın

Türkiye'de kadınların eğitim durumları bazı istatistiklerle ele alınabilir. 2011 verilerine göre, Türkiye nüfusunun öğrenim düzeyi ve cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir: 6 yaş ve yukarı nüfus içinde okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %8, erkeklerin ise %1,7'dir (bu oranlara okuma yazma durumu bilinmeyenler dâhil değildir). Okuma yazma bilmeyen her 10 kişiden 8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yetişkin nüfus içinde (+15) okuma yazma bilmeyen kadınların oranı ise %9,8'dir (TÜİK, 2011). Kadınlarda okuryazarlığın düşüklüğünün temel nedenleri arasında; erken yaşta evlilik, kız çocuklarının okumasının önemsenmemesi/okumanın bir getirisinin olduğuna inanılmaması, olumsuz geleneksel kalıp yargılar, ailede kız çocuklarına anneye yardımcı gözü ile bakılması ve bu çocukların 10-11 yaşlarından sonra okuldan alınması gibi faktörler sıralanabilir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Genele bakıldığında, okuma yazma bilmeme oranı her iki cinsiyet içinde “genç yaş gruplarından ileri yaş gruplarına”, “kentsel nüfustan kırsal nüfusa” ve “batı bölgelerden doğu bölgelerine” gidildiğinde artış sergilemektedir. Bununla birlikte, 2009 verilerine göre, çeşitli nedenlerle ilköğretime devam edemeyen kız öğrencilerin sayısının erkek öğrencilerin iki katına yakın olduğu anlaşılmaktadır. İlköğretimde toplam okullaşma oranları, kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranları ve okula devam etmeyen kız öğrencilerin oranları; kırsal alanlarda kentsel alanlarda olduğundan daha düşük olarak kaydedilmiştir (Özaydınlık, 2014).

Yükseköğretime bakıldığında; 2011 yılında, ülkemizde 104’ü devlet, 62’si vakıf olmak üzere toplam 166 üniversite varken; yükseköğretimde okullaşma oranı %33,06 olarak belirlenmiştir. Kadınlar açısından bu oran %32,65 düzeyindedir. Lisansüstü düzeyde yüksek lisans ve doktora programlarına devam eden öğrencilerin ise %46,1’ini kadınlar oluşturmaktadır (MEB, 2012).

Kadınların eğitim durumunu yaygın eğitim açısından da ele almak, konuyu bütünlüklü tartışmak açısından gereklidir. MEB 2012- 2013 öğretim yılı verilerine göre, yaygın eğitim kapsamında açılan kurslarda eğitim gören 8.071.508 kursiyerin 4.181.933’ünü (%51,81) kadınlar, 3.889.575’ini erkekler (%48,19) oluşturmaktadır (TÜİK, 2011). Birçok istatistik kadınların eğitim durumu hakkında bilgi vermektedir. Yine bu bilgilere 2018/2019 eğitim-öğretim yılı Okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve yaygın eğitim açısından bakmaya çalışalım.

Okul Öncesi Eğitim: 2018/2019 eğitim-öğretim yılı rakamlarına göre, okul öncesi eğitimde 3-5 yaş grubunda net okullaşma oranı toplamda % 39,1 olup, kız çocukları için % 38,7; erkek çocukları için ise % 39,4’dür. 4-5 yaş grubuna bakıldığında ise söz konusu oranın toplamda % 50,7; kız çocukları için % 50,3; erkek çocukları için ise % 51,2 olduğu görülmektedir. 5 yaş grubunda okullaşma oranına bakıldığında ise toplamda oran % 68,3 iken kız çocukları için %67,2, erkek çocukları için ise % 69,3’dür.

İlköğretim: 2018/2019 eğitim-öğretim yılında ilkokul düzeyinde toplam net okullaşma oranı %91,9 olmuştur. Erkek ve kız çocukları için sırasıyla %91,7 ve %92 olarak gerçekleşmiştir. Ortaokulda ise net okullaşma oranları toplamda %93,2 erkek ve kız çocukları için sırasıyla %92,9 ve %93,6’dır. İlköğretimde cinsiyet oranı 2006/2007 öğretim yılında %94,11 iken; 2018/2019 öğretim yılında ilkokulda %99,5’e, ortaokulda ise %101,9’a yükselmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

2018/2019 öğretim yılında ilkokul ve ortaokul düzeyinde öğrenci sayılarına bakıldığında; ilkokul düzeyine devam eden 5.267.378 öğrenci bulunmakta olup, bu öğrencilerin %48,58'ini (2.559.289) kız çocukları oluşturmaktadır. İlköğretimin ikinci kademesi olan ortaokul düzeyine devam eden 5.627.075 öğrencinin ise %49,22'sini (2.769.932) kız çocukları oluşturmaktadır.

Ortaöğretim: 2006/2007 öğretim yılında ortaöğretim kademesinde net okullaşma oranı toplamda %56,51 iken, erkek ve kız çocukları için sırasıyla %60,71 ve %52,16 olarak kaydedilmiş; 2018/2019 öğretim yılına gelindiğinde ise toplamda %84,2 olmuş, erkek ve kız çocukları için ise sırasıyla %84,5 ve %83,8 olarak gerçekleşmiştir.

Ortaöğretime devam eden 5.649.594 öğrencinin %46,64'ünü; işgücü piyasasına ara eleman yetiştiren mesleki ve teknik ortaöğretime devam eden 1.793.391 öğrencinin ise %39,5'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır Eğitim temelde kademelerinde sağlanan gelişmelere paralel olarak yükseköğretim kademesinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Yükseköğretim: 2005/06 yılında %18,85 olan toplam yükseköğretim net okullaşma oranının 2018/19 öğretim yılında %44,1'e yükseldiği görülmektedir. Kadınlar açısından bu oran 2005/06 yılında 17,41 iken 2018/19 öğretim yılında %46,3'e yükselmiştir. Yükseköğretim kademesinde cinsiyet oranı %96,35'dir.

Yüksek Öğretim Kurumunun Ocak 2019 verilerine göre yükseköğretimde cinsiyete göre öğrenci sayıları verilmiştir.

	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın Oran%
Ön Lisans	1.488.558	1.462.054	2.950.612	%49
Lisans	2.416.915	2.069.122	4.486.037	%46
Yüksek Lisans	240.926	174.151	415.077	%41
Doktora	54.094	42.587	97.491	%43,6
Toplam	4.201.303	3.747.914	7.949.217*	47,1

*AÖF dahildir (Devlet, Vakıf, KKTC)

Kadın oranı eğitim bilimleri (%59), sağlık (%78,5) ve güzel sanatlar (%55,2) alanlarda yoğunken, mimarlık ve mühendislik (%27,9), veterinerlik (%34,3) gibi alanlarda da önemli ölçüde düşmektedir

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

(YÖK,2019). Akademik personelde kadının durumuna bakıldığında Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi, Araştırma Görevlisi kadroları içinde kadın oranının birçok ülkeden daha yüksek olduğu (%44,09) görülmektedir. Bu, çok önemli bir oran olmakla birlikte rektörlük (%9,69) gibi üst pozisyonlarda erkek egemenliği devam etmektedir.

Yaygın Eğitim: MEB 2018/2019 eğitim-öğretim yılı verilerine göre yaygın eğitim kapsamında açılan kurslarda eğitim gören 10.783.964 kursiyerin 5.763.460'ını (%53,4) kadınlar oluşturmaktadır. Halk Eğitim Merkezlerinde açılan kurslardan faydalanan 7.977.448 kursiyerin %60,1'ini; Mesleki Eğitim Merkezlerinde açılan kurslardan faydalanan 183.147 kursiyerin %19,5'ini kadınlar oluşturmaktadır (MEB,2019).

Kadın ve eğitim olgusu çerçevesinde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Kadınlarda okuryazarlığın düşüklüğünün temel nedenleri arasında erken yaşta evlilik, kız çocuklarının okumasının önemsizlenmesi/okumanın bir getirisinin olduğuna inanılmaması, olumsuz geleneksel kalıp yargılar, ailede kız çocuklarına anneye yardımcı gözü ile bakılması ve bu çocukların 10-11 yaşlarından sonra okuldan alınması gibi faktörler sıralanabilir.

Türkiye'deki okul öncesi eğitim oranı son yıllarda gelişme göstermesine rağmen, hâlen istenilen düzeyin altındadır. Ülkemizdeki rakamların nispeten düşük olmasının temel nedenleri olarak ailelerin okul kaydı, çocukların beslenmesi, giyimi ve eğitim materyalleri için gerekli olan maliyetleri karşılamakta zorlanması gösterilmektedir İlköğretime geç kayıtlar, bitirmeden ayrılanlar ile başta kızlar olmak üzere kırsal kesimdeki çocukların eğitime erişimindeki sorunlar; okullaşma oranının istenilen düzeyde olmasını engelleyen başlıca faktörlerdir. Özellikle okul terklerinin kız çocukları arasında erkek çocuklarına göre daha yüksek olduğu, beşinci ve altıncı sınıflarda yoğunlaştığı görülmektedir.

9. Kalkınma Planı'nda, mesleki ve teknik eğitimde kaydedilen ilerlemeye karşın, eğitim sisteminin iş gücü piyasasının taleplerini karşılamakta yetersiz kaldığının ve bu talepleri karşılamak üzere özellikle gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması için yeni mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmektedir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Cinsiyet eşitsizliğindeki söz konusu durumun kız çocuklarının eğitime nasıl yansıdığı yukarıda da özetlendiği gibi açıktır. Kız çocuğunun doğumdan itibaren erkek çocuklarına göre daha dezavantajlı olduğu pek çok alanda kendini göstermektedir. Bu eşitsizlikler üniversite eğitimi olanağına kavuşma kadar meslek tercihlerine de yansımaktadır (Özaydınlık, 2014).

Kadının Durumu Raporu'na (2012) göre, kadınların meslek seçimi ile ilgili verilere bakıldığında Diş Hekimliği, Eczacılık, Edebiyat, Dil, Tarih ve Coğrafya, Fen, Eğitim, Güzel Sanatlar, İlahiyat ve Mimarlık Fakültelerinde eğitim gören kadın oranının erkeklerden fazla; Tıp, Mühendislik, Ziraat, Veterinerlik, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde erkek öğrencilerin kadınlara oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Toplumda kadınların seçeceği ya da edineceği mesleklerde de toplumsal cinsiyet rollerinin baskın etkisi olduğu görülmektedir. Akademik personelde kadınların daha iyi bir durumda olduğu düşünülebilir. Günümüzde ise akademik kadrolarda (profesör, doçent, yardımcı doçent, öğretim görevlisi, araştırma görevlisi ve okutman) çalışan kadınların tüm kadrolardaki oranı yaklaşık %40,8'dir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet temelli bakış açısı burada da kendini göstermekte ve akademik kadrolarda çalışan kadınların daha azı yönetici kadrolarına atanmaktadır. Örneğin, rektörlerin sadece %5,6'sı kadındır. Erkek egemenliğinin, cinsiyetçi tutumların burada da devam ettiği söylenebilir (Özaydınlık, 2014).

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılını izleyen yıllarda gerçekleştirilen reformlardan; Türk kadınına doğrudan etkileyenlerin başında 1924 yılında kabul edilen, eğitimi tek sistem altında toplayarak kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânları sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu; kadınların yasal statüsünü bütünüyle değiştirerek gerek aile içinde gerekse birey olarak eşit haklar sağlayan 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunudur. Bunların yanı sıra kadınların yasal statülerinin eşitlenmesinde diğer önemli aşama ise siyasi hakların kazanılmasıdır. Türk kadınlarına 1930'da yerel, 1934'te de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı birçok Batı ülkesinden önce tanınmıştır.

Türkiye tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) öncelikli olmak üzere; Avrupa Konseyi "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi", Avrupa Sosyal Şartı, Çocuk Hakları Sözleşmesi, AB, ILO, OECD, AGİT gibi kuruluşların sözleşme, karar

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

ve tavsiyeleri, 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı ve Pekin Deklarasyonu, Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planı hükümleri iç mevzuatımızda esas alınarak çalışmalar sürdürülmektedir.

Ülkemizin 11. Kalkınma Planı'nda yer alan "İş gücü piyasasının esnekliğini geliştiren düzenlemeler, artan çocuk bakım hizmetleri ile eğitim olanakları ve artan istihdam odaklı politikalar kadınların işgücü piyasasına konu yetkinliklerini geliştirecek ve iş hayatına daha yoğun katılımlarını desteleyecektir.

Temel insan haklarından biri olarak kabul edilen eğitim hakkından yararlanma açısından kadınlar için Türkiye'de çözümlenmesi beklenen sorunlar bulunmaktadır. Türkiye uluslararası sözleşme ve belgeler ile eğitim konusunda politikalar geliştirmeyi, yasal düzenlemeler yapmayı, bu yasaları uygulamaya geçirmeyi ve kadın okuryazarlığını %100 olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Sosyal politikaların önemli uygulama alanlarından biri olan kadına yönelik politikalar ve kadının eğitimdeki yerine yönelik istatistikler alanyazın taraması yapılarak Türkiye boyutuyla analiz edilmiştir. Yapılan çıkarımlar sonucunda, kadına yönelik algı olumlu yönde gelişmeye başlamıştır. Kadın, aile kurumunun merkezinde yer almakla beraber eğitim ve istihdam gibi konularda eşit imkânlarla kavuşmaya başladığı söylenebilir.

Sonuç olarak kadının toplumsal anlamda rol ve statüsü olarak doğru yerde olmasının, ülkenin gelişimi açısından son derece önemli olduğu, bunun yolunun da bilinçli ve nitelikli bir eğitim süreciyle gerçekleşebileceği söylenebilir. Kadının eğitimi, tüm zamanlarda sürekli tartışma konusu oluşturmasına ve çeşitli girişimlerde bulunulmasına karşın, bir sorunlar yumağı olarak güncelliğini korumaktadır. Bunun temel nedenlerinden birinin, kadını bir birey olarak kabul etmek yerine, konuyu cinsiyetçi bakış açısı ile ele almanın ve bu yönde politikalar yürütmenin olduğu söylenebilir. Eğitim; üreten, toplumun gelişmesine katkıda bulunan nesiller yetiştirmek durumundadır. Eğitim bu görevini yerine getirirken cinsiyet ayrımına gitmemeli, kızları eğitim hakkından yoksun bırakmamalıdır. Gelecek nesillerin yetişmesinde kadınların rolü ortada iken uygarlık yolunda bu durum göz ardı edilemez. Atatürk, kadınların, ana olarak eğitici olmalarından dolayı toplumdaki yerinin önemi üzerinde durmaktadır. Çocuklarının ilk eğiticiyi olacak olan kızların eğitimleri ve öğretim görmeleri önemlidir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın Eğitimi.

Çakmak, B. (2011). Tanzimattan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu. Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi.

Dumon, W. (1991). "Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları", Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, W. Dumon (Der.). TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları No.69, Ankara

Güven, Z. Z. (2016). Eğitim ve Kadın İşgücü: Dünyada Kadın İşgücü Kadın İşgücü ve Disiplinlerarası Bir Bakış. B. Afşar ve B. Büyükdoğan (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2015). Türkiye'de Kadın.

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (2020). Türkiye'de Kadın. <http://kadininstatusu.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin> (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021).

Millî Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri 2019. <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021).

Millî Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri 2012. <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021).

Sargın, N. (2016). Eğitim ve Kadın İşgücü: Türkiye'de Kadın ve Eğitim. B. Afşar ve B. Büyükdoğan (Ed.), Kadın İşgücü ve Disiplinlerarası Bir Bakış. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim Sosyal Politika Çalışmaları dergisi, yıl: 14 sayı: 33, 93-112.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Tor, F. O. (2016). Söyleşi. Eğitim Sesi, 54. 38-43.

Tor, H. ve Ağlı, E. (2016). Kadın ve Eğitim, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Haziran 2016, Cilt:5, Özel Sayı.

Türkiye İstatistik Kurumu (2011). İstatistiklerle Kadın 2011. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=37221> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021).

Türkiye İstatistik Kurumu (2018). İstatistiklerle Kadın 2018. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=30707> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021).

Türkiye İstatistik Kurumu (2020). İstatistiklerle Kadın 2020. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=37221> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Kalkınma Planları. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021).

Topçuoğlu, R.A.(2020). Sosyal Hizmet Mevzuatı “Kadın Hakları ve Aile Mevzuatı”, Anadolu üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını.

Yaşar, O. (2007). Türkiye’de Kadın Eğitimi, Kadınlara Ait Diğer Göstergeler ve Çanakkale İli Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 4 (1).

**KÜRESEL SALGIN SÜRECİNDE KARANTİNA UYGULAMALARI VE AİLE İÇİ KADIN
ROLÜ ALGISINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER**

Beyza KARAKOÇ*

Duygu AKSU**

ÖZET

Covid-19 küresel salgını her alanda değişime sebep olarak yaşam şartlarını, eğitim uygulamalarını, çalışma yöntemlerini, aile içi rolleri, görevleri, sorumlulukları ve algıları büyük oranda değiştirmiştir. Bu çalışma küresel salgın sürecinde karantina uygulamaları ve aile içi kadın algısında yaşanan değişimleri konu edinmiştir. Çalışmanın amacı karantina uygulamasında kadına düşen rollerde değişim olup olmadığını araştırarak bu rollerde artış ya da azalışı saptayıp çıkarımda bulunmaktadır. Çalışmada aile içinde kadına düşen roller ve aile bireylerinin kadına yönelik olarak algısında yaşanan değişimlerin nedenleri analiz edilmiştir. Bu analizin yapılması için araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmenin genel akışı esnasında katılımcılara sondaj soruları, dolaylı sorular, yansıtma soruları ve doğrudan sorular yöneltilmiştir. Araştırma görüşmenin iletişim ve kayıt biçimi bakımından sözel ve yazılı görüşme olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma görüşmenin birey sayısı açısından bireysel görüşme olarak adlandırılıp katılımcılar ile bireysel olarak dijital görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın evrenini evli ve çocuklu kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 5 ev hanımı ve 5 çalışan kadın olmak üzere 10 kadın oluşturmaktadır. Çalışma, aile bireyleri içerisinde sadece kadınları kapsamaktadır ve eş ile çocuklar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme esnasında örneklem dahilinde araştırmaya katılan kadınlara küresel salgın sürecinde değişen rollerini tanımlamalarına, online eğitimde eşlerin çocukların eğitimine destek olmada tek olup olmadıklarına ve bu süreçte kendilerini yalnız hissedip hissetmediklerine yönelik sorular sorulmuştur. Araştırma sonunca elde edilen bulgular MAXQDA 2020 Analytics Pro programı ile nitel olarak analiz edilmiştir. Analiz sonrasında elde edilen bulguların özetlenerek sınıflandırılması, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisinin kurulması ile

* Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: beyzakarakoc.bk@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7746-2292.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. İletişim adresi: duygaksu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8603-9074.

tablo ve şekil yardımıyla verilerin sunulması bilimin sınıflandırma amacını taşıması bakımından çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Küresel Salgın, Karantina Uygulaması, Nitel Analiz, Kadın ve Algı.*

GİRİŞ

Dünya tarihine bakıldığında insanoğlunun yıllar içerisinde veba, kolera, zika virüsü, ebola virüsü gibi birçok büyük salgın süreçlerinden geçtiği görülmüştür. Koronavirüs (Covid-19) ilk kez Çin'in Wuhan kentinde 31 Aralık 2019 tarihinde görülmüş ve akut solunum sistemi hastalığı olarak tanımlanmıştır (Columbus vd., 2020: 2). Benzerleri gözlemlenmiş ancak tam tanımı olmayan bu hastalık hızla yayılım göstermiştir. Çin üzerinden hızla yayılmaya başlayan virüs kısa süre içerisinde Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarına da sıçramış ve Dünya'yı alarma geçiren bir salgın haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Covid-19 kaynaklı salgını 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan etmiştir (Ghebreyesus, 2020: 1546).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) Dünya genelinde pandemi olarak ilan ettiği tarihte Türkiye'de de ilk Covid-19 vakası görülmüştür. Türkiye'de salgın görülmeden önce bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden bazıları; Sağlık Bakanlığı koordineli Bilim Kurulu ve Operasyon merkezlerinin kurulması, bilgilendirme amaçlı Covid-19 rehberi hazırlanması, tıbbi malzeme temini, uluslararası seyahatlerde çeşitli önlemler alınmasıdır (Budak ve Korkmaz, 2020: 72). Ancak alınan önlemler Covid-19 virüsünün Türkiye'de görülmesini ve yayılmasını önleyememiştir. İlk vakanın görülmesi ile birlikte tedbirlerde genişletilmiştir.

Covid-19 virüsünün yayılım hızının azaltılması ve durdurulması için Dünya genelinde karantina uygulamaları başlatılmıştır. Türkiye'de genişletilen tedbirlerin başında sınır komşularında görülen yüksek vakalara karşı tedbirler almak, sınır kapılarına termal kameralar yerleştirerek hastalık belirtisi gösteren yolcuların ülkeye girişini engellemek gelmiştir (Erdem, 2020: 380). Kısıtlamalar sadece ülkeyi dış tehditlere karşı korumakla kalmamış ülke içerisinde de bireyleri korumaya yönelik çeşitli kısıtlamalar uygulanmıştır. Bu tedbirler kapsamında sokağa çıkma yasakları ve şehir içi seyahat kısıtlamaları da karantina uygulamasının bir parçası olmuştur (Aydın ve Doğan, 2020: 95). Bunun yanı sıra maske ve mesafe uygulamaları, spor merkezleri, kafe, lokanta, sinema gibi sosyal hayata dâhil kurum ve kuruluşların kapatılması veya saat olarak kısıtlanması gibi uygulamalara başvurulmuştur (Turan ve Çelikyay, 2020: 17-19). Ancak Türkiye'de aile yapısında etkiye sebep olan en büyük iki karantina uygulaması okulların uzaktan eğitim sürecine geçmiş olması ve esnek çalışma

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

saatlerine bağılı olarak aile bireylerinin evlerinde beraber geçirdikleri sürelerin uzamasıdır. Medyada yer alan haberlere göre karantina uygulamaları kadına şiddet vakalarında artış yaşanmış ve bazı ailelerde cinsiyet kavramı temelli görev dağılımında adaletsizlikler ve sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Cinsiyet kavramı ve geleneksel yaklaşımlara bakıldığı zaman toplumda cinsiyetlere tanımlanmış bazı özellikler, görevler, sorumluluklar ve davranışlar toplumsal cinsiyet rollerini etkilemektedir (Esen vd., 2017: 47). Toplumsal cinsiyet rolleri zamanla kalıplaşarak bireyler üzerinde yargılar ile baskı kurarak zamanla kuşaklar arası aktarıma uğrar. Toplumda kalıplaşmış cinsiyet rolleri bireylerin renk seçimleri, meslek seçimleri, toplum içinde nasıl davranacakları gibi birçok etken üzerinde belirleyicidir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bireylere attığı davranış biçiminde erkekler için cesaret, bağımsızlık, güçlü olmak, agresiflik gibi aktif rollerin biçildiği görülmektedir. Kadınlar için ise bakımlı olmak, güzel olmak, sevimli olmak üzerine tanımlanan toplumsal cinsiyet rolünde kadın erkeklere sevgi göstermek; erkek ise aile koruyup kollamak ve maddi geçimi sağlamak ile yükümlüdür (Elgün ve Alemdar, 2017: 1056). Toplumsal cinsiyet rolünün gölgesinde oluşan kadın algısı kadını güzellik ve hizmet etme kelimeleri ile bütünleştirirken erkeği ise maddi sorumluluklar ve duyguları gizlemek üzerine şekillendirmiştir. Kadın ve erkek için biçilmiş bu toplumsal rollerin arasındaki farklar zamanla kadınların ayrımcılığa uğramasına sebep olarak toplum içerisinde kadının erkek rolünün gerisinde kalmasına ve daha az değer görmesine sebep olmuştur (Gönenç vd., 2018: 24). Benimsenen algı toplumsal cinsiyet rolünün dayattıklarının dışına çıkılmaması için bireylerin birbirleri üzerinde baskı kurduğu, rol ve görevlerinin dışına çıkmaya çalışanların ise fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığı dinamikler üzerine kurulmuştur (Bilgin ve Tuncay, 2020: 45).

Bu çalışma kadınların maruz kaldığı dinamiklerden aile içi kadın rolü algısını konu edinmektedir. Küresel salgın sürecinde karantina uygulamaları ile kadın rolünde yaşanan değişimlerin neler olduğu sorusu üzerine şekillenen araştırmada kadınların aile içi konumları ve algılanan rolleri üzerine yoğunlaşmıştır. Karantina dönemi ile eğitim hayatına giren uzaktan/online eğitimin ve eve kapanma sürecinin kadının sorumlulukları üzerinde yaşanan değişimler araştırılmıştır. İlk olarak araştırmanın yöntem ve metodolojisine daha sonra ise araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

YÖNTEM

Küresel salgın sürecinde aile içi kadın rolü algısında yaşanan değişimleri konu alan çalışmanın bu başlığında araştırmanın yöntemine, amacına, evrenine, örnekleme, kapsamına, sınırlılıklarına ve araştırmanın sorularına yer verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Covid-19 küresel salgını her alana etki ederek çeşitli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Küresel salgında eve kapanma ve karantina uygulamaları ile aile bireylerinin birbiriyle geçirdiği zaman artmış ve aile ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Çalışmanın amacı küresel salgında karantina uygulamaları ile değişen aile ilişkilerini incelemek ve özellikle kadına düşen rollerde değişim olup olmadığını analiz etmektedir. Kadına düşen rollerin analiz edilmesi ve aile içinde kadın rolü algısında yaşanan değişimleri araştırmak için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi için MAXQDA 2020 Analytics Pro programı kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Küresel salgında aile içi kadın rolü algısında yaşanan değişimlerin analiz edilmesi için araştırmanın evreni kadınlar olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme ise evli ve küresel salgında uzaktan eğitimine devam eden çocuğu olan kadınlar olarak belirlenmiştir. Kadınlar iki gruba ayrılmıştır. 5 kadın evli ve çalışan olarak seçilmiş ve diğer 5 kadın evli ve ev hanımı olarak seçilmiştir. Kadınları iyi gruba ayrılmaktaki amaç ise karantina uygulamasında aile içi kadın rolü algısı ile çalışan kadınlara ev sorumluluklarında ekstra yük yüklenip yüklenmediğini araştırmaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını 10 evli kadın oluşturmaktadır. Aile bireyleri içerisinde eşler ve çocuklar çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Aile içi kadın rolü algısında yaşanan değişimlerin analiz edilmesi için çalışma 5 çalışan kadın ve 5 çalışmayan ev hanımı ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Soruları

Araştırmada küresel salgın sürecinde karantina uygulamalarında aile içi kadın rolü algısını analiz etmek için 7 demografik soruya ve 8 kodlu soruya yer verilmiştir. Kadınlar kişisel verilerin korunması esasına dayalı olarak K1-K10 arası kodlanarak isimlerine yer verilmeden sorulara ilişkin cevapları analiz edilmiştir. Demografik sorular yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, online eğitim alan çocuk sayısı, eğitim durumu, çalışma durumu ve mesleğe ilişkin sorulardır. Nitel analiz için 8 soruya anahtar kelimeler oluşturulmuş ve sorular aşağıdaki gibi kodlu olarak görüşme formuna eklenmiştir. Görüşme sorularında yer alan anahtar kelimeler ve soruların kodları şu şekildedir;

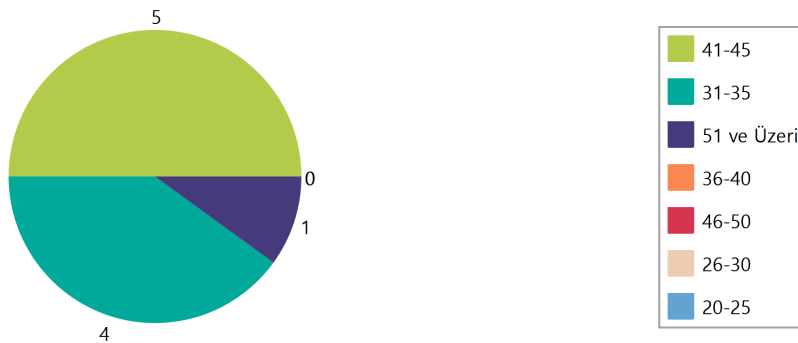
I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

1. *Tanıma Kodlu Soru:* Kendinizi biraz tanıtabilir misiniz? En sevdiğiniz üç özelliğiniz nedir?
2. *Eş Tanıma Kodlu Soru:* Eşinizden biraz bahsedebilir misiniz? Ağır basan üç özelliği nedir?
3. *Aile Algısı Kodlu Soru:* Sizce aile tek kelime ile nedir? Aileniz (eşiniz ve çocuğunuz) sizden ne bekliyor?
4. *Aile İçi Kadın Rolü Algısı Kodlu Soru:* Ailede kadının görevi sizce nedir? Ailede erkeğin görevi sizce nedir?
5. *Covid-19 ve Kadın Rolü Algısı Kodlu Soru:* Covid-19 ile karantina uygulamalarında size düşen sorumluluklar arttı mı? Tüm aile bireyleri evde iken ev işlerinde çocuklarınız ve eşiniz size yardımcı oldu mu?
6. *Karantina ve Çocuk Sorumluluğu Kodlu Soru:* Karantina uygulamalarında çocuklarınızın online eğitim süreci ile kim ilgilendi? Eşiniz bu süreçte size destek oldu mu?
7. *Karantina ve Aile İçi Şiddet Kodlu Soru:* Evlere kapanma süreci evliliğinizi sizce nasıl ve hangi yönde etkiledi? Daha fazla zaman geçirmek iletişiminizi mi yoksa tartışmalarınızı mı arttırdı?
8. *Ruh Hali Kodlu Soru:* Pandemi ve karantina dönemi boyunca ailenizi, eşinizi ve çocuklarınızı temel alarak ruh halinizi nasıl tanımlarsınız?

BULGULAR

Araştırmanın bu başlığı altında demografik bilgilerin yer aldığı sorulara ve diğer sorulara katılımcılar tarafından verilen cevapların analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulguların grafik, tablo ve şekil yardımı ile görsel olarak sunumuna yer verilmiştir. Araştırma sorularının analiz edilmesi için MAXQDA 2020 Analytics Pro programı kullanılmıştır. Programda bulguların sunulması için Kod-Teori Modeli, Tek-Vaka Modeli, Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli ve Kod-Alt Kod Bölümler Modeli kullanılmıştır.

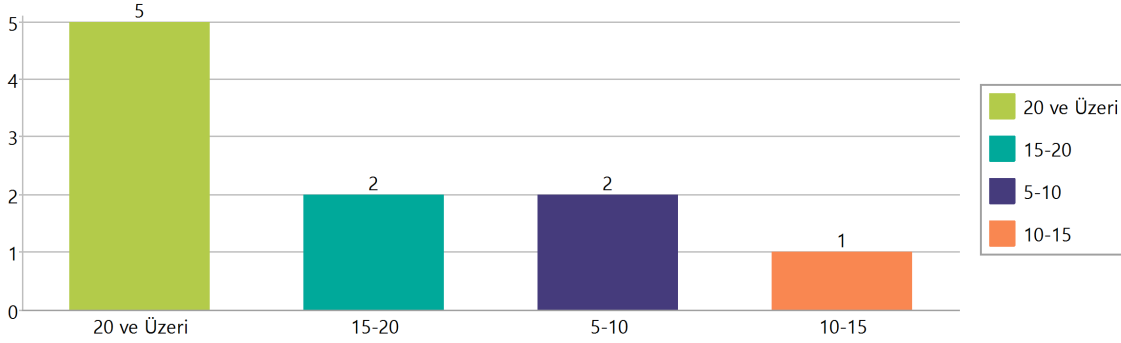
Grafik 1. Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Dağılımı

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Yukarıda yer alan grafikte katılımcıların yaşlarına ilişkin dağılıma yer verilmiştir. 41-45 yaş aralığında 5 katılımcı, 31-35 yaş aralığında 4 katılımcı ve 51 ve üzeri yaş aralığında ise 1 katılımcı yer almaktadır. Görüşmeye katılan katılımcıların çoğunun 41-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Katılımcıların Evlilik Sürelerine İlişkin Dağılımı

Grafik 2’de katılımcıların evlilik sürelerine ilişkin dağılıma yer verilmiştir. Katılımcıların yarısı 20 ve üzeri yıldır evli iken 15-20 ile 5-10 yıl arasında evli olan kadınların sayısı toplam 4’tür. Katılımcılar arasında 1 kişi ise 10-15 yıldır evlidir. Görüşmeye katılan kadınların yarısının 20 ve üzeri yıldır evli olması aile içi kadın rolü algısı için tecrübe aktarımı açısından araştırmaya değer katmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Çocuk Sayısına İlişkin Bilgileri

Çocuk Sayısı	Belgeler
2	7
3	3
Kodlanmış Belgeler	10
Kodlanmamış Belgeler	0
Analiz Edilen Belgeler	10

Tablo 1’de katılımcıların çocuk sayısına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. 7 kadının 2 çocuğu ve 3 kadının 3 çocuğu olduğu görülmektedir. Belgeler olarak adlandırılan kısım katılımcıların sayısını ifade etmektedir. Analizde kodlanmamış belge yoktur yani kayıp veri bulunmamaktadır. Tüm katılımcılar ile eksiksiz görüşülmüş ve her soruya cevap alınmıştır. Çocuk sayısı araştırma için önem taşımaktadır. Çocuk

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

sayısının artışının kadının aile içinde görev ve sorumluluklarının artıp artmadığını görmek adına çocuk sayısı verisi analizde kullanılmıştır.

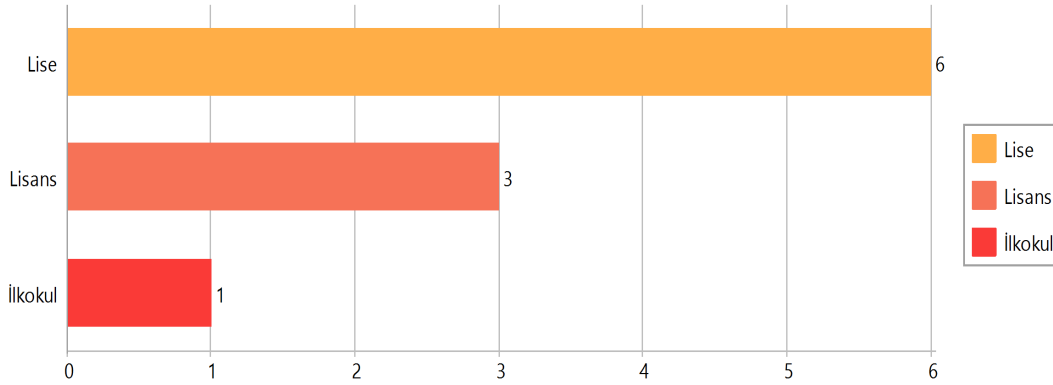
Tablo 2. Katılımcıların Online Eğitim Alan Çocuk Sayısına İlişkin Bilgileri

Online Eğitim Alan Çocuk Sayısı	Belgeler
2	5
1	4
3	1
Kodlanmış Belgeler	10
Kodlanmamış Belgeler	0
Analiz Edilen Belgeler	10

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

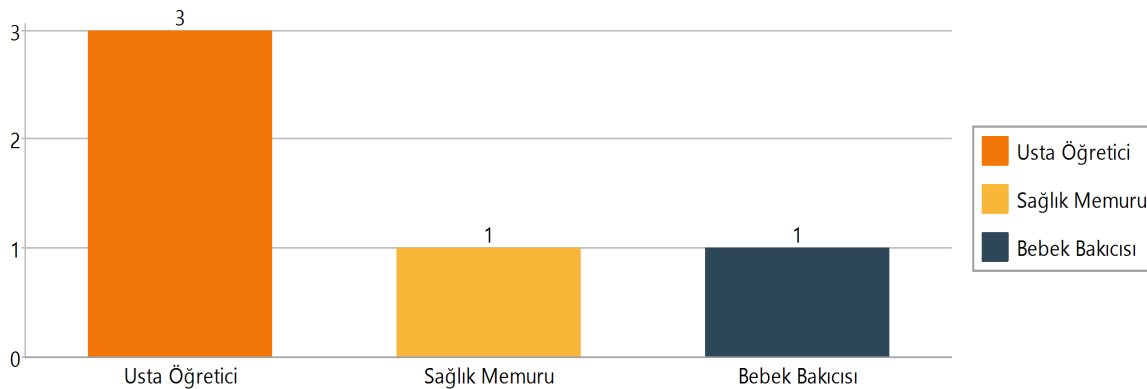
Tablo 2’de katılımcıların online eğitim alan çocuk sayısına ilişkin bilgilerine yer verilmiştir. 5 katılımcının yani görüşmeye katılan kadınların yarısının 2 çocuğu küresel salgın sürecinde online olarak eğitimlerine devam etmektedir. 4 kadının online eğitim alan 1 çocuğu bulunmaktadır. 1 kadının ise online eğitim alan 3 çocuğu bulunmaktadır. Küresel salgın aile hayatına etki ettiği gibi eğitimin her kademesine de etki ederek örgün eğitimden online eğitime geçiş sürecini başlatmıştır. Bu süreçte evler adeta okul olmuş ve ebeveynlere yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Çalışma için önemli olan nokta ise bu yeni sorumlulukların ebeveynler arasında paylaşımı ile ilgilidir. Araştırmanın çocuk sorumluluğu alt kodlu sorusunda bu veri kullanılmıştır.

Grafik 3. Katılımcıların Eğitim Durumuna İlişkin Dağılımı

Grafik 3’te katılımcıların eğitim durumuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Görüşmeye katılanların yarısından fazlasının eğitim durumunun lise olduğu görülmektedir. 3 kadının ise eğitim durumu lisans düzeyindedir.

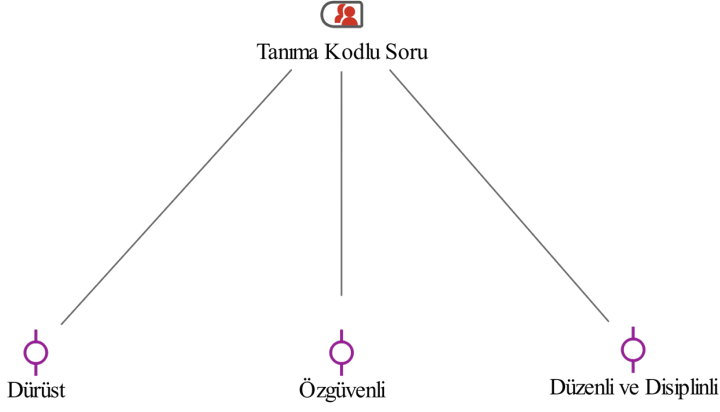
Grafik 4. Katılımcıların Meslek Bilgilerine İlişkin Dağılımı

Grafik 4’te katılımcıların meslek bilgilerine ilişkin dağılımına yer verilmiştir. Araştırmanın örnekleminde 5 çalışan kadın ve 5 ev hanımı ile görüşüldüğü için bu grafikte çalışan 5 kadının meslek dağılımı yer almaktadır. Kadınların 3’ü usta öğrenci, 1’i sağlık memuru ve 1’i ise bebek bakıcısıdır.

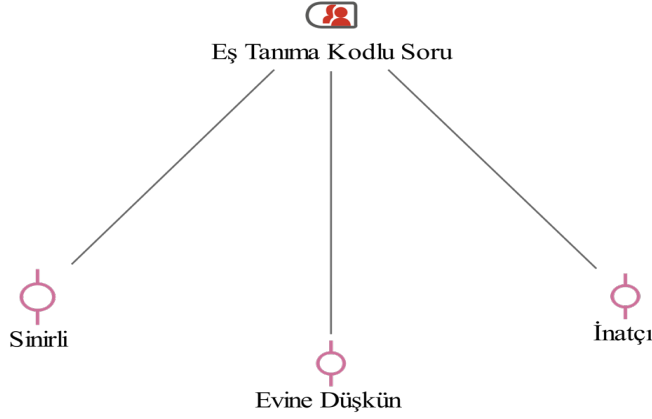

Şekil 1. Tanıma Kodlu Soruya İlişkin Kod-Teori Modeli

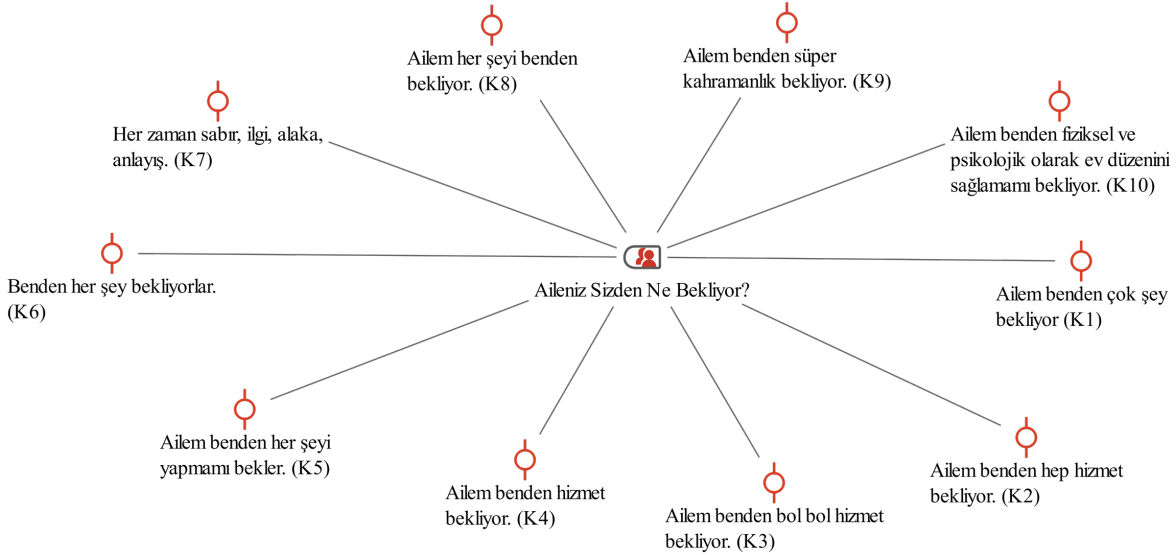
Şekil 1’de tanıma kodlu soruya verilen cevaplara yer verilmiştir. Katılımcı kadınlara Kendinizi biraz tanıtabilir misiniz? En sevdiğiniz üç özelliğiniz nedir? sorusu yöneltmiş ve en fazla alınan cevaplar Kod-Teori Modeli ile sunulmuştur. Şekle göre katılımcılar kendilerini dürüst, özgüvenli, düzenli ve disiplinli olarak tanıtmışlardır.

Şekil 2. Eş Tanıma Kodlu Soruya İlişkin Kod-Teori Modeli

Şekil 2’de eş tanıma kodlu soruya verilen cevaplara yer verilmiştir. Katılımcılara Eşinizden biraz bahseder misiniz? Ağır basan üç özelliği nedir? sorusu yöneltilmiştir. Görüşmeye katılan kadınlar eşlerinin özellikleri ile ilgili en sık tekrar ettikleri özellikler ise sinirli, eve düşkün ve inatçı olmuştur. Araştırma günlüğünde tutulan notlardan görüşme anında kadınların eşlerini tanıtmak için ilk iki özelliklerini hızlı bir şekilde saydıkları fakat üçüncü özellik konusunda uzun süre düşündükleri not edilmiştir.

Şekil 3. Aileniz Sizden Ne Bekliyor Alt Kodlu Soruya İlişkin Tek-Vaka Modeli

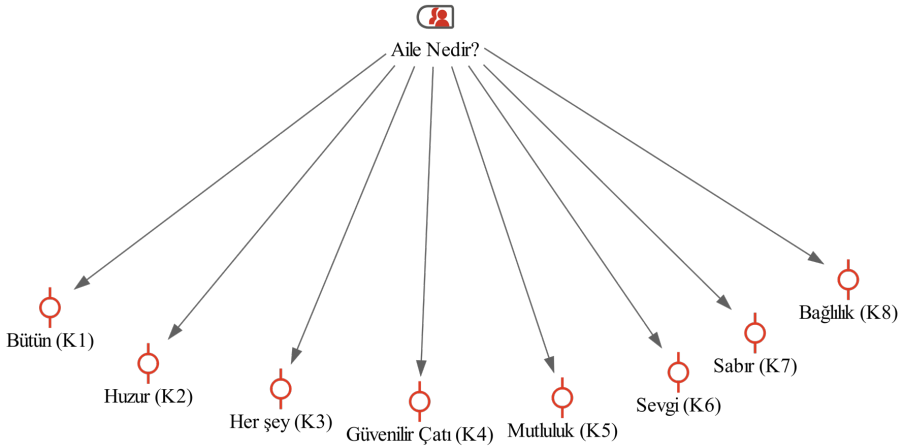

Şekil 3’te aile algısı kodlu sorunun alt kodu olan aileniz sizden ne bekliyor alt kodlu soruya ilişkin cevaplara yer verilmiştir. Kadınlar K1-K10 arası kodlanarak vermiş oldukları cevaplar Tek-Vaka Modelinde gösterilmiştir. Şekle göre kadınların vermiş oldukları cevaplardan bazıları şu şekildedir;

- K1 “Ailem benden çok şey bekliyor”,
- K2 “Ailem benden hep hizmet bekliyor”,
- K5 “Ailem benden her şeyi yapmamı bekler”,
- K7 “Her zaman sabır, ilgi alaka, anlayış”,
- K9 “Ailem benden süper kahramanlık bekliyor”.

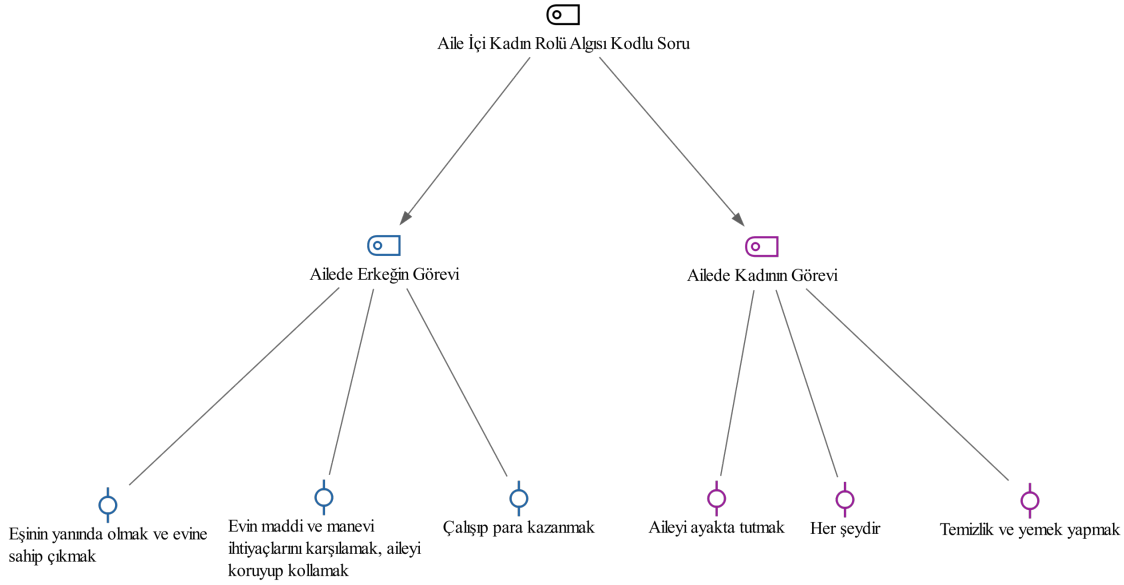
Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan eşlerin ve çocukların kadınlardan hizmet, ilgi, alaka ve anlayış bekledikleri görülmektedir. Görüşmeye katılan kadınlar ailelerinin onlardan beklediklerini kısaca her şey olarak özetlemişlerdir. Bu soruya verilen cevap aile içi kadın rolü algısı hakkında da bilgi vermektedir. Araştırmada elde edilen bulguya göre aile içinde kadın hizmet eden, ev işlerini yapan, eşine ve çocuklarına ilgi gösteren ve her şey olarak özetlenebilecek birçok şeyi yapması beklenen bir konumdadır. Kadının aile içindeki yerinin hizmet ile tanımlanması ise kadın rolü algısının ev işleri boyutuna indirgenmiş olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Aile Nedir Alt Kodlu Soruya İlişkin Kod-Teori Modeli

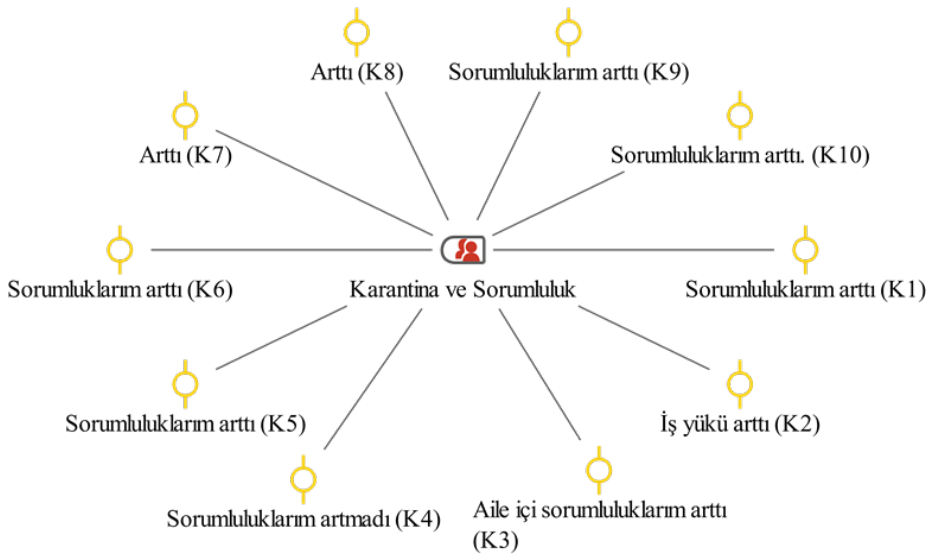
Şekil 4’te aile algısı kodlu sorunun alt kodu olan aile nedir alt koduna ilişkin cevaplara yer verilmiştir. Katılımcılara Sizce aile tek kelime ile nedir? sorusu yöneltilmiştir. Kadınlar aileyi tek kelime olarak bütün, huzur, her şey, güvenilir çatı, mutluluk, sevgi, sabır ve bağlılık olarak tanımlamıştır. Verilen cevaplardan katılımcıların aileyi mutluluk ve sevgi üzerine gördükleri anlaşılmaktadır. Bir önceki analizde aile içi kadın rolü algısının hizmet ve ev işlerine indirgenmiş olmasına rağmen kadınların hem ev hanımı iken hem de çalışan bir kadın iken evlerine, işlerine ve çocuklarına zaman ayırıp ilgi göstermesi kadının gücünü olarak yorumlanmaktadır.

Şekil 5. Aile İçi Kadın Rolü Algısı Kodlu Soruya İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Yukarıda yer alan şekilde aile içi kadın rolü algısı kodlu soruya ilişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeline yer verilmiştir. Katılımcılara Ailede kadının görevi sizce nedir? Ailede erkeğin görevi sizce nedir? soruları yöneltilmiştir. Verilen cevaplar ailede erkeğin görevi ve ailede kadının görevi alt kodları ile analiz edilmiştir. Görüşmeye katılan kadınlara göre ailede erkeğin görevleri arasında eşinin yanında olmak, evine sahip çıkmak, evin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, aileyi koruyup kollamak ve çalışıp para kazanmak yer almaktadır. Kadınlara göre ailede kadının görevleri arasında aileyi ayakta tutmak, temizlik ve yemek yapmak yer almaktadır. Kadınlar son olarak görevlerini yine ailede kadının görevi her şeydir şeklinde özetlemiştir.

Şekil 6. Karantina ve Sorumluluk Alt Kodluna İlişkin Tek-Vaka Modeli

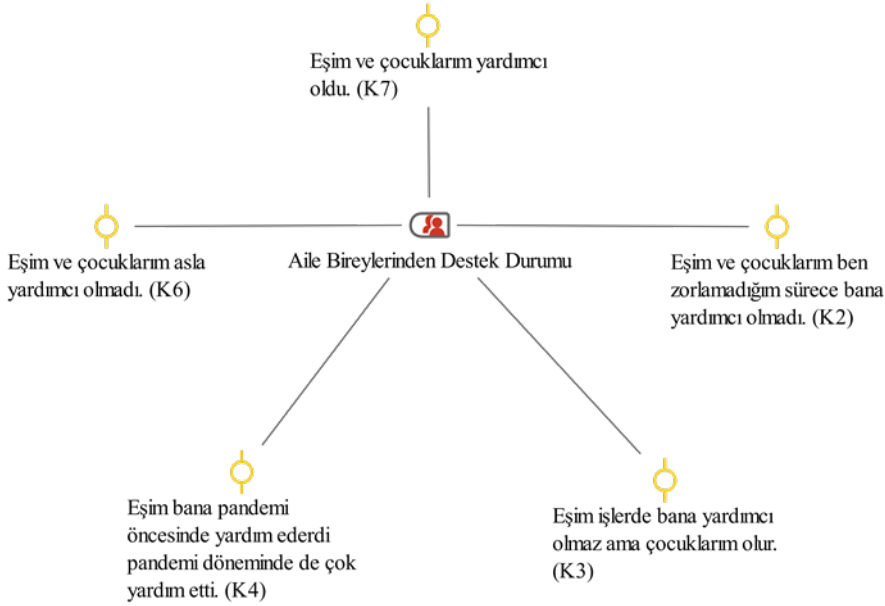

Şekil 6’da Covid-19 ve kadın rolü algısı kodlu sorunun karantina ve sorumluluk alt koduna ilişkin Tek-Vaka Modeline yer verilmiştir. Kadınlara Covid-19 ile karantina uygulamalarında size düşen sorumluluklar arttı mı? sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen tüm cevaplar K1-K10 kodları ile modelde gösterilmiştir. Karantina ve sorumluluk alt kodlu soruya kadınların vermiş oldukları cevaplardan bazıları şu şekildedir;

- K1 “Sorumluluklarım arttı”,
- K2 “İş yükü arttı”,
- K3 “Aile içi sorumluluklarım arttı”.

Küresel salgın ve karantina uygulamaları ile kadınların 9’u sorumluluklarının arttığını ifade etmiştir. Sadece K4 kodlu kadın sorumluluklarının artmadığını belirtmiştir. Katılımcıların geneline bakıldığı zaman evlere kapanma sürelerinin artmasından dolayı kadınlara ekstra sorumluluk yüklendiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki analizde artan sorumluluklara karşı aile bireylerin kadınlara destek olma durumlarına ilişkin modele yer verilmiştir.

Şekil 7. Aile Bireylerinde Destek Durumu Alt Koduna İlişkin Tek-Vaka Modeli

Şekil 7’de Covid-19 ve kadın rolü algısı kodlu sorunun aile bireylerinin destek durumu alt koduna ilişkin Tek-Vaka Modeline yer verilmiştir. Kadınlara Tüm aile bireyleri evde iken ev işlerinde çocuklarınız ve eşiniz size yardımcı oldu mu? sorusu yöneltilmiştir. Kadınların en sık tekrar ettiği cevaplar şu şekildedir;

- K2 “Eşim ve çocuklarım ben zorlamadığım sürece bana yardımcı olmadı”,
- K3 “Eşim işlerde bana yardımcı olmaz ama çocuklarım olur”,

- K6 “Eşim ve çocuklarım asla yardımcı olmadı”.

Kadınların vermiş oldukları cevaplardan küresel salgın sürecinde eşlerin ve çocukların ev işlerine yardım etmedikleri ve artan sorumlulukları paylaşmadıkları anlaşılmaktadır. Görüşmeye katılan kadınlardan sadece iki tanesi (K4 ve K7) eşlerinin artan sorumlulukları paylaştıklarını ifade etmiştir. Geriye kalan 8 katılımcının sorumluluklar karşısında eşleri tarafından yalnız bırakıldığı görülmektedir. Bu yalnız bırakılma, destek olmama ve sorumluluk paylaşmamanın sebebinin aile içinde kadın rolü algısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

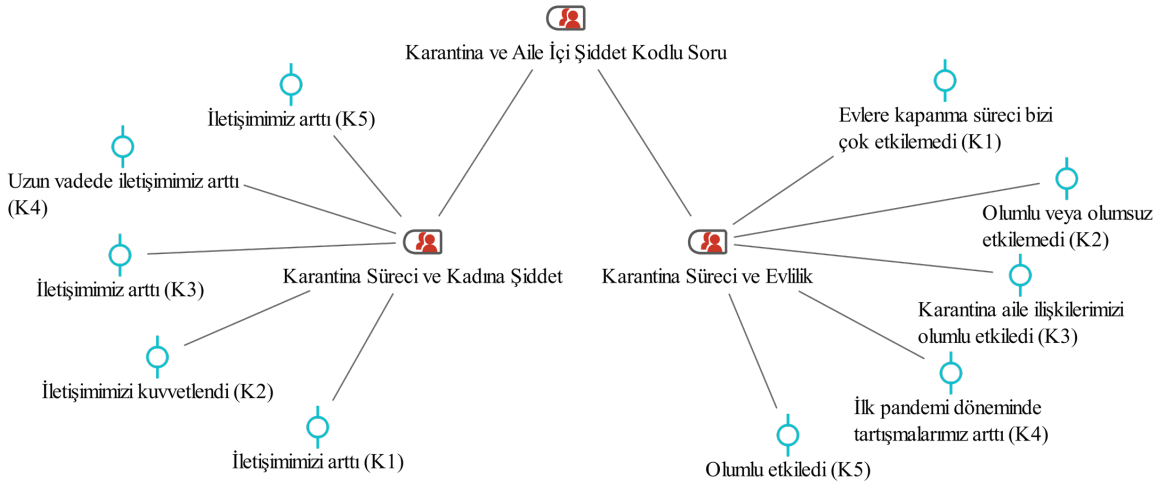
Tablo 3. Karantina ve Çocuk Sorumluluğu Kodlu Soruya İlişkin Yanıtlar

Belge adı	Bölüm
K1	Çocuğumun online eğitim ile kendisi ilgilendi.
K2	Çocuğumun biri büyük kendisi ilgileniyor eğitim ile diğer çocuğumu aşırı olmamak kaydıyla ben takip ettim.
K3	Çocukların online eğitimi ile eşim ilgilenir.
K4	Çocukların online eğitimi ile ben ve eşim hiç ilgilenmedik. Çocuklar kendileri ilgilendiler.
K5	Çocukların online eğitimi ile eşimle birlikte ilgilendik.
K6	Çocuklarımın online eğitimi ile abla ve anne destek oldu eşim destek olmadı.
K7	Ben ilgilendim.
K8	Online eğitim ile eşim ve ben ilgilendim
K9	Çocukların online eğitimi ile ben ilgilendim
K10	Çocukların online eğitimi ile en çok ben ilgilendim

Tablo 3’te karantina ve çocuk sorumluluğu kodlu soruya ilişkin yanıtlara yer verilmiştir. Karantina uygulamalarında çocuklarınızın online eğitim süreci ile kim ilgilendi? Eşiniz bu süreçte size destek oldu mu? sorusu yöneltilmiştir. Verilen tüm cevaplar yukarıda yer alan tabloda gösterilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları cevapları üç gruba ayırmak mümkündür. İlk grup cevaplar çocukların online eğitimi ile ilgilenmeyen ebeveynler (K1, K2 K4), ikinci grup çocukların online eğitimi ile sadece kadınların ilgilendiği (K6, K7, K9, K10) ve üçüncü grup ise çocukların online eğitimi ile eşlerin ilgilendiği (K3, K5, K8) cevaplardır. Karantina uygulamasına geçilmesi eğitimi de etkilediği için çocuklar bu süreçte online eğitim ile evden okula gitmeden derslerine devam etmiştir. Bu sürece yönelik sorulan sorunun yanıtlara bakıldığında sadece K5 ve K8 kodlu katılımcıların karantina

döneminde çocuk sorumluluğunu paylaştıkları görülmektedir. K6, K7 ve K9 kodlu katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan küresel salgın sürecinde online eğitim sebebi ile çocuk sorumluluğuna yenisi eklenen bir sorumlulukta eşleri tarafından yalnız bırakıldığı anlaşılmaktadır. Yeni bir sürece geçilmesi ve karantina döneminde eğitimlerine online devam eden çocukların ebeveynleri tarafından yalnız bırakılması ise bir sonraki çalışmalarda araştırılması ve etkilerinin analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

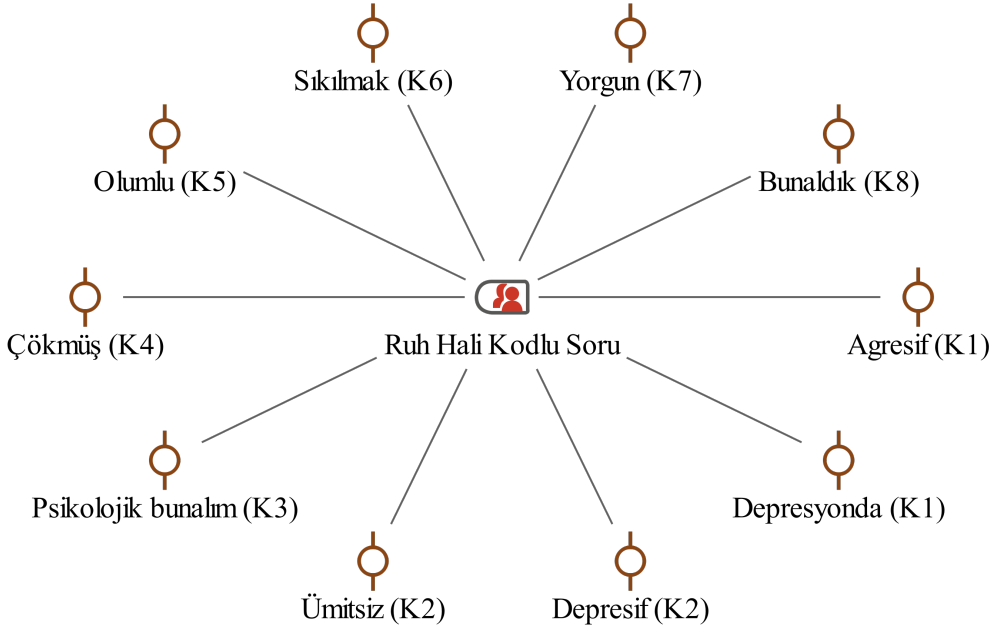
Şekil 8. Karantina ve Aile İçi Şiddet Kodlu Soruya İlişkin Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Şekil 8’de karantina ve aile içi şiddet kodlu soruya ilişkin Kod-Alt Kod Bölümler Modeline yer verilmiştir. Katılımcılara Evlere kapanma süreci evliliğinizi sizce nasıl ve hangi yönde etkiledi? Daha fazla zaman geçirmek iletişimimizi mi yoksa tartışmalarımızı mı arttırdı? sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar karantina süreci ve kadına şiddet ile karantina süreci ve evlilik alt kodları oluşturularak kodlanmıştır. Karantina sürecinde evlerde geçirilen sürenin artmasıyla birlikte eşler arasında iletişimin arttığı görülmüştür. Görüşme sonrasında tutulan araştırma günlüğüne göre kadına şiddet vakasının azaldığı, iletişimin arttığı ve eşler arasında iletişimin kuvvetlendiği sonucuna varılmıştır. Karantina süreci ve kadına şiddet alt koduna ilişkin kadınların vermiş olduğu cevaplar genel olarak tartışmalarımız değil iletişimimiz arttı yönünde olmuştur.

Şekil 9. Ruh Hali Kodlu Soruya İlişkin Tek-Vaka Modeli

Şekil 9’da ruh hali kodlu soruya ilişkin Tek-Vaka Modeline yer verilmiştir. Görüşmeye katılan kadınlara Pandemi ve karantina dönemi boyunca ailenizi, eşinizi ve çocuklarınızı temel alarak ruh halinizi nasıl tanımlarsınız? sorusu yöneltilmiştir. Kadınlardan alınan cevaplar Tek-Vaka Modeli üzerinde isimleri yer almaksızın K1-K10 kodları arasında gösterilmiştir. Ruh hali kodlu soruya ilişkin katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan bazıları;

- K1 “Agresif”,
- K2 “Depresif”,
- K3 “Psikolojik bunalım”,
- K4 “Çökmüş”,
- K7 “Yorgun”,
- K8 “Bunaldık”.

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan küresel salgınının her alanı etkilediği gibi ruh halini de etkilediği görülmektedir. Eve kapanma sürelerinin artması, alışkanlıkların değişmesi, günlük rutinlerin bozulması ve salgına bağlı olarak ölümlerin yaşanması bireylerin ruh halinde olumsuz değişimlere sebep olmuştur. Katılımcılardan K5 kodlu kadın hariç diğer kadınlar ruh hallerini tanımlarken olumsuz sıfatlar kullanmıştır. Özellikle soruda yer alan ailenizi, eşinizi ve çocuklarınızı temel alarak ruh halinizi tanımlayın ifadesi ile kadınların kendilerini agresif, depresif ve çökmüş olarak tanımlamaları sorumluluk ve iş yükleri ile alakalı olduğu düşünüldüğünden aile içi kadın rolü algısı bu çalışmanın bir sonraki çalışmalara ışık olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Ülkelerin hazırlıksız yakalanmış olduğu Covid-19 küresel salgını hiç kuşkusuz Dünyada ve ülkelerin iç düzenlerinde çok büyük değişimlere sebep olmuştur. Gerek alınan tedbirler gerekse karantina uygulamaları ülkelerde yeni Dünya düzeni kavramını meydana getirmiştir. Sağlık alanında başlayan bu salgının büyük etkileri kısa zamanda bireylerin eğitim, çalışma ve sosyal hayatlarına da girmiştir. Bu değişimin etkileri en çok aile hayatını, çalışma hayatını ve eğitim hayatını etkilemiştir.

Daha önce ülkeler tarafından pek fazla tercih edilmeyen online eğitim sistemi birçok ülke tarafından hızla uygulanmış ve alınan ilk tedbirlerin başında yüksek hareketlilik içeren okulların kapatılarak evlerde eğitim sürecine geçilmesi yer almıştır. Bu durum hem okulların online eğitim verebilmesi için gereken alt yapıyı oluşturmasına hem de çocukları evden eğitime devam edecek ailelerin sorumluluklarının artmasına yol açmıştır. Eğitimde yaşanan bu gelişmeyi çalışma hayatındaki esnek çalışma uygulamaları takip etmiştir. Gerek kamu gerek özel sektörde alınan bu karar ile evlere kapanma süreci neredeyse tüm aile bireylerini kapsar hale gelmiştir. Bu durum ile evlerde ailelerin geçirdiği süreler artmaya başlamıştır. Daha öncesinde de var olan ev sorumlulukları sokağa çıkma yasaklarının da uygulanması ile daha yoğun bir hale gelmiştir. Ev sorumluluklarının ve birlikte geçirilen zamanın artması ile kimi ailelerde iletişim ve aile içi sorumluluk bilinci gelişirken kimi ailelerde ise bu durum şiddeti ve kadına yüklenen sorumlulukları artırmıştır.

Bu çalışmada kadının aile içindeki rolü ve kadın algısını analiz etmek ve araştırmak için nitel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın asıl amacı kadınların toplumsal cinsiyet baskısına bağlı olarak şekillenen aile içi kadın algısını analiz etmek ve buna bağlı olarak karantina uygulamaları sonrasında yaşanan değişimleri gözlemlemektir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan bu çalışmada on kadın ile görüşülmüştür. Kadınlar iki gruba ayrılmış ve yarısı çalışan kadınlardan yarısı ise ev hanımlarından tercih edilmiştir. Görüşme soruları sonucunda elde edilen cevaplar MAXQDA 2020 Analytics Pro programı ile nitel olarak analiz edilmiştir.

Çalışmada katılımcılara toplam sekiz soru yöneltilmiştir. Yöneltilen ilk soru da kendilerini tanıtmaya ve tanımlama derecelerine analiz etmek adına üç özelliklerinden bahsetmeleri istenmiştir. Katılımcıların kendilerini tanımlama özellikleri genellikle dürüst, özgüvenli, düzenli ve disiplinli kelimeleri ile olmuştur. Yöneltilen bir diğer soruda ise katılımcıların eşlerini tanıtmaya ve tanımlamak için kullandıkları üç özellikleri sorulmuştur. Katılımcılar eşlerini tanımlamak için genel olarak sinirli, inatçı ve evine düşkün özelliklerini kullanmıştır. Araştırma kapsamında kadının aile içerisindeki görev ve sorumluluklarda kendini ve eşini görme algısını analiz etmek adına kadının ve erkeğin aile

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

içinde görevini tanımlaması istenilen bir soru yöneltmiştir. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu ailede kadının görevini her şeyi halletmek, aileyi ayakta tutmak ve ev işlerini halletmek gibi manevi kavramları karşılamak olarak görmektedir. Katılımcılar aile içinde erkeğin görevini ise maddi ihtiyaçları karşılamak, evi ve aileyi koruyup kollamak gibi maddi kavramlar üzerinde şekillendirmiştir.

Karantina döneminde aile içi şiddet vakalarının değişimi analiz etmek üzere sorulan soruya karşılık katılımcıların neredeyse hepsi ailenin bir arada daha fazla zaman geçirmesinin iletişimlerini arttırdığını ve kuvvetlendirdiğini söylemiştir. Son soru olarak karantina uygulamalarının ruh halleri üzerinde etkisini tanımlamaları istenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu ruhsal halini depresif ve negatif kelimelerle tanımlamıştır. Katılımcıların ruh hallerini olumsuz kelimeler ile ifade etmesi küresel salgının eğitim, sağlık, kültür, sosyal hayat ve çalışma hayatına etki ettiği kadar bireylerin ruh haline de olumsuz yönde etki ettiğini göstermiştir.

Bu çalışma Covid-19 küresel salgını dahilinde karantina uygulamaları döneminde yapıldığı için görüşmeler yüz yüze değil dijital iletişim araçları kullanılarak online olarak yapılmıştır. Bu durum çalışmanın aynı zamanda kısıntısını da oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada katılımcılar aile bireyleri içinden sadece kadınlar olarak ele alınarak yapılmıştır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalara analizin daha geniş çaplı sonuçlar elde edilmesi adına görüşmelerin hem yüz yüze hem de diğer aile bireylerinden eşler ve çocuklarında dâhil edilerek yapılması önerilmektedir. Aile içi kadın rolü algısının çocukların ve eşlerin gözünden analiz edilmesinin diğer çalışmalar için de örnek olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, B. ve Doğan, M. (2020), “Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin turistik tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi”, *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 93-115.

Bilgin, E. ve Tuncay, T. (2020), “Sığınma evinde kalan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve yardım arama davranışlarının incelenmesi”, *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 43-61.

Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). “COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği”, *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 62-79.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Columbus, C., Brust, K.B. ve Arroliga, A.C. (2020), “2019 Novel coronavirus: an emerging global threat” *Baylor University Medical Center Proceedings*, 1-4.

Elgün, A. ve Yeniçeri Alemdar M. (2017), “A study oriented on the communication faculty students’ attitudes towards gender roles: Ege University sample”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(3), 1054-1067.

Erdem, İ. (2020), “Koronavirüse (Covid-19) karşı Türkiye’nin karantina ve tedbir politikaları”, *Turkish Studies*, 15 (4), 377-388.

Esen, E., Soylu, Y., Siyez, D., ve Demirgürz, G. (2017), “Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi”, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 46-63.

Ghebreyesus, T.A. (2020), WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, (Erişim Tarihi: 09.03.2021).

Gönenç, İ., Topuz, Ş., Yılmaz Sezer, N., Yılmaz, S. ve Büyükkayacı Duman, N. (2018), “Toplumsal cinsiyet dersinin toplumsal cinsiyet algısına etkisi”, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 22-29.

Turan, A. ve Çelikyay, H.H. (2020), “Türkiye’de KOVID-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3 (1), 1-25.

**ALEKSANDR BLOK’UN ŞİİRLERİNDE VLADİMİR SOLOVYOY’UN “SONSUZ
DİŞİLİK” FELSEFESİNİN YANSIMALARI**

Emircan HURMA*

ÖZET

Rus edebiyatında Gümüş Çağ, düzyazının güçlü olduğu Altın Çağ’dan sonra gelen, 1890-1930 yıllarını kapsayan ve adını şiirin gücünden alan dönemdir. Gümüş Çağ şiirlerinde en çok başvurulan konularından biri kadın imgesidir. Bu dönem edebiyatında kadın sadece bir imge, bir tema değil, felsefi temelleri olan bir kavramdır. 19. yüzyılda Vasiliy Jukovskiy’nin Rus dilinde henüz ‘kadınlık’ sözcüğü bulunmadığında Almandan “Weiblichkeit” sözcüğünü kullanması ve Boris Pasternak’ın, *Faust* çevirisinden Rusçaya kazandırdığı “sonsuz dişilik” anlamına gelen “veçnaya jenstvennost” kavramı ile birlikte birçok Rus yazar ve şair bu felsefi çizgide ilerlemiştir. Rus din felsefecileri olarak başta Vladimir Solovyov, Pavel Florenski ve Sergey Bulgakov gelmektedir. Gümüş Çağ döneminde genç kuşak Rus sembolist şairlerinden Aleksandr Blok, Andrey Bely ve Vyaçeslav İvanov, Vladimir Solovyov’un “sonsuz dişilik” felsefesinden etkilenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; Aleksandr Blok’un Rus felsefesinin yansıma bulduğu şiirlerindeki kadın imgesinin incelenmesidir.

Aleksandr Blok, söz konusu dönemde bu felsefeden en çok etkilenen sembolist şairdir. Blok’un 1904 yılında kaleme aldığı *Hoş Hanıma Şiirler (Стухи о прекрасной даме)* adındaki ilk şiir kitabı, Vladimir Solovyov’un muazzam dişilik ilkesi Sofya’yı ve kadın felsefesini içerir. Birçok kaynağa göre Blok’un hayatında aralarında ünlü kimyager Dimitri Mendeleev’in kızı Lyubov Mendeleeva ve opera sanatçısı L. A. Andevaeva-Delmas olmak üzere üç yüzü aşkın kadın yer almıştır. Bu kadınların birçoğu Blok’un aşk şiirlerine ilham kaynağı olmuştur.

Söz konusu çalışmada, sosyolojik ve hermeneutik inceleme yöntemlerinden faydalanılarak, Aleksandr Blok’un *Meçhul Kadın (Незнакомка, 1906)*, *Mavi Yağmurluk (Синий плащ, 1908)*, *Karanlık Tapınaklara Giriyorum (Вхожу я в темные храмы, 1902)*, *Sisler Seni Sakladı (Тебя скрывали туманы. 1902)* gibi şiirlerindeki kadın imgesi irdelenmiştir. Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular sonucunda Blok’un birçok kadın üzerine üretilen eserleri olduğu ve şiirlerinde kadını yücelttiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aleksandr Blok, Rus Felsefesi, Kadın.*

* Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: emircanhurma@gmail.com

GİRİŞ

“*Sonsuz Dişilik*” terimi ilk kez Rus edebiyat eserlerinde 19. Yüzyıl’da Boris Pasternak’ın, Wolfgang von Goethe’nin *Faust* adlı eserini Rusçaya çevirmesi ile kullanılmıştır. 20. Yüzyılın başlarında ‘Sonsuz Dişilik’ kavramı uzun felsefi ve Tanrı bilimsel bir geçmişe sahip Tanrının Hikmeti Sofya hakkındaki öğretisiyle birleşir (Uluoğlu, 2012:192). Ünlü Rus din filozoflarından biri olan Vladimir Solovyov tarafından söz konusu kavram geliştirilir ve yeni bir boyut kazanır.

Solovyov’un, “Sonsuz Dişilik” (“Sofya”) ilkesinde kadın, yaratılan olmaktan uzak bir konumdadır. Bu bağlamda “kadın”, Hristiyanlık dinindeki tanrı ve yaratılan arasında bir konumda ve mutlak süreçte yer almaktadır. Bu kavrama “Sonsuz Dişilik” adı verilmektedir.

Tanrının bilgeliği anlamına da gelen Sofya felsefesi, Solovyov’dan sonra Sergey Bulgakov, Pavel Florenski, Lev Şestov, Nikolay Berdyayev gibi birçok düşünür tarafından devam ettirilmiştir. Birçok din felsefecisi tarafından Tanrı ile eşdeğer tutulup tutulmadığı konusunda tartışma konusu hâline gelen Sofya sorusu, bu konuda bir çözüme ulaştırılamamıştır (Kuznetsova, 2013:39). Solovyov’a göre ise “Sonsuz Dişilik” uzayda ve insanlıkta ilahi bilgeliğin başlangıcını onaylar, yaratıcı ve yaratılan arasındaki mutlaklığı destekler (Kuznetsova, 2013: 41). Solovyov, kadınının değerini bilir ve kadına, Tanrının mükemmelleştirilmiş bir hediyesi gözüyle bakar. Estetik ve sanatsal anlayışın, onların yaratıcı bir algı oluşturması sayesinde felsefi bir konu hâline geldiğini düşünür (Dzutseva, 2011: 94).

Sonsuz Dişilik ilkesi sadece din felsefecileri tarafından değil, Aleksandr Blok, Fyodor Dostoyevski, Mihail Bulgakov ve Andrey Bely gibi bazı şairler, yazarlar ve hatta Mihail Vrubel, Viktor Borisov-Musatov, Kuzma Petrov-Vodkin gibi ressamlar tarafından da benimsenmiştir. Söz konusu felsefenin şiirlere yansması, kadının önemi, kadına duyulan saygı, Tanrı ve insanoğlu arasındaki mutlak bağlılık biçimlerinde yansımaktadır. Bu felsefeyi eserlerine en çok yansıtanlardan biri ise Aleksandr Aleksandroviç Blok olmuştur.

1880-1921 yılları arasında hayatını sürdürmüş olan ikinci kuşak sembolistlerden Aleksandr Blok, Gümüş Çağ Rus edebiyatının en ünlü şairlerinden biridir. Gümüş Çağ şiirlerinde en çok değinilen konulardan biri olan kadın imgesi, sembolist şair Aleksandr Blok’un yazın sanatında büyük rol oynamıştır. Hayatında üç yüzü aşkın kadının bulunduğu bilinen Blok, şiirlerine de kadınlara olan hassasiyetini ve ilgisini yansıtmıştır.

Vladimir Solovyov’un “Sonsuz Dişilik” ilkesinden etkilenen şair Blok, 1904 yılında kaleme aldığı *Hoş Hanıma Şiirler* (*Стухи о прекрасной даме*, 1904) adlı eserinde, bu ilkeden etkilenerek kendisine yol çizmiştir. Solovyov’un sonsuz dişilik (Sofya) ilkesinin temelinde, kusursuz Tanrı’dan

gelen ve kusurlu olan dünyanın ve insanın yaratılması yatmaktadır (Uluoğlu, 2012: 193). Aleksandr Blok sembolist bir şair olarak, eserlerinde kadın imgesini hem soyut hem de somut sembol ve imgelerle sonsuz dişilik felsefesi bağlamında işlemiştir.

Aleksandr Blok'un Şiirlerinde “Sonsuz Dişilik” Felsefesinin Yansımaları

Aleksandr Blok'un Periyodik Cetvel'i bulan ünlü kimyager Dmitriy Mendelejev'in kızı Lyubov Mendelejeva'ya olan aşkı dünyaca bilinmektedir. Mendelejeva'nın sesini duyduğunda bile diyardan diyara uçmuş gibi olan Blok, ayrıldıktan sonra uzun yıllar geçse bile, kalabalıklar arasında tanıdık bir yüz olan Mendelejeva'yı arar. *Karanlık Tapınaklara Giriyorum (Вхожу я в темные храмы, 1902)* şiiri, Mendelejeva'ya ithaf edildiği bilinen ve *Hoş Hanıma Şiirler (Стихи о прекрасной даме)* eserinin ana şiirlerinden biridir:

Karanlık Tapınaklara Giriyorum,
Gelişigüzel bir ayin yapıyorum.
Orada, *Güzel Hanımı* bekliyorum
Kırmızı mumların titreyişinde.

Uzun bir sütunun gölgesinde
Kapıların gıcirtısından titriyorum.
Ve yüzüme bakıyor, aydınlatılmış hâlde,
Sadece bir siluet, sadece *Onun* hakkında bir rüya.

Ah, bu ayin kaftanlarına alışkınım
Yüce Ebedi Kadının!
Saçaklarda yüksekte koşacaklar
Gülümsemeler, peri masalları ve rüyalar.

Ah, Azize, mumlar ne kadar da şefkatli
Yüz hatların gibi *Sen'in* haz verici!
Ne soluk alışları ne de konuşmaları duyuyorum,
Ama inanıyorum: *Tatlım, o Sensin.*¹

¹ Söz konusu şiir, Rusçadan Türkçeye bu çalışmanın yazarı tarafından çevrilmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Söz konusu şiirde Blok, sonsuz dişilik bağlamındaki imgelerini, Hristiyanlığın kült sembollerinden biri olan mum ışığında aramaktadır. Büyük harflerle belirttiği “*Güzel Hanım, Tatlım, Onun, Yüce Ebedi Kadın, Senin, Sensin*” gibi kelimelerle Blok, kadına duyduğu saygıyı vurgulamıştır. Kırmızı renk ise tutku, zulüm ve öfkeyi sembolize etmektedir. Lirik kahramanın sevdiği kadının Mendeleyeva olduğu düşünülmektedir. Blok şiirde tasvir ettiği kadını artık sadece düşlerinde görebiliyor olsa da bu bile kendisine haz vermeye yetmiştir. Sevdiği kadına olan inancı ve bağlılığını bir tapınağa girerek hissettirmesi, din felsefesi ile bağlantılı olan Sofya (sonsuz dişilik) imgesi ile desteklenmektedir. Sonsuz dişilik kavramındaki, Tanrı’nın mükemmelleştirdiği kadını, yine Tanrı’nın evinde araması ise, söz konusu imgeden etkilendiğinin bir göstergesidir.

Blok’un şiirlerinde aşk sözlerini kullanmasının yanı sıra, bazı betimlemeler ile yaşadığı aşkı, duyduğu olumlu ya da olumsuz hisleri şiirlerine yansıttığı bilinmektedir. *Sisler Seni Sakladı (Тебя скрывали туманы, 1902)* ise kadını eski hâlinde bulamadığından, kendisinden gittiğinden ve hatırladığı kadını özlediğinden bahsetmektedir:

Sisler seni sakladı

Ve sesin kendisi zayıftı.

Bu aldatmacaları hatırlıyorum

İtaatkâr köleyi hatırlıyorum.

Örnek olarak sunulan dördlükte Blok, “*sisler*” kelimesi ile sevdiği kadınla arasına giren engelleri betimlemektedir. “*Ve sesin kendisi zayıftı.*” cümlesinde ise âşık olduğu kadınla aralarındaki mesafenin çokluğundan bahsetmektedir. Engellere ve mesafelere rağmen şair, sevdiği kadına taparcasına bağlandığından bunların birer “*aldatmaca*” olduğunu düşünmüştür. Şair son mısradan, kendisinin aşkı ve kadını için bir köle olduğundan bahsetmektedir: aşkına, sevgisine sadık ve hiçbir şekilde bunlardan vazgeçmeyen “*itaatkâr köle*” tasviri ile bir zamanlar sevmekten asla usanmadığını vurgulamaktadır.

Nerede olduğunu kim bilebilir?

Nereye düştü *Yıldız*?

O (yıldız) hangi sözleri söyledi

O zaman konuştun mu ki?

Söz konusu dizelerde şair yıldızın, yani kadınının artık yanında olmadığını bir kez daha altını çizmektedir. Âşık olduğu insanı “yıldız” kelimesi ile betimlemesindeki asıl amaç ise ona en gerektiği anlarda, en karanlık zamanlarda yol gösteren bir simge olmasıdır. Bu kelime şairin sevgilisine ne kadar muhtaç olduğunu da gözler önüne sermektedir. “Yıldız nereye düştü?” dizesinde ise sevdiği kadının kimlerle, hangi kalplerde yaşadığını, sorunun yanıtını alamayacağını bilerek kâğıda dökmüştür. Son iki mısradaki aşkına sorular yöneltmeye devam etmiş ve kıskanç bir hava ile şikâyet edercesine içini dökmüştür. Dörtlüğün tümünden sonuç olarak sevgilisine duyduğu özlemin asla bitmediğini ve aşkını hâlâ kalbinde taşıdığını çıkartmak mümkündür. Şiirde yıldız kelimesinin özellikle karşımıza çıkması ise şairin bu dörtlüğü gece vakti yazmasıyla, etrafında sadece karanlığın olması ve bu karamsarlıktan, alacakaranlıktan kurtulmanın yolunu bir yıldız (aşk) olarak görmesi ile bağdaştırılabilir.

Ama ben tanıyamaz mıydım acaba

Beyaz nehir çiçeğini

Ve bu soluk elbiseleri

Ve tuhaf, bu ufak işareti? ¹

Son dörtlükte ise şair, soluk elbiselerden bahsetmektedir. Beyaz rengin Rus edebiyatında sembolize ettiği *ilahi ışığı, masumiyeti ve berraklığı* vurgulayan şair, kadınına olan saf ve sonsuz sevgisini, söz konusu felsefe olan *Sonsuz Dişilik* ile güçlendirmek istemiştir. Anlamakta geç kaldığını belirttiği ilk mısradan ise buradaki beyazın ölüm olarak tasvir edildiğini söylemek mümkündür. Bu, kendisi için ölmüş, ama hâlâ içinde barındırdığı saf bir aşk olarak tanımlanabilir.

Sembolizm akımının; gerçeği olduğu gibi anlatmama, öznellik, muğlaklık (anlamca kapalılık), çokanlamlılık gibi özelliklerini, Aleksandr Blok’un şiirlerinde açık bir şekilde görmek mümkündür. Aleksandr Blok’un *Hoş Hanıma Şiirler* adlı eserinden *Meçhul Kadın* (*Незнакомка*, 1906) adlı şiirinde, *Sonsuz Dişilik* felsefesinin etkileri ve sembolizm akımının özellikleri görülebilir. Blok’un, *Meçhul Kadın* adlı şiirinde *Sonsuz Dişilik* felsefesinin en önemli etkilerinden biri olan Hanımefendiye hizmet eden bir şövalye motifi ve güzelliği kurtarmaya yönelik bir girişim vardır (Horoşih, 2014: 354).

¹ Söz konusu şiir, Rusçadan Türkçeye bu çalışmanın yazarı tarafından çevrilmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Akşamları restoranların üzerinde
Sıcak hava *korkunç* ve *boğucu*.
Karartan baharı ve ruhu
Sarhoş naraları hüküm sürmekte.

Gerçekliğin hayaller ile karmaşasını yansıtan bu dizelerde, şiirin yazıldığı dönem Petersburg’undan pek de hazzetmeyen şair, şiiri zor bir dönemden geçerken kaleme almıştır. Sevdiği kadının kendisini aldatması üzerine Petersburg banliyölerinden birinde kendisini alkole vurmuştur. Söz konusu dizelerdeki “*karartan*”, “*boğucu*”, “*korkunç*” ve “*sarhoş naraları*” ifadelerini, içinde bulunduğu durumun anlatısını güçlendirmek ve sevdiği kadının kendisi için sonsuz olduğunu ve onsuз yaşadığı yerin boğucu bir hâle geldiğini belirtmek amacıyla kullanmıştır.

Gölün üzerinde ıskarmozlar dış gıcırdatıyor,
Ve kadın çılgılığı duyuluyor
Gökyüzünde ise her şeye alışmış *güneş*,
Anlamsızca eğiliyor.

Güneşin ilahi ışığı ve sevgiyi sembolize ettiği Rus edebiyatında şair, kendisinden gitmiş olan kadını ve böylece ilahi ışığın ve sevgisinin de kendisinden gittiğini belirtmektedir. Kadını böyle görmesi ise, *Sonsuz Dişilik* felsefesinden etkilendiğinin de bir göstergesidir. Ek olarak güneşin her şeye alışması ve anlamsızca eğiliyor olmasından, Tanrı’nın tüm olan biteni görüp kabullenmesi sonucu çıkartılabilir. Şair bu iki mısra ile içindeki isyanı kâğıda döküp Tanrı’ya haykırışını belirtmiştir. Bu haykırışın sebebi ise o zamanlar sevdiği kadının ve en yakın arkadaşı olan Andrey Bely’ın ona ihanet etmesidir.

Ruhumda bir *hazine* yatıyor
Ve anahtar sadece bana verilen!
Sen haklısın sarhoş canavar!
Ben biliyorum: gerçek, şarapta.¹

Ruhunda yatan hazinenin âşık olduğu kadın olduğu aşıkâr bir durumdur. Böylece Blok’un, sevdiği

¹ Söz konusu şiir, Rusçadan Türkçeye bu çalışmanın yazarı tarafından çevrilmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

kadına ne kadar değer verdiği bir kez daha vurgulanmaktadır. İkinci mısradan itibaren ise hazinenin anahtarının yalnızca ona emanet olması, sevdiği kadını başka kimsenin onun kadar sevmeyeceği anlamına gelmektedir. Üçüncü dizide şair, kendisiyle konuşmaya, kendisine kızıp isyan etmeye devam etmektedir. Son mısradan itibaren ise gerçek şarapta cümlesi ile şair aslında kafasında kurduğu düşlerin gerçek olmasını arzulamaktadır. Yani bu mısradan itibaren şair bir anlamda tezatlık yapmıştır. Çünkü şarabın gerçeği değil, hayalleri gösterme etkisi vardır ve bu bağlamda “gerçek” kelimesi aslında hayalleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Blok’un bir başka şiiri olan *Mavi Yağmurluk* (Синий плащ, 1908) adlı eserinde ise, Solovyov’un sonsuz dişilik ilkesi daha net bir şekilde kendisini göstermektedir. Mavi renk, Rus edebiyatında sonsuz değeri, saflığı, derinliği ve gizemi ifade etmektedir.

Yiğitliği, kahramanlığı, şanı

Bu kahpe dünyada unutturdum ben.

Yanlı bir çerçevede ışıdı mı

Yüzün önümdeki masa üstünden.

Burada Blok, söz konusu şiirdeki bahsedilen kadının, onun için hayattaki en önemli şeylerden bile daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Şairin, sevdiği kadının yüzünün bir yansımasını bile görmesinin onun hayatındaki en önemli değerlerden dahi vazgeçmesine yetebileceğini ve şiirde bahsi geçen kadına hâlâ doyasıya özlem duyduğunu anlatmaktadır.

Gün geldi ve sen gidiverdin.

Geceye attın *aziz* yüzüğünü.

Yazgını bir başkasına verdim,

Unuttum ben o güzel yüzünü.

Şairin, kadının yüzüğünün dahi kutsal olduğunu düşünmesi, kadınına verdiği ilahi değeri göstermektedir. Tıpkı “Sonsuz Dişilik” felsefesinin getirdiği olgu gibi kadını kutsal, ilahi ve değerli gösterdiğine bir işarettir. Buna ek olarak “*yazgını bir başkasına verdim*” cümlesi geçen dizesinden, şairin çaresizliğini ve sevdiği kadının asla geri gelmeyeceği gerçeğini kabullenişinden bahsedilmektedir. “*Unuttum ben o güzel yüzünü*” cümlesiyle ise söz konusu gerçeği kabullendiği ve aşkını uzun zamandır görmediği bir kez daha vurgulanmıştır.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Günler geçti, hep telaş içre,
Hayatımı yıktı şarap ve tutku...
Birden hatırladım ben seni ve
Gel dedim, gençliğime çağrıydı bu...

Buradaki dizelerde ise söz konusu karakterin, kadını olmadan hayatının hep telaş içerisinde geçtiğini, kendisini tutkuyla ve şarapla avuttuğunu ve bu yüzden de hayatının kötüye gittiğini vurgulayan Blok, kadını her hatırladığında sanki geçmişine döndüğünü de vurgulamaktadır. Bu dizelerden özetle şairin geçmişte yaşayan biri olduğunu ve karamsar ruh halinin hâlâ devam ettiğini görmekteyiz.

Çağırdım ama gelmedin nedense,
Çok gözyaşı döktüm, ilgisiz kaldın,
Mavi yağmurluğunu mahzun giyindin de
Yağışlı gecede benden ayrıldın.

Kadını olmadan gözyaşı ve hüsrân içinde olan şair, mavi renginin imgelediği sonsuz değeri vurgulamıştır. Hüzünlü ve kızgın bir ruh hâli içinde yazılmış dizelerde sevdiği kadının kendisine geri dönmeyeceğine ve aslında bunu net bir şekilde bilmesine isyan hâlinindedir.

Bilmem, gururun nereyi tuttu mesken.
Tatlımsın, sevgilimsin, her şeyimsin...
Mavi yağmurluğunla düşe daldım ben,
Yağışlı gecede giyip gittiğin...

Aleksandr Blok, kendisinin tüm yakarışlarına "ilgisiz kalmasına" rağmen onu terk ettiği gün giydiği mavi yağmurluğuyla hatırında kalan kadından vazgeçmez, onu düşlemeye devam eder. Blok, dişilik imgesini tasvir ederken sevgi sözcüklerinin yanı sıra, kadını zihnine kazıyan mavi yağmurluğu kendisine düş kaynağı edinmektedir. Önceki dörtlükte kendinden emin olan şairin, bu mısralarda farklı bir ruh haline girip sevgisinin tekrar depresmesi dikkat çekmektedir. Birinci mısra ile isyanını ve kızgınlığını hissettiren şair, bir sonraki dizede ise sevdiği kadına övgü dolu sözler söylemektedir. Sevdiği kadın tarafından terk edilmesine rağmen, onu anlamaya çalışır, sevgisinden vazgeçmez. Âdeta hafızasına kazımak istercesine mavi yağmurluğuyla sevdiği kadını düşler defalarca, uzun

uzun.... Yağışlı gecenin bir kez daha vurgulanması, şairin o günü asla unutamadığını, yani hayatında büyük bir iz bıraktığını anlatmaktadır.

Düş kurulmaz, yok artık şefkat ve ün.
Her şey bitti, geldi gençliğin sonu!
Yok artık yalın çerçevede yüzün,
Elimle masadan kaldırdım onu (Miziev & Necdet, 2004: 90).

Son dörtlükte ise Blok, aşkın ve sevginin kendisini ve gençliğini tükettiğini vurgulamaktadır. Gençlik çağının tümüne bu sonsuz aşkı yayan şair, acımasız gerçeklerle yüzleşmiş ve kabullenmiştir. Sevdiği kadını hayatından tamamen çıkartarak, artık onunla alakalı düşler kurmadığını, ona şefkat beslemediğini ve geri dönüşü olmayan bir yolda olduğunu anlatmaktadır. Son olarak, söz konusu karakterin bir resim çerçevesiyle bile aşkını yıllarca sürdürdüğüne ancak bir gün gençliğinin bittiği gibi, aşkının da bittiğine dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Vladimir Solovyov'un yoğun olarak 1890-1910'lu yıllarda Rus edebiyatında etkisi görülen "Sonsuz Dişilik" din felsefesi, genç kuşak sembolistlerden Aleksandr Blok'un şiir sanatında geniş yer tutmuştur. Şairin *Karanlık Tapınaklara Giriyorum* (*Вхожу я в темные храмы*, 1902), *Sisler Seni Sakladı* (*Тебя скрывали туманы*, 1902), *Meçhul Kadın* (*Незнакомка*, 1906), *Mavi Yağmurluk* (*Синий плащ*, 1908) gibi şiirlerinde söz konusu felsefenin yansımaları görülmektedir. Kadınlar ve içki Blok'un en büyük zaaflarından. Bu nedenle şiirlerinde kadın ve alkol önemli bir yer tutar ve birçok şiirinde birlikte görülür. *Karanlık Tapınaklara Giriyorum* şiirinde, sevdiği kadına beslediği duyguları dini imgelerle ("tapınak", "azize", "ayın kaftanı" vb.) betimlemesi, şairin "sonsuz dişilik" adlı din felsefesinden açıkça etkilendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra kutsallaştırarak ebediyet kazandırdığı kadına "Ebedi Kadın", "Sensin", "Tatlım" gibi sözlerle hitap ederken bunları büyük harfle yazarak ona duyduğu saygıyı şiirlerinde defalarca vurgular. *Sisler Seni Sakladı* şiirinde ise kendisini terk eden sevdiği kadına bağlılığı ve sadakatinden dolayı kendisini "itaatkâr bir köle"ye benzetmektedir. *Meçhul Kadın* şiirinde yine kendisini bırakıp giden kadının hayalini görebilmek için şaraba sığınmaktadır. Diğer şiirlerde olduğu gibi *Mavi Yağmurluk* şiirinde de terk edip giden bir sevgili figürü karşımıza çıkar. Tüm bu şiirlerde şair, sevdiği kadına bağlı olmaktan çok bağımlı, saplantılı bir âşık portresi çizer. Aleksandr Blok kullandığı sembollerle ve metaforlarla kadını

yüceltir, âdeta onu ilahlaştırır. Böylelikle Aleksandr Blok, “Sonsuz Dişilik” felsefesini şiirlerinde etkili bir şekilde yansıtmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

Blok, A. A. (2015). *Mavi yağmurluk* (A. Necdet, K. Miziev, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.

Dzutseva, N. V. (2011). “Veçnaya Jenstvennost” VI. Solovyova v Estetiko-Filosofskom Vyaç. İvanova. *Solovyevskie İssledovaniya*, 1(29), 93-99.

Horoşih, O. E. (2014). Osobennosti Voploşeniya Mifa o Veçnoy Jenstvennosti v Drame A. Bloka “Neznakomka” i v Romane F. M. Dostoyevskogo “İdiot”. *Prepodavetel’ XXI Vek*, 2(3), 354-364.

Kuznetsova, V. V. (2013). Sofiya Kak Obraz Veçnoy Jenstvennosti v Filosofii V. S. Solovyova. *İzvestiya Saratovskogo Universiteta*, 13 (2-1), 39-41.

Miziev, K., Necdet A. (2004). Rus Şiirinin Gümüş Çağı. İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Novikov, V. İ. (2012). *Aleksandr Blok*. Moskova: *Molodaya Gvardiya*.

Uluoğlu, S. (2012). Rus Din Felsefesinde ve İkinci Kuşak Rus Sembolistlerin Eserlerinde “Sonsuz Dişilik” Kavramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 191-200.

**‘SİYAHİ’ KADIN VE METALAŞMA: ÇİFT TARAFLI SÖMÜRGELEŞME SÜRECİNE
POSTKOLONYAL FEMİNİST BİR YAKLAŞIM**

Zeynep Hazal YILDIZ*

ÖZET

Kadınlar yüzyıllar boyunca ataerkil zihniyetin kurbanı olmuş ve bunun sonucunda metalaştırılmıştır. Bu ayrıştırıcı toplum düzeni feminist teorinin çıkış noktası olmuş ve kadının sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda eşitliğini savunan bir ideoloji haline gelmiştir. Feminizm, eşitliği müdafaa eden bir ideoloji olmasına rağmen, kolonyal zihniyetin ‘beyaz’ üstünlüğünü kabul etmiş ve savunduğu eşitliğe ters düşen bir ırk ayrımını çelişkili bir şekilde de olsa Batı lehinde ön plana koymuştur. Bu noktada, siyahi kadınların feminizmin müdafaa ettiği eşitliğe erişiminin beyazlardan daha zorlu olduğunu söylemek mümkündür; çünkü siyahi kadınlar hem kadın olmanın hem de siyahi olmanın sonuçlarıyla ayrıca yüzleşmişlerdir; tecrübe edilen bu durum, ‘çift taraflı sömürgeleşme’, onları sistemin birer kurbanı haline getirmiştir. Siyahi kadınlar hem kadın oldukları için ataerkil zihniyet tarafından hem de siyahi oldukları için kolonyal zihniyet tarafından ‘çift taraflı’ bir sömürgeye maruz bırakılmışlardır. Değişen ve gelişen dünya düzeni ile birlikte ortaya çıkan yeni dominasyon formları nedeniyle ‘siyah’ ve ‘beyaz’ sadece ten rengini temsil etmekten öteye geçmiş ve ikili karşıtlıkların ‘üstünlük’ ve ‘aşağılık’ seviyesini belirleyen emperyal bir ideoloji haline gelmiştir. Günümüzde ideolojik olarak ‘siyahi’ kadınlar hala bu duruma maruz bırakılmaktadırlar. Bu sebeple eşitlik kavramının, geçmiş tecrübelerin ve sosyal statünün de göz önüne alınarak her kadın tarafından farklı algılanabileceğini söylemek mümkündür. Postkolonyal feminizm bu noktada devreye girerek eşitlik kavramının Batı’nın ideolojileriyle algılanmasına karşı bir tepki olacak şekilde Doğu gerçekliğini de ön plana alarak fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada, geçmişten günümüze ‘siyahi’ kadınların yüzyüze geldiği marjinalleştirme, yabancılaştırma ve sömürgeleşme üzerinde muayyen eserlerden örnekler verilerek durulacak ve Bell Hooks’un *Feminist Theory From Margin to Center* kitabında belirtilen kritikler ile desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Postkolonyal Feminizm, Sömürgeleşme, Yabancılaşma, Marjinalleşme.*

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: zeynep hazalyldz@gmail.com.

GİRİŞ

Dünya tarihinde bireylere biyolojik cinsiyetleri baz alınarak çeşitli toplumsal roller yüklenmiş ve bir kimlik tanımlaması yapılmıştır. Hatta kamusal alan ve özel alan birbirinden ayrılarak toplumsal cinsiyet rolleri daha da somutlaştırılmaya ve akabinde toplumsal hayat ile iç içe bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde bir nevi yozlaşmış, eşit veyahut adil olmayan bir toplumsal düzenin ataerkil zihniyet ile beraber egemen olması feminizm hareketinin başlangıç noktası olmuştur. Birbirinden ayrı dönemlerin aynı şekilde farklı düzenleri, yapıları ve dinamikleri olduğu göz önüne alınarak dönemsel olarak farklılık gösteren farklı feminizm dalgaları yaşanmıştır. Ancak, feminizm hareketinin müdafaa ettiği cinsler arası eşitlik ile kadın cinsi için verdiği özgürlük mücadelesi bazı noktalarda eleştirilmiş ve yetersiz kaldığı öne sürülmüştür. Hatta, feminizm hareketi Batı merkezli olmak gibi ciddi bir eleştiriyle karşı karşıya gelmiş ve bu da postkolonyal feminizm gibi çeşitli alanlara yoğunlaşan farklı feminist düşünceleri doğurmuştur. Bu nedenle, halihazırda sömürgeci zihniyet tarafından bir baskı ve ötekileştirmeye maruz bırakılan siyahi kadınları ve onların tecrübe ettiği çift taraflı sömürgeleşme sürecini ön plana almak gerekmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada öncelikle erkek egemen bir toplumda kadın cinsine yüklenen roller ile feminizm hareketinin tarihsel gelişimi üzerinde durulacak, ardından Bell Hooks'un *Feminist Theory From Margin to Center* kitabındaki kritikler doğrultusunda bir kuramsal çerçeve oluşturulacak ve son olarak da çift taraflı sömürgeleşme süreci tarihsel süreçte incelenerek yeni dominasyon formları ile arasında bir paralel kurulacaktır.

Kadın Olmak Çerçevesinde Feminizm Kavramı ve Tarihsel Süreci

Makalenin bu bölümünde feminizm hareketinin çıkış noktasını anlaşılır kılmak amacıyla ataerkil zihniyet tarafından kadın cinsine uygun görülen toplumsal cinsiyet rolleri ile kamusal/kişisel alan bölünmesinden bahsedilecek ve ardından makalenin savunduğu yaklaşım olan postkolonyal feminizmi diğer akımlardan ayıran noktaları ön plana çıkarmak amacıyla feminizmin kısaca tarihsel süreci üzerinde durulacaktır.

Feminizm tanımı tek ve nihai bir anlama indirgenemeyecek bir spektrum olarak ele alınabildiği gibi anlamı kuvvetlendirmek ve kavramayı kolaylaştırmak adına ataerkil zihniyet tarafından dikte edilen toplumsal ve sosyal normlarla kadınların birlik olarak mücadele etmesi şeklinde açıklanabilir (Michel, 1993: 6-7'den akt. Özüdoğru, 2018: 306). Ancak feminizmin müdafaa ettiği biyolojik cinsiyetler arası siyasi, ekonomik, politik ve sosyal eşitliği bağlamda kavramsallaştırabilmek için öncelikle kadın ve erkeklere biçilmiş toplumsal cinsiyet rollerini kişisel ve kamusal alan çerçevesinde incelemek gerekir. Zira dönemler boyu varlığını hissettiren ataerkil zihniyet sadece cinsiyet ayrımı

yapmakla kalmamış aynı zamanda kamusal ve özel alan ayrımıyla da toplumsal bir cinsiyet algısı yaratmıştır; liberal feminizm tam da bu noktada doğmuştur. Bu bağlamda, kamusal alan erkeklere uygun görülerek; bağımsız, güçlü, mantıklı ve egemen olan bir evin hükümdarı, koruyucusu yani aile reisi algısı oluşturulurken öte yandan, özel alan kadınlara yeterli görülerek; itaatkâr, pasif, sessiz ve korunması gereken, tek sorumluluğu çocukları, kocası ve eviyle ilgilenmek olan bir evin meleği algısı yaratılmıştır (Lootens, 2019: 14). Özellikle kadın cinsi üzerinden yaratılmış olan bu algı toplumun en küçük yapı taşı olan aile düzeninde kendine yer edinmiş hatta, nesilden nesile aktarılarak kendini yeniden üretmiş ve kolektif bir hal almıştır. Dolayısıyla bir geleneksel aile yapısı ortaya çıkmış olup, aile içerisinde cinsiyetçi ve adaletsiz bir dinamik oluşmasına neden olmuştur. Başka bir deyişle, kadın cinsi üzerinden yapılmış olan kimlik tanımlaması aile aracılığı ile tarih boyunca kendi statik niteliğini korumuş, devinimini sağlamıştır. Kadın cinsi üzerinden yapılan bu rol tanımlama artık kadınlar tarafından bilinç dışı bir şekilde içselleştirilmiş ve sonucunda kadınlar çocukların, aile içinde koca statüsünde var olan bireyin ve evin bakımını kendi rızasıyla misyon olarak kabul eden bir hâle bürünmüş yani bir nevi kendilerine uygun görülen bağımlı olma durumunu kabullenmiştir. Kadın önce baba bireyi sonra da koca bireyi sayesinde birey statüsüne erişebilen bir ‘obje’ olarak görülmüştür; zira “[k]adın ya birinin kızı ya da birinin karısıdır; tek başına var olması neredeyse mümkün değildir” (Tolan, 1991’den akt. Aktaş, 2013: 56). Bu nedenle, feminizmin kadın cinsi için hak görüp talep ettiği eşitlik için toplumsal boyutta da bir düzenleme gerekmektedir; zira toplumsal düzen ve sosyal normlar yasalar ile karşılıklı ilişki içerisinde olan konseptlerdir. Görüldüğü gibi, toplumun kadın ve erkek bireylere yüklemiş olduğu biyolojik cinsiyetten ayrı olarak bireye “statü” (Taş, 2016: 166) bağlamında yüklenen erkek egemen toplum düzenine göre önceden belirlenmiş ve kendini tekrar eden sorumluluklar ve toplumsal cinsiyet rolleri feminist düşüncenin yolunu açmış ve böylece feminizmin tarihsel süreci başlamıştır.

Feminist düşünceler gelişme gösterirken içinde buldukları dönemin sosyal dinamiklerinden etkilenmiş ve bunun sonucu olarak farklı dönemlerde farklı feminist hareketleri oluşmuştur. Yine de feminist hareketlerin başlangıcı onsekizinci yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarına dayandırılmaktadır. Birinci Dalga olarak adlandırılan ilk feminist hareketi; Mary Wollstonecraft’ın “*A Vindication of the Rights of Woman*” (1792) adlı eserinde üstünde durduğu kamusal alanın kadınlara da açık hale getirilmesi gerektiği konuların ön plana çıkarılmasıyla vuku bulmuştur. Bu bağlamda, Birinci Dalga daha çok seçme ve seçilme gibi yasal hakların kazanılması için mücadele edilen bir dönemdir.

İlk dönem feministlerinin genel amacı; beyaz üst ve orta sınıf kadınların dışlanmış olduğu kamusal alana erkeklerle eşit olarak dahil olmasıdır. Bu sebeple birinci dalga feminist hareketini Batı'daki belli bir zümre olan beyaz, üst ve orta sınıf kadınların başlattığı bir hareket olarak görmek mümkündür (Özüdoğru, 2018: 308).

Alıntıdan da anlaşılabilceği üzere feminist hareketi; henüz ilk dalgadayken dahi eşitliği savunan ve talep eden bir akım olarak kendi ideolojisiyle çelişkili sayılabilecek bir tutum sergilemiş, bunun sonucunda da bir nevi Doğu-Batı ayrımı yaparak beyaz üstünlüğüne boyun eğmiş ve bu perspektifini sürdürüp yeniden üreterek kendi kronolojik gelişimine de başlamıştır. Birinci Dalga sayesinde kamusal alanda çeşitli düzenlemeler yapılmış olsa dahi ataerkil düzenin toplumsal alanda cinsiyetçi algı yönetimleri ve dominasyonu devam etmiştir.

1960'larda başlayan İkinci Dalga ise kamusal alana dâhil olmanın ataerkil zihniyetle mücadele etme sürecinde tam olarak yeterli olmadığı düşüncesine dayanarak ortaya çıkmış cinsellik ve doğurganlık gibi konular bu dönemde odak noktası haline gelmiştir. İkinci dalga feministlere göre cinsler arası eşitsizliğin temel nedeni toplumsal normlarla kadının ikincileştirilmesi olarak ele alınmamakla beraber bunun yerine kadınları özel kılan farklı yönlerin özgürlük mücadelesinde önemli bir kategoride incelenmesi gerekir; çünkü ikinci dalga feministler kadınların geçmiş tecrübelerinin kendilerinin ihtiyacı olan asıl güç olduğuna inanıp bunun ayrımcılığı azaltmaktan daha önemli olduğunu savunmuşlardır (Kılıç, 1998: 359'dan akt. Taş, 2016: 171). Bu dönemi birinci dalgadan ayıran önemli husulardan biri de "kız kardeşlik" (sisterhood) algısı olmuştur. Buradaki amaç bu mücadelenin 'bütün' kadınların ortak dayanışmasına dayandığının altını çizmek olsa da yine çelişkili bir şekilde Batı ve akabinde beyaz üstünlüğünü kabul eden bir algı yaratılmıştır. Dünya üzerindeki 'bütün' kadınların kız kardeşlik çatısı altında nihai bir amaç uğruna biraraya gelerek mücadele etmesi bir nebze de olsa ütöpic bir düşünce olmakla beraber riyakâr olarak da ele alınabilir. Zira feminizmin çözüme kavuşturmaya çabaladığı sorunlar her kadın tarafından aynı şekilde ve derecede tecrübe edilmemektedir. Başka bir deyişle bu sorunları "evrensel" olarak kategorize etmek pek mümkün değildir; bu yalnızca "Batı feminizmini" farklı kültürlerden gelen kadınları da özgürleşme mücadelesine dâhil ederek dayatmanın meşrulaştırılmaya çalışılmış bir yoludur (Özüdoğru, 2018: 309).

Bu noktada, İkinci Dalganın savunduğu ve yanlış bir konsept oluşturmaya ortam sağlayabilecek uygulamalara bir tepki olarak 1990'ların başlarında Üçüncü Dalga feminizm ortaya çıkmıştır. Bahsedilen tepki ise feminizmin pratikte beyaz, üst ve orta sınıf kadınlara yönelik bir akım olduğu ve bunun değişmesi gerektiği yönündedir. Üçüncü Dalga feministler "evrensel kadın" konseptini yanlış

bularak karşı çıkmış ve reddetmişler; bunun yerine üstünde durulan ve çözüme kavuşturulması hedeflenen sorunların “bireysel” olarak ele alınması gerektiğini savunmuşlardır (Taş, 2016: 171). Başka bir deyişle, bu dönemdeki temel amaç genelleme yapmaktan ziyade ön plana alınan sorunları her kadının içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulundurarak bireyselleştirmektir. Bu sebeple, bu dönemde farklı sınıflara mensup, cinsel yönelimleri veya kültürel ve etnik kökenleri farklı olan kadınlar dâhil edilmeye çalışılmış ve böylece “evrensel” algısından ziyade “yerel” algısı oluşturulmuştur (Özüdoğru, 2018: 309). Bu sayede, çözüme kavuşturulması hedeflenen sorunların aslında bir spektrum olduğu ve bundan dolayı belli bir sınıfsal tabaka ve etnisiteye bağlı kalarak bunları ele almanın doğru olmadığı zira bunun aslında sınırlandırmadan öteye geçmediği vurgulanmak istenmiştir. Üçüncü Dalga feminizm içerisinde aynı nihai amaç doğrultusunda hareket eden çeşitli teorilerle desteklenmiş bazı yapılanmalar oluşmuştur. Bunlardan biri olan *postkolonyal feminizm*; “Batı” feminizmini eleştirir ve onun oluşturduğu homojenliğe karşı çıkar (Mishra, 2013: 129). Mohanty’ye göre Batı’dan olmayan bireyleri “Öteki” olarak, kendilerini de pekâlâ Batılı olarak kategorize eden mantaliteden dolayı “Batı feminizmi” ifadesini kullanmak bu bağlam çerçevesinde uygun düşmektedir (Mohanty, 1998’den akt. Ashcroft, Griffiths, ve Tiffin 2003: 259). Bu noktada, postkolonyal feminizm Batı feminizminin sömürdüğü feminist teoriyi bu istismar etme durumundan kurtarıp özgürleştirmeyi amaçlamaktadır (Arman ve Şerbetçi, 2012: 69). Ayrıca Batı’nın hegemonik söylemleri tarafından oluşturulmuş “Üçüncü Dünya kadını” algısı bütünüyle gerçekliği yansıtamamaktadır. Batı mantalitesi Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınları ve onların sorunlarını genelleştirerek yine bir homojenlik oluşturmuş ve bireysel tecrübeyi göz ardı etmiştir. Bu bağlamda, postkolonyal feminizm ile bu çalışmanın konusu olan çift taraflı sömürgeleşme durumu birbiri ile bağlantılı konular olup bağlamda kavramsallaştırma amacı ile bu teorinin kronolojik düzlemde var olan nedenselliklerinden bu bölümde bahsedilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Makalenin bu bölümünde çift taraflı sömürgeleşme sürecini daha anlaşılabilir yapmak ve bağlamda kavramsallaştırmak amacı ile Bell Hooks’un *Feminist Theory From Margin to Center* (1984) kitabının birinci bölümü olan *Black Women: Shaping Feminist Theory*’de ön plana çıkarılan kritikler üzerinde durularak belirtilmiş konu için bir kuramsal çerçeve oluşturulacaktır.

Hooks genel olarak feminist teoriyi tek boyutlu olması yönünden eleştirerek feminist söyleme hâkim olan Beyaz kadınların kadın gerçekliği konusuna bakış açılarının kolektif bir grup olarak kadınların deneyimlerine sadık olup olmadığını nadiren sorguladıklarını hatta bu yüzden onların bakış açısının

ırksal ve sınıfsal ön yargıları yansıttığını öne sürmektedir (Hooks, 1984: 3). Bununla birlikte beyaz kadınların ırksal bir politika olarak beyaz üstünlüğünün, sınıfsal statünün psikolojik etkisinin ve kendilerinin siyasal statülerinin ırkçı, seksist ve kapitalist bir toplum bağlamında tam olarak anlayamadıklarını düşünmektedir (Hooks, 1984: 4). Başka bir deyişle, beyaz kadınlar sadece kendileriyle ve kendi sorunlarıyla ilgilenirken siyahi kadınları bir nevi yok saymışlardır demek yerinde olacaktır. Birçok kadının gündelik deneyimlerinde çoğu kez seksist söylem ve tavırlara maruz kaldığı söylenebilmekle beraber bu durumun 'bütün' kadın bireylere addedilmesi mümkün değildir. Bu durum, büyük çoğunlukla ırk ve sınıf kimliklerinin sosyal statüler, hayat tarzları ve yaşam kalitelerinde yarattığı farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Hooks, 1984: 4). Feminist düşünce çoğu kadının baskı gördüğü fikrine dayanır; bu algıya göre sınıf, ırk, cinsel yönelim ve din gibi faktörler kadınlar arasında seksistliğin ne derecede baskı yaratacağına dair bir bireysel deneyim çeşitliliği yaratmamaktadır (Hooks, 1984: 5). 'Ortak baskı' algısı bu şartlar altında pek de hakikatli gözükmemektedir; zira Beyaz orta ve üst sınıf kadınlar ırklarının ve sınıfsal pozisyonlarının getirdiği bir imtiyaz sayesinde kendi ilgi alanlarını feminist hareketinin birincil odak noktası haline getirebilmişler ve kendi önceliklerini bu tahakküm edici düzen ile aynı potada eritebilmişlerdir. Ancak bu ayrıcalıklı gruba dâhil ol(a)mayan siyahi kadınların; eğitime, kitle iletişim araçlarına ve hatta sosyal hayatın kendisine dahi müdahil olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa asıl baskı ile siyahi kadınların mücadele ettiği fikrini sunmak yanlış olmayacaktır. Gün geçtikçe daha fazla kadın feminist hareket hususunda ortaya koyduğu yazılar neticesinde ün, para ve prestij kazanmaktadır. Pek tabii bu kazanç dolayısıyla bireysel çıkarlar birarada mücadele çağrısının, ideolojinin önüne geçmiştir ve birçok kadın kapitalizm, ırkçılık, sınıf ayrımı ve ataerkil zihniyete karşı oldukları için kendini feminist olarak tanımlamaya başlamıştır (Hooks, 1984: 7). Aslında bu noktada feminizmin; mücadele içinde olduğu ataerkil düzenin bünyesinde kendi varlığına ait olan başat hedefinin dahi değişime uğradığını ve belki de yozlaştığını söylemek mümkündür. Hatta Hooks'a (1984: 9) göre feminizm burjuvazi bir ideoloji olarak da ele alınabilmektedir. Yine de, feminist söylem tarafından dışlanmış olan kadınların kendilerini yabancılaştıran bu durumun kritiğini yaparak bir farkındalık yaratması yine kendileri için enklüzyon sürecinin başı olacaktır (Hooks, 1984: 10). Hooks feminist söyleme ait hegemonik dominasyonu; Beyaz kadınların, seksist baskıyı feminist bir perspektifle ifade etmelerinden önce siyahi kadınların bu tarz bir tavrın varlığından haberdar olmadıklarını düşünerek eleştirmektedir (Hooks, 1984: 11). Hatta, siyahi kadınların günlük hayatlarında baskıcı durumlarla mücadele etmelerinden kaynaklı olarak direnişte bulunabilme mahiyetleri sayesinde ataerkil zihniyetin tahakkümünün bilincinde olduklarını fark etmeden; onları

bu hususta uyarmaları gibi bir vizyonu kendilerine layık görmüşlerdir. Hooks, siyahi kadınların sesi olarak Beyaz feminizmin; siyahi kadınları kendi bünyelerinde görmediğini ve siyahi kadınlardan kendi deneyimleri hakkında bilgi sağlamalarını istemelerine rağmen bu bilgilerin ‘özgün’ olup olmadığına karar vermenin Beyaz kadınların elinde olduğunu dile getirmiştir. (Hooks, 1984: 12) Başka bir deyişle, her ne kadar kolektif bir direniş algısı yaratılmak istense dahi bireylerin statüleri, yaşam standartları ve deneyimleri kendilerine aittir, farklılık gösterir; dolayısıyla tüm kadınlara ait mutlak koşullardan bahsetmek mümkün değildir. Yani, siyahi kadınların deneyimlerinin Beyaz perspektifinden ses bulması mantığa aykırı görünen bir şekilde *hakiki* olarak ele alınmaması gereken hususlardır. Aslında bu noktada, ‘öteki’ konsepti ön plana alınması gereken bir konudur; çünkü siyahilerin baskı altında olmasının asıl sebebi ‘Beyazlar’dır. Beyaz kadınlar siyahi kadınları ırk hakkında kendi ‘ayrıcalıklı’ söylemlerinin bir objesi olarak göstermişlerdir (Hooks, 1984: 13). Böylece, ideolojik olarak bir “aşağı ile üstün” ve “biz ile onlar” ikiliği karşıtlığı *kadınlar arasında da* oluşmuştur. Beyaz kadınlar kendilerine güçsüz ve pasif kurban imajı çizerek dikkatleri; güçlerinden, agresifliklerinden ve ötekilerini kontrol edip egemen olma isteklerinden uzaklaştırmışlar ve toplumsal cinsiyetin kadınların kaderi için tek belirleyici unsur olduğunu öne sürerek baskın Batılı ataerkil zihniyeti yansıtmışlardır (Hooks, 1984:15). Bu bağlamda Hooks, Beyaz kadınlar ve siyahi erkekler arasında bir paralel çizer, ikisinin de farklı koşullar çerçevesinde baskıcı ve baskı altına alınan taraf olarak aynı küme içinde bulunabildiklerini belirtmektedir. Siyahi erkekler ırkçı söylemler karşısında mağdur tarafta yer alabilir ancak cinsiyetçi fikrin kendilerine hak gördüğü kadınları istismar etme ve tahakküm altına alma yetisi onları baskıcı bir düstura yöneltmektedir; öte yandan Beyaz kadınlar da cinsiyetçi yaklaşımın kurbanı olarak baskı altına alınsalar da; ırkçı ideoloji ile siyahilere karşı istismarcı yaklaşımda bulunma ve onları domine etme hususunda kendilerine bir engel görmeyerek, baskı altına alan tarafta yer alabilmektedirler (Hooks, 1984: 16).

Hooks’un ön plana çıkardığı konuları özetlemek gerekirse, genel olarak Beyaz feminizmine odaklandığını ve feminizmin neden ten rengi, sosyal statü ve geçmiş deneyimler gözetilmeksizin tüm kadınları dâhil etmediğini sorguladığını söylemek mümkündür. Hooks feminist edebiyatının aslında Beyaz kadınlar, onların zorlukları ve yaşam mücadeleleri ile ilgili olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, siyahi kadınların her zaman sessiz kalmasının ve toplumda bir kimliklerinin olmamasının yanı sıra Beyaz kadınların üniversite eğitimi almış ve üst sınıfa mensup bireyler olmasını işaret ederek; bu tezat duruma dikkat çekip altını çizmektedir. Hatta, sınıf çatışmalarının bile ırksal politikalar üzerinde inşa edildiği de öne sürülmüştür. Hooks, Beyaz kadınları tüm gerçekliği göz ardı etmekle ve Batı ideolojilerine göre konumlanmış bu seksist, ırkçı ve kapitalist toplumdaki Beyaz

üstünlüğü hakkında bir fikir sahibi olmamakla suçlamaktadır. Hooks'a göre sadece feminist edebiyatıyla ilgilenmek bir kişiyi feminist yapmaz, aslında *tamamen* feminist olabilmek için ataerkil zihniyet ile kapitalist, ırkçı ve seksist toplum düzeninin baskılarını reddetmek ve karşı çıkmak gerekmektedir. Ancak Beyaz kadınların bu noktada bir nevi üstünlük hissettikleri için ataerkil bir toplumdaki erkekler gibi davrandığı ve siyahi kadınlara baskı uyguladığı yazarın eleştirdiği en önemli noktalardan biridir. Yazar ırk, sınıf, din ya da cinsel yönelim farkı gözetmeksizin kız kardeşlik taraftarı olmakla beraber *tüm* kadınlar için özgürleştirici bir hareketi desteklemektedir.

Hooks üzerinde durduğu kritikleri Amerika Birleşik Devletleri ve oradaki kadın mücadelelerini ön plana alarak örneklerle desteklemiş ve savunmuştur; ancak temelde eleştirdiği yargı olan feminizmin Beyaz ve Batı üstünlüğüne göre konumlandırılmış olması sadece Amerika Birleşik Devletleri ile sınırlı kalmayıp çeşitli dünya ülkeleri ve kadın mücadelelerine uyarlanabilmektedir. Burada, üstünde durulması gereken asıl nokta her kadının özgürleşme mücadelesinin kendi pozisyonu ve ülkesinde karşı karşıya olduğu şartlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi ve bundan dolayı homojenleştirme yapılmaması gerektiğidir.

Çift Taraflı Sömürgeleşme Süreci

Makalenin bu bölümünde ilk olarak “çift taraflı sömürgeleşme” durumu postkolonyal bağlam çerçevesinde bir kavram olarak ele alınarak örneklerle açıklanacak ardından bu durumun ortaya çıkan yeni dominasyon formlarıyla nasıl farklı sistemlere uygun hale getirildiğinden bahsedilecektir.

Çift taraflı sömürgeleşmeyi (double colonisation) öncelikle bir terim olarak ele almak gerekirse; 1985 yılında yayınlanan Kirsten Holst Petersen ve Anna Rutherford'un *A Double Colonization: Colonial and PostColonial Women's Writing* adlı eserinde kullanıldığını söylemek gerekmektedir. Terim, kadınların hem İmparatorluğun sömürge egemenliğine hem de patriarkinin erkek egemenliğine maruz bırakıldığını ifade etmek için kullanılmaktadır (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, 2007: 66). Bu bağlamda, İmparatorluk ve patriarki çift taraflı bir sömürgeleşmeyi tecrübe eden kadın sömürge öznelere kontrol etmek amacıyla birbiri ile paralel hareket etmektedir (Ashcroft vd., 2007: 66).

Bu çift taraflı etkisini gösteren sömürgeleşme durumunu daha iyi anlayabilmek için sömürge dönemi politikalarını ön plana almak gerekmektedir. Bu dönem, sömürgeci devletlerin sömürülen ülkenin ham maddelerinden ve iş gücünden fayda sağlama durumlarını sürdürmek amacıyla askerî ve politik güce başvurması olarak tanımlanabilmektedir. Sömürgeci devletler, başta ucuz iş gücü, daha fazla kâr elde etme şansı ve verimli topraklar gibi ekonomik nedenlerin yanında sosyal, politik, askeri ve hatta misyonerlik gibi dinî nedenler ile de bu işgal etme durumuna çeşitli gerekçeler göstermişlerdir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

'Medenileştirme' adı altında Batılı devletler tarafından sömürülen birçok ülke ve vatandaşları ciddi boyutlarda fiziksel ve mental bir baskıya maruz bırakılmış ve boyun eğmekten başka bir çözüm bulamamışlardır. Bu noktada, ilk olarak sömürülen devletlerdeki yerlilerin sosyal dinamiklerine ve toplumsal cinsiyet rollerine odaklanmak gerekmektedir. Ataerkil zihniyet sadece Batı'ya özgün bir erkek egemen toplum düzeni olarak ele alınmamalıdır; zira erkek cinsinin bulunduğu hemen hemen her toplumda erkekler kendilerini doğuştan kadınlardan üstün görmektedir: Anılan hâl, bilinçdışı gelişen ve bir nevi kontrol edilemeyen bir durumdur. Bu bilinçdışı kendini gösteren patriarki, sömürülen devletlerde kadınlar için fazladan mücadele anlamına gelmektedir; yerli kadınlar hem kadın hem de siyahi oldukları için çift taraflı bir cephede savaşmaktadırlar.

Bu durumun yerli ve kadın olan kolonyal özneler üzerinde farklı boyutlarda hissedildiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, bu durum yerli kadınları ötekileştirme, cinsel obje olarak görme, metalaştırma ve hatta köleleştirme gibi çeşitli dominasyon formlarında kendini göstermektedir. Bu bağlamda, bahsi geçen çift taraflı sömürgeleşme durumunun yerli kadınlar üzerindeki etkisini somutlaştırmak amacıyla Sojourner Truth'un 1851 yılında Ohia'da Kadın Hakları Toplanmasında gerçekleştirdiği *Ain't I A Woman?* başlıklı konuşması üzerinde durulacaktır. Konuşmanın sahibi olan Sojourner Truth Afrikalı Amerikalı kölelik karşıtı, kadın haklarını savunan, köle olduğu dönemler çok ciddi hayat mücadelesi vermiş ve sonunda özgürlüğüne kaçarak kavuşmuş bir aktivisttir. Truth'un yaptığı bu konuşma genel olarak kadın ve erkek cinsi arasındaki, siyahi kadınlar ve Beyaz kadınlar arasındaki eşitsizlikler üzerine odaklanarak toplum düzeninin bozuk olduğunu ve bundan dolayı da kesişimsellik teorisini ön plana çıkarmaktadır. Truth, ilk olarak kadın ve erkek cinsi arasındaki sözde fiziksel farklılıklara ve güç ilişkilerine odaklanır; erkeklerin sahip oldukları güçten dolayı toplumda daha yüksek statüde konumlandırılmalarını kendi hayatından kölelik zamanlarında yaşamış olduğu toprağı sürmek, ekin biçmek gibi faaliyetleri *en az* erkek cinsi kadar bir kadın cinsi bireyin de yapabileceğini göstermek amacıyla örnek göstererek bir nevi çürütmektedir. Ardından, intelekt üzerinde durarak sadece Beyazların bu kapasiteye sahip olduğunu ve siyahilerin doğuştan aşağı statü ile damgalanmasını eleştirmektedir. Truth'un bu konuşması kısa olmasına rağmen içerdiği duygusal boyut ve gerçekliği yansıtmaları ile siyahi kadınların tecrübe ettiği çift taraflı sömürgeleşme durumuna yerinde bir örnek teşkil etmektedir.

Truth'un ciddi bir özveri ile yapmış olduğu bu konuşmayı feminizmin tarihsel sürecine göre konumlandırmanın gerekirse, Birinci Dalga ile aynı zamanlara tekabül ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle, Birinci Dalga feministler kadın cinsinin kamusal alana dâhil olması amacıyla bu hareketi başlatırken öte yandan, siyahi kadınlar için kamusal alana dâhil olabilme düşüncesi bir ihtimal olarak

dahi görülmemektedir; çünkü onların *kendilerine ait* bir kişisel alanları bile yoktu, sahip oldukları tek alan köle konumunda buldukları efendilerinin onlara uygun görmüş olduğu alandan öteye gidememektedir. Truth, Hooks'un (1984: 10) da öne sürdüğü gibi, altkültür olarak görülen siyahi kadınların bütünü için bir adım atmış ve onları feminist söyleme dâhil etmeyen hatta yabancılaştıran bu durum için bir farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Ancak, dünya tarihinde de olduğu ve feminizmin tarihsel sürecinden de görüldüğü üzere Batı'dan Doğu'ya, merkezden marjine, beyazdan siyaha, ya da tabiri caizse üstten aşağıya doğru gerçekleşen çelişkili bir ilerleme durumu söz konusudur. Yani, amaç her ne kadar bütün kadınları özgürlüğe kavuşturmak olsa dahi dünya üzerinde sadece beyaz Batılı kadınların olmadığı sözde farkındalığına varılması için yıllar geçmiştir. Helen Carby'nin de öne sürdüğü üzere siyahi kadınlar feminist söylemde neredeyse görünmez kalmış ya da sesleri duyulduğunda dahi betimlemeleri bir hayli çelişkili olmuştur zira onların sorunlarını aktaran yine beyaz perspektifidir (Carby, 1982'den akt. McLeod, 2000: 181-2).

Bu bağlam çerçevesinde, çift taraflı sömürgeleşme sürecini değişen ve gelişen dünyanın yeni dominasyon formlarına adapte edebilmek için siyah ve beyazın temsil ettiği veya simgelediği ideolojik gerçekleri ön plana almak gerekmektedir. Bu noktada, beyaz perspektifine ayrıca dikkat çekmek faydalı olacaktır; zira beyaz perspektifinin ardında yatan ideoloji, İmparatorluğun sömürgeci mantığının bir devamı niteliğindedir. Bu mantığın işleyişini, yeniden üretimini ve günümüzde nasıl kendini gösterdiğini anlayabilmek adına üst ve aşağı kavramlarını incelemek gerekmektedir. Sömürgecilik döneminden sonra sert güç uygulamaları yerini yumuşak güç uygulamalarına bırakmıştır. Başka bir deyişle, zaptetme ve önleme amacı güden disiplin mekanizmaları yerini daha yumuşak ve ideolojik olan semboller, imgeler ve belirleyiciler gibi rıza beyanı ile çalışan mekanizmalara bırakmıştır. Bu bağlamda, semboller, imgeler, kodifikasyonlar, belirteçler ve gösterenler bir nevi 'medeni' bir bireyin nasıl olması gerektiğini belirleyen ideolojik bir güç haline gelmiştir. Bu yüzden, bireyler anaakım toplumda kabul görebilmek adına dinledikleri müzik, kıyafet seçimleri, davranışları, kullandıkları dil ve aksanları gibi çeşitli yönlerden *üstün* olanı örnek almaya ve hatta taklit etmeye başlamışlardır. Bu durum, İmparatorluğun hegemonik mirası olan ikili karşıtlık durumunu oluşturmuş bunun sonucu olarak, merkez ve marjin adı altında bireyler medeniyet seviyelerine göre kategorize edilmiştir. Merkeze dâhil olmak için gerekli olan medeni vasıflara ve münasebete sahip olmayan bireyler dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. Aslında bu durumu, merkezin yani İmparatorluğun sembolik olarak uyguladığı bir şiddet olarak da ele almak mümkündür. Bu şartlar altında, siyah ve beyaz sadece ten rengi olmaktan öteye geçerek merkez ve marjin ile âdeta senkronize olmuş ve ideolojik olarak üstünlük için bir belirteç haline gelmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Tam olarak bu noktada, çift taraflı sömürgeleşme süreci ikili karşıtlık durumundan etkilenmektedir. Zira, insanlar bilinçdışı, isteyerek veyahut istemeyerek merkez ve marjini birbirinden ayıran kodifikasyonlar ve semboller gibi belirteçleri yaşam tarzları haline getirmiş ve bu belirteçlere uymayan insanları dışlamaya yani bir nevi söylemsel bir hegemonya uygulamaya başlamışlardır. “[B]eyaz feministler kendileri gibi, yani Batılı beyaz kadın profiline girmeyen kadınları dışladıkları bir sır değildir. Etnosantrik bir anlayışla farklı din, dil ve etnisiteye sahip kadınlar başka kadınlar tarafından ötekileştirilmektedirler” (Özüdoğru, 2018: 315). Alıntıda da anlaşılacağı üzere, halihazırda ataerkil zihniyet tarafından bir baskıya uğrayan kadın cinsi bir de merkezin bu söylemsel hegemonyası tarafından bir dışlanma ve ötekileştirme tehdidi ile mücadele etmektedir. Başka bir deyişle, çift taraflı sömürgeleşmenin İmparatorluğun yayılcı politikalarından kaynaklanan kısmı yerini yine İmparatorluğun lehine olan söylemsel hegemonyaya bırakmıştır. Yani, içinde bulunduğumuz yüzyılda, pratik olarak bir sömürgeleşme politikası olmasa dahi ideolojik olarak bu durum devam etmekte ve bireylerin düşünce yapısını şekillendirmektedir. Tahmin edilebileceği üzere, kadın cinsi patriarkinin yanında bu belirtilmiş olan hegemonik miras tarafından baskıya uğramakta ve sonucunda ötekileştirilmektedir. İnsanlar farkında dahi olmadan ikili karşıtlıkları benimseyerek içselleştirmiş ve sonucunda kadın cinsine patriarkinin yanında mücadele etmesi gereken başka cephele doğurmuşlardır. Örnek vermek gerekirse, bir ülkede konuşulan dil ve akabinde aksan önemli bir belirteçtir; eğer bir kadın cinsi birey yaşadığı ülkede konuşulan dili uygun bir aksanla konuş(a)mıyorsa büyük bir olasılıkla bu sebepten ötürü ötekileştirilecektir. Aynı şekilde, kıyafet seçimleri de bu ayrıştırıcı yaklaşımda büyük bir role sahiptir; insanlar onlara merkez tarafından dikte edilen kıyafet yönetmeliklerine uymayan örneğin gömlek, kumaş pantolon yerine şalvar giymeyi tercih eden kadın cinsi bireyleri ötekileştirmeye çok yatkındır. Başka bir örnek de klasik bir sınıflara bölünmüş toplum düzeni üzerinden verilebilir, zira toplumun üst sınıfına mensup bireyler statüleri gereği aşağı tabakalara mensup bireyleri dışlamayı ve hatta baskılamayı bir nevi hak görmektedirler. Bu durum kadın cinsi için de yine bir mücadele durumudur; eğer birey üst sınıfa mensup bir kadın değilse hem kapitalist üst sınıfın sömürgesiyle hem de dışlanma ile karşı karşıya kalacaktır.

Aslında görülmektedir ki, oluşmuş olan yeni dominasyon formlarının kökeni bir nevi İmparatorluğun hegemonik mirasına ve sembolik şiddet anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda, çoğu bireyin düşünce yapısı söylemsel hegemonyaya göre şekillenmiş ve yeni dünya düzeni çerçevesinde ikili karşıtlıklar ve bunun sonucunda ötekileştirme ortaya çıkmıştır. Kadın cinsi hem ataerkil zihniyet ile hem de söylemsel hegemonyanın sembolik baskısı ile *çift taraflı* bir mücadele vermektedir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Postkolonyal feminizmin ön plana almak istediği Beyaz feminizm tarafından feminist söyleme dahil edil(e)meyen kadınlar ile bahsedilmiş olan merkezin ideolojileri ve gayeleri tarafından şekillendirilen bu hegemonik düşünce yapısının kurbanı olan kadınlar arasında bir paralel çizilebilir ve böylece çift taraflı sömürgeleşme durumu pratik olarak bir sömürgeleşme politikası olmayan günümüz dünyasına da adapte edilebilir hale gelmektedir.

SONUÇ

Feminizm, kadın cinsine sırf kadın olduklarından dolayı uygun görülen kimlik tanımlamasına karşı çıkararak kadın cinsi için özgürlüğü müdafaa eden bir akım olarak ortaya çıkmış, farklı dönemlerin sosyal dinamiklerine göre üç farklı feminizm dalgası oluşmuştur. Feminizmin tarihsel sürecinden de görülebileceği üzere alt kültür olarak görülen siyahi kadınların bu söyleme sözde dâhil olabilmesi için bile yıllar geçmesi gerekmiş ancak çoğu zaman toplumda oldukları gibi bu söylem tarafından da dışlanmış ve ötekileştirilmişlerdir. Siyahi kadınlar, halihazırda kadın oldukları için ataerkil zihniyet tarafından sömürülmenin yanında, ten renkleri ve ülkelerinin İmparatorluk karşısındaki dezavantajlı pozisyonu yüzünden de ayrı bir sömürüyle de çift taraflı olarak mücadele etmişlerdir. Postkolonyal feminist düşüncenin ve bu düşünceyi savunan Bell Hooks'un da ön plana almak istediği "Beyaz" feminist söyleme dahil edil(e)meyen doğuştan dezavantajlı olan gruplardır. Zira bu grupların tecrübe ettiği çift taraflı sömürgeleşme olarak de ele alınabilen bu baskı beyaz kadınlarınkinden farklı olduğu için özgürleşme hareketi adı altında bir genelleme yapılmaması gerekmektedir. Yeni dünya düzeni ile oluşmuş farklı dominasyon formları pratik olarak bir sömürgeci yaklaşım sergilemiyor olsa dahi İmparatorluğun hegemonik mirası sayesinde merkez ve marjın üzerine kurulu ikili karşıtlıklar ve akabinde söylemsel hegemonya ile birlikte sembolik şiddet algısı oluşmuştur. Bu bağlamda, merkezin gerektirdiği münasebete sahip olmayan bireyler ötekileştirilerek marjine mahkûm edilmiştir. Görüldüğü üzere, bu ayrımcılık durumu kadın cinsi için çift taraflı sömürgeleşme sürecinin devamı niteliğindedir; kadın cinsi bireyler biyolojik cinsiyetleri kadın olduğu için patriarki tarafından ve de merkezin kodifikasyonlarına uymuyorlar ise hegemonik düşünce yapısı tarafından çift taraflı bir şekilde sömürülmeye devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

Aktaş, C. (2006). Feminizmin Beyaz Batılı Kadın Seçkinciliği, *Uluslararası İnsan Haklarında Yeni Arayışlar Sempozyumu*, 1-20.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1).

Arman, M. ve Şerbetçi, D. (2012). Postkolonyal feminist teoride milliyetçilik, militarizm ve savaş karşıtlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (3), 65-83.

Ashcroft B., Griffiths G., ve Tiffin H. (Ed.). (2007). *POST-COLONIAL STUDIES The Key Concepts Secon Edition*. Routledge New York.

Hooks, B. (2015). Black Women: Shaping Feminist Theory. *Feminist Theory From Margin To Center* içinde (1-18). Routledge New York.

Lootens, T. (2017). *The Political Poetess: Victorian Femininity, Race, and the Legacy of Separate Spheres*. Princeton; Oxford: Princeton University Press. Doi:10.2307/j.ctt1q1xrv9

McLeod, J. (2000). Postcolonialism and feminism. *Beginning Postcolonial* içinde (172-203). Manchester University Press.

Mishra, R. K. (2013). Postcolonial feminism: Looking into within-beyond to difference. *International Journal of English and Literature*, 4 (4), 129-134.

Mohanty, C. T. (2003). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. B. Ashcroft, G. Griffiths, ve H. Tiffin (Ed.), *The Postcolonial Studies Reader* içinde (259-264). Routledge London.

Özüdoğru, B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), 304-319.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3 (5).

Truth, S. (1851). Ain't I a Woman?, *Women's Convention*, Akron, Ohio.

HAYVANLAR, KADINLAR VE ET: CAROL J. ADAMS, MARGARET ATWOOD VE CHARLOTTE PERKINS GILMANS'IN EDEBİYAT ESERLERİNİN FEMİNİST-VEJETARYEN ELEŞTİREL KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

İrem KASAP*

ÖZET

Beslenmedeki farklılaşma hem cinsiyet eşitsizliğini hem de toplumdaki pek çok eşitsizliği içeren kültürel bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan beslenme eşitsizliklerinden biri et yemektir. Başka bir deyişle, erkek egemen toplumlarında dâhil olduğu birçok toplumda et yemek; güçlülük, avcılık, askerlik gibi erkeklik özellikleriyle ilişkilendirilmektedir. Bunun aksine, sebze ya da ot yemek ataerkil toplumlardaki kadınların pasiflik, monotonluk, güçsüzlük gibi kadınlık özellikleriyle ve kadınların bedenleriyle ilişkilendirilmektedir. Bunun üzerine, Carol J. Adams'ın yazdığı *Etin Cinsel Politikası*, sadece et yemek ve erkek egemenliği arasındaki bağlantı ile değil, aynı zamanda ataerkil toplumdaki hayvanlar ve kadınlar arasındaki ilişki ile de ilgilidir. *Etin Cinsel Politikası*, hayvan bedenlerinin yenmesi ve kadın bedenlerinin sömürülmesi ve metalaştırılması arasındaki bağlantıyı eleştirel feminist bakış açısıyla inceler ve kayıp gönderge ile nesneleştirme gibi yeni kavramlar ortaya koyar. Ayrıca feminist bir yazar olan Margaret Atwood'un yazdığı *Evlenilecek Kadın* romanında ataerkil bir toplumda yaşayan kadınların nasıl toplumdaki yabancılaştırıldığını ve hayvanlar ile kadınlar arasındaki ilişkiyi konu almaktadır. Bir diğer roman Charlotte P. Gilman'ın yazdığı *Kadınlar Ülkesi* ütopyik bir feminist romandır. Bu roman kadınların var olması için erkeklere ihtiyaç olmadığını gösteren feminist vejetaryen bir toplumu anlatmaktadır. Bu araştırma, Adams'ın eleştiri eserindeki teorileri ve Margaret ve Gilman'nin eserlerinin ortak özelliklerini, beslenmedeki farklılaşmanın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl etkilediğini, kayıp referansın ve nesneleştirmenin ne olduğunu, feminist-vejetaryen yaklaşımın ne olduğunu açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Feminist-Vejetaryen Kuram, Erkek Egemen Toplum, Hayvan Yemek, Kayıp Gönderge.*

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi. İletişim adresi: iremkasap17@gmail.com.

GİRİŞ

İnsanlar, avcı ve toplayıcı bir yaşam sürerken, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyet rolleri neredeyse eşitti. Kadınlar ve erkekler yaşamlarını idame ettirebilmeleri için her işi yapabiliyorlardı. İnsanlar yerleşik hayata geçtiklerinde, cinsiyet rolleri meydana gelmiştir. Çünkü kadınların doğurganlıklarından dolayı evde kalmaları beklenmiştir. Bu durumda kadınlar, etrafında bulunan bitkileri toplamaya teşvik edilmiştir ve belli bir süre sonra kadınlar sebzelerle, bitkilerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Çocukların ve kadınların evde kalması, erkeklerin dışarıda kalmasını sağlamıştır. Böylece erkekler, doğanın ve kadının üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştır. Ayrıca erkeklerin avcılık yapması, hayvanları avlamaları, onları daha güçlü hissettirmiştir. Avladıkları hayvanların beden parçalarını yemek erkeklikle, güçlü olma durumu arasında bağlantı sağlamıştır. Bu yüzden, krallar, cadılar ve askerler güçlü olmak için et yemektir. Bitki yediklerinde güçlü hissetmemektedir. Ataerkil toplum kadınların et yemesinin gerekli olmadığını, kısacası güçlü, üstün hissetmelerinin gereksiz olduğuna inanmaktadır. Et ve güç, erkek merkezli egemen bir toplumun sembolü olurken; bitkiler, üretkenlik ve doğum, kadınların sembolleridir. Bu bakış açısı, Yunan tanrılarına da hâkimdir. Örneğin, Ares, Athena ve Erebus gibi tanrılar savaş, karanlık ve bilgelik ile bağdaştırılırken; Demeter, Hebe ve Aphrodite gibi tanrıçalar bitkiler, güzellik ve üretkenlik ile ilişkilendirilmektedir. Ataerkil toplumda kadınlık ve erkeklik normları hayvanların avlanmasıyla ve yenmesiyle de keskin bir şekilde belirginleşmiştir. Bu belirginlik edebiyat eserlerine de yansımış, feminist-vejetaryen eleştirisel kuram olarak ortaya çıkmıştır. Örnek olarak feminist-vejetaryen kuramcı olarak Carol J. Adams, feminist-vejetaryen edebiyat yazarı Margaret Atwood ve Charlotte Perkins Gilman isimleri sayılabilir. Carol J. Adams *Etin Cinsel Politikası*, *Etin Pornografisi* ve *Hayvanlar ve Kadınlar: Feminist Teorik Araştırmalar* kitaplarını yazarken bu çerçeveye odaklanmıştır. Adams, feminizm ve vejetaryenlik, ataerkillik ve et yemek arasındaki bağlantıları araştırmakta ve ataerkil toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini kadınların ve erkeklerin beslenmelerindeki farklılıklara bağlamaktadır. Dahası Carol, edebiyata nesneleştirme ve kayıp gönderge gibi yeni kavramlar kazandırmıştır. Diğer yazar Margaret Atwood ise *Evlenilecek Kadın* romanını feminist-vejetaryen kuram üzerine yazmıştır. Yazar, erkek egemen bir toplumda, kimliğini ve bireyselliğini kaybeden Marian adında bir kadından bahseder. Marian'ın kocası Peter kendini güçlü hissetmek için sürekli ava gider, belli bir süre sonra Marian, Peter'in kendisinin üzerindeki kurduğu tahakkümle, hayvanlar üzerinde kurduğu tahakkümün aynı olduğunu düşünür. Kitapta sadece Marian değildir kimliğini kaybeden, romanda birçok kadın erkek egemen toplumda bireyselliğini kaybetmiştir. Örneğin, Clara her zaman ataerkil toplumda kadının yeri evidir,

çocuklarıdır söylemleriyle metalaştırılan bir kadındır. Romandaki diğer bir kadın Ainsley'dir. Ainsley kimseyle evlenmeden bebek sahibi olmak isteyen bir kadındır ki bu ataerkil bir toplumda "delilik", "isyan" gibi kelimelerle adlandırılır. Çünkü ataerkil toplumda bir kadının evlenmeden kendi rızası ile hamile kalması kabul edilemez bir durumdur. Genel olarak bakıldığında *Evlenilecek Kadın*, ataerkil bir toplumun kadınlar üzerindeki merkezî bakış açısı sebebiyle nesneleştirilmesini ve kadınların ve hayvanların aynı güç ilişkisi altında sömürülüp metalaştırılmasını konu almaktadır. Bir diğer roman, Charlotte Perkins Gilman'ın ilk feminist-vejetaryen ütopyik romanı *Kadınlar Ülkesi*'dir. Yazar, sadece biyolojik cinsiyeti kadın olan bireylerden oluşan bir feminist ütopya yaratmıştır. Ayrıca yazar, hayvanların tüketilmesinin, barış getirmeyeceğini göstermek için vejetaryen bir topluluk kurmaktadır. Bu çalışma; Carol J. Adams, Margaret Atwood ve Charlotte Perkins Gilman tarafından yazılan eserlerin, erkek egemen toplumdaki kadınların nasıl nesneleştirildiğini ve hayvanlar ile kadınlar arasındaki bağlantıyı konu almaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Makalenin bu bölümünde, erkek egemen toplumdaki kadınların durumunu, kayıp gönderge sürecini, feminizm ve vejetaryenlik bağlantısını daha anlaşılır kılmak ve bağlamda kavramlaştırmak amacıyla beş makaledeki kritikler üzerinde durulacak, belirtilmiş konu için kuramsal çerçeve oluşturulacaktır. Margaret'in yarattığı güçsüz bireyler yaşadıkları haksızlıkları fark etmeye, kaybettikleri benliklerini aramaya ve ataerkil toplumda haklarını sahiplenmeye başlarlar. Marian da bu sistemde bireyselliğini, benliğini kaybetmiş bir bireydir. Ataerkil toplumun tüketilen bireyidir. Marian, erkek hegemonyasındaki yerini değiştirmeye çalışan bir kahramandır (Sasani vd.: 1521).

Burada Samani ve Arjmandi, 'Evlenilecek Kadın'daki 'öteki' cinsiyet sıkıntısına karşı ben' adlı makalesinde *Evlenilecek Kadın* romanında Marian'ın erkeklerin çıkarları ve ihtiyaçları için tasarlanmış bir toplum tarafından tüketilen bir kadın olduğuna dikkat çekilmektedir. Marian, erkeklerin baskısı nedeniyle kişiliğini ve kimliğini kaybeden biridir. Ataerkil toplumda "tüketilen" konuma geçmiştir. Ancak bu güçsüz karakter Marian, kaybettiği kimliğini bulmaya çalışmaktadır. Atwood, okuyucuya erkek odaklı bir toplumda nasıl güçlü bir kadın olunacağını göstermektedir.

Hayvanlar, et kavramında kayıp göndergedir. Birbirleriyle bağlanan bütün baskılar altında hem kadınlar hem hayvanlar kayıp göndergedir. Nesneleştirme eyleminde nesneleştirilen kişi veya hayvan, kişiliğini kaybetme şekliyle kayıp gönderge haline gelirken, [...] bu durum da onların kullanılabilir olarak ontolojileştirilmesiyle sonuçlanır. Kayıp gönderge var olmayan, anlamsal olarak

keskin olmayan yaklaşım ile ilgilidir, kısaca birisini ya da bir şeyi görmezden gelmek anlamına gelir (Drewet: 8).

Yukarıda verilen alıntıda, Drewett *Kadınlar, Hayvanlar ve Et*, Margaret Atwood'un *Evlenilecek Kadın*'ına ve Michel Faber'ın *Deri Altına Feminist-Vejetaryen Eleştirel Bir Yaklaşım* adlı makalesinde erkek hegemonyasında yaşayan kadınların kayıp göndergeye uğratılmasının ve nesneleştirilmesinin ne olduğuna işaret etmektedir. Et aslında kayıp göndergedir. Çünkü et, canlı hayvanların ölü beden parçalarıdır. Ancak insanlar, hayvanların yaşama hakkı olduğunu düşünmezler. Bunun nedeni, insanların hayvanları daha aşağı bir 'şey' olarak görmeleridir. Aynı zamanda kadın, erkekler tarafından farklı bir şekilde nesneleştirilir. Örneğin, bir kadın istismara uğrayabilir, çünkü kadınlar ikinci sınıf, aşağı olarak görülmektedir. Kadınların hem var olmayan göndermeleri hem de nesneleştirilmesi de dil ile normalleştirilir. Bu yüzden kimse yanlışlık görmez. Başka bir deyişle hayvanlar, açıkça aşağı olarak görülür ve insanlar tarafından başarılı bir şekilde fethedilmiş konuma getirilirler. Kuşkusuz aslan gibi bazı hayvanlar insan için daha güç gerektiren bir eyleme aittir. Ancak onlar da başarıyla avlanmış, kafeslenmiş ve sergilenmiştir. Kadınlarda evcilleştirilmek, üremek gibi doğa olaylarıyla bağdaştırılmıştır. Bu da hayvanlarla olan bağlantısını sağlamaktadır (Schlesselman: 209).

Schlesselman (209) *Hayvan Bedenleri: Kadın ve İnsanlık Dışı Bağlantılar* adlı makalesinde insanların yaşadığı doğada hayvanların ve kadınların birbirleriyle bağlantılı olduklarına işaret etmektedir. Bunun nedeni, hayvanların ve kadınların daha aşağı görülmesi, sosyal statülerinin olmaması ve ataerkillik tarafından yeterince kontrol edilen doğada kimliklerinin olmamasıdır. Feminist-vejetaryen bakış açısına göre erkekler kendilerini doğanın efendileri olarak gördükleri için sadece hayvanları değil, kadınları da sömürmektedir.

Gilman, *Kadınlar Ülkesi*'nde güçlü ve cesur kadın karakterleri tanıtarak Darwin'in doğal seçim ve erkeklerin üstünlüğü varsayımlarına karşı çıkmaktadır. Üç erkek birey, çekingenliği, duyguyu ve zayıflığı kadınlığa atfeden ve akli erkeklığe bağlayan ataerkil bir toplumdan gelmektedir. Ve bu erkekler Kadınlar Ülkesinin olamayacağını düşünür (Moslehi: 18).

Ekofeminizm ve Gilman'ın Kadınlar Ülkesi: Bir Gaardian Yaklaşım makalesinde Gilman, yukarıda verilen alıntıdan Darwin'in yazdığı bir teori olan doğal seleksiyonu eleştirir. Darwin'e göre kadınlar yiyecek, ekonomik durum ve cinsel birliktelik açısından erkeklerle ilişkilidir. Fakat Gilman erkeksiz de kadınların var olabileceğini, hiçbir konuda erkeklere ihtiyaç duyulmayacağını anlatmak için ütöpik bir toplum yaratmaktadır. Üç erkek de merak etmek için *Kadınlar Ülkesi*'ne gelir. Çünkü ataerkil toplumdan bu erkekler, kadınların onlarsız hiçbir şeyi başaramayacağını ve kadınların onlardan

korkacağını düşünüyor. Bunun aksine kadınlar üç erkek bireye herhangi bir sorun yaşamadan nasıl yaşadıklarını gösteriyor.

Feminizm ve vejeteryanlık arasında kesinlikle tarihsel bir bağlantı var. [...] Birçok modern feminist, övgüye değer bir şekilde hayvanların acıya duyarlı olduğunu bilir. Örneğin, Charlotte Perkins Gilman ütopyası *Kadınlar Ülkesi*'nde vejeteryen bir toplum ortaya koyulmuştur (George: 406).

George *Feministler Vejeteryen Olmalı mı?* adlı, makalesinde feminizmin ve vejeteryenliğin yıllardır birbiriyle ilişkili olduğuna dikkat çekiyor. Charlotte Perkins Gilman gibi roman yazarları, hayvan zulmünü desteklemiyor ve hayvan zulmünün ve kadına yönelik şiddetin birbiriyle ilişkili olduğunu düşünüyor. Onlara göre ikisinin de çözülemez bir bağı vardır ve bölünmez bir bütündür.

BULGULAR

1.Kayıp Gönderge ve Kadınların Nesneleştirilmesi

Adams kayıp göndergeyi bir canlının hiç kimseye ya da hiçbir şeye dönüştürüldüğü bir süreç olarak tanımlar. Adams bu süreci mezbahalarda öldürülen, katledilen hayvanların, canlı olarak yaşayan, birey olan hayvanlardan daha önemli olarak kabul edilmesiyle desteklemektedir. Bir hayvanın mezbahada ete dönüştürülmesi, onun kimlik ve bireyselliğini ortadan kaldırmaktadır. Böylece, hayvanlar kayıp göndergeye uğratılmaktadır. Bu süreç kullandığımız dil ile de desteklenmektedir. Aslında ilk olarak hayvanlar kullanılan dilde öldürülmektedir. Bunun üzerine Adams (2010: 100) şunları ifade eder: “Hayvanlar, tüketiciler onların ölü bedenlerini yemeden önce dil tarafından yok edilir. Kültürümüz gastronomik bir dille “et” kelimesini daha da anlaşılabilir hale getirir. Böylece “et” dediğinde aklımıza kesilmiş, öldürülmüş hayvanlar değil mutfak gelir.” Adams, burada aslında hayvanların öldürülmüş beden parçalarının, bir canlıya ait olduğunu değil, sadece yiyecek olarak düşünüldüğünü anlatmaktadır. Yiyecikte bir kayıp vardır fakat hiç kimse bu durumu umursamamaktadır. Bu şekilde, hayvanlar kendilerine ait öznel kimliklerini, bireyselliklerini ve haklarını kaybetmektedir. Belli bir süre sonra insanlar, hayvanların varlığını unutmaktadır ve onları ikincil bir konuma koymaktadır. Dahası, ataerkil normlar, kayıp gönderge sistemi ile kurumsallaşmaktadır. Aynı şekilde, kadınlar da erkeklerin ihtiyaçlarına göre dizayn edilmiş bir toplumda kayıp göndergedir. Örneğin, psikolojik şiddet, cinsel şiddet, fiziksel şiddet, flört şiddeti gibi kadına şiddet vakalarında kadınlar kayıp göndergedir ve bu süreçte kadınlar benliklerini, kimliklerini kaybedip nesneleştirilmiştir. Bunun nedeni, erkek egemen merkezli toplumda kadınların hayvanlar gibi önemsiz, itaatkâr ve uysal varlıklar olarak tanımlanmasıdır. Kısaca, ataerkil bir toplumda hayvanlar ve kadınlar arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Carol J. Adams (2010: 102) bu konuyu şu

şekilde ifade etmiştir: “[m]ünferit şiddet biçimleri gibi gözüken cinsel şiddet ve et yemek, kayıp göndergede bir kesişim noktası bulur.” Üstelik bu durum geçmişten günümüze sorgulanmadan devam etmektedir.

[Ö]rtüşen kayıp göndergeler sistemi, kökleri Batı kültürünün çok derinlerinde olduğu için bireyleri de engellenemez bir şekilde içine çeker. Katılımımız, genel toplumsallaşmamızın, kültürel kalıplara ve bakış açılarına entegre oluşumuzun bir parçası olarak evrilir. Dolayısıyla bu yapının ayrılmaz parçaları olan şiddette ve tahakkümde rahatsız edici bir taraf göremeyiz (Adams, 2010: 103).

Örneğin, kadınlar mezbahalarda, kasaplarda çalışırlar ya da ataerkil toplum kadınlara ‘et’ parçası gibi davranır. Fakat kadınlar, kendilerine uygulanan tahakkümün aslında hayvanlara uygulanan tahakkümden beslendiğini ayırt etmemektedir. Bu iki türe uygulanan tahakküm birbirini beslemektedir. Dahası erkekler, kadınlara kendi güçlülerini göstermek için ilk olarak hayvanlara şiddet uygulamaktadırlar. Bu konuda Adams (2010: 106) şunu söylemektedir: “[s]eri katiller genellikle önce hayvanlara şiddet uygular.” Kayıp göndergedeki iki şiddet türü, ataerkil toplumdaki tüketim ve metalaştırmaya dayanmaktadır. Tüketim ve metalaştırma, baskıcı olanın ‘ötekini’ nesneye indirgemesiyle ilgilidir. Örneğin, bir erkeğin kadının haklarını, emeğini, bedensel bütünlüğünü sömürdüğünde ya da hayvanları amaçları doğrultusunda araç olarak kullandığında, yaşam hakkına son verdiğinde nesneye indirgemiş olmaktadır. Ve bu süreç parçalanma, nesneleştirme ve tüketim içermektedir. Carol (2010: 110) bu konuda bir örnek vermiştir: “et imgesi, bu nesneleştirme, bölümlere ayırma ve tüketme yörüngesini resmetmek için uygun bir imgedir. Yaşayan hayvanlara şiddet uygulayarak ölü ve tüketilebilir nesnelere dönüştürme, et yemenin gönderge noktasının değiştiği kavramsal bir sürecin sembolüdür.” Bazen şiddete maruz kalan bir kadın şunu söyler: ‘kendimi bir et parçası gibi hissettim.’ Buradaki anlam aslında kadının yaşadığı duygulardır. Ve et nasıl nesneleştirilip, hayvanın bireyselliği kaybolduysa, kadının duyguları da bedeni de aynı şekilde metalaştırılır. Kadınların ve hayvanların üzüntülerinin kutuplaştırılmaması gerektiğinin nedeni budur. *Kadınlar Ülkesi*’nde, Vandyck, Terry, Jeff adlı erkek bireylerin kadınları nasıl nesneleştirdiği anlatılmaktadır. Örneğin, onlara göre, kadınların yaşamları, davranışları erkek egemen topluma göre dizayn edilmelidir. Kadınlar evlerine, eşlerine ve çocuklarına ait olmalıdır. Onların ilgileri ve ihtiyaçlarını gidermede rol oynamalıdır. Gilman (1979: 229), eserinde erkeklerin düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir:

Karılarımızı, tamamen kendi kararımızla belirlediğimiz ücretler karşılığında, hayat boyu bize bağlı kalmaya mecbur kılarak hizmetçilerin en rahatlatıcısı haline getiren, amacından saptırılmış anneliğe özgü etkinlikleri nedeniyle, bu gibi geçici annelik görevleri dışında, üstesinden gelebilecekleri bütün işlerinin, her bakımdan ihtiyaçlarımızı karşılamak olması nedeniyle, gerçekten, onlara değer veriyoruz.

Burada da görülmektedir ki, kadınlar erkeklerin ihtiyaçlarını karşılamak ve yerine getirmek için kullanılmaktadır. Erkekler tarafından hizmetkâr gibi davranılmaktadır. Toplumda kadınlar ikinci sınıf insanlardır.

Evlenilecek Kadın romanında da kadınlar, ataerkil toplum tarafından metalaştırılmıştır. Örneğin Peter, Marian'a sahnedeki sessiz bir dekorasyon gibi davrandığını belirtir (Margaret, 2010: 73). Romanda Peter ataerkil toplum tarafından şekillendirilmiş, baskın bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilen alıntıda, Peter'in Marian'a cansız bir eşya gibi davrandığı görülmektedir. Ayrıca Marian'ın sessiz kalması, Peter'in söylediği ya da dilediği gibi davranması beklenmektedir. Belli bir süre sonra, Marian, Peter'in baskılarından dolayı kimliğini ve bireyselliğini kaybetmektedir. Bu da Marian'ın kayıp gönderge olduğunu göstermektedir. Marian sadece evde nesneleştirilmemiştir, iş yerinde de nesneleştirilmiştir. Örneğin, Marian'ın işvereni Marian'ın evlenmesi ve olası hamile olmasından dolayı işine son verilmesini istemiştir (Margaret, 2010: 171). Verilen alıntıda evlenen kadınların iş hayatındaki durumundan bahsedilmektedir, evlenen bir kadın iş hayatında hoş karşılanmamaktadır; çünkü kadınların çalıştıkları durumda, eşlerine ve çocuklarına verdikleri enerjinin düşüşe geçeceği düşünülmektedir. Ve toplumun normlarına göre, eve sadece 'erkek' bireylerin para getirilmesi beklenir. Bir başka örnekte Marian, Seymour araştırma şirketinde çalışmaktadır. Bu şirket üç kata sahiptir. Ve en üst kat sadece erkeklere aittir. Kadınlar 'kadın' oldukları için en üst katta çalışamaz. İş yerindeki bu hiyerarşi bile erkek egemen kültürüne ayak uydurmaktadır. Romandaki bir başka kadın Ainsley'dir. Ataerkil toplum normlarına göre, bir kadın, 'gerçek' kadın olması için hamile olması gerekmektedir. Bunun üzerine, Ainsley' gerçek bir kadın olarak toplumda kabul görmek istediği için arkadaşı Len ile cinsel ilişkiye girmek istemektedir. Belli bir süre sonra Ainsley evlenmeden hamile kalır. Bu ataerkil bir toplumda isyan olarak kabul edilir fakat bir kadının, kadın olması için hamile olmasına gerek yoktur. O yüzden Ainsley'in yaptığı isyan değil, kültürel normu devam ettirmesidir. Patriarkal toplumunda kadınlar da kadınları nesneleştirmektedir. Bu durum da kadınların 'erkekleşmesi'ne örnektir. Örneğin, Marian ve Ainsley merdivenlerde karşılaştıklarında, Marian ilk Ainsley'in çıplak bacaklarına bakmıştır. Bu durum bile ataerkil toplumun kadınların davranışlarını nasıl etkilediğini kadınların diğer kadınların cinsellikleri ve bedenleri hakkındaki bakış açısını göstermektedir. Romandaki diğer bir kadın karakter Clara'dır. Clara romanda, iyi bir anne, ev hanımı, mükemmel bir eş olması beklenen bir kadındır. Vücudu ve doğurganlığı açısından her zaman erkek odaklı bir toplumda metalaştırılmıştır. Örneğin, Clara'nın hamileliğinin 7. ayında bir boa yılanı ya da büyük bir karpuz gibi gözüktüğü söylenir (Margaret,

2010,33). “Sandalyesine yaslandı ve gözlerini, tuhaf sebze büyümesini hatırlatan soğanlı bitkiler, dört ince beyaz kök ve minik soluk sarı bir çiçek gibi kapattı” (Margaret, 2010: 34). Burada, bir kadının vücudu ile sebzelerin şekli arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Erkek odaklı dünyada kadınların bedenleri sebzelerle ve sebzenin şekliyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bir kadının vücut şekli, zayıf, şişman, kırılğan gibi ataerkil normlarla yorumlanmaktadır. Kısaca, ataerkil düşünceler ve normlar toplumdaki her bireyi etkilemektedir.

2. Beslenmedeki Farklılaşmalar

Eski çağlardan beri, beslenmedeki farklılaşmalara, toplumda sınıf farklılıkları, cinsiyet eşitsizliği, ırk eşitsizliği gibi birçok eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu eşitsizliklerin en temel nedenlerinden biri de et yemektir. Geçmişten günümüze geçen zamanda et yemek ataerkillik ile ilişkilendirilmiştir. Ataerkillikte erkeklerle ilgili olduğundan, otomatik olarak et yemek erkeklerle ilgili olan bir eylem olarak görülmektedir. Örneğin, masallardaki güçlü karakterler ve cadılar, güçlü görünmek için et ile beslenmektedir. Çünkü ataerkil toplumdaki erkeklerin güçlü olması gerekir. Bu yüzden etin içinde erkekliği barındırdığına inanılmaktadır. Eğer bir erkek ataerkil bir toplumda et yemeyi reddedip vejetaryen olursa ‘kadınlık’ normlarına göre hayatını sürdürdüğü düşünülür. Bu konuda, Carol J, (2010: 96) kitabında şunları ifade etmektedir: “Vejetaryen olan erkekler, erkek rolünün önemli bir kısmına meydan okur. Onlar kadınların yiyeceklerini seçerler. Ne hadlerine! Eti reddetmek bir adamın kadınsı, “hanım evladı”, “nonoş” olduğu anlamına gelir.” Burada verilen alıntıda, ataerkil bir toplumda etin değerinden bahsedilmektedir. Kadın, ikinci sınıf bir insan olarak düşüldüğü için, kadınların yediği yiyecekler de yardımcı yiyecekler olarak tanımlanmaktadır. “Buna paralel olarak, sebzeler ve diğer et harici gıdalar kadınların yiyecekleri olarak görülür.” (Carol, 2010: 79). Adams'ın belirttiği gibi sebzeler, baklagiller veya tahıllar kadınlıkla ilgilidir, kadınlara aittir. Çünkü sebzeler ataerkil toplumda monoton, pasif, işlevsiz olarak düşünülmemektedir. Bu şekilde kadınlar da aktif olarak görülmez. Bu konu, *Evlenilecek Kadın* romanında da bahsedilmektedir. “Peter, gülümsemeyle yukarı baktı, tanrım açtım, güzel bir biftek yediğim için çok mutluyum dedi ve devam etti, güzel bir yemek her zaman sizi biraz daha insan yapar” (Margaret, 2010: 153). Bu açıdan, Marian, et yemek ile Peter'in kendi üzerinde yarattığı baskı arasında bir bağlantı olduğunu anlamaktadır. Ve hayvan bedenlerini yemeyi reddetmektedir. Bununla birlikte, kendinin de kayıp gönderge olduğunu anlamaktadır. Vejetaryenliğinde ataerkil pratikleri reddetmenin bir yolu olduğunu söylemektedir. Böylece, Marian eti çok seven ve ava çıkan kocasına isyan edip, ahlaki bir duruş kazanmaktadır.

Kadınlar Ülkesi'ndeki ütopyik toplum, vejetaryen bir toplum örneğidir. Kadınlar hiçbir şekilde hayvansal ürün tüketmezler. Kadınlar kendilerini beslemek için sadece toprak kullanırlar. Çünkü, bu ütopyik toplum, hayvan yenilmesinin barış getirmeyeceğini düşünmektedir. O yüzden hayvanlar ve kadınlar asla sömürülmez. Bu konuda Charlotte (1979: 97): “-insanlarımızı beslemek için topraklarımızın tümüne ihtiyacımız var. Gördüğünüz gibi küçücük bir ülke burası." "Süt olmadan ne yapıyorsunuz?" diye sordu Terry şaşkınlıkla. “Süt mü? Fazlasıyla sütümüz var -kendi sütümüz-.”

3. Feminist-Vejetaryen Kuram

Feminizm ve vejetaryanlık birbirini destekleyen iki ideolojidir. Vejetaryenlik sadece hayvan haklarıyla değil, aynı zamanda feminist teori ile de ilgilidir. Çünkü et tüketmek sadece ataerkil kültürle değil aynı zamanda kadın bedeni ile de ilgilidir. Bu bakımdan, feminist-vejetaryen yaklaşım, erkek odaklı bir toplum tarafından baskılanan hayvanlar ve kadınlarla ilgilidir. Bu konuda Carol (2010: 312): “Feminist-vejetaryen eleştirel kuram, ataerkil dünyada kadın ve hayvanın benzer bir şekilde özne yerine nesne olarak konumlandırıldığı algısıyla başlar.” Bu yüzden kadınlar kendi haklarını ve beden bütünlüklerini korurken, hayvanların haklarını da aynı şekilde korumalıdır. Feminist-vejetaryen teori, kadına olan şiddetin ve hayvana olan şiddetin aynı yerden beslendiğini savunur. O yüzden her iki şiddet türünü de desteklemeyen barışçıl bir teoridir. *Kadınlar Ülkesi*, feminist-vejetaryen bir toplumdur. Çünkü ataerkilliğe göre kadın her zaman erkeklerin ürünüdür. Kadınlar erkekler olmadan var olamazlar, kadınların erkekler tarafından korunmaya ihtiyaçları vardır. Kadının kendine ait hakları ve bireyselliği erkekler tarafından verilir. Konumları, ekonomik koşulları, sosyal durumları erkekler tarafından tasarlanır. Ancak Gilman, edebi eserinde kadınların erkekler olmadan nasıl hayatta kaldıklarını okurlara göstermektedir. Aynı zamanda, edebiyat eserinde vejetaryen bir yaklaşım kullanır. Hiçbir hayvansal ürün kullanma yoktur. Çünkü etin bir şiddet ürünü olduğunu bilmektedirler. Bu konuda, Gilman (1979: 70): “çok lezzetli meyveleri, zengin çeşnili büyük kuruyemiş tabakları ve gayet doyurucu küçük kekleriyle bu öğün çok hoşumuza gitmişti. İçecek olarak su vardı, bir de kakaoya benzeyen nefis bir sıcak içecek.” Margaret’de (2010: 155) okuyuculara feminist-vejetaryen bir bakış açısı göstermektedir. Örneğin Marian, Peter’in hayvanlara ve kendisine yönelik şiddetinin aynı yerde beslendiğini fark eder. Ve sonra, bu açıdan Atwood, Marian’ın vejeteryan olmaya karar verdiğini söylemektedir. Bu yüzden davranışlarını, düşüncelerini ve beslenme düzenlerini değiştirerek Peter’in egemenliğine başkaldırmaktadır. Böylelikle romanda feminist-vejeteryan karakter meydana gelmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma makalesi okuyuculara sadece feminizmi değil vejetaryenliği de içeren bir ideoloji olan feminist-vejetaryen eleştirel teoriyi sunmaktadır. Feminizm, ataerkil toplumda kadın hakları ve özgürlüğü hakkındayken vejeteryanlık, hayvanların erkek odaklı bir toplumda yaşama hakları ile ilgilidir. Feminist-vejetaryen eleştirel teori, erkeklerin çıkarlarına ve isteklerine göre tasarlanmış bir toplumda ezilen hayvanlar ve kadınların hakları ile ilgilidir. Feminist-vejetaryen yaklaşıma göre, hayvanlara ve kadınlara yönelik bu baskı ve şiddet birbirine bağlıdır. Bağımsız olarak düşünülemez. Her ikisi de erkekler tarafından gasp edilen hakların talep edilmesiyle ilgilidir. Bu araştırma makalesi, *Etin Cinsel Politikası*, *Evlenilecek Kadın*, *Kadınlar Ülkesi* gibi edebi eserlerdeki bu feminist-vejetaryen eleştirel teoriyi incelemekte; kadınlar ve hayvanların erkek egemen toplumda nasıl ikinci konuma konulduğunu, et yemek ile erkeklik arasındaki sosyolojik bağı ve yiyecekler ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki bağı anlatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, Carol. J. (2010). *Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram*. G. Tezcan & M. E. Boyacıoğlu (Çev.) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Atwood, Margaret. (2010). *The Edible Woman*, Toronto: McClelland & Stewart Ltd.
- Drewet, Anne. (2015). 'Women, Animals and Meat A Feminist-Vegetarian Critical Approach to Margaret Atwood's *The Edible Woman* and Michel Faber's *Under the Skin*.' *Department of Language Studies* 1- 30.
- George, Katbryn Paxton. (1994). 'Should Feminists are Vegetarians?' *Journal of Women in Culture and Society* 19, no. 2 405-434.
- Gilman, Charlotte P. (1979). *Kadınlar Ülkesi*. Seher Özbay (Çev.) İstanbul: Ottoman.
- Moslehi, Mahboubeh vd. (2016). 'Ecofeminism and Gilman's Herland: A Gaardian Approach.' *The Southeast Asian Journal of English Language Studies* 22, no.2 17 – 29.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Sasani, Samira et al. (2015): 'The 'I' against an 'Other' Gender Trouble in The Edible Woman.' *Theory and Practice in Language Studies*, 5, no.7 1520-1524.

Schlesselman, Gina. (2012). 'Animal Bodies: Woman/Nonhuman Links and the Bride.' *International Journal of Humanities and Social Science* 2, no.20: (208-227).

**SOSYAL EKOFEMİNİZM BAĞLAMINDA KADIN MİMARLARIN MESLEK
HAYATINDAKİ ROLÜ**

İlayda Bahar ÇAMGÖREN*

Doç. Dr. Hacer Mutlu DANACI**

ÖZET

Hayatta kalma faaliyetlerini devam ettirebilmek için doğadan faydalanan insanoğlu, çevre ile olan ilişkisi bakımından hem etkileyen hem de etkilenen konumdadır. İnsan eli ile doğaya verilen tahribat günümüzde canlı sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Bu problemler, günümüze değin farklı meslek alanlarında ve farklı çerçevelerde ele alınmıştır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren etkinliğini artıran çevre sorunlarına çözüm sağlamak adına ‘ekolojik akımlar’ başlığı altında farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Bu akımlardan her biri kendi içerisinde ekolojik dengenin bozulmasının ardındaki sebepleri araştırmakta ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır. Bu akımlardan en çok yankı uyandıranları derin ekoloji, sosyal ekoloji ve ekofeminizmdir. Mimarlık da doğa ile olan ilişkisi itibarıyla ekolojik dengenin korunmasında önemli bir konuma sahiptir. Mesleğin önemli yükümlülüklerinden biri de yapılaşma ile doğaya verilen zararı asgari seviyede tutmaktır. Bu nedenle ekolojik bağlamda geri dönüştürülebilir malzeme kullanımı, kaynak kullanımının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, atık üretiminin azaltılması gibi ekoloji ile ilgili konular tartışılmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu çalışmanın amacı ekolojik akımlar içerisinde ekofeminizm hareketinin savunduğu görüşlerin mimarlık mesleğindeki yansımalarını incelemektir. Çalışma kapsamında ekofeminizmin alt başlığı olarak sosyal ekofeminizm kavramı ele alınmıştır. Bu bağlamda sosyal ekofeminizm akımının temel düşünce olarak savunduğu ‘ataerkil toplum tarafından tahakküm altında bulunan kadın ve doğa’ hipotezinin mimarlık mesleğinde olan karşılığı araştırılmıştır. Böylelikle kadın mimarların meslekteki durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöntem olarak öncelikle ekolojik akımlar genel hatlarıyla, ekofeminizm akımı ise daha detaylı olarak incelenmiştir. Sonrasında sosyal ekofeminizm düşünsel arka planı bağlamında, kadın mimarların meslekteki durumları literatüre dayalı olarak irdelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ise patriarkal

* Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

** Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

toplumun genel yapısında olduğu öne sürülen tahakkümün mimarlık mesleğinde de yansımaları olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ekoloji, Ekofeminizm, Kadın Mimar, Sosyal Ekofeminizm.*

GİRİŞ

İnsanlığın yaşamını sürdürmek için gerçekleştirdiği faaliyetler, içinde bulunduğu çevreyi de etkilemektedir. Doğadan elde edilen ve yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarının insan ihtiyaçlarında kontrolsüz bir şekilde kullanılmasıyla kaynak bulma problemi ortaya çıkmıştır.

Teknolojide yaşanan gelişmeler ve tüketim her alanda artış göstermiştir. Kullanılan kaynaklar hem sınırlı hem de çevreye zarar vermektedir. Böylelikle ekolojik denge zarar görmektedir. Tüketilen fosil yakıtların yarattığı hava kirliliği, küresel ısınmayla birlikte su kaynaklarının azalması, ormanların yok olması gibi çevre tahribatlarına yol açan insan davranışları nedeniyle insan sağlığı da tehdit altındadır. İnsan ve doğa ilişkisi üzerine uzun yıllardır felsefi tartışmalar yapılmaktadır. Günümüze değin süregelen ve tehlike boyutu gittikçe artan çevre sorunları problematiği farklı disiplinlerde farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren bu sorunların artması ile dünyada bilimsel çevrelerce de ilgi gören derin ekoloji, sosyal ekoloji, mistik ekoloji, ekofeminizm gibi ekolojik akımlar ortaya çıkmıştır (Özkan, 2018). Bu çalışmada akımlar içerisinde ekofeminizm hareketi incelenmektedir. Ekofeminizm görüşü sadece bir düşünceyi benimsemekle kalmayıp kendi içerisinde alt başlıklar ve farklı görüşler barındıran ekolojik bir harekettir. Ana odak ise doğanın sömürülüp talan edilmesiyle, kadınların sömürülmeleri arasında azımsanamayacak bir ilişkinin var olduğu düşüncesidir (Tamkoç, 2012). Doğanın tahribatının ve kadının sömürülmesinin temel nedenini ataerkil toplum düzeninde aramaktadır.

Çevre sorunlarının önemli kaynaklarından bir tanesi enerji tüketimindeki yüksek pay oranıyla yapılaşmadır. Binaların inşaat aşamasından itibaren kullanılan yapı malzemeleri, inşa edilme yöntemi, yaşam döngüsü içerisinde harcadığı enerji ve yaşamını tamamladıktan sonra çevreye vereceği tahribat göz önünde bulundurularak tasarım yapılmalıdır. Doğal çevre veya yapılı çevre içerisinde gerçekleştirilmiş olan her türlü yapılaşma, içinde bulunduğu ekosistemi etkilemektedir. Bu nedenle kaynak tüketimi tercihi, yenilenebilir kaynaklardan yana olmalıdır. Malzeme seçiminde ise ekolojik, karbon değeri düşük ve geri dönüştürülebilir oranı yüksek olan malzemeler tercih edilmelidir. Bu etmenler göz önüne alındığında mimarlık mesleğinin doğaya karşı önemli yükümlülükleri olduğu söylenebilir. Bu nedenle mimarlık disiplininde de ekolojik mimari başlığı altında çalışmalar yürütülmektedir. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji gibi yenilenebilir

ve çevreye zarar vermeyen kaynakların kullanımı ekolojik mimarlığın temel konularındandır. Özellikle Türkiye, bu kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Fakat yapı sektöründe alışlagelmiş olan sistemlerin kullanılması hem daha uygun hem de daha kolay ulaşılabilir olduğundan, ekolojik çözümler rağbet görmemektedir.

Genel çerçeveden bakıldığında mimarlık mesleğindeki bu sorun toplumsal görünmektedir. Ancak cinsiyetin mesleğe olan etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Tanımlanmış olan çevresel problemlere çözüm arama yolunda, farklı ekolojik akımların savunduğu görüşler de dikkate alınmalıdır. Bu çalışmanın konusu oluşturan ekofeminizm akımının savunduğu kadın ve doğa ilişkisi ve bu ikiciliğin ataerkil toplum tarafından sömürüldüğü görüşünün mimarlık mesleğine nasıl yansıdığıdır? Bu çalışmada ekofeminizm temelinde bir düşünce ortamı yaratılarak mimarlık mesleğindeki kadının rolünün anlaşılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda en uygun seçenek olarak ekofeminizm akımı içerisinde gelişen sosyal ekofeminizm kavramının savunuları düşünsel altyapı olarak seçilmiştir. Bu kavramda savunulan iki ana görüş bulunmaktadır. Bir tanesi kadın ve doğanın varoluşsal özdeşliğidir. Diğeri ise ataerkil toplumun doğayı sömürdüğü gibi kadını da sömürdüğü görüşüdür. Kadın ve doğanın özdeş olduğu görüşünden yola çıkılarak kadın mimarların tasarımlarında doğaya karşı daha duyarlı olacağı düşünülebilir. İkinci görüşte ise ataerkil toplum tarafından sömürülen kadın mimarların mesleki deneyimlerinde erkek mimarlara göre geri planda kaldığı ve emeklerinin yeterince değer görmediği hipotezi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında kadın mimarların görüşlerinden yola çıkılarak sosyal ekofeminizm bağlamında ortaya konulmuş olan bu hipotezin doğruluğu araştırılmıştır.

1. YÖNTEM

Çalışmanın kapsamını oluşturan ekofeminizm kavramının ekolojik akımlar içerisindeki yerini anlayabilmek için öncelikle 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan farklı ekolojik görüşleri genel hatlarıyla anlamak gerekmektedir. Böylelikle ekofeminizm görüşünün diğerlerinden ayrı durduğu düşünce yapısını anlamak daha doğru olacaktır. Tam tersine diğer ekolojik hareketler ile ortak olarak savunduğu görüşleri de ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikli olarak bu akımların temel savunuları genel hatlarıyla incelenmiştir. Ardından ekofeminizm hareketi ve buna bağlı olarak kendi içerisinde gelişen alt başlıklar detaylandırılmıştır. Kadın mimarların meslek içerisindeki durumu literatüre dayalı olarak incelenmiş, sosyal ekofeminizm görüşünün savunduğu, ataerkil toplum tarafından kadına yapılan tahakkümün mimarlık mesleğindeki yansımalarını anlayabilmek adına, meslekte kendilerine yer edinmiş kadın mimarların görüşlerine yer verilmiştir.

Aynı zamanda Architectural Review dergisi tarafından 2017 yılında yapılmış olan anket çalışmalarından ve İstanbul Mimarlar Odası anket çalışmasından faydalanılmıştır.

2. BULGULAR

İnsanoğlunun doğa ile olan ilişkisi zaman içerisinde insanın doğaya hükmetmesi ve ondan faydalanması şeklinde evrilmiştir. Teknolojinin gelişimine paralel olarak çevreye verilen zarar artmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte başlayan süreçle ekolojik denge zarar görmüştür. Bu tahribatların artık gözle görülür boyuta ulaşması ve insanoğlunun hayatını etkiliyor olması bu sorunlara karşı bazı düşünce sistemlerinin gelişmesine öncü olmuştur.

2.1. Derin Ekoloji

Bu düşünce anlayışı temelinde doğanın insan için değil kendisi için değerli olduğu görüşünü taşımaktadır. Doğanın değerinin bizim için bir kaynak olmasından ziyade kendi başına bir değer olduğunu savunur. Kökeni 1960'lı yıllarda ortaya çıkan derin ekoloji yaklaşımı, 1972 yılında düzenlenen bir konferansta Norveçli filozof Arne Naess tarafından derin ekoloji ve sığ ekoloji kavramları olarak ilk kez tanımlanmış ve aralarındaki farklar ortaya konmuştur. 1984 yılında ise Arne Naess'in George Session ile birlikte saptadığı sekiz temel ilke ile sistemli hale getirilmiştir (Çüçen, 2011). Mistik ekoloji olarak da tanımlanabilen derin ekoloji görüşünde bakteriler ve virüsler de dâhil olmak üzere tüm yaşam biçimlerini 'içsel değerler' bağlamında birbirine eşit tutan bir biyomerkezcilik yaklaşımı mevcuttur (İdem, 2002). Doğanın yalnızca insan yararı için var olduğu düşüncesi eleştirilmekte ve bu nedenle insan merkezci tutuma karşı çıkmaktadır. Fakat insan yerine doğayı merkezine almasına karşın ekolojik sorunların çözümü için yine tüm sorumluluğu insanlara yüklemiş olması sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır.

2.2. Toplumsal/Sosyal Ekoloji

Sosyal ekoloji düşüncesinin kurucusu Amerikalı sosyalist yazar Murray Bookchin (1989)'e göre ekolojik sorunların tümünün temelinde toplumsal kökenli sorunlar ve toplum içerisinde gelişen hiyerarşik düzen yatmaktadır. Bu felsefeye göre insanın doğaya hükmetmesinin asıl sebebi, insanın insana olan tahakkümü ve sömürsüdür (İdem, 2002). Ataerkil toplumun ev içerisinde kadına hükmü ile başlayan bu hiyerarşik düzen insanlığın doğa ile olan ilişkisinde de etkili olmuştur. Bu düşüncede aynı zamanda insanın sadece doğaya zarar veren özne olmaktan çok bilinçli çabalarla doğayı zenginleştirip güçlendirebilecek bir varlık olduğu savunulur (Maltaş, 2015). Böylelikle sömürü ve tahakkümden uzak, hiyerarşik bir düzene bağlı olmayan 'ekolojik toplum' önerisi getirilmektedir.

2.3. Ekofeminizm

Ekofeminizm teriminin ekofeminist edebiyatta ilk defa 1974 yılında Fransız feminist Francoise D'eaubonne tarafından kullanıldığı kabul görür (B. Çetin, 2005). Ekofeminist fikir, kadın ve doğa tahakkümünün birbiri ile bağlantılı olduğunu, temelinde ise patriarkal düzenin bulunduğunu savunan düşünce sistemidir. Diğer ekolojik akımlarda olduğu gibi eşitlikçi ve hiyerarşik olmayan düzen arayışındadır. Çevre sorunlarının temelini toplumda araması yönüyle toplumsal ekoloji ile benzetilmektedirler. Kadın ve doğa ilişkisi gelişmiş ülkelerde ideolojik olarak irdelenirken, gelişmekte olan ülkelerde ise kadınların maddi olarak var olma mücadelesine dönüşmektedir (Özdemir ve Aydemir, 2019). Ekofeminizm akımı hava kirliliği, kimyasal atıklar gibi çevre sorunlarının kadınları doğrudan etkilediğini; üreme, üretim, tüketim faaliyetlerinin birbirleriyle bağlantılı olarak tehlikeli hale geldiğini öne sürmektedir.

Özellikle 1970'li yıllardan sonra ekolojik sorunlara yönelik akademik çevrelerde yayınlar yapılmış; yerel halk ise kendi yaşam alanında eylemlerde bulunmuştur. Hindistanlı kadınların ağaçların kesilmesini engellemek amacıyla ağaçlara sarılarak yaptığı 'Chipko Hareketi' dünyada büyük yankı uyandırmış ve etkileri plastik sanatlara da yansımıştır. Amerikalı bilim insanı Rachel Carson yayınladığı 'Sessiz Bahar' isimli kitapta, tarımda kullanılan ilaçların insan sağlığını tehdit ettiğini söylemiş, kendisi de bundan üç sene sonra meme kanserinden vefat etmiştir. Yıllar sonra ise bu ilaçların kanseri tetiklediği ortaya çıkmış ve uzun tartışmalardan sonra ilaçlara kısıtlamalar getirilmiştir.

Ekofeminizm görüşünde kadınlar doğaya erkeklerden daha yakındır. Bu yakın ilişkiden dolayı ekolojik sorunlara karşı daha duyarlıdır. Ekofeministler çevre sorunlarını kadın sorunları olarak görürler. Çünkü çevre sorunlarından en çok kadınlar etkilenmektedir. Biyolojik yapıları gereği kadınlar açlık, kıtlık, kuraklık gibi sorunlara karşı erkeklere göre daha dayanıksızdır. Aynı zamanda kimyasalların kullanılması, zehirli gazlar ve kirlilik, doğurganlıklarını da etkilemektedir. Bunlarla birlikte toplum tarafından kadına yüklenen bazı sorumluluklar vardır. Örneğin çocuk bakımı, hastalar ve yaşlılarla ilgilenilmesi gibi faaliyetler kadınlara sosyal bir görev olarak yüklenmektedir. Kadınların kariyerleri ile birlikte veya kariyerlerini bir kenara bırakarak yerine getirmeye çalıştıkları yükümlülükler iş hayatlarında karşı cins bireylerle rekabet etmek için âdil olmayan hayat şartları oluşturmaktadır.

Amerikalı çevre tarihi profesörü Carolyn Merchant 1992 yılında yayınladığı 'Radical Ecology: The Search for a Livable World' adlı kitabında ekofeminizm akımının liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist ekofeminizm olmak üzere dört farklı alt görüşten oluştuğunu ve hepsinin insan-doğa ilişkisini farklı

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

perspektiflerden ele aldığını söylemektedir. Sosyalist ekofeministlerin savunduğu görüşler çoğunlukla sosyal ekolojininkiyle aynıdır. Ancak sosyal ekolojinin savunduğu şekliyle hiyerarşik bir düzen kurulması ve kadınların da yerel yönetimlere katılmasıyla sorunun çözüme kavuşmayacağı düşünülmektedir. Çünkü kadınlar her ne kadar söz sahibi olsa da kimyasalların vereceği zarar değişmeyecektir. Bu nedenle her alanda üretimin istekler doğrultusunda değil ancak ihtiyaç duyulan kadar olması gerektiğini savunurlar. Tamkoç'a (2012) göre doğanın üretkenliği ile insan üretimi arasında sağlanan bir denge ile yaşam kalitesi olumlu bir şekilde etkilenecektir.

Kültürel ekofeminizm görüşünde ise biyolojik özelliklerinden dolayı kadının doğaya erkeklerden daha yakın olduğu, bu nedenle kadın ve doğanın birlikte ele alınıp erkeklerin arka planda olduğu yeni bir toplum kurulması gerektiği savunulur. Bu noktada kadın ve erkek ayrımının toplumsal süreç içerisinde mi ortaya çıktığı yoksa doğuştan mı var olduğu konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve tartışmalara konu olmuştur. Kültürel ekofeminizmin kadın ve doğayı eşit tutan anlayışı; liberal, sosyal ve sosyalist ekofeminizm görüşlerine kadının çevreye karşı daha duyarlı olması konusunda benzerlik göstermekle birlikte, kadının doğa ile eşit tutulması açısından farklılık göstermektedir.

Liberal ekofeminizm savunucuları, kadınların da toplumda erkekler kadar rol almasıyla çevre ve kadın sorunlarının çözüleceğini düşünmektedir. Çevre sorunlarının çözümünün cinsiyet ayrımı olmayan bir toplum aracılığıyla sağlanabileceği inancı hâkimdir. Liberal ekofeministler doğadan çok çevreden söz etmektedirler. Çevre kirliliğinin temel nedenini ise kaynakların kontrolsüz ve kimyasalların aşırı kullanımından dolayı olduğunu ileri sürmektedirler. Liberal ekofeminizm görüşünü savunan kişiler, pestisitlerin aşırı kullanımının doğal kaynaklara zarar verdiğini, iyi bir yönetimle bu sorunların aşılabileceğine inanmaktadırlar (Tamkoç, 2012). İnsanların akıl sahibi olmalarından dolayı doğadaki diğer tüm canlılardan üstün olduklarını kabul etmekle birlikte doğa üzerindeki tahakkümü sorgulamamaktadırlar. Bu nedenle Ekofeminist görüşler içerisinde en güçsüz olanı kabul edilmektedir (Özkan, 2018).

Sosyal ekofeminizm kadınların annelik, çocuk doğurma gibi özelliklerinden dolayı doğadaki yaşam ile benzer bir ilişkisi olduğunu kabul eden görüştür. Ancak sosyal ekofeministler çocuk bakma, ev işlerini gerçekleştirme gibi etkinliklerin erkek yerine kadınlara verilmiş olan sosyal roller olduğunu savunmaktadır. Sosyal ekoloji düşüncesinin kurucusu Murray Bookchin'in ekolojik toplum ilkelerine göre temellenmiş olan bu düşünce sistemi, merkezî yönetim yerine yerel yönetimle ve kadınların bu yönetimlere özgürce katılımlarıyla hiyerarşinin yok edilebileceğini savunmaktadır (Tamkoç, 2012).

2.4.Çevre Sorunları ve Mimarlık

Çevre sorunları denildiği zaman başta iklimsel değişim ve buna bağlı doğal afetler, sera gazları, karbon salınımı, hava-su-toprak kirliliği, hayvanların nesillerinin tükenmesi, ormanların yok olması, su kaynaklarının azalması gibi örnekleri arttırılabilecek sorunlar akla gelmektedir. Bu sorunların kaynaklarından birisi de yapılaşmadır. Yapı sektöründe enerji harcamalarının payı yüksek oranlara ulaşmaktadır. Aynı zamanda yapılaşma zehirli gaz üretimi, asit yağmurları ve çevreye zarar veren diğer birçok etmenle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle mimarlık mesleği doğa ile olan direkt ilişkisi bağlamında sorumluluk sahibidir. Özellikle son yıllarda etkinliğini arttıran sürdürülebilir tasarım, enerji etkin bina, sıfır enerji bina, bütünleşik tasarım, yeşil tasarım gibi kavramlar çevreye verilen zararı en aza indirmek amacıyla ortaya çıkmış ekolojik tasarım yöntemleridir. Kontrol dışı tüketimin yoğunluğunu arttırdığı günümüzde, insan eli ile gerçekleştirilen faaliyetlerde ekolojik dengenin korunumu önemlidir. Yapılaşma ile doğal çevreden kullanılan kaynaklar yerine koyulabilmeli, insan doğadan aldığı doğaya geri verebilmelidir. Aksi takdirde çevre sorunlarının telafisi ve geri dönüşü mümkün olmayacaktır. Bu kapsamda mimarlar tarafından hem akademide hem de uygulamada yürütülen çalışmalar bulunmaktadır.

2.5. Sosyal Ekofeminizm ve Kadın Mimarlar

Sosyal ekofeminizmin savunduğu temel düşünce, kadınların biyolojik açıdan doğa ile yakın bir ilişkisinin olduğu fakat kadınlık görevleri diye düşünülen ev işleri, çocuk bakma gibi faaliyetlerin toplum tarafından kadına atfedildiğidir. Bu temel işler nedeniyle kadın, erkekten bir adım geri durmakta ve ev içerisinde başlayan hiyerarşik düzen topluma yansımaktadır. Sosyal ekofeminizm görüşünün savunduğu ‘kadının toplum içerisinde olması beklenen konumu’ sorunu mimarlık mesleğine de yansımaktadır. Temeli M.Ö. 3000’li yıllara dayanan bir gelenekle erkeklere göre duygusal olan kadınların ev işleri ile ilgilenmesi, iş hayatında oldukları zaman ise konut tasarımına yönelmesi; erkeklerin ise rekabete açık dış dünyada çalışması beklenmektedir (T. Dostoğlu, 2002). Erkek mimarlarla evli kadınların ortak ofislerinde erkek mimarın isminin önde anılması bu duruma örnek oluşturmaktadır. İnşaat sektöründe erkek çalışan yoğunluğunun fazla olması sebebiyle kadın mimarlar veya mühendisler bilgi ve becerilerini ispat etmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak erkek çalışanlardan böyle bir gayret beklenmemektedir. Tarihte ismi geçmeyen birçok kadın mimarın aslında ‘usta mimar’ olarak isimlerini tarihe yazdırmış erkek mimarlar için ilham kaynağı oldukları veya onlarla birlikte çalıştıkları da bilinmektedir. Örneğin “Gender, Space and Architecture” adlı makalesinde Dennis Scott Brown, kendi çalışmalarının Robert Venturi’ye mülk edilmesinden

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

yakınmaktadır (B. Sert, 2005). Bir diğer örnek ise Eileen Gray tarafından tasarlanan E.1027 evi arkadaşı olduğu Le Corbusier’de büyük hayranlık uyandırmıştır. Bir şekilde bu eve elinin değmesini isteyen Le Corbusier evin ana teması olan sadeliğini yansıtan sekiz beyaz duvarına tasarımcıdan izinsiz devasa resimler çizmiştir. Daha sonra bu resimleri yayınlayan Le Corbusier Eileen Gray’ın ismini dahi anmadan “Cap-Martin’de bir ev” olarak bahsetmiştir. Gray ise kendisinden habersiz yapılan bu resimleri “vandallık” olarak nitelendirmiştir (A. Artun, 2014). Farklı bir örnek olarak Zaha Hadid bir röportajında kendini kadın mimar değil, mimar olarak tanımladığını söylemiş ve erkeklerin “bir kıza göre iyisin!” söyleminden ne kadar rahatsız olduğunu belirtmiştir (Tüm, 2016). The Architectural Review dergisi tarafından 2017 yılında yapılan ‘Mimarlıkta Kadın’ adlı araştırma sonuçlarına göre: ankete katılan kadın mimarların yarısında fazlasının, erkeklerin ise dörtte birinin cinsiyetçi ayrımlara maruz kaldığı görülmektedir. İnşaat sektöründe kadın mimarların otoritesi % 60 oranında kabul edilmezken erkeklerin kadınlardan daha yüksek maaş aldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ankete katılanlara sorulan cinsel ayrımcılığa tanık olma sıklığı sorusuna kadınların yarısından fazlası, kadınların erkek meslektaşlarına yiyecek içecek hazırlamasının beklenmesi veya kadınların görmezden gelindiği gibi ayrımcı tavırlarla karşılaştığı cevabını vermiştir. Yine anket sonuçlarına göre müdür, ortak vb. konumlara yükselen kadın mimarların ilk çocukların doğumunun diğer kadınlara göre iki sene daha geç olması kadınların kariyerleri için çocuk sahibi olmayı ertelediklerini göstermektedir. Ayrıca her 5 kadın yöneticiden 2’si çocuk sahibi değildir. Doğum izninden dönen kadın mimarlar birçok fırsatı kaçırmış ve mesleki kariyerinde geri adım atmak zorunda olduğunu söylemişlerdir. İngiltere’de kadın mimarların etkinliğinin azaldığı tespit edilince 170 kadının katıldığı bir anket düzenlenmiş ve ankette genel olarak çalışma saatlerinin ortalamanın çok üstünde olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan bir tanesi ise şöyle bir yorumda bulunmuştur (Ciravoğlu, 2004): “Sistem iş bağımlısı erkekler için kurulmuş. Sadece erkekler gibi davranan kadınların biraz yükselme şansı var.”

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Kadın Komisyonu tarafından Mart-Nisan 2020 tarihli bir anket düzenlenmiştir. Bu ankette mimar veya mimar olmaya aday kadınların sorunlarına yönelik araştırma yapılmıştır. Anket katılımcılarının çoğunluğu ofis ve şantiye çalışanları, işsizler, öğrenciler ve serbest çalışanlardan oluşmaktadır. Anket sonuçlarına göre kadın mimarların %68.72’si iş yaşamında kadın olmaktan kaynaklı bir ayrımcılık olduğunu düşünmektedir. Bu ayrımcılık türlerinden bazıları şu şekildedir: Kılık kıyafet ayrımcılığı, psikolojik şiddet, sözlü taciz, eşit ücret alamama, sigortasız çalıştırılma, ekonomiye bağlı küçülmelerde ilk işten çıkarılan olma, terfi edilmeme, doğum izni sonrası işten çıkarılma. Ancak buna rağmen %43.3’ü kadın hakları konusunda

bir mücadele içerisinde yer almamaktadır (TMMOB Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu).

SONUÇ

İnsanlığın ortak problemi olan çevre sorunlarının uzun zamandır farklı düşünsel altyapılarla ele alındığı görülmektedir. Sosyal ekofeminizm akımı da bunlardan bir tanesidir. Kadın ve doğanın varoluşsal olarak birbirine yakın olduğu ve ataerkil toplum tarafından hem kadının hem de doğanın sömürüldüğü görüşünü taşımaktadır. Bu çalışmada sosyal ekofeminizmin savunduğu temel düşüncelerden biri olan kadınların ataerkil toplum tarafından tahakküme uğradığı görüşünün mimarlık mesleğindeki yansımaları irdelenmiştir. Yapılan araştırmalarda meslek hayatında erkek mimarların kadınlara göre avantajlara sahip olduğu açıktır. Doğum ve bununla ilişkili olarak çocuk bakma görevlerinin kadın tarafından gerçekleştirilmesi beklentisi, kadın mimarların diğer mesleklerde de olduğu gibi geri planda kalmalarına sebep olmaktadır. Architectural Review tarafından yapılmış olan anket çalışması göstermektedir ki ülkemizde özellikle inşaat sektöründe kadın çalışanlara karşı geliştirilmiş olan ön yargı İngiltere’de de varlığını göstermektedir. Yapılan literatür araştırmasına göre bu durumun diğer ülkelerde de aynı şekilde olduğu söylenebilir. Ev içerisinde kadınlardan yapılması beklenen sosyal görevler iş hayatında da beklenmektedir. Örneğin bir çalışma ortamında temizlik veya yemek işlerinin kadınlardan beklenmesi gibi. Sosyal ekofeminizm bu tahakkümün doğa üzerinde de olduğunu savunmaktadır. Yani doğanın sömürülmesinin ardındaki asıl neden insanın insana olan tahakkümü olduğunu söylemektedir. Bu çalışmada mimarlık mesleğinde de bu hipotezin doğru olduğu görülmektedir. Kadına atfedilen sosyal sorumlulukların mesleki hayatlarında engel teşkil ettiği anlaşılmıştır. Sosyal ekofeminizm bu probleme çözüm olarak yeni bir hiyerarşik düzen önerisi getirmektedir ve kadınların bu düzende yönetimlere katılması ve söz sahibi olmasıyla çevre sorunlarının da çözüleceğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

A. Artun, N. (2014). <https://www.e-skop.com/skopbulten/arzunun-bedeli-eileen-gray-ve-le-corbusier/2179> (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

B. Çetin, Oya. (2005). Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. Sosyo Ekonomi.Ozak-Haziran 2005-1.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

B. Sert, Gül. (2005). Kadın ve Mimarlık. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten, 30, 24-26.

Bookchin, Murray. Toplumunu Yeniden Kurmak, çev. Kaya Şahin, İstanbul, Metis Yayınları.

Çüçen, A., Derin Ekoloji. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bursa.

Cürgül, T. (2016). Türkiye’de Mimarlık Cinsiyet İlişkisi: Bibliyografik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47).

Ciravoğlu, A. (2004). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Mimarlar ve Yapılı Çevrede Kadın”, *Mimarist*, s: 14, Kış 2004, 44-46.

İdem, Ş. (2009), Toplumsal Ekoloji Nedir Ne Değildir <https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/11/17/toplumsal-ekoloji-nedir-ne-degildir-sadi-idem/> (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

Maltaş, A. (2015). Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17 (29): 1-8.

Merchant, C. (2005). *Radical ecology: the search for a livable world*. New York: Routledge.

Naess, A. (1995). "The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary", *The Deep Ecology for the Twenty-First Century*, ed., George Sessions, Boston&London, Shambhala Publications, Inc., 151.

Özdemir, H., Aydemir, D. (2019). Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi.s.(2) 261-278.

Özkan, S. (2018). Çevrenin Korunması ve Çevre Sorunlarının Azaltılmasında Ekolojik Akımların Rolü: Kamu Kurumları Örneği. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 222.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Soyluk, A., İlerisoy, Z. Y. (2019). Medeniyette Kadının Rolü; Kadın Mimarlar ve Zaha Hadid Örneği, Taras Shevchenko II. International Congress on Social Sciences, Ankara.

T. Dostoğlu, N. (2002). Mimarlık ve Kadın Kimliği, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Tamkoç, G. (2012). Ekofeminizm Amaçları. Kadın Araştırmaları Dergisi, 0 (4).

Tamkoç, G. (1994). “Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, İzmir, Ege Yayıncılık, 1. Baskı, 93- 105.

Tüm, B. (2016). “Zaha Hadid: Kadın Olmayan Mimar” (Zaha Hadid: The Architect Who is Not Woman), Betonart, 51, 44-47.

Mimar/Mimar Adayı Kadınlara Yönelik Anket Raporu, (2020), TMMOB Mimarlar Odası Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu. <http://www.mimarist.org/include/uploads/2020/10/anket-raporu-2020-son.pdf> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

**CAM TAVAN SENDROMUNUN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Sevim Sılanur KÜÇÜK*

ÖZET

Son yıllarda global olarak sektörlerde kadın çalışanların oranı artışa geçmiş olsa da bu artış yeteri düzeyde değildir. Bu süreci etkileyen faktörlerden bir tanesi de Cam Tavan Sendromudur. Cam Tavan Sendromu, kadınların çalışma hayatında var oluş sürecinde etkili olan ve gözle görülmeyen, aşılması güç metaforları tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Cam Tavan Sendromunun incelenmesinin hedeflendiği bu araştırmada öncelikli olarak Cam Tavan Sendromu ve bu sendromu etkileyen faktörler ele alınmıştır. Ardından araştırmanın amacına yönelik olarak Türkiye’de farklı sektörlerde çalışan 182 kadın katılımcının sendroma yönelik görüşleri alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda cam tavan alt boyutlarından Örgüt Kültürü ve Politikalarından en yüksek ortalamaya sahip olduğu, ayrıca kadınların yaş, mesleki deneyim, eğitim durumu ve görev aldıkları meslek grubunun örgütsel kaynaklı cam tavan algılarını etkilediği görülmüştür. Öte yandan kadınların medeni durumlarının çocuk sahibi olup olmamaları ve yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerin cam tavan algısı üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cam Tavan Sendromu, Kadın Çalışanlar, Çalışma Hayatı.*

GİRİŞ

Kadınlar, insanlığın var olduğu günden itibaren erkekler ile ortak faaliyet içerisinde yer almışlardır. Avcılık, toplayıcılık, ev veya tarlada çalışma gibi birçok işi aynı anda yürüten kadınların, erkekler ile birlikte çalışma hayatında var olsalar da profesyonel anlamda iş dünyasına girişleri 18. Yy.’da Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir (Örücü, Kılıç ve Kılıç, 2007; Yenici, 2018). Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan endüstriyel değişimler, küresel çapta çalışma hayatında birçok köklü başkalaşım ve gelişmeyi de beraberinde getirmiştir (Öğüt, 2006). Fabrikalaşma sonucunda ortaya çıkan istihdam açığında kadınlar, evin artan giderlerine katkıda bulunmak, ekonomik açıdan özgür olmak gibi birçok sebepten ötürü iş dünyasına dâhil olmuşlardır. Bununla beraber ilerleyen dönemlerde erkek iş gücünün Dünya Savaşları’nda silahlı altına alınmasıyla kadınlar, çalışma hayatında etkin rol almaya

---

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Lisans Öğrencisi.

başlamışlardır (Akdemir ve Duman, 2017; Yenici, 2018). Kadınların iş dünyasına dâhil olması etkinlik, üretkenlik ve nitelikli çalışan sayısının artmasına neden olmasının yanı sıra toplumların gelişmişlik düzeyi ve ekonomik refaha ulaşmasına da yardımcı olmuştur (Tahtalıoğlu, 2016). Bu durum toplumsal, sosyal ve ekonomik açıdan önemli faydalar sağlamış olsa da ayrımcılık, eşitsizlik gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir (Irmak,2008). Çalışma yaşamında, kadın ve erkek çalışanların kariyer ve çalışma şartları açısından eşit imkânlarla sahip olması, cinsiyete yönelik herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaması, her çalışanın aynı haklara sahip olması gerekirken uygulamada savunulan düşüncelerin gerçekleştirilemediği gözlemlenmektedir. Bu durum yönetim literatüründe “Örgütsel Hastalık” olarak tanımlanmaktadır (Hoşgör, Gündüz-Hoşgör ve Memiş; 2016). Örgütsel Hastalık, bireylerin iş hayatında cinsiyet eşitsizliği veya ayrımcılığına maruz kalmadan eşit şekilde çalışmasına yönelik ulaşılması hedeflenen ancak uygulamada başarısız olunan durumları açıklamak için geliştirilen bir kavramdır (Özyer ve Orhan, 2012). Bu hastalıklardan biri de günümüzde araştırmalarda sıkça üzerinde durulan “Cam Tavan Sendromu”dur. Cam Tavan kavramı (Glass Ceiling) psikologların Öğrenilmiş Çaresizlik durumunu açıklamak üzere geliştirdikleri Pire Deneyi’nden gelmektedir (Öztürk ve Bilkay, 2016). Bu deneyde canlıların başaramama durumunu nasıl öğrendiklerini açıklamak amacıyla bilim insanları pireleri cam kapaklı bir fanusa yerleştirir. Fanus ısıtılır ve pireler kaçışmaya başlar ancak pireler kaçarken cam kapağa çarpıp düşerler. Bu durum bir müddet tekrarlanır ve pireler fanus ısıtıldığında sadece belirli bir yüksekliğe kadar çıkıp düşeceklerini öğrenirler. Ardından kapak açılır ve fanus tekrar ısıtılmaya başlanır. Ancak pireler belirli bir yüksekliğe çıkıp düşeceklerini öğrendiklerinden kapak varmış gibi davranarak belirli bir yüksekliğe ulaştıktan sonra yere düşerler. Artık engel olmadığı için daha yukarıya çıkabilme imkânları olmasına rağmen, camdan engel zihinlerine yer ettiğinden pireler aynı davranışı tekrarlamıştır (Öztürk ve Bilkay, 2016).

Bu kavramın yönetim literatüründe kullanılması ise Hymowitz ve Schellhardt’ın Wall Street Journal’da 1986 yılında yaptıkları “İş Yaşamında Kadın” söyleşisi ile olmuştur (Göktaş-Kulualp, 2015). Cam tavan kavramı üzerine alanda uzlaşmış bir tanım olmasa da bu kavram genel olarak “İş dünyasında yer alan çalışanların bireysel, toplumsal ve örgüte bağlı nedenler sonucunda üst yönetsel pozisyonlara gelmelerine mâni olan, açıkça görülmeyen ve aşılması zor engelleri” ifade etmek için kullanılmaktadır (Hoşgör, Gündüz-Hoşgör ve Memiş; 2016; Göktaş-Kulualp, 2015). “Cam” metaforu kullanılarak engellerin fiziksel bir temelini olmadığı belirtilerek bilinçdışı süreçlerde oluşan tutumlar sonucunda olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır (Utma, 2019). Özetle cam tavan iş dünyasında

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

kadın çalışanların erkek çalışanlara göre; yetki, ücret, karar alma gibi birçok önemli unsurda eşit düzeyde muamele görememesine sebep olan engeller olarak açıklanabilir (Mayuk,2012). Yapılan araştırmalarda (Irmak, 2010; Karaca,2007; Mayuk, 2013) cam tavan oluşumuna neden olan çok çeşitli engeller gösterilse de bu engelleri bütünlüyci bir bakış açısıyla bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörler şeklinde açıklamak mümkündür.

*Tablo 1: Kadınlarda Cam Tavan Engelleri (Irmak, 2010).

Bireysel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller	Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller	Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan Engeller
Aile Hayatı Kadınların Kişisel Algıları	Üst Yönetim Kaynaklı Kariyer Etkenleri Örgüt Kültürü ve Politikaları İnformal İletişim Ağları Mentorluk	Mesleki Ayrım Kadınlara Yönelik Önyargılar

1. Bireysel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Kadınlar çalışma hayatının içerisinde aktif olarak yer alsalar da kadın ve anne olmanın yükümlülüklerini üstlenerek bu üç rolün (çalışan, anne, eş) çerçevesinde yaşamını yoğun bir tempoda sürdürmektedirler. Bu yoğun tempoda kadınların üstlendikleri her rolü en iyi biçimde yürütmesi gerektiğine yönelik algısı, kendi içlerinde çatışmalar yaşamalarına ve işleriyle aileleri arasında tercih yapmaları gerektiğini düşünmelerine neden olmaktadır (Karaca, 2007).

2.Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Kadınların cam tavan oluşturmasında etkili olan bir diğer faktör de içerisinde yer aldıkları örgüttür. Örgütün cinsiyet ayrımcılığına yönelik bir kültürü ve politikasının var olması veya kadın çalışanlarının kariyer gelişimini desteklemeye yönelik mentor desteği ve informal iletişim ağlarına katılma olanakları sağlamaması, kadınların cam tavanı hissetmesine yol açarak kariyer gelişimlerini olumsuz bir biçimde etkiler (Mızrahi ve Aracı, 2010).

3.Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Ataerkil toplumsallaşma sebebiyle kişilerin cinsiyetlerine yönelik belirli roller üstlenmesi beklenmektedir. Bu roller kadınların eş, anne olması gibi rolleri içerdiğinden kadınlar iş dünyasına

girdiklerinde toplum tarafından önyargıyla karşılanmaktadır. Bu önyargılar hem bireysel hem de örgütsel faktörleri etkisi altına aldığından kadınların kariyer gelişimine ket vurmaktadır. Ayrıca bu kalıplaşmış önyargılar kadınların belirli meslekleri seçmesine ve yöneticilik için uygun olamayacaklarını düşünmesine de neden olmaktadır (Mızrahi ve Aracı, 2010; Karcıoğlu ve Lelebici, 2014).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Türkiye’de farklı meslek gruplarında görev alan kadın çalışanların Cam Tavan Sendromunun boyutlarına yönelik algılarını belirleyerek bu algıları etkileyen sosyodemografik değişkenlerin neler olabileceği incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler analiz edilmiştir.

H1: Katılımcıların içerisinde buldukları yaş grubu ile cam tavan algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Katılımcıların cam tavan algısı ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Katılımcıların cam tavan algısı ile yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdiği yer arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4: Katılımcıların medeni durumuna göre cam tavan algısı farklılık göstermemektedir.

H5: Katılımcıların cam tavan algısı çocuklarının var olması durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H6: Katılımcıların görev aldığı meslek grupları ile cam tavan algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Katılımcıların cam tavan algısı ve meslekteki deneyim süreleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

YÖNTEM

Örneklem

Çalışmanın örneklemini Türkiye’de farklı iş kollarında çalışan rastlantısal yöntemle seçilmiş, yaşları 18-64 arasında değişen kadın katılımcılar oluşturmaktadır. Çalışmanın başlangıcında yaklaşık 200 kişiden veri toplanmış, ancak ölçekten uç puan alan kişilerin elenmesi sonucunda çalışmaya 182 katılımcının verileri ile devam edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Bu form katılımcıların yaş, eğitim durumu, yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdiği yer, medeni durum, çocuklarının varlığı, yer aldıkları meslek grubu gibi sosyodemografik değişkenleri belirlemek amacıyla düzenlenmiştir.

Anket Formu: Farklı sektörlerde çalışan kadın katılımcıların Cam Tavan Sendromuna yönelik algı ve tutumlarının belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmada Irmak'ın (2010) "Cam Tavan Sendromu- Bir Hastane Uygulaması" isimli yüksek lisans tezi için, Karaca (2007) ve Sezen'in (2008) makalelerinde yer alan formlardan hareketle hazırladığı anket formu kullanılmıştır. Toplamda 35 sorudan oluşan anket formu 5'li likert tipi şeklinde hazırlanmıştır. 9 boyuttan oluşan bu ölçek katılımcıların Cam Tavan'a yönelik algılarını incelemeye yönelik ifadeleri içermektedir.

İşlem

Veri toplama işleminde ölçekler çevrimiçi ortama aktarılarak sürdürülmüştür. Araştırmaya katılımda gönüllülük ilkesi göz önünde bulundurulmuş ve onam formunu onaylayan katılımcılardan veriler toplanmıştır. Katılımcıların veri toplama araçlarını tamamlamaları yaklaşık 5-7 dakika sürmüştür. Verilerin analizi için SPSS 23.00 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmaya dâhil olan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine dair frekans ve yüzdelik değerlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Özellik	Frekans	Yüzde
Yaş Grubu		
18-25	25	13,7
26-35	56	30,8
36-45	76	41,8
46-55	22	12,1
56 ve üzeri	3	1,6
Eğitim Durumu		
İlkokul	3	1,6
Lise	13	7,1
Önlisans	14	7,7
Lisans	125	68,7
Yüksek Lisans-Doktora	27	14,8
Yaşanılan Yer		
Köy	5	2,7
Kasaba	5	2,7
İlçe	56	30,8
Şehir	46	25,3
Büyükşehir	70	38,5
Medeni Durum		
Evli	111	61
Bekâr	56	30,8
Dul-Boşanmış	8	4,4
İlişkisi Yok	7	3,8

Tablo 2’de katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde %41,8’i 36-45 (76 kişi), %30,8’inin 26-35 (56 kişi), %13,7’sinin 18- 25 (25 kişi), %12,1’inin (22 kişi) 46-55 ve %1,6’sının (3 kişi) 56 ve üzeri yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası (%68,7) lisans mezunudur. Katılımcıların çoğunluğu (%38,5) yaşantısının büyük bir kısmını büyükşehirlerde geçirmiştir. Katılımcılar medeni durum açısından ise

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

%61'i (111 kişi) evli %39'u (71 kişi) bekâr, dul/boşanmış veya ilişkisi yoktur şeklinde yanıtlarken %58,2'si (106 kişi) çocuğunun olduğunu %41,8'i (76 kişi) çocuğunun olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan mesleklerine yönelik cevaplar tek tek alındıktan sonra MYK'de belirtilen veriler ışığında gruplandırma yapılmıştır. Elde edilen verilerde katılımcıların çoğunluğunun eğitim ve sağlık (%31,9, %20,9) sektörlerinde çalıştığı bulgulanmıştır. Mesleki deneyim süreleri açısından ise katılımcıların ağırlıklı olarak mesleki hayatta yeni oldukları (%29,1) sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğin 9 boyutuna ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Cam Tavan Sendromu Boyutları

Boyutlar	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	3,05	,811	1	5
Kadınlara Yönelik Önyargılar	2,54	,612	1,80	5
Aile Hayatı	2,67	,718	1	5
Cinsiyet Ayrımcılığı	2,58	,739	1,95	4,12
Kariyer Etkenleri	3,75	,680	1	5
Örgüt Kültürü-Politikası	3,86	,544	1,71	4,14
İnformal İletişim Ağları	2,86	,675	1	4,67
Mentorluk	2,73	1,37	1	5
Mesleki Ayrım	2,72	,850	1	5
Genel Ortalama	3,09	,404	1,86	4,51

Tablo 3'de görüldüğü üzere genel ölçek ortalamasının 3,09 olduğu ve en yüksek ortalamanın 3,86 ile "Örgüt Kültürü ve Politikalar" boyutunun olduğu saptanmıştır. Öte yandan en düşük ortalamanın 2,54 ile "Kadınlara Yönelik Önyargılar" boyutuna ait olduğu sonucu bulgulanmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların yaş ve mesleki deneyim süreleri ile Cam Tavan Sendromunun boyutları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Cam Tavan Algısı ile Yaş Grupları ve Mesleki Deneyim Süreleri Bakımından Kıyaslanması

Boyutlar	Yaş	Mesleki Deneyim
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	,124*	-,133
Kadınlara Yönelik Önyargılar	,076	,043
Aile Hayatı	-,105	,094
Cinsiyet Ayrımcılığı	,032	,080
Kariyer Etkenleri	-,030	,008
Örgüt Kültürü ve Politikası	,027*	,005*
İnformel İletişim Ağları	-,026	-,018
Mentorluk	-,040	-,015
Mesleki Ayrım	,078	,001

Korelasyon *p<0,05

Korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde, katılımcıların yaş grubu ile Cam Tavan Sendromunun boyutlarından “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller” ile “Örgüt Kültürü ve Politikaları” arasında pozitif yönlü nispeten zayıf bir ilişki bulgulanmıştır ($p<0,05$). Tablo 4’te yer alan bir diğer analiz de katılımcıların meslekteki deneyim süreleri ile cam tavan algılarına yöneliktir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda, katılımcıların meslekteki deneyim süreleri ile Cam Tavan Sendromunun boyutlarından olan “Örgüt Kültürü ve Politikaları” arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulgulanmıştır ($p<0,05$). Katılımcıların yaş ve mesleki deneyim süreleri ile Cam Tavan Sendromunun boyutları olan " Kadınlara Yönelik Önyargılar, Aile Hayatı, Cinsiyet Ayrımcılığı, Kariyer Etkenleri, İnformal İletişim Ağları, Mentorluk, Mesleki Ayrım” boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır. Ayrıca mesleki deneyim süresi ile “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller” boyutu arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların eğitim durumu, yaşamlarının büyük çoğunluklarını geçirdikleri yer ve medeni durum değişkeni ile Cam Tavan algıları arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 5, 6 ve 7’de verilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Durumu ile Cam Tavan Algılarının Karşılaştırılması

Boyutlar	İlkokul (N=3)		Lise (N=13)		Önlisans (N=14)		Lisans (N=125)		Yüksek Lis.-Dok. (N=27)		F	p
	X	SS	X	SS	X	SS	X	SS	X	SS		
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	3,85	,56	3,13	,11	3,92	,50	3,81	,61	4,01	,67	,848	,027*
Kadınlara Yönelik Önyargılar	3,11	,50	3,25	,70	2,95	,77	2,82	,80	2,81	,81	,971	,425
Aile Hayatı	2,69	,78	2,69	,75	2,82	,56	3,31	,68	2,65	,45	,512	,159
Cinsiyet Ayrımcılığı	3,41	,87	3,50	,90	3,73	,37	3,72	,68	2,68	,81	,970	,101
Kariyer Etkenleri	2,00	,87	2,95	,15	2,50	,23	3,33	,69	2,68	,11	3,46	,042*
Örgüt Kültürü ve Politikası	2,40	,82	3,13	,82	2,64	,60	2,92	,78	2,87	,81	1,49	,205
İnformel İletişim Ağları	3,33	,66	3,15	,89	3,28	,43	3,03	,64	2,93	,80	,838	,503
Mentorluk	3,23	,35	3,27	,53	2,90	,33	2,89	,53	2,97	,65	1,71	,150
Mesleki Ayrım	3,66	1,15	3,26	,90	2,71	,84	2,40	,79	2,50	,83	2,81	,430

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların Cam Tavan Sendromu boyutlarından “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller” ($F=,848$; $p<0,05$) ve “Kariyer Etkenleri” ($F=3,46$; $p<0,05$) ile eğitim durumu puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulgulanmıştır. Farklılığın sebebini bulmak amacıyla gerçekleştirilen Post Hoc analizinde, yüksek lisans-doktora eğitim seviyesinde yer alan katılımcıların “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller” puan ortalaması ($X=4,01$; $ss=,67$) lise seviyesinde yer alan katılımcılardan ($X=3,13$; $ss=,50$) yüksek bulunmuştur.

“Kariyer Etkenleri” puan ortalamasında ise lisans eğitim seviyesinde yer alan katılımcıların ortalaması ($X=3,33$; $ss=,69$) ilkökul eğitim seviyesinde yer alan katılımcılardan ($X=2,00$ $ss=,87$) yüksek bulunmuştur. Yapılan analizlerde katılımcıların "Kadınlara Yönelik Önyargılar ($F=,425$; $p>0,05$), Aile Hayatı ($F=,512$; $p>0,05$), Cinsiyet Ayrımcılığı ($F=3,46$; $p>0,05$), Örgüt Kültürü ve Politikası ($F=1,49$; $p>0,05$) İnformel İletişim Ağları ($F=,838$; $p>0,05$), Mentorluk ($F=1,71$; $p>0,05$) ve Mesleki Ayrım ($F=2,81$; $p>0,05$) boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanamamıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Yaşamlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yer ile Cam Tavan Algılarına İlişkin Kıyaslama

Boyutlar	Köy (N=5)		Kasaba (N=5)		İlçe (N=56)		Şehir (N=46)		Büyükşehir (N=70)		F	p
	X	SS	X	SS	X	SS	X	SS	X	SS		
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	2,80	,86	3,40	1,14	3,00	,81	2,89	,80	2,70	,76	1,65	,163
Kadınlara Yönelik Önyargılar	3,65	,90	3,48	,52	3,71	,66	3,86	,49	4,04	,86	3,28	,098
Aile Hayatı	2,76	,68	2,92	,68	2,77	,71	2,56	,69	2,80	,74	,944	,440
Cinsiyet Ayrımcılığı	3,11	,59	3,17	,42	3,02	,52	2,83	,53	2,91	,56	1,13	,342
Kariyer Etkenleri	3,65	,33	3,20	,81	3,69	,66	3,77	,74	3,83	,64	,245	,294
Örgüt Kültürü ve Politikası	3,00	,44	3,24	,93	3,08	,76	2,84	,78	2,68	,77	,340	,067
İnformal İletişim Ağları	2,66	,30	2,80	,55	3,26	,72	2,94	,57	2,99	,59	,239	,082
Mentorluk	2,00	,70	2,80	1,1	2,62	,24	2,78	,85	2,67	1,6	,579	,678
Mesleki Ayrım	2,20	,57	2,40	,71	2,43	,79	2,64	,89	2,55	,89	,592	,355

One Way Anova p>0,05

Tablo 6’da katılımcıların yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile Cam Tavan algılarının farklılığına yönelik yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda Cam Tavan Sendromu boyutları ile puan ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulgulanamamıştır ($p>0,05$).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Tablo 7: Katılımcıların Cam Tavan Algılarının Medeni Durum Değişkeni ile Karşılaştırılması

Boyutlar	Evli (N=111)		Bekâr (N=56)		Dul-Boşanmış (N=8)		İlişkisi Yok (N=7)		F	p
	X	SS	X	SS	X	SS	X	SS		
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	2,84	,82	2,80	,77	3,33	,79	3,14	,85	1,28	,280
Kadınlara Yönelik Önyargılar	3,85	,64	3,83	,54	3,95	,62	4,28	,51	1,21	,311
Aile Hayatı	2,76	,73	2,62	,61	2,90	,11	2,97	,52	,868	,494
Cinsiyet Ayrımcılığı	2,90	,56	2,96	,49	3,19	,52	3,10	,60	1,01	,318
Kariyer Etkenleri	3,69	,71	3,82	,63	4,06	,54	3,78	,58	1,00	,392
Örgüt Kültürü ve Politikası	2,92	,80	2,78	,70	3,58	,63	2,94	,61	,737	,485
İnformal İletişim Ağları	3,06	,67	2,89	,64	3,25	,78	3,38	,70	,330	,120
Mentorluk	2,54	1,1	2,85	1,1	3,12	1,2	2,57	,97	1,37	,253
Mesleki Ayrım	2,44	,85	2,52	,74	3,37	,87	2,85	1,2	3,47	,170

One Way Anova p>0,05

Tablo 7 incelendiğinde, medeni durumun Cam Tavan Sendromu algılarının farklılığını tespit etmek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizinde (ANOVA) katılımcıların medeni durumu ile Cam Tavan Sendromu boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel düzeyde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$). Katılımcıların çocuklarının var olması değişkeninin Cam Tavan Sendromu algısına yönelik yürütülen T test analizi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Çocuklarının Var Olması Durumu ile Cam Tavan Algıları Bakımından Karşılaştırılması

Boyutlar	Var (N=106)		Yok (N=76)		t değeri	p
	X	SS	X	SS		
Üst Yönetim Kaynaklı Engeller	2,84	,841	2,90	,771	-,497	,162
Kadınlara Yönelik Önyargılar	3,87	,646	3,86	,566	,064	,171
Aile Hayatı	2,79	,747	2,65	,672	1,350	,253

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Cinsiyet Ayrımcılığı	2,92	,563	2,97	,518	,590	,101
Kariyer Etkenleri	3,68	,725	3,85	,604	-1,649	,092
Örgüt Kültürü ve Politikası	2,93	,856	2,79	,671	- ,635	,012
İnformal İletişim Ağları	3,08	,674	3,44	,674	,792	,239
Mentorluk	2,60	1,16	2,76	1,10	,169	,353
Mesleki Ayrım	2,53	,918	2,51	,750	,429	,097

T test p>0,05

Tablo 8’de yer alan veriler incelendiğinde, katılımcıların çocuklarının var olması ile Cam Tavan algıları arasındaki farklılığı araştırmak amacıyla yapılan T test sonucunda, Cam Tavan Sendromu boyutlarının hiçbirisi ile çocuklarının var olması arasında anlamlı bir farklılık bulgulanamamıştır ($p>0,05$). Katılımcıların içerisinde yer aldıkları meslek grubu ile Cam Tavan Sendromunu algılamasına ilişkin yürütülen analiz sonucu Tablo 9’da açıklanmıştır.

Tablo 9: Katılımcıların Görev Aldığı Meslek Grupları ile Cam Tavan Algılarının Karşılaştırılması

Boyutlar	1		2		3		4		5		6		7		8		9		F	p
	(N=58)	(N=25)	(N=8)	(N=9)	(N=10)	(N=38)	(N=18)	(N=11)	(N=5)											
Üst Yönetim Kaynaklı Engel	2,58	1,1	2,82	,71	2,37	,45	2,66	,79	2,90	,37	2,57	,92	2,27	,68	3,54	,82	2,8	,37	1,4	,19
Kadınlara Yönelik Önyargı	3,82	,64	3,80	,68	3,92	,56	3,97	,71	4,04	,44	3,88	,55	3,87	,72	3,89	,57	3,96	,21	,23	,77
Aile Hayatı	2,80	,71	3,00	,67	3,0	,71	2,93	,62	2,56	,38	3,45	,83	2,90	,73	2,32	,67	2,28	,82	2,7	,57
Cinsiyet Ayrımcılığı	2,93	,55	3,03	,55	2,92	,77	2,95	,79	2,70	,36	2,91	,52	2,92	,54	3,07	,36	3,02	,42	,44	,59
Kariyer Etkenleri	3,73	,62	3,62	,84	3,21	,82	4,16	,62	3,67	,35	3,73	,71	4,04	,47	3,95	,47	3,55	,57	1,8	,87
Örgüt Kültürü ve Politika	2,47	,81	2,96	,66	2,63	,56	2,57	,80	2,84	,74	3,0,78	2,52	,76	3,02	,52	2,72	1,1	1,4	,042*	
İnformal İletişim Ağları	3,07	,77	2,85	,72	3,16	,50	3,14	,68	2,83	,47	3,00	,67	2,94	,56	3,30	,43	3,46	,55	,94	,67
Mentorluk	2,89	,85	2,35	,73	3,00	,73	3,45	,74	2,63	,89	3,22	,69	2,61	,69	3,0	,77	2,82	1,2	2,2	,024*
Mesleki Ayrım	2,50	,81	2,44	,82	2,68	,83	2,38	1,1	2,25	,75	2,43	,78	2,59	,88	2,59	,61	4,20	,75	,69	,58

One Way Anova *p<0,05

1=Eğitim, 2= Memur, 3=İşçi, 4=Mühendis-Mimar, 5=Adalet, 6=Sağlık, 7=Ticaret, 8=Finans, 9=Hizmet

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların yer aldıkları meslek grupları ile Cam Tavan Sendromu boyutlarından “Örgüt Kültürü ve Politikaları” ($F=1,41$; $p<0,05$) ve “Mentörlük” ($F=2,20$; $p<0,05$)

değerlerinde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Farklılığın sebebini incelemek amacıyla yürütülen Post Hoc analizinde, Örgüt Kültürü ve Politikaları boyutunda finans sektöründe çalışan katılımcıların ($X=3,02$; $ss=,52$) puan ortalaması eğitim sektöründe çalışan ($X=2,47$; $ss=,81$) katılımcılardan yüksek bulunmuştur. Mentorluk boyutunda ise mimar/mühendis olarak çalışan katılımcıların ($X=3,45$; $ss=,74$) puan ortalaması memur olarak çalışan katılımcılardan ($X=2,35$; $ss=,73$) yüksek bulunmuştur. Yapılan analizlerde katılımcıların Üst Yönetim Kaynaklı Engeller ($F=,83$; $p>0,05$), Kadınlara Yönelik Önyargı ($F=2,23$; $p>0,05$), Aile Hayatı ($F=2,70$; $p>0,05$) Cinsiyet Ayrımcılığı ($F=1,71$; $p>0,05$), Kariyer Etkenleri ($F=,970$; $p>0,05$), İnfomal İletişim Ağları ($F=,838$; $p>0,05$) ve Mesleki Ayrım ($F=2,81$; $p>0,05$) boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanamamıştır.

Tartışma

Bu çalışmada kadın çalışanların Cam Tavan Sendromunun boyutlarına yönelik algılarını belirleyerek bu algıları etkileyen sosyodemografik değişkenlerin neler olabileceği araştırılmıştır.

Yapılan alan araştırması sonucunda Cam Tavan Sendromunun boyutlarına ilişkin katılımcıların algılarının ortalamaları incelenmiştir. Buna göre “Örgüt Kültürü ve Politikaları” (3,86), “Kariyer Etkenleri” (3,75), “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller” (3,05), “İnfomal İletişim Ağları” (2,86), “Mentorluk” (2,73), “Mesleki Ayrım” (2,72), Aile Hayatı (2,67), “Cinsiyet Ayrımcılığı (2,58) ve “Kadınlara Yönelik Önyargılar (2,54) şeklinde sıralanmıştır. Sıralamada Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller başlığında yer alan 3 boyutta en yüksek ortalamalı cevabı veren kadınlar, yer aldıkları örgütte, üst yönetim pozisyonlarına ulaşma, üst desteği, kriz döneminde işten çıkarılma, maaş, prim ve statü gibi konularda erkek meslektaşlarına göre ayrımcılık yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Diğer taraftan Bireysel ve Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan “Kadınlara Yönelik Önyargılar” (2,54), “Cinsiyet Ayrımcılığı” (2,58) ve “Aile Hayatı” (2,67) gibi boyutlardan en düşük ortalamalı cevabı veren kadınlar iş yaşamında başarılı olmak için gerekli yetenek ve donanıma sahip olduklarını, mesleklerinde üst pozisyona yükselmek istediklerini, aile hayatlarının bu durum için herhangi bir engel teşkil etmediğini, aile ve çalışma hayatlarını dengeli bir biçimde sürdürebildiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca toplumdan kaynaklanan hem duygusal hem de iş yaşamına yönelik önyargıları reddederek kendilerine güvenlerinin tam olduğunu belirtmişlerdir. Cam Tavan Sendromunun boyutlarına yönelik algıların incelenmesi ile ortaya çıkan yargılar sonucunda kadınların örgütsel faktörlerden kaynaklı konularda ciddi bir cam tavan engeline takıldıkları, bireysel ve toplumsal faktörlerle ilgili konularda cam tavan engelini kırdıklarını ve cam tavan ile karşılaşmaları sonucunda aşabilme potansiyeline sahip oldukları görülmektedir. Cam Tavan

Sendromuna yönelik algılar ile ilişkili olan sosyodemografik değişkenlere yönelik yapılan analizler sonucunda katılımcıların medeni durum ve çocuklarının var olması durumunun cam tavan algısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığına yönelik veriler elde edilmiştir. İlgili alanyazın gözden geçirildiğinde, elde edilen veriler ile tutarlı çalışmaların mevcut olduğu gözlemlenmektedir (Hoşgör, Gündüz-Hoşgör ve Memiş, 2016; Öztürk ve Bilkay, 2016; Soysal ve Baynal, 2016; Mızrahi ve Aracı, 2010). Ülkemizde sağlık çalışanları ile yürütülen bir çalışmada katılımcılar medeni durum ve çocuklarının var olması durumunun Cam Tavan Sendromu algısına yönelik herhangi bir engel teşkil etmediğini hem işlerine hem de ailelerine yeterli vakit ayırabildiklerini ayrıca üstlenmiş oldukları çoklu roller (çalışan, anne, eş) arasındaki dengeyi kurabildiklerini belirtmişlerdir (Öztürk ve Bilkay, 2016). Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç da katılımcıların yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdiği yerin cam tavan algıları arasında anlamlı ilişki saptanamamıştır. Bu bağlamda bireylerin yetiştikleri ortamın cam tavan algısına herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Ülkemizde Cam Tavan Sendromu üzerine yürütülen çalışmalar incelendiğinde bu değişkene yönelik elde edilen verileri destekleyen veya reddeden herhangi bir çalışma mevcut değildir. Cam tavan algısını etkileyen sosyodemografik değişkenler ise yaş, mesleki deneyim, eğitim durumu ve meslek gruplarıdır. Katılımcıların yaşları açısından cam tavan algılarına bakıldığında, yaşın Cam Tavan Sendromu boyutları olan “Üst Yönetim Kaynaklı Engeller ve Örgüt Kültürü ve Politikaları” ile pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu saptanmıştır. Diğer bir deyişle kadınların yaşları ilerledikçe erkek egemen bir yapıya sahip olan ve politikalarını bu yönde belirleyen örgütlerde kadınlar cam tavan engelini daha çok hissettiğini, üstlerinden gerekli desteği göremediklerini ve bu sebeplerden ötürü üst yönetsel pozisyonlara çıkabilmelerinin zorlaştığı sonucuna varılabilir. İlgili literatürde bu bulguyu destekleyici çalışmalar yer almaktadır (Akyurt ve Tuncer, 2020; Hoşgör, Gündüz-Hoşgör ve Memiş, 2016; Mızrahi ve Aracı, 2010). Örneğin Hoşgör, Gündüz-Hoşgör ve Memiş’e (2016) göre bireyler, içerisinde buldukları örgütte sevgi, saygı, destek ve kabul gördüklerinde mesleklerini daha iyi icra edeceklerdir. Ancak bireylerin örgüt içerisinde bu unsurlardan hiçbirine sahip olmaması ve cinsiyete yönelik ayrımcılığa maruz kalmasının cam tavan engeli algısını artıracığı ve bu durumun hem bireyin psikolojisine hem de örgüte zarar vereceği belirtilmiştir. Katılımcıların mesleki deneyim sürelerinin cam tavan algılarına yönelik sonuçları incelendiğinde Cam Tavan Sendromunun boyutlarından “Örgüt Kültürü ve Politikaları” ile mesleki deneyim süreleri arasında zayıf pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda kadınların mesleki deneyim süreleri arttıkça ataerkil bir örgüt kültüründe cam tavan engelini hissettiği söylenebilir. Ülkemizde ilgili literatür incelendiğinde elde edilen verileri destekleyen çalışma bulunamamıştır. Eğitim durumunun cam tavan algısına yönelik

etkisini incelemek amacıyla yapılan analizlerde Cam Tavan Sendromu boyutlarında “Üst Yönetim Kaynaklı Engel ile Kariyer Etkenleri” ile anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın sebebini bulmak amacıyla gerçekleştirilen Pos Hoc analizinde Üst Yönetim Kaynaklı Engel boyutunda yüksek lisans/doktora eğitim seviyesinde olan katılımcıların lise eğitim seviyesinde yer alan katılımcılardan, Kariyer Etkenleri boyutunda ise lisans eğitim seviyesinde yer alan katılımcıların ilköğretim seviyesinde yer alan katılımcılardan puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Diğer bir deyişle kadınların eğitim düzeyleri arttıkça üst yönetsel pozisyonlara ulaşma şansları artsa da örgütte cinsiyet ayrımcılığına yönelik kültürün var olması nedeniyle bu pozisyonlara ulaşamamaları sonucunda cam tavanı hissetmelerine neden olmaktadır. Alanyazın da bu ilişkiye destek sağlamaktadır (Soysal ve Baynal, 2016; Yenici, 2013). Yenici (2018) yürüttüğü çalışmada, bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça örgüt içerisindeki sorunlar ile daha çok yüzleştiğini daha düşük eğitim grubuna dâhil olan kişilerin ise örgüt içerisindeki konumlarından ötürü cam tavan sorunları ile daha az yüzleştiğini belirtmiştir. Katılımcıların içerisinde buldukları meslek grubunun cam tavan algılarına yönelik etkisine bakıldığında ise Cam Tavan Sendromunun “Örgüt Kültürü ve Politikalar ile Mentorluk” boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın “Örgüt Kültürü ve Politikalar” boyutu için “Finans” sektöründe çalışan katılımcıların Eğitim sektöründe çalışan katılımcılardan “Mentorluk” boyutu içinse “Mühendis-Mimar” olarak çalışan katılımcıların “Memur” olarak çalışanlardan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Üst yönetimde erkek çalışanların yoğun olarak yer aldığı finans sektöründe kadınlar terfi hususunda erkeklere oranla daha az fırsata sahip olduklarını ve kriz anında iş kaybı yaşama olasılıklarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ülkemizde yürütülen çalışmalarda bu ilişkiyi destekler niteliktedir (Akyurt ve Tuncer, 2020; Karaca, 2007). Karaca (2007), banka çalışanları ile yürüttüğü çalışmada kadınların kariyer imkânlarında eşit fırsatlar yakalamasının yer aldığı örgütün kültür ve politikasına bağlı olarak değiştiğini, şartların eşit olmadığı örgütlerde kadınların kendilerini kabul ettirebilmek amacıyla daha fazla emek göstermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bireylerin istek, alaka ve becerileri meslek seçiminde önem arz etmesine rağmen bireyler, toplumsal önyargılardan ötürü istekleri dışındaki mesleklere yönelebilmektedirler. Bu durum erkek ve kadın işi kavramlarının ortaya çıkmasına ve mühendislik, mimarlık gibi mesleklerin (erkek işi olduğundan) kadınlara uygun olmadığını düşündürebilmektedir. Ancak günümüzde toplumsal faktörlerden kaynaklanan cam tavan engellerinin aşılma başlanmasından ötürü kadınlar bu meslek gruplarında yer edinmeye başlamış olsalar da bu sektörde kendilerine rol model olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur. Diğer bir deyişle bu sektörde yer alan kadınlar, çalışma yaşamlarında kendilerine kılavuzluk edecek danışmanların eksikliğini

hissetmektedir. Bu durum da kadınların cam tavanı hissetmesine neden olmaktadır. Ülkemizdeki ilgili alanyazın gözden geçirildiğinde çalışmada elde edilen veriler ile ilgili mevcut çalışmaların yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özetle, sosyodemografik değişkenlerin cam tavan algılarına etkisi arasındaki ilişkilere dair bütün istatistiksel sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde kadınların yaş, mesleki deneyim, eğitim durumu ve görev aldıkları meslek grubunun örgütsel kaynaklı cam tavan algılarıyla ilişkili olabileceği öte yandan medeni durum, çocuk varlığı ve yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer ile cam tavan algısının ilişkili olmadığı söylenebilir. Kadınlar bireysel, örgütsel ve toplumsal olmak üzere birçok nedenden ötürü cam tavan engellerine maruz kalsalar da günümüzde bu engellerin çoğunlukla örgütsel faktörlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Kadınların cam tavan engellerini aşması için ilk olarak kendisine güvenmesi önemlidir. Cam tavanı kırıp aşmak toplumsal ve örgütsel gayret sonucunda gerçekleşse de kişinin özgüvenini yüksek tutup geleceğe olumlu bakması, içinde yer aldığı toplumun ve örgütün bakış açısını da o yönde etkileyebilir. Kadınların kariyer basamaklarında karşılaşmış olduğu cam tavan engellerini önlemek içinse örgütlere büyük görevler düştüğü açıktır. Çalışanlarına eşit muamele ve yatırım ilkesi çerçevesinde davranılan kadın çalışanların desteklendiği bir örgüt kültürünün oluşturulması bu görevlerin başında yer almaktadır. Maaş, terfi, statü gibi konularda yöneticilerin adil davranması örgütün temel politikası olmalıdır. Örgütün, kadın çalışanların yeteneklerini geliştirip ilerlemeleri için mentor desteğini ve diğer meslektaşları ile informal iletişim ağlarına katılmasını sağlamalıdır. Örgütte yaşanan bu değişiklikler kadın çalışanların hissettiği cam tavan algısının kırılıp aşılmasının yanı sıra örgüt içi performans ve verimin yükselmesine neden olarak örgütün değerinin artmasına yardımcı olacaktır (Kulualp, 2015; Mayuk, 2013; Utma, 2019). Çalışmanın çeşitli sınırlılıkları da mevcuttur. Araştırmanın örneklem grubunun büyüklüğünün yetersiz oluşu, örneklemin çoğunluğunun büyükşehirde yaşamakta olan lisans eğitim düzeyinde yer alan ve mesleki deneyim sürelerinin 1-5 yıl arasında olan katılımcılardan oluşması ve öz bildirim ölçeği kullanılarak değerlendirmelerde sadece katılımcıların algısının yer alması araştırmanın genellenebilirliğini azaltmaktadır. Bu sebeplerden ötürü sonraki çalışmalarda daha geniş bir örneklem grubuna ulaşılması ve farklı veri toplama yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akdemir, B. ve Çalış-Duman, M. (2017). Kadın Çalışanların Performansında Cam Tavan Sendromu Engeli! *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 517- 526.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Aydın-Tükeltürk, Ş. ve Şahin-Perçin, N. (2008). Turizm Sektöründe Cam Tavan Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 113-128.

Göktaş-Kulualp, H. (2015). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Cam Tavan Sendromu Engellerini Aşmak. *Kamu-İş*, 14(1), 98-123.

Hoşgör, H., Gündüz-Hoşgör, D. ve Memiş, K. (2016). Sosyodemografik Özellikler İle Cam Tavan Sendromu Arasındaki İlişki ve Farklılıkların İncelenmesi: Sağlık Çalışanları Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(35), 345-362.

İrmak, R. (2010). Cam Tavan Sendromu-Bir Hastane Uygulaması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İzmir.Karaca, A. (2007). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karcıoğlu, F. ve Leblebici, Y. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: “Cam Tavan Sendromu” Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 1-20.

Mayuk, A. (2013). Çalışma Yaşamında Kadın ve Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerde Cam Tavan Sendromunu Önlemeye Yönelik Stratejiler: İstanbul Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Mızrahi, R. ve Aracı, H. (2010). Kadın Yöneticiler ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 149-156.

Öğüt, A. (2013). Türkiye’de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 56-78.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmesindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 117-135.

Öztürk, Z. ve Bilkay, T-A. (2016). Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumunda Çalışan Kadınların Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu Algıları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 89-102.

Özyer, K. ve Orhan, U. (2012). Cam Tavan Sendromunun Çalışanların Korku Düzeyine Etkisi Var mıdır? Eğitim Sektörü Üzerinde Bir Uygulama. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 971-987.

Soysal, A. ve Baynal, T. (2016). Sağlık Kurumlarında Cam Tavan Sendromu: Kayseri Özel Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 225-264.

Tahtalıoğlu, H. (2019). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), 88-105.

Utma, S. (2019). Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1), 44-58.

Yenici, H. (2018). Yöneticilik Sendromları ve Cam Tavan Sendromunun Örgütlerde Uygulanmasına Yönelik (İstanbul Vakıf Üniversiteleri Kadın Akademik Personeline) Yönelik Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, T. (2013). Kadın ve Erkek Eğitim Yöneticilerinin Cam Tavan Sendromuna İlişkin Algıları İstanbul İli Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BACIYAN-I RUM TEŞKİLATININ KADINA YÖNELİK FAALİYETLERİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Şevin EVREN*

ÖZET

Türk kadını tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde gerek toplum gerekse devlet için çok önemli bir yere sahiptir. Türk kadını, toplumu ve devleti ilgilendiren olaylarda yaşanan sıkıntılara seyirci kalmamış, sorunların bir ucundan tutarak yardım etmeye çalışmıştır. Bu çalışmadaki amacımız, Bacıyan-ı Rum teşkilatının kadına yönelik faaliyetlerini sosyal hizmet bağlamında değerlendirmek ve kadının hayatın bütün evlerinde yer aldığını, toplumda kadının yok sayılmaması gerektiğini ve önemli bir yere sahip olduğunu göstermektir. Kadınlar, sadece aile içinde değil, çalışma alanında, üretimde, ekonomide, politika gibi birçok alanda yer edinmiştir. XIII. yüzyılda Ahi Evran'ın karısı Fatma Bacı tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum, kadınların oluşturmuş olduğu ilk kadın teşkilatlanmasıdır. Dinî ve ahlâkî açıdan yetenekli bireyler yetiştiren bir okuldur. Bacıların çalışkanlıklarıyla Anadolu'da el sanatlarının öğrenilmesine ve geliştirilmesine, ekonomik hayatın canlandırılmasına katkıda bulunduğu yeni iş sahaları oluşturarak girişimci kadınlar yetiştirmiştir. Çadircılık, oya, dantel, nakış gibi el sanatlarıyla iş sahası oluşturup ekonomiye katkı sağlamıştır. Yetim ve kimsesiz kalmış genç kızları koruma altına alarak eğitimleriyle ilgilenmiştir. Kimsesi olmayan ihtiyar kadınların bakımı gibi sosyal hizmetlerde bulunmuşlardır. Bacılar, tekke ve zaviyelerde misafirlerle ilgilenmiş ve mükâfatını Allah'tan ummuşlardır. Savaş zamanında buldukları şehir sınırlarını korumak için savaşçı kadın rolüne girmişlerdir. Bacıyan-ı Rum, aynı zamanda dinî ve ahlaki açıdan kadınlara eğitim veren, tasavvuf konusunda hoş sohbetler düzenleyen bir okuldur. Aynı zamanda Bacıyan-ı Rum, Hristiyan dul kadınları, yetim ve öksüz kalan genç kızları evlendirerek Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Kadının tarihte maruz kaldığı olumsuzluklara rağmen ezber bozan bir teşkilat olan Bacıyan-ı Rum, özellikle kurulduğu dönem itibarıyla kadına verilen değerlerin bir göstergesini oluşturmuştur. Üretken bir kadının toplum ve insanlık için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Sosyal ve mesleki açıdan bireysel ve sosyal alanda önemli çalışmalar ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bacıyan-ı Rum, Sosyal Hizmet, Türk Kadını.*

---

* Iğdır Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

XIII. yüzyılda Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, dünyanın ilk kadın teşkilatı olan Bacıyan-ı Rum teşkilatını kurmuştur. Bacıyan-ı Rum, “Anadolu Kadınlar Teşkilatı” anlamını taşımaktadır. “Bacı” kelimesi, abla kız kardeş anlamına gelmektedir. “Rum” kelimesi ise Anadolu anlamını ifade etmektedir. Teşkilattaki genç kız ve kadınların birbirlerine “bacı” şeklinde hitap etmeleri sebebiyle, zamanla teşkilat yaygın olarak “Bacılar” adıyla anılmıştır. (Sırm, 2015: 3) Anadolu Selçuklu zamanında hanımlar arası teşkilat (Bacıyan-ı Rum) “Fakiregân” diye anılıyordu. “Bacıyan” tabirini kullanan ise Âşıkpaşazade'dir. Türkmen kadınlar tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum teşkilatının lideri, Ahi teşkilatının lideri Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'dır. Kayseri'de Ahi Evran tarafından kurulan Ahi teşkilatının sanayi sitesinde işlenen derilerin artık yünlerini değerlendirmek için bir araya gelen Bacılar, bu yünlerden kilim, halı ve giysi üretmişlerdir. Bacı teşkilatı, ilk olarak Ahi teşkilatı ile sanayi sitesinde el sanatlarını sürdürmüş, zamanla buradan başta Konya, Kırşehir ve Ankara olmak üzere Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına bilgi, beceri ve birikimlerini yaymışlardır. (Sırm, 2015: 4)

Yöntem ve Bulgular

Biz bu çalışmamızda Bacıyan-ı Rum teşkilatının kadına yönelik faaliyetlerini sosyal hizmet bağlamında değerlendirmek ve kadının hayatın bütün evrelerinde yer aldığını, önemli bir yere sahip olduğunu göstermek amacındayız. Çalışmamızda nitel tekniğinden yararlanılarak farklı makale, kitap ve dergiler analiz edilmiştir. Bacıyan-ı Rum teşkilatının siyasi, ekonomik, sosyal ve dinî alanda faaliyetlerine dair örnekler bulunmuştur. Kadının tarihte önemli bir yere sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

Dokumacılık

Anadolu Selçuklu döneminde örücülük, dokumacılık gibi birçok el sanatları mevcuttu. Oyacılık, çadircılık, oya, nakış imalatları Bacıyan-ı Rum'un ilgilendiği el sanatları olarak sıralanmaktadır. Bacılar ilk olarak Fatma Bacı'yla birlikte dericilerin işledikleri derilerden çıkan yünleri değerlendirmek için bir araya gelmişlerdir. Bu yünleri halı/kilim dokunmanın yanında giysi üretiminde de kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki ilk piyade üniforması, Bacıların ürettiği Ahi üniformasıdır (Gülmez, 2011: 54). Dokumacılık, erkeklerin küçümseyerek baktığı ve kadınlık kültürü olarak görüldüğünden bu tür dikiş-nakış işlerinden kadınlar sorumlu

tutulmuştur. Fakat küçümseyerek bakılan ve “kadın işi” diye adlandırılan dokumacılık aslında en önemli mesleklerdendir.

Kadınların meşgul oldukları el sanatları, dokumacılık gibi uğraşlar, ekonomik olarak gelir elde ettikleri bir iş sahası hâline gelmiş ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Dericilikten dokumacılığa kadar farklı meslek grupları içinde dayanışma hâlinde çalışmaktaydılar. Fatma Bacı, Anadolu kadınlarıyla beraber, kadının becerisine göre meslek ve sanat kollarında verimli bir şekilde çalışmalarını sağlamıştır. Bu alanda mesleğe yeni başlayanlara meslek eğitimi vererek becerikli ustalar yetişmesinde katkı sağlamıştır.

Bacıların Misafir Ağırması

Bacılar; Ahi, tekke ve zaviyelerde misafirlerin yemeği, temizliği ve çamaşırları ile ilgilenir ve tüm bunları mükâfatını Allah’tan umarak yaparlardı (Gülmez 2011: 55). Kadınlar genelde aile bireylerinin günlük yeme içme, temizlik ihtiyaçlarını din uğruna ya da iyi bir kul olma adına yapmaktaydı. Bu bağlamda dinin, kadınlar üzerindeki bağlayıcı etkisini ön plana çıkarmaktadır.

Bacıların Askerî- Siyasi Faaliyetleri

Türk kadınının Orta Asya’dan beri binicilik ve atçılıkla ilgilendiği, savaşlara katılıp kahramanca cenk ettiği bilinmektedir (Gülmez, 2011: 56). 1243 yılında Moğollar Kayseri’yi kuşattıklarında, Bacı teşkilatına mensup olan kadınların da şehrin savunmasında önemli rol aldıkları bilinmektedir (Köken ve Büken, 2018: 6). Moğol istilasıyla Ahiler uç bölgelere göç etmişler ve Bacılar da bu bölgelerde askerî ve siyasi alanda sınırları korumada görev almışlardır. Bacıların savaşçı kimliği değerlendirildiğinde Amazon kadınlar gibi savaşçı oldukları söylenebilir (Görmez, 2011: 56).

Bacıların en önemli faaliyetlerinden biri de Türkmenlere dayanarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti’nin kurulmasında katkı sağlamalarıdır. İslam öncesi dönemde Türk kadınları ata binme ve ok atmada ustaydılar. Ayrıca uç bölgelerde Türkmen aşiretler arasında savaşçı kadınların bulunduğu bilinmekteydi. Osmanlı’nın kuruluşu sırasında kadın örgütleri erkeklerle aynı safta savaşmışlardır, tıpkı Nene Hatunlar, Kara Fatmalar gibi... (Döğüş, 2015: 19).

Bacıların Tasavvufi Faaliyetleri

Bacıyan-ı Rum dinî ve ahlaki açıdan donanımlı kadınlar yetiştiren bir okuldur. Tasavvufi düşünceleri öğreten ve toplumsal kuralları ya da genel bir ahlaki yapıyı kadınlara öğreten bir yerdir. (Görmez, 2011: 56) Hacı Bektaş’ın Menâkıbnamesi olarak bilinen Velayetname’de Fatma Bacı; Fatma Ana ve

Kadıncık isimleriyle defalarca anılmaktadır. Hacı Bektaş'ın Fatma Bacı'yı sıkça ziyaret ettiği, erenler ve dervişlerin ona saygı duydukları bilinmektedir (Köken ve Büken, 2018: 3). Tasavvuf konusunda bacılar, ayinlerle beraber hoş sohbetler düzenlerlerdi. Burada kadınların erkeklerle birlikte aynı sohbetlere katılmaları uygun görülmediğinden Bacıyan-ı Rum üyeleri eleştirilmektedir.

İslamlaşmaya Etkileri

Orta Asya'dan göçen Türkmenleri barındırmak ve Müslüman olmayanları İslamlaştırmak da bacıların faaliyetleri içerisinde değerlendirilmektedir. Diğer dinlerin mensubu yerli halkın din değiştirmelerine ve Anadolu'nun Müslüman yurdu olmasına bacılar da katkı sağlamışlardır. Savaşta eşini kaybeden dul Hristiyan kadınları, yetim ve öksüz kalan genç kızları evlendirerek onların Müslümanlığa seçmesine vesile olmuşlardır. Anadolu'ya göç eden gayrimüslim kadınlarla iletişime geçmişler ve İslam'ı anlatmışlardır (Görmez, 2011: 63). Bacıyan-ı Rum tasavvufi düşünceleri öğreten bir okul olmasından dolayı Anadolu'nun İslamlaşmasına katkı sağlamışlardır.

Sosyal Faaliyetleri

Anadolu Bacı teşkilatı, tıpkı Ahi teşkilatı gibi meslek eğitimine önem vermiş, bir üstat rehberliğinde sanat sahibi olmayı tavsiye etmiştir. Bacılar teşkilatı aynı zamanda bir eğitim-öğretim yeri idi. Usta çırak ilişkisi içerisinde devam eden eğitim faaliyetleri yamak olmaktan başlar; çırak, kalfa, usta olma şeklinde devam ederdi. Bu eğitim sürecinde ahlak eğitimine de çok önem verilirdi. Bacılar aynı zamanda yetim, kimsesiz kalmış genç kızları koruma altına alarak onların eğitimlerinden, ev bark sahibi olmalarından sorumlu olmuşlardı. Kimsesi kalmayan ihtiyar kadınların bakımı, genç kızların evlendirilmesi gibi birtakım sosyal hizmetlerde bulunmuşlar, maddi sıkıntıda olanlara yardım etmişlerdir (Sırm, 2015: 7). Ahiler tarafından oluşturulduğu bilinen orta sandıklarından maddi anlamda finansal destek almışlar ve ihtiyaç sahibi kadınlara yardımda bulunmuşlardır (Köken ve Büken, 2018: 6).

SONUÇ

"Anadolu kadınlar birliği" adıyla anılan Bacıyan-ı Rum, XIII. yüzyılda Ahi teşkilatının başkanı Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından ahilik teşkilatının kadın kolu olarak kurulmuştur. Hiçbir ayırım yapmadan her alanda kadınların gücünü göstermişlerdir. Dönem itibarıyla Türk kadını toplumda yaşanan sıkıntılara seyirci kalmamış, sorunların bir ucundan tutarak yardım etmişlerdir. Ezber bozan bir teşkilat olan Bacıyan-ı Rum, pek çok faaliyette bulunmuş, kadınları üretim zincirine kazandırmış

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

ve kadınların ürettikleri halı, kilim gibi el sanatı ürünleriyle hem gelir elde etmelerine hem de yetenekli ustalar olarak yetişmelerine katkı sağlamışlardır. Tekke ve zaviyelere gelen misafirleri, iyi bir kul olmak adına çok iyi ağırlamışlardır. Ahlaki açıdan donanımlı kadınlar yetiştirmiş, tasavvuf konusunda hoş sohbetler düzenlemişlerdir. Bacılar, Anadolu'nun İslamlaşmasında da büyük katkılar sağlamışlardır. Bacıların savaşçı yanları da dikkat çekmektedir. Onlar, savaş zamanlarında gerektiğinde erkek gibi cenk etmişlerdir.

Anadolu kadını Osmanlı Devleti'nin yeni kurulduğu dönemlerde bir yandan savaşlar bir yandan kıtlık ve yokluk içinde imkânsızlıklar içinde yaşarken diğer yandan toplumu toparlamış, yoktan var etmiş ve elinin altında ne varsa değerlendirmiştir. Halı, kilim, çadırcılık gibi daha birçok alanda zanaatkârlar yetiştirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Gülmez, Derman (2011). Ortaçağ'da Kadın Örgütleri Anadolu ve Avrupa Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 51–66.

Sırm, Veli. (2015). Osmanlı Kadınının Ekonomik Hayata Etkin Katılımı: Bacıyan- 1 Rum Örneği. Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi Cilt 4, Yıl: 4, Sayı 8.

Döğüş, Selahattin (2015). Kadın Alplardan Bacıyan-1 Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı): Türklerde Kadının Siyasi ve sosyal Mevkii. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 12, Sayı: 1.

Çubukçu, Hatice (2015). Bacıyan-1 Rum ve Anadolu Tasavvufundaki yeri, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi Sayı 5, Bahar Fatihî Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

A. Hüdai Köken & N. Örnek Büken (2018) XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyan-1 Rum (Anadolu Bacılar Teşkilatı) Lokman Hekim Dergisi; 8(2): 113-119.

[Htps:// docplayer. biz.tr Bacıyan-1 Rum \(Dünyanın İlk Kadın Teşkilatı: Anadolu Bacılar\).](https://docplayer.biz.tr/Bacıyan-1-Rum-(Dünyanın-İlk-Kadın-Teşkilatı:-Anadolu-Bacılar).)

**ŞEFİKA SULTAN GASPIRALI VE KADIN HAREKETİNDE
AKTİF MÜCADELE DÖNEMİ**

Gamze ALTAY*

ÖZET

İlk Türk devletlerinin kuruluşundan günümüze kadar kadınlar toplumun her alanında aktif rol oynar. Türk tarihinde hükümdar ile birlikte ülke yönetiminde söz sahibi olan, eli kılıç tutan, ilim irfan sahibi kadınlara rastlamak mümkündür fakat ilerleyen zamanlarda kadınlar ile erkekler arasındaki eşitlik bozulur ve kadınlar toplumda ikinci plana atılır. 19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Kırımlı aydın İsmail Gaspıralı, kadınları toplumda layık oldukları konuma ulaştırabilmek amacıyla makaleler, hikâyeler ve romanlar kaleme alır. Aynı zamanda Gaspıralı çıkardığı Tercüman gazetesinde kadınları haklarını savunmaya ve örgütlenmeye davet eder. Bir milleti zulümden, cehaletten ve felaketten kurtarmanın yegâne çözümü olarak kız çocuklarını okutmayı kabul eden İsmail Bey, eserlerinde de kadın kahramanları erkeklere rehberlik eden ve en az erkekler kadar bilgi sahibi bireyler olarak yansıtır. Kadınlara hak ettikleri değerin verilmesi gerektiğini düşünen İsmail Bey, eşi Zühre Hanım'ın da yardımlarını alarak büyük kızı Şefika Gaspıralı'yı da aydın bir Türk kadını olarak yetiştirir. Annesinin ve babasının açtığı yolda yürüyen Şefika Hanım, annesi Zühre Hanım'ı rol model almakla birlikte babası İsmail Bey'in fikirlerini benimseyerek Kırım'daki Türk ve Müslüman kadınların toplumda hak ettikleri konuma gelmeleri için çeşitli faaliyetlerde bulunur. Örgütlü kadın hareketinin Kırım'daki kolunun başında olan Şefika Hanım ve arkadaşları kadın haklarını savunan cemiyetler açılması, kendilerine seçme ve seçilme hakkının verilmesi, boşanma hakkının verilmesi ve velayet hakkı verilmesi gibi birçok konuda kadınların yararına kararlar alınmasında etkili olurlar. Erkekler tarafından kendilerini bastırmak amacıyla yapılan faaliyetlere karşı Şefika Hanım ve arkadaşları haklarını aramaktan vazgeçmezler ve bu uğurda uzun uğraşlar vererek haklarına kavuşurlar. Bu çalışma, Şefika Gaspıralı'nın Türk kadınlarının haklarını savunmak adına gerçekleştirdiği faaliyetler ve bu faaliyetlerin sonuçları üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: *İsmail Gaspıralı, Şefika Gaspıralı, Tercüman Gazetesi, Kırım, Kadın Hakları, Kadın Hareketi, Kadın ve Hukuk.*

* Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

“Dilde, işte, fikirde birlik” sloganı ile Türk topluluklarının birleşebileceği fikrini savunan, basın ve eğitim çalışmalarıyla iz bırakan Gaspıralı İsmail Bey, 20 Mart 1851’de Kırım’ın Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköyü’nde dünyaya gelir. Babası Mustafa Alioğlu Gasprinskiy, Çarlık ordusundan emekli bir subaydır. Babasının doğum yeri olan Gaspıra’ya ithafen Gaspıralı (Rusya’da bilinen ismiyle Gasprinski) olarak anılır. Annesi köklü bir aileye mensup olan Fatma Sultan Hanım’dır. İsmail Bey, mahalledeki Müslüman mektebinde başladığı eğitim hayatını Akmescit Erkek Gimnazyumu’nda devam ettirir. Oradan mezun olduktan sonra önce Voronej’de bir askerî okula giden Gaspıralı eğitimine Moskova Askerî Okulu’nda devam eder (1865). Askerî okulda bulunduğu sıralarda (1867) Girit’te başlayan Rum isyanı üzerine Osmanlı tarafında saf tutmak için İstanbul’a doğru yola çıkmak üzereyken Odesa’da yakalanır ve askerî öğrencilik serüveni de bu vesile ile son bulmuş olur. Askerî öğrencilik hayatının son bulması ile birlikte 17 yaşındayken Bahçesaray’ın Zincirli Medresesi’nde Rusça muallimi olarak göreve başlar. 1869’da maaşı 600 rubleye çıkarılarak Yalta’da Dereköy mektebine muallim tayin edilir ve maarif müdüriyetinden takdirnameler alır. İki sene sonra yine Bahçesaray’a gelip medresede yeniden Rusça dil dersleri vermeye başlar (Kırimer, 2015: 24). Zincirli Medrese’de görevi olmamasına rağmen öğrencilerine Türkçe öğretmeye çalışması, kullanılan eğitim ve öğretim metotlarını benimsemekten kaçınarak yeni metotlar kullanması medreseden ayrılmasına neden olur.

İsmail Bey, İstanbul’u tanıyan Kırımlılardan ve o şehirdeki akrabalarından Fransızca’yı bilmenin gerekliliğini öğrenir. Askerî lisede belirli ölçüde Fransızca öğrenmiştir fakat yeterli değildir. Fransızcasını ilerletmek amacı ile 1871’de Viyana, Münih, Stuttgart üzerinden Paris’e gider (Akpınar, 1996: 24). Paris’te bulunduğu sıralarda yalnızca çeviriler yapmakla kalmaz ve garp medeniyeti ile ilgili araştırmalar da yapar. Yaptığı araştırmalar neticesinde güçlenen millî duyguları onu Türkleri ve Müslümanları içerisinde buldukları gaflet uykusundan uyandırmak için iş başına geçmeye iter. İstanbul’da bulunduğu dönemde Osmanlı zabiti olmak umudu ile birçok yere başvuruda bulunur. İsmail Gaspıralı’nın Osmanlı zabiti olma isteğine Ahmet Mithat Efendi’nin ve Namık Kemal’in de büyük ölçüde etkisi olur fakat tüm isteğine rağmen kendisinin isteği yerini bulmaz ve Osmanlı zabiti olamadan İstanbul’dan ayrılmak durumunda kalır. 1875 senesi kışında Kırım’a döner (Kırimer, 2015: 41). İsmail Gaspıralı 1877’de Dereköy’de bir evlilik yapar ve bu evlilik iki yıl sürer. 1882’de Akçura ailesinden İsfendiyar Bey’in kızı Türkçülük akımının önde gelen aydınlarından Yusuf Akçura’nın halası Zühre Akçura ile evlenir. Bu evlilikten Rıfat, Şefika, Behiye, Leyla, Dangal, Nigâr, Mansur ve Haydar isiminde sekiz çocukları olur. Leyla çocuk yaşta hayatını kaybeder. Büyük

oğulları Rifat, babasının çıkarmış olduğu Tercüman gazetesi ile ilgilenir ve 1924’de Kırım’da vefat eder.

Şefika ve Nigâr hanımlar, Mansur ve Haydar beyler, Rus ihtilalinden sonra Türkiye’ye göç ederler. Şefika Hanım Türkiye’de iken ileride Millî Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ilk bakan ve başbakanlarından biri olan Genceli Nesip Bey Yusufbeyli ile evlenir. Kırım millî hareketinde ve Rusya Türkleri arasındaki kadın hareketinde önemli roller üstlenmiş bulunan Şefika Gaspıralı, 31 Ağustos 1975’te İstanbul’da vefat eder (Akpınar, 2005: 34). Babaları İsmail Bey ise Eylül 1914’te Bahçesaray’da hayatını kaybeder (Akpınar, 2005: 56).

İsmail Bey, 63 yıllık ömrü boyunca edebiyattan gezi yazılarına, gazetecilikten siyasete ve eğitime kadar birçok alanda faaliyet gösterir. Hayatını Türklerin birliğine ve kalkınması için mücadele etmeye adanmış İsmail Gaspıralı, öncülüğünü yaptığı ceditçilik hareketleri ile anılır. Getirmeye çalıştığı yeni eğitim anlayışı ile Rusya’da yaşayan Müslümanların modernleşmesi, okuma-yazma oranının artması için çabalar. Usul-i Cedid üzere Türkçe okuma-yazma öğretimi başarılı sonuçlar verir ve bu eğitim sistemi Kırım ve Kafkasya başta olmak üzere Türk coğrafyalarının birçoğunda kabul görür (Türkyılmaz, 2018: 3).

Yürüttüğü gazetecilik faaliyetleri ile anılmasında Tercüman isimli gazetesi etkili olur. 1883’te, bütün içeriğinin Rusçası ile birlikte yayımlanması şartıyla Tatarca bir gazete yayımlanmasına katkıda bulunur. İlk nüshası 22 Nisan 1883’te Bahçesaray’da *Tercüman* adıyla çıkan bu gazete, haftada bir gün yayımlanır (Kırımlı, 1996: 392). Tercüman gazetesinin ilk sayısından itibaren Türk Dünyası’nda kadın sorunu üzerine yazılar yayımlar. Bu eseri dışında kadınlar ve çocuklar için kalem aldığı eserleri de mevcuttur.

İsmail Gaspıralı ve Türk Kadın Örgütlenmesindeki Rolü

Tercüman gazetesinde “Molla Abbas Fransevi” lakabı ile çıkardığı yazılar arasında kadınların toplumdaki yerini ve önemini vurgulayan yazıları mevcuttur. Özellikle Darrürrahat Müslümanları adlı eserinde kadınların birçok haktan mahrum bırakıldığı, değersizleştirildiği, geri plana atıldığını ütopik bir kurgu ile okuyucuya aktarır.

Okuyucularına nasihat ettiklerini kendi hayatında da uygulamaya koyan Gaspıralı, verdiği davetlerde eşi Zühre Hanım’ı en az kendisi kadar ön plana çıkararak dönemindeki erkekler için rol model görevi görür. Eşi Zühre Hanım aracılığı ile kadınları toplumda aktifliğe, eğitime ve örgütlenmeye davet eder. Bu davetlerden ilkinin Cemile Kınacı konu ile ilgili makalesinde şu şekilde aktarır:

“Gaspıralı öncülüğünde gelişen Türk Kadın Hareketi’nin ilk örgütlenme girişimi, Tercüman’ın 10. yıl jübilesinde 10 Nisan 1983 tarihinde gerçekleşmiştir. Jübile davetiyesinde katılımcı erkeklerin davete

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

özellikle eşleriyle katılımları istenmiştir. 10. yıl jübilesini İsmail Bey Gaspıralı ile birlikte aydın bir Türk hanımı olan eşi Zühre Hanım ev sahipliği yapmış ve hanım misafirlerle tek tek ilgilenmiştir. Zühre Gaspıralı, hanım misafirlerine rol model bir kadın olarak yasal ve geleneksel açıdan tüm imkânları zorlamak, her fırsatta kızların eğitimine destek vermek ve hayır cemiyetlerinde görev almak gibi önemli mesajlar vermiştir. Daha sonra gerçekleşen Tercüman jübilelerinde (4 Mayıs 1903'te 20. yıl jübilesi, 2 Mayıs 1908'de 25. yıl jübilesi) ise artık Rusya'nın çeşitli yerlerinden gelen kadın misafirler için ayrı mekân tahsis edilmiş ve onlar için ayrı gündem maddeleri de belirlenmiştir” (Kınacı, 2014: 6).

İsmail Bey Gaspıralı'ya göre Müslüman toplumların gelişmesi ve modern düzeye gelmesi kadın özgürlüğüne bağlıdır. Batının hayat tarzında ve ilerlemesinde kadını önemli bir etken olarak gören İsmail Bey, Müslüman kadınların da cemiyette ve iş hayatında aktif olmalarını ister. Tercüman gazetesinde sıklıkla kadınların başarılarından bahsettiği ve onları övdüğü görülür (Ercilasun, 2017: 310). İsmail Gaspıralı'nın hayatında eşi Zühre Hanım'ın fikirleri de etkili olur. Kırım'da yayımlanan ilk Türkçe gazete olan Tercüman'ın yayın hayatına girdiği ilk yıllarda zorluklar yaşayan İsmail Bey'e eşi Zühre Hanım destek olur ve eşini cesaretlendirir. Böyle bir ailede yetişen ve annesini rol model alan Şefika Gaspıralı çocuk yaşlardan itibaren Tercüman gazetesi ile ilgilenir ve babasına yardım eder (Çınar, 2018: 59).

İsmail Bey'in Bahçesaray'da kızlar için özel okul açması ve “Hatunlar Dünyası” adlı dergi yayımlaması da kadınların aydınlanması yolunda atılan önemli adımlardan olduğu söylenebilir (Açık, 2018: 323).

Şefika Gaspıralı

Şefika Gaspıralı, Türk İslam dünyasında yayımlanmış olan ilk kadın gazetesi Âlem-i Nisvân'ın müdiresidir. Kırım Türk Cumhuriyeti'nde Kurultay Başkanlık Divanı üyeliği ve iki dönem milletvekilliği yapar. Kendisi Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin başbakanlarından Necip Yusufbeyli'nin eşidir. Bir milleti zulmet, cehalet ve ondan gelecek felaketten kurtarmak için en kuvvetli vasıta kızları okutarak gözünü açıp kalpleri nurlandırmaktır düsturuyula hareket eden İsmail Bey, evvela kızını bilinçlendirmeyi kendine vazife edinir. İsmail Bey kızı Şefika'ya 5-6 yaşlarındayken harfleri öğretmeye başlar. Daha sonrasında eğitimine devam etmesi için Şefika'nın halası Pembe Hanım'ın görev yaptığı Kırım'daki usul-i cedid okuluna verir. İsmail Gaspıralı kızını aydın bir Türk kadını olarak yetiştirmeyi hedefler. Kız çocuklarının okula bile gönderilmediği yıllarda Şefika özel Rusça öğretmenlerinden dersler alır ileri derecede Rusça bilir (Çınar, 2018:61).

İlk makalesini Tercüman gazetesinde 1903 yılında kaleme alır. Aynı yıl annesi Zühre Hanım'ı kaybeder. Annesini kaybettiği yıl Tercüman'ın 20. Yıl Jübilesi'ne denk gelir ve Şefika Hanım bu jübilede annesinin yıllar önce yaptığı gibi kadınlarla görüşür ve haklarını savunmaları adına onları cesaretlendirmeye çalışır (Hablemitoğlu, 1998: 93).

Şefika Hanım babası İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman gazetesine ek olarak çıkarılan Âlem-i Nisvân (Kadınlar Dünyası) adlı gazetede yazdığı yazılarla kadınlara öncülük eder. Kadınların çocuk yetiştirmeleri, eğitim durumları, toplumdaki konumları gibi konular üzerinden sıklıkla yazdığı görülür. “Bala, ananın ayinesidir (Çocuk, annesinin aynasıdır)” düsturu ile yola çıkan Şefika Gaspıralı kadınların toplumda hak ettikleri konuma gelmeleri için çeşitli çalışmalarda bulunur.

Şefika Gaspıralı ve Örgütlü Kadın Hareketi

1917 yılında Rusya'ya cepheden gelen yenilgi haberleri ile ekonominin durumunun da kötüye gitmeye başladığı görülür. Türklerin zaferi ile sonuçlanan Çanakkale Muharebesi İtilaf Devletleri'nin Rusya üzerindeki yardım elini çekmesine sebep olur. Ülkede baş göstermeye başlayan kıtlık ve yakacak eksikliği halkı isyana iter. 22 Ocak 1917'de başlayan grevler, 25 Şubat'ta halkın fırınlar önünde ayaklanması ile devam eder. Yaşanan kıtlık ve yokluğun sorumlusu olarak görülen Çar II. Nikola, askerlerinin ve milletvekillerinin de desteğini göremeyince tahttan çekilir. Bu çekilme ile birlikte Rusya'da başlayan Geçici Hükûmet dönemi Türkler için bir özgürlük umudu olur. 1905 İhtilali'nde yaşadıklarından ders alan Rusya Türkleri (özellikle Kırım'daki Türkler) bağımsızlık yahut özerklik adına çalışmalara başlarlar. Bu amaca yönelik olarak Rusya'nın hemen her tarafında yerel nitelikli kongreler, toplantılar gerçekleştirilir.⁵⁵

Rusya'da gerçekleşmekte olan bu kongreleri fırsat bilen ve eşitlik isteyen Türk kadın hareketi öncüleri, Rusya'da yapılacak olan seçimlerde Rus kadınlarının oy kullanabileceğini fakat Türk kadınları oy kullanamayacağı için Türklerin oy kaybı yaşacağını öne sürerek durumu kendi lehlerinde fırsata çevirirler.

1917 Kazan Kadın Kongresi

Türk kadın aydınların dile getirdiği sorun önemli görülerek Kazan'da 400'e yakın kadının katılımı ile bir Kadın Kongresi toplanır (Hablemitoğlu, 1998, 153). Gerçekleştirilen kongrede kadınların haklarını korumak için bir himaye cemiyeti açılması, kızlar için orta ve yüksek mektepler açılması, yaşlı ilerleyen kadınlar için muhtelif kurslar açılması, Müslümanlar için her yerde şifahane (hastane) ve veladethane (doğumevi) açılması gibi önemli kararlar alınır. Şeriatın kurallarına göre kadın ve erkeğin eşit olduğu, Müslüman kadın ve erkeğin haklarının eşit olması gerektiği, Müslüman (Türk) kadınlarının erkekler gibi seçme ve seçilme haklarının olması gerektiği, seçim dönemlerinde kadınlar

⁵⁵ Sözkonusu yerel kongreler ve toplantılar için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917), (Ankara: Kırım Yayınları, 1997) s. 89-91

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

için oy kullanacakları ayrı bölümlerin olması gerekliliği, seçim vakitlerinde Müslüman (Türk) kadınların oylarını kendilerinin faydasını gözeten Müslüman (Türk) kadınlara: eğer Müslüman kadın aday yoksa oyunu Müslüman erkeğe vermesi gerekliliği gibi konular dile getirilir (Hablemitoğlu, 1998: 156).

Kongrede kabul edilen kararlara göre ailede kadın ve erkek eşittir, 16 yaşından küçük kız çocukları evlendirilemez, erkek için tek eş esastır (Hablemitoğlu, 1998: 157). Erkeğin ikinci bir eşle evlenmek istemesi hâlinde ilk eşine nafaka borcu doğar. Evlilikte yaşanabilecek sorunlar sebebi ile kadınların da boşanma hakkı vardır. Kadınlara hayatını daha iyi şartlarda yürütebilmesi için hüneler öğretilmelidir bu sebeple köylerde ve şehirlerde cemiyetler açılmalıdır. Alınan bu kararlar kadınların erkeklere karşı evlilikte ve sosyal hayatta hak iddia edebilmeleri açısından ehemmiyet taşır.

Rusya Müslümanları I. Kongresi

Gerçekleştirilen bu kongreye Şefika Gaspıralı bizzat katılamamış olsa da tebriklerini iletir ve bu kongre vesilesi ile kazanılan hakların artırılması için faaliyetler yürütmeye başlar. Rusya Müslümanları I. Kongresi bu faaliyetlerden biridir. Şefika Hanım 24 Nisan 1917'de Akmescit Kadınlar Komitesi Meclisi'nde Rusya Müslümanları Kongresi'ne delege olarak seçilir. 1 Mayıs 1917'de gerçekleştirilen kongreye 112'si kadın olmak üzere toplam 970 delege katılır.

Kongre kararına göre, kadınların siyasi ve içtimai işlere karışması şeriat açısından hak kabul edilir; kadınlar siyasette de erkeklerle eşittir, kadınlar seçimlere seçmen ve aday olarak katılabilirler; babalar kızlarını evlendirirken kalun (başlık parası) alamazlar; taaddüd-ü zevcat insaniyete ve adalete aykırı olduğundan kaldırılmalıdır (Kırimer, 1993: 60-61). Kongrede gündeme getirilen kadın ve erkeğin kanun ve şeriat önünde eşit sayılması, nikâh akdinde ve sonrasında kadına verilen haklar erkek katılımcıları rahatsız etse de yaşanan uzun tartışmalar neticesinde kadınların lehine kararlar ile sonuçlanır.

Bahçesaray Kadınlar İhtilal Komitesi

Şefika Hanım haklarını elde etmek adına çıktıkları bu yolda Tercüman gazetesini de etkin bir vaziyette kullanır. Tercüman'da kadın sorununu ele alarak kadınları harekete geçirmeyi amaçlar. Tercüman'da yayımladığı yazılarına cevap veren kadınlarla yapılan toplantılarda Bahçesaray Kadınlar İhtilal Komitesinin oluşturulmasına karar verilir. 1917 yılında gerçekleştirilen bu miting Türk-İslam tarihi açısından kadınların kendilerine mahsus ilk siyasal-toplumsal katılımı, ilk mitingidir (Hablemitoğlu, 1998:216).

Komite günü hiçbir erkeğin eşinin, kızının ya da nişanlısının saatlerce komitede vakit geçirmesine ses çıkaramamasının sebebini Şefika Gaspıralı komitenin o günü “Bütün Rusya Kadınlar Günü” ilan etmelerine bağlar. Şefika Hanım komitede okuma-yazma bilmeyen kadınların okuma-yazma öğrenmek istediklerini de dile getirir.

17 Ağustos 1917 Akmescit Kadınlar Kongresi

Şefika Hanım Kırım’a yayılan komitelerin tüm Rusya’ya yayılması ve kadınların hak sahibi olması amacı ile bu kongreyi gerçekleştirir. Gerçekleştirilen bu kongreye erkekler de katılır ve hanımların talep ettikleri hakların şeriata ve İslam dinine aykırı olduğunu savunurlar. Kongreye katılan aydın kadınlar, ilk Türk devlerinden beri kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu, hükümdarların yokluğunda devleti yönettiklerini, yeri geldiğinde savaflara katıldıklarını dile getirirler (Hablemitoğlu, 1998: 225). Şengül ve Necip Hablemitoğlu Şefika Hanım’ın Akmescit Kadınlar Kongresi’nde erkekler kadınlara isteklerinin İslam ve şeriatla ne kadar uyduğuna dair verdiği yanıtları Şefika Hanım’ın kendi tutmuş olduğu notlarından hareketle dile getirirler (Hablemitoğlu, 1998: 225):

1. Kadının toplulukta ve aile içinde eş ve ana olarak sosyo-ekonomik ve hukuki statüsü.
2. Batıda feminizm ve emansipasyon (kadınların kurtuluşu) hareketleri çerçevesinde her alanda kadın-erkek eşitliği istikametinde adımlar atılırken Türk kadınının geri kalmışlığı, erkek tarafından dört duvar arasında adeta tutsak tutulduğu.
3. Kadim devirde, batıda Jeanne D’Arc gibi kahraman kadınların çıktığı, Arap kadınlarının, İslâm’dan önce erkekleri ile birlikte savafla iştirak ettiği (Gülner ve Zerfa), Türk kadınının ordulara hükmeden bir kadın olarak devleti daire ettiği ve saygın olduğu (Cengiz Han’ın annesi misal verilir) üzerinde durulur ve bunun zamanın kadın durumu ile büyük bir tezat teşkil ettiği söylenir. Sebep olarak zaman içinde İran medeniyetinin tesiri ile Türk cemiyetlerinde lüks hayat sonucu kadının bir kapana düştüğü, çuval ve çadır gibi giysiler içinde hapsedilmesi gösterilir.
4. Bu durumdan Kur’an ve şeriatın mollalar tarafından yanlış tefsirinin de sorumlu olması.
5. Çocuğu eğiten analar olduğuna göre, kadının çağdaş eğitime tabi tutulma mecburiyeti.
6. Fabrikalarda çalışan kadınların sosyo-ekonomik problemleri.”

Şengül ve Necip Hablemitoğlu’nun Şefika Hanım’ın kendi notlarından hareketle aktarmalarına göre Akmescit Kadınlar Kongresi’nde alınan kararlar (Hablemitoğlu, 1998: 225):

1. Kadınlar için mescit kapıları daima açık bulunsun.
2. Kadınların erkekler ile müsavi (eşit, denk) hukukta bulunması
3. Tezevvüç (evlenme) ve talak (boşanma) meselesinin kadınların idaresine verilmesi.
4. Komite içinde öyle bir komisyon (komisyon) sayılsın (oluşturulsun) ki: Fakir kızlarını gimnaziyalara (okullara), akuşarkalık (hemşirelik) mektebine, feldşeriski (sağlık memuru) kurslarına gönderilsin.
5. Müslüman mekteplerinde Rusça okutan muallimler (öğretmenler) Müslüman kızlarından olsun.
6. Yetimhane, balalar bahçesi (kreş).
7. Yetim balalar için ayrı bir hane.
8. Haftada bir gün kadınların toplanması.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

9. “Kadınlar Dünyası” namına jurnal (dergi) ve gazete çıkartmak.
10. Müslüman kadınları için bir kıraathane (okuma salonu).
11. Müslüman kadınları için bir doğumevi.
12. Her mekteplerde Müslüman kızlarına elişleri öğretilsin.
13. Hicap ve tesettür meselesi (giyim kuşam meselesi).
14. Darülaceze, kimsesiz kalan kartları (yaşlıları) muhafaza (koruma) için.

Alınan kararlardan da anlaşılacağı üzere Akmescit Kadınlar Kongresi kadınların arzu ettikleri haklara kavuşması ile son bulur. Bu kongre ile birlikte ülkelerin ve milletlerin geleceğini etkileyen siyasi seçimlerde kadınlar da söz hakkına sahip olurlar.

Yöntem

Gerçekleştirilen çalışmada Şefika Hanım’ın hayattayken tüm evraklarını kendilerine teslim ettiği Necip Hablemitoğlu ve Şengül Hablemitoğlu’nun “Şefika Gaspıralı ve Rusya’da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)” isimli kitabından büyük ölçüde faydalanılmıştır. Kendisinin bizzat kaleme aldığı belgelere ve birinci ağızdan anlatımlarına ulaşabilmek adına bu kaynak önem taşımaktadır.

Bulgular

Şefika Gaspıralı ve örgütlü kadın hareketi ile ilgili yapılan araştırma sürecinde konu ile ilgili kaynakların kısıtlı olması problemi ile karşılaşılır. Bu problemin giderilmesi hususunda yeni çalışmaların üretilmesi önerilebilir.

Sonuç

Türk dilini savunuculuğu ve benimsenmesini istediği usul-i cedid mektepleri dışında kadın hakları savunuculuğu ile de tanınan İsmail Gaspıralı Tercüman gazetesinde yalnızca güncel yazılar yayımlamakla kalmayıp yazdığı hikayelerinde de kadınların toplumda asıl bulunmaları gereken konumdan bahseder. Kadınların mahrum bırakıldıkları haklarına, toplumdaki gerekli itibarlarından uzaklaştırıldıklarına değindiği Darürrahat Müslümanları adlı hikâyesi ile halkın dikkatini çeker. Bir milleti zulmet ve cehaletten kurtarmanın yolunun kızları okutmaktan geçtiğine inanan Gaspıralı, yaşadıkları dönemde kızlar okula dahi gönderilmediği hâlde kızı Şefika Gaspıralı’yı usul-i cedit mekteplerine göndermekle kalmayıp kendisine özel öğretmenler tutarak dil öğrenmesini de sağlar. Eşi Zühre Hanım’ın da katkıları ile kurdukları Tercüman gazetesinde kızları Şefika Gaspıralı’ya da görevler verirler.

Tercümanın 10. Yıl Jübilesi’nde İsmail Gaspıralı’nın katılımcılardan davete eşleri ile birlikte katılmalarını istemesi ile başlayan, Zühre Hanım’ın rol model olarak yürüttüğü kadın hareketi, kızları

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Şefika Gaspıralı'nın 17 Ağustos 1917 yılında gerçekleştirilmesine vesile olduğu Akmesic Kadınlar Kongresi ile birlikte amacına ulaşır. Şefika Gaspıralı öncülüğünde gerçekleşen 1917 Kazan Kongresi, Rusya Müslümanları I. Kongresi, Bahçesaray Kadınlar İhtilal Komitesi ve 17 Ağustos 1917 Akmesic Kadınlar Kongresi atılan önemli adımlardandır. Bu kongrelerde kadın hakları için cemiyetler açılması, Müslüman kadınların tüm siyasi konularda erkeklerle eşit sayılması, kızlar için orta ve yüksekokulların açılması, yaşlı kadınlar için himaye cemiyetleri açılması, Müslümanlar için her yerde hastane ve doğumevleri açılması, kadınların seçme ve seçilme hakkının şeriata ters olmadığı belirlenerek seçimleri katılması, 16 yaşından küçük kız çocuklarının evlendirilmemesi, kız ve erkek çocuklarında 8 yaşından itibaren anadilde eğitimin zorunlu olması, kadınlara boşanma hakkının verilmesi, kadınlara velayet hakkının verilmesi, başlık parasının kaldırılması, evli erkeklerin ikinci bir eş getiremeyeceklerine dair taahhüname ile evlenmesi, durumu olmayan kadınların komisyon yardımı ile okutulması, yetimhaneler ve kreşler kurulması, Kadınlar Dünyası adına bir gazete çıkarılması, Müslüman okullarında Müslüman kadınların ders vermesi ve Müslüman kadınlar için kıraathaneler (okuma salonları) kurulması gibi önemli kararlar alınır ve kadınların örgütlenme çalışması tamamlanır.

KAYNAKÇA

Açık, Fatma (2018) XX. Yüzyıl Özbek Edebiyatı, Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı. İstanbul: Kesit Yayınları.

Çınar, A. Minara (2018) Mektuplar Nesip Yusufbeyli'den Şefika Gaspıralı'ya. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Devlet, Nadir (2011) Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Ercilasun, Ahmet Bican (2017) Türk Dünyası Üzerine İncelemeler. Ankara: Akçağ Yayınları.

Hablemitoğlu, Necip (1997) Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917) Ankara: Kırım Yayınları.

Kınacı, Cemile (2014), Ütopyadan Gerçeğe: Kadınlar Ülkesi ve Arslan Kız'dan Alem-i Nisvan'a

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Evriilen Türk Kadın Hareketi. Ankara: Modern Türklük Araştırmaları Dergisi İsmail Bey Gaspıralı Özel Sayısı.

Kırimer, Seydahmet (1993), Bazı Hatıraları, İstanbul: Emel Yayınları.

**MODERN TÜRK KADINI KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ATATÜRK'ÜN
MANEVİ KIZI AFET İNAN'IN ETKİLERİ**

Şerife Gizem YILDIZ*

ÖZET

Türk kadınının tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar geçen süre zarfında tarihin bize sunduğu rehberlik sayesinde kadının statüsünü ana hatlarıyla görme fırsatı yakalanmıştır. Bu ana hatlar; hukuk, siyaset, eğitim, kültürel ve toplumsal alanları kapsamaktadır. Türk tarihinde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler kadın meselesi üzerinde hızla olumlu yönde bir ivme kazandırarak değişiklikler meydana getirmiştir. Nitekim Türklerin son yüzyılda yaşadığı en büyük gelişmelerden biri olan Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve ardından Cumhuriyetin ilan edilmesi ile beraberinde getirdiği inkılaplarla kadın hakları meselesi doruk noktasına ulaşmıştır. Kurtuluş savaşının her anında emekleriyle vatanını bağımsızlığa ulaştıran Türk kadını şimdi cumhuriyetin ilkeleri ile kendi bağımsızlığına erişecektir.

Atatürk önderliğinde kurulacak olan çağdaş Türk devletinin temelinde her alanda eşitlik ilkesi yatmaktadır. Mustafa Kemal'in "*Kadınlar içtimai hayatta erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır*" sözleriyle Türkiye'de kadın haklarının geleceğine dair fikrî bir çerçeve çizilmiştir. Bu alanda atılan adımlar sonucunda Türk kadınına sahip olduğu hakları öğretecek ve nasıl kullanacağını gösterecek rol modeller gerekmektedir. Her konuda milletine örnek olan Mustafa Kemal Atatürk elbette bu konuda da üstüne düşeni yapmışsa da asıl görevi idealist, uygar, çalışkan, kültürlü birer birey olarak yetiştirdiği manevi kız evlatlarına vermiştir. Bu noktada akademisyen kimliği sayesinde öne çıkarak kadınlarımızı geçmişiyile buluşturan Afet İnan'ın rolü büyüktür. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın tarih profesörü olan Afet Hanım aynı zamanda tutkulu bir kadın hakları savunucusudur. Türk kadın hakları üzerine çalışırken, bu hakların kazanılması yolunda verdiği mücadelenin yanı sıra, mesleğinin de etkisi ile tarihsel süreçte Türk kadınının konumu hakkında geniş çaplı çalışmalar sunmuştur. Afet Hanım Genç Cumhuriyet'in ulusal ve millî değerler eşliğinde yetiştirdiği aydın Türk kadın tipini temsil ederek modern Türk kadın kimliğinin inşasında belirleyici bir rol model olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Atatürk, Afet İnan, Cumhuriyet, Türk Kadını.*

---

* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Türk kadın haklarını bugün doğru biçimde analiz edebilmemiz için İslamiyet öncesi, İslamiyet dönemi ve cumhuriyet dönemi başlıkları altında incelememiz gerekmektedir (Kurnaz, 2015: 258). Türklerde kadının toplum içindeki yeri, tarihî dönemlere göre farklılık gösterse de Türk devletlerinde kadının saygın bir konumda olduğu göze çarpmaktadır. Bu hususta ziya Gökalp'e ait "*Eski kavimler arasında, hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişlerdir*" (Gökalp, 1970: 35) sözü kanıt olarak sunulabilir. Nitekim Türklerin İslamiyet ile tanışmasıyla birlikte kadının toplum hayatındaki periyodik değişimleri ise dinin gerekleri olan kurallar doğrultusunda başladığı görülmektedir.

Tarihsel süreçte karşımıza çıkan Birinci Cihan Harbi'nin başlaması dünya kadınlarını etkilediği gibi Türk kadınlarının değişimini de etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Erkek nüfusun büyük çoğunluğunun cephede olması dolayısıyla kadınlar iş hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'nden yenik olarak çıkmasının ardından Anadolu toprakları hızla düşman işgaline maruz kaldı. Ülkenin içinde bulunduğu bu karamsar vaziyet karşısında 19 Mayıs 1919'da kurtuluş mücadelesinin meşalesini yakarak başlatan Mustafa Kemal bütün yurdu tekrar bir araya getirmiştir. Bu noktada özellikle kadınlarımızın işgallere karşı düzenlemiş olduğu mitingler, yayımlanmış olduğu yazılar, kurmuş oldukları yardım cemiyetleri ve bilfiil cephede bulunarak Türk askeriyle el ele vermesi, bağımsızlık mücadelesinin simgesi olmalarını sağlamıştır. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı esnasında Türk kadının yaptığı fedakârlıkların hiçbirini unutmamış, konuyla alakalı olarak aşağıdaki sözleri ile vefa duygusunu dile getirmiştir,

"Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim diyemez. Erkeklerden kurduğumuz ordumuzun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Çift süren, tarlayı eken, kağnısı ve kucagındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip cephenin ihtiyaçlarını taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadını olmuştur. Bundan ötürü hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim" (Arıkan, 1984: 13).

Nitekim 1923 yılının Ekim ayında Türkiye yeni bir oluşumun eşliğindeydi. Çağdaşlaşma sürecinin en önemli basamağı olarak adlandırabileceğimiz Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte kadın hakları sürecinde de gözle görülen değişimler meydana gelmiştir. Cumhuriyet'in milletimize kazandırdığı başlıca mutluluk, Türk kadınlarını sosyal ve siyasal haklarına kavuşturularak uygarlaştırmasıdır (Önger, 1965: 7). Özellikle Atatürk ilkeleri içinde yer alan laiklik kavramı kadının konumunda iyileştirici bir unsurdur (Deniz, 2019: 65).

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Sosyal, siyasal, eğitim ve hukuk alanları başta olmak üzere atılan adımlardan ilki 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur. Kanununun 87. maddesi gereğince de kız ve erkek çocuklarına eğitim zorunlu kılınmıştır. Akabinde 1926 yılında Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ile kadınlarımızın sosyal hayatında önemli düzenlemeler gerçekleştirilerek kadın ve erkek hukuk önünde eşit hâle getirilmiştir. Bütün bu sürecin başarılı olarak noktalanması ise kadınlara siyasal haklarının verilmesi ile gerçekleşmiştir. 1930 yılında belediye seçimlerine, 1933 yılında muhtarlık seçimlerine ve son olarak 1934 yılında milletvekili seçimlerinde kadınlarımıza seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Türk kadını Atatürk'ün önderliğinde kurulan cumhuriyette yine onun desteği sayesinde dünya kadınlarının çoğundan daha önce siyasal haklarına sahip olmuştur (İçe, 2014: 34). Birbirini destekleyen inkılaplar zincirinde kadın hakları ile ilgili çalışmaların hem oluşum sürecinde hem de Türk kadınlarına benimsetilmesinde Atatürk kadar etkili olan isimlerden birisi de manevi kızı Ayşe Afet İnan'dır. Afet İnan'ın Cumhuriyet tarihindeki önemi, tarihçi sıfatının yanı sıra kadın haklarının en tutkulu savunucusu ve öğreticisi olmasıdır. Afet İnan'ın çalışmalarını iki başlık altında toplamak gerekirse bunlar; Tarih ve kadın hakları şeklinde olacaktır. Özellikle Atatürk'ün Türk tarihi ile ilgili vazifeler vermesinden önce Afet Hanım'ın kadın hakları konusuna karşı ilgisi olduğu bilinmektedir. Nitekim kariyeri boyunca çağdaş bir cumhuriyet kızı olarak Afet Hanım'ın Türk kadını üzerine yapmış olduğu bütün uygulamaları bu ilginin bir neticesi olarak ifade edebiliriz.

BULGULAR

1. AYŞE AFET İNAN'IN HAYATI

Selanik'in Doyran kasabasında 30 Kasım 1908 tarihinde dünyaya geldi. Afet Hanım'ın babası orman memuru İsmail Hakkı Bey, annesi Doyran Müderrisi Emrullah Efendi'nin torunu Şehzane Hanım'dır. Kendi doğum hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

“30 Ekim 1908 kış ayları. Ocakta odunlar yanıyor. Ramazan. Evde herkes oruç tutmaktadır. Doğum vaktidir. Gelin hanım o gece yemeğe oturmamıştır. Annesine haber gönderir; Hüsamettin Efendi heyecanla doğum haberini bekler. Saat 21.00'da bir kız torunları olduğu her iki aileye müjdelendir. İsim için düşünülür. Nihayet ne kitabıdır bilmem ama aile dostu kasabanın hâkimi ziya bey ile babam bir kitap açarlar ve adımı afet koyarlar” (Ari İnan, 2017: 28).

Balkan harbi dolayısıyla Anadolu'ya ailesiyle birlikte göç etmiştir. Annesini verem hastalığı nedeniyle kaybetmiştir. Afet İnan, toplam altı yıllık ilkökul diplomasını 1920 yılında almıştır. İlkokulu tamamlamasının ardından ailesi ile birlikte Alanya'ya taşınmıştır. Afet Hanım, Elmalı'da öğretmenlik ehliyeti belgesini 1922 yılında alarak Elmalı Kız Okulu'nda göreve başlamış. 1925 yılında Bursa'daki Kız Muallim Mektebi'nden mezun olmuş ve ardından İzmir Redd-i İlhak

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

İlkokulu'na atanmıştır. Afet Hanım'ın bundan sonraki yaşadıkları ve dünyaca ünlü bir tarihçi olmasının kırılma noktası olan olay İzmir'de görev yaptığı zamanlarda gerçekleşecektir. Bu okulda görev yaptığı dönemde Cumhurbaşkanı Atatürk İzmir'e gelir ve öğretmenlerin organize ettiği davete katılır. Bu davette Afet Hanım ile Atatürk tanışmışlardır.

Afet Hanım'ın köklerinin de Selanikli olması Mustafa Kemal'in ilgisini çekti ve hemşerisini bulmuş olmanın mutluluğu ile Atatürk ertesini gün ailesiyle tanıştı. Bu olay ile birlikte Atatürk'le sık sık görüşme fırsatı bulan Afet Hanım, Paşa'ya eğitimi ile ilgili tasarılarını anlatmış ve yabancı dil öğrenmek istediğini eklemiştir. Geleceğine dair planları Atatürk tarafından gururla karşılanmış, eğitim durumu ile ilgili gereken imkânlar sağlandıktan sonra İsviçre'nin Lozan kentine Fransızca öğrenmek üzere gönderilmiştir. Burada edindiği tecrübeler onun gelecekteki tarih çalışmalarının amacını bulmasında etkili olacaktır. Ders kitaplarının bazılarında Türklerden sarı ırk, ikinci derecede barbar bir kavim olarak anlatılması kendisini rahatsız etmiş ve bu durumu öğretmenleri ile paylaşmıştır. İleride bu kitapları Atatürk'e de gösterecek ve birlikte dünyanın tanıdığı Türk kimliğini değiştirme yolunda büyük çalışmalara imza atacaktlardır. Türkiye'de tarih öğretmenliği imtihanını geçerek bu alanda öğretmenlik ehliyeti belgesine sahip olarak Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne "Tarih ve Yurt Bilgisi Öğretmeni" olarak atanmıştır. O dönemde Yurt Bilgisi Dersi yeni kurulan bir rejimin gençleri için oldukça önemli idi. Hâlihazırda ilerde yetkinlik kazandıkları dönemlerde vatandaşlık görevlerini çok iyi bilmeli ve yerine getirmeleri gerekmektedir ve bahsi geçmekte olan ders bu amaç için vardı. Ancak ders kitabı Atatürk tarafından etkin bulunmadı ve daha donamlı bir çalışma yapılmasına karar verildi. Yapılan çeviriler ile "Vatandaş için Medenî Bilgiler" kitabı oluşturuldu. 1935 yılına kadar sayısız defa basımı gerçekleşen kitap, ortaokullarda ders kitabı olarak okutuldu (Ari İnan, 2017: 100-104).

Afet Hanım döneminin en çalışkan tarihçisi olmuş, Türk tarihindeki eksikleri gidermek, yanlışları düzeltmek için Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte çalışmış, Tarih ve Dil Kurumlarında kurucu üye olarak yer almıştır (Atmaca, 2017: 265). Geçmişte ve günümüzde iyi kültürel faaliyetleri ile bilenen Türk Ocakları ile ilgili olarak Atatürk, "Türk Ocakları Yasası"nın yönetmeliğinde yer alan maddelerin açıklığa kavuşturulması amacıyla çalışma yapılmasını söylemiştir. Bunun üzerine Afet İnan, 27-28 Nisan 1930 tarihlerinde gerçekleşecek olan Türk Ocakları Kongresi'nde Aksaray delegesi olarak katılım sağlamıştır. Bu kongrede Türk Ocakları'nın gayesini, yönetmeliğini ve işleyiş kistaslarını açıklığa kavuşturacak konuşmasını yapmıştır. Sonraki çalışmasında ise Türk Tarih Tezi'nin alt yapısını oluşturan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı kitabını kaleme almıştır. 1931-41 yılları arasında liselerde okutulan kitabın yazım aşamasında Afet Hanım bizzat çalışmıştır. Topkapı

Saray'ın müzeye dönüştürülmesi çalışmalarında ortaya çıkan Piri Reis haritasını inceleyen Türk Tarih Cemiyeti heyetinin içinde yer almış ve bu önemli haritanın dünyada tanıtılması için öncü bir rol oynamıştır.

1936 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışında Türk Tarih Kurumu asbaşkanı olarak ilk dersi vermesi ve akabinde DTCF'de akademisyen olarak yer alması istendi ancak Afet Hanım bu teklifi yüksek lisansını bitirdikten sonra kabul edebileceğini belirtti. Akademik kariyeri için araştırmalara başlayan Afet İnan Avrupa'da yer alan üniversitelerde görev yapan akademisyenlerle görüşmeler yaptıktan sonra, eğitimini Cenevre'de yapmaya karar verdi. Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi'nin Yakın Çağ ve Modern Tarih Bölümü'nde öğrenim gördü (Özdemir, 2019: 21-22). Lisans diplomasını 1938 yılında aldı. Ertesi yıl ise doktora sınavını geçti. Yurda döndükten sonra Ankara Kız Lisesi'nde derslerine devam etti, aynı zamanda akademik olarak hedeflerini gerçekleştirerek Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne doçent vekili olarak atandı. Akademik kariyerinde 1942 yılında doçent, 1950 yılında profesör olarak Türkiye'nin ilk kadın tarihçisi unvanını kazandı. 1950'den başlayarak Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi konularında Ankara Fen Fakültesi'nde, Hacettepe Üniversitesi'nde, Ege Üniversitesi'nde, Ankara Harp Okulu'nda tarih dersleri verdi. 1961-1962 tarihleri arasında İngiltere'de inceleme ve araştırmalar yaptı. 1955-1979 tarihlerinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nda Türk Tarih Kurumu'nu başarıyla temsil etti. Ankara Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi kürsüsü başkanlığı vazifesini ifa etti. 1977 yılında bu görevdeyken emekli oldu. Afet Hanım Dr. Fırat Uzmay ile evlenmiş ve bu evlilikten Arı adlı bir kızı ve Demir adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Afet Hanım 8 Haziran 1985 yılında aramızdan ayrılmıştır. Pek çok savaşa şahit olan Afet Hanım; sadelikten yana, şık giyinen, zarif, akıllı, çalışkan bir Türk kadını olarak hem ülkemizde hem de dünya çapında tanınan ve saygı duyulan bir tarihçidir (Yıldız, 2020: 168-172).

2. AFET İNAN'IN MODERN TÜRK KADINI KİMLİĞİNİN İNŞASINDAKİ ROLÜ

Afet İnan Türkiye'nin ilk kadın tarihçisi olmasının yanı sıra önemli bir kadın hakları savunucusudur. Nitekim mesleğinin ona sunduğu imkânları da değerlendirmek suretiyle Afet Hanım, Türk kadınının dünü ve bugünü arasındaki köprüyü inşa etmiştir. Bu noktadan sonra Afet Hanım'ı toplumda kadınlarımızın önünü açan, yol gösteren, öğretmenliğini yapan bir rol olarak tanımlamak da mümkündür. Afet Hanım'ı kadın hakları ile ilgili çalışmaya götüren olay şöyledir:

“1929-1930 döneminde Musiki Muallim Okulu'na başladığında tarih ve yurt bilgisi dersleri vermekte olan Afet İnan'ın yurt bilgisi derslerinden birinin konusu kadın hak ve görevleri idi. Afet İnan, 1929 yılının mart

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

ayında öğrencilere uygulamalı olarak seçim denemesi yaptırırken belediye başkanı olarak bir kız öğrenci seçilmiştir. 3. sınıftan 173 numaralı Selahaddin isimli öğrenci duruma itiraz ederek yürürlükte olan kanunun kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermediğini dile getirmiştir. Afet İnan, öğrencilere kadınların yakında oy kazanacaklarını belirtse de yaşanan hadise kendisini rencide etmiştir.

Afet İnan yaşadığı durumun üzüntüsü ile Gazi Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nde Atatürk ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bu olayı olduğu gibi anlatmıştır. Atatürk bu konuda çalışmasını, diğer ülkelerde bu sorunun nasıl çözülmüş olduğunu incelemesini Afet İnan'a söylemiştir. Afet İnan bu durumu şöyle açıklamaktadır: 'İtiraf edeyim ki, o sıralarda ben bu konuda hemen hiç bilgi sahibi değildim, fakat kız ve erkek öğrencilerimin karşısına bu haklardan yoksun olan bir öğretmen olarak da çıkmak istemiyordum. Çok severek başladığım öğretmenlik hayatından ve görevimden ayrılmak da bana ağır gelecekti. Bununla beraber Atatürk'e sunu söylemekten kendimi alamadım. 'Hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan o sınıfa ders veremeyeceğim.' dedim.

Bu olay üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Afet İnan'a bu konuların TBMM'de Belediye Kanunu'nda konuşulabileceğini söyledi. Atatürk ise daha temkinli bir şekilde 'Başbakan ile konuşuruz, fakat bu meselede hazırlıklı olmak ve tartışma yapmak gerekir.' demiştir. Atatürk o akşam Çankaya Köşkü'ne devlet adamları, hukuk mektebi öğretim üyeleri ve başka kişileri davet ettirdi. Kadınların seçme ve seçilme hakkı konusu açıldığı zaman, bu konuda olumlu düşünenler olduğu kadar olumsuz görüşler beyan edenler de vardı. Afet İnan o gün heyecanlı olduğunu, inandırıcı deliller bulamadığını fakat o günden sonra bu konuda kitap okumaya başladığını ifade etmektedir" (Yeşiltuna, 2018: 106).

Bu andan itibaren kadın hakları ile ilgili araştırma yapmaya başlayan Afet İnan, o günleri şöyle ifade etmektedir: "İşte bu olay üzerine kadın hakları üzerinde çalışmaya başladım. Atatürk'ün emri ve isteği üzerine bunun hakkında ilk konferansımı Belediye Kanunu kadınlara da hak tanıdığı 3 Nisan 1930 günü verdim." (İnan, 1989: 11)

Bu konferans için uzun zaman hazırlık çalışmaları yapan, emek veren ve oldukça heyecanlı olan Afet Hanım, hitabet konusunda öncü olan Hamdullah Suphi Bey'den diksiyon dersleri almayı da ihmal etmemiştir. Bununla birlikte Atatürk, manevi kızının bu önemli günde giyeceği elbiseyi bizzat çizmiş ve kendi pırlanta kol düğmelerini takması için armağan etmişti (Yıldız, 2020: 170). Konferansa katılanlar arasında başta cumhurbaşkanı sıfatı ile Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve milletvekilleri yer almaktaydı (İnan, 1968:135).

Konferansta her şeyden evvel bir Türk vatandaşı olarak konuşan Afet Hanım, seçim hakkının cinsiyet ayrımına tabi tutulmadan herkese verilmesinin cumhuriyetin eşitlik ilkesinin de bir gereği olduğunu savunmuştur. Savının nedenini ise şu şekilde dile getirmiştir; "Çünkü milletin her ferdi, millet içinde kendi varlığı kadar, esaslı bir hakka sahiptir, Millî egemenliğin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin milletin bütün fertlerine ait olduğunda elbette şüpheye imkân yoktur. Bundan şüphe edenler demokrasi ve millî egemenliğin ne olduğunu anlamaktan yoksun olan kimselerdir" (Uzun, 2018: 184).

3 Nisan 1930 Perşembe günü Belediye Kanunu oy birliği ile kabul edilmiştir. Kadınlar, Belediye Kanunu'nun değişen maddelerine uygun olarak bu hakkı elde etmişlerdir. İvedilikle kadınların Cumhuriyet Halk Fırkası'na kayıt işlemleri başlamıştır. Türkiye'de partiye ilk kayıt olma şerefine ise Afet İnan nail olmuştur (Uzun, 2018: 184). Bu, Türk kadınının Afet İnan önderliğinde toplanan konferansın akabinde kazandığı ilk siyasi haktır.

Takvimler 1934'ü gösterdiğinde bir akşam Atatürk, Başbakan İnönü ile çalışmaktaydı. Seçim tarihi yakındı. İki devlet adamının gündeminde ise kadınların seçime katılması konusu vardı. Bahsi geçen olay Afet Hanımın anılarında şöyle aktarılmaktadır:

“1934 seçimlerinin yaklaştığı günlerde Çankaya’da bir gece Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet İnönü’yle sabaha kadar çalışır. Güneş doğarken kadınların seçim hakkı için çok çaba harcayan manevi kızı Afet İnan’ı uyandırır ve kitaplığa çağırır. Geldiğinde ‘İnönü’nün elini öp ve teşekkür et.’ der. Şaşırıp nedenini soran Afet İnan’a, ‘Kadınlarımızın genel seçimlerde oy kullanabilmesi ve seçilme hakkına kavuşturulması için hükümet Büyük Millet Meclisine yasa teklifi verecek.’ yanıtını verir. Mustafa Kemal ve İnönü’nün birlikte gece boyunca çalışarak hazırladıkları yasa teklifi kısa süre içinde meclise gönderilir ve kabul edilir” (Çalışkan, 2017: 201).

Atatürk kadınların milletvekili seçimlerinde oy kullanma hakkı için TBMM’ye teklif vereceğini söyleyerek mutlu haberi bu hakkı kazanmak için uzun yıllar çalışan Afet Hanım ile paylaşmıştır. Afet İnan konuyla ilgili hislerini *“Bu kararın hiç beklemediğim bir anda oluşu, bana büyük bir heyecan ve sevinç vermişti.”* sözleriyle ifade etmektedir (İnan, 1968: 139). Nitekim TBMM’nin onayladığı yasa tasarısı başta Ankara olmak üzere bütün yurttaki Türk kadınlarının sevinç gösterileri ile karşılandı ve kadınlar meclise toplu olarak teşekkürlerini iletiler (İnan, 2019: 350). Konuyla ilgili seçme ve seçilme hakkının tanınmasının güzel bir başlangıç olacağını belirten Afet İnan şöyle devam etmiştir:

“... Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınına çoktan çok layık olduğu bu siyasi hakkını vermek, tabiatıyla mazinin monarşik idaresinden beklenemezdi! Fakat demokratik Türkiye’nin bu hususta da faziletli şairinin yüksek eserini görmek elbette lüzumundan fazla gecikmeyecektir. Kadınlar her yerde her işte erkeklerle yan yana, baş başa çalışmışlar ve çalışmalıdırlar. Türk kadınının kabiliyeti, fedakârlığı, ehliyet ve cesareti kurtuluş muharebesinde az mı idi... Bir reisicumhur, bir vekil, bir mebus nasıl halk arasından ayrılıyorsa buna neden kadınlar iştirak etmesinler? Kadın sulhperverdir, kadın muktesittir. Kadının hissesini hor görmek hakkı kimseye verilmemiştir” (İnan, 1968: 136).

Afet Hanım, tarihten aldığı güç ile kadınlarımızın Türk tarihindeki konumunu açıklayarak Cumhuriyet döneminde elde ettikleri hakların doğruluğunu bildirmiştir. Afet Hanım’ın Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı için araştırdığı konular Atatürk’ün isteğiyle 1930’da “İntihap” seçim başlığı altında kitaplaştırılmış ve basılmıştır (Coşkun, 2018: 55). Bunun dışında konuyla alakalı olarak Türk kadınının tarihi ile ilgili en önemli eser, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri* adlı eseridir. Afet Hanım’ın kadın hakları ile ilgili konularda 10’dan fazla gazete ve dergide makalesi olduğu, 20’den fazla konuşma ve konferansa katıldığı bilinmektedir (Uzun, 2017: 80). Bahsi geçen makaleleri, bildirileri kitaplarda derlenmiştir. Günümüzde Afet Hanım’ın kadın hakları ile ilgili kitapları birincil kaynak olarak kabul edilmektedir.

Elbette kadın hakları konusu yalnızca siyasi hakların verilmesinden ibaret değildir. Kadınlarımızın her alanda özgür ve modern bir noktaya erişmeleri için köklü değişimler yapılmaya devam etmiştir.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Afet İnan, kadınlarımızla ilgili özellikle eğitim konusuna dikkat çekmektedir. İyi bir eğitim almanın kadınlarımızın toplumsal hayatını da olumlu yönde etkileyeceğini bildirmektedir. Afet İnan kadının eğitim alabilmesi için gerekli adımların atılmasını savunmuştur. Türk kadını için her türlü eğitim imkânının önü açılarak meslek sahibi kadınların sosyal hayatta yer edinebileceğini ve ekonomik bağımsızlığa erişebileceğini ifade etmiştir.

Atılan adımların kadınlarımızın fikrî yönünü geliştirdiği açıkça görülmektedir. Bütün bu gelişmeleri dış görünüşüne yansıtması yani kılık kıyafette de bir değişime girmesi önemliydi. Çünkü kıyafetlerimiz bizim hangi dine, hangi millete veya hangi topluluğa dâhil olduğumuzu gösteren bir kimlik gibidir. Bu konuda başta Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan Latife Hanım, Afet Hanım, Sabiha Hanım ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun eşleri başroldeydi. Bahsi geçen konuyla alakalı bir anekdotta şöyle bir bilgi geçmektedir:

“10 Aralık 1930 tarihinde Moskova Büyükelçiliği'nden, Kâtib-i Umumi Tevfik Bey'e çekilen telgrafta, Gazi'nin manevi kızı Afet için Rusya'dan Astragan bir kürk tedarik ve irsali hakkında bir emir gönderilmişti. Berlin'den siyah renkli, geniş ve biçimi son modaya uygun olan boyu 1.30 santimetre yerine 1.25 santim gönderilmişti. Atatürk'ün her alanda Afet'e değer biçmesi, onu Türk toplumunda kadınlara örnek şekilde modern çağa uygun giydirmesi de aslında zihninde yaratmak istediği topluma işaret etmekteydi” (Duman ve Payaslı, 2018: 84).

Kıyafet konusunda Afet İnan'ın görüşleri ise şöyledir:

*“Cumhuriyet devrimiz, Türk kadınına dış kıyafetinde de bir serbestiyet kazandırmıştır. Gericici zihniyeti yıkan birçok sosyal devrimler arasında, erkek ve kadın medeni dünya insanların giydiği kıyafetlerin kabul edilmesi, Türkleri ayrı bir toplum olmaktan kurtarmıştır. Erkek vatandaşlar 1925'te çıkan bir kanun hükmü ile buna uymak durumunda olmuşlardır. Kadınlar için bir kanun hükmü olmamakla beraber, kültürlü kadını çarşaf lamaya zorlayan zihniyet ortadan kalkmıştır. Bugün genellikle Türk kadını medeni toplumlardaki kıyafetleri giyer.
... Dış kıyafet ve en kapalı yaşantı nasıl eski devrin Türk kadınına geri bir durumda bırakmış ise, bugünkü değişiklikte de kendi benliğini kazandırmış ve başarılı olmada güvenini arttırmıştır. Zamanımızda kadın, her yerde toplumun yarısını emek ve hakları ile temsil etmektedir” (İnan, 1968: 157).*

Afet İnan'ın kadın hakları ve çalışmaları yalnızca Türkiye sınırları içinde kalmamış olup İnan, uluslararası pek çok kuruluş ve dernekte çeşitli görevler almıştır. Bunlar, 1952 yılında Milletlerarası Kadınlar Birliği Kongresine katılması, 1953 yılında Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneğini kurması ve Kopenhag merkezli Beynelmillel Kadınlar Alyansının idare heyetinde bulunması, 1954 yılında Londra'da “kadın hakları” ile ilgili bir kütüphaneyi gezmesi, 1958 yılında Brüksel ve Zürih'te kadınların yaptığı sergileri gezmesi, 1962 yılında İngiltere, Fransa ve Danimarka'da kadın hakları ile ilgili çalışan 20'den fazla kuruluşa, cemiyette bulunmasıdır.

Nitekim bir süreç içerisinde gelişen Türk kadın hakları bizzat Atatürk'ün direktifleri ile başlatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Doğu Cephesi'nde görev aldığı zamanlarda fikir dünyasında tasarladığı

uygulamaları gerçekleştirirken manevi kızı Afet İnan hep en önde yer almıştır. Afet İnan kendisine bizzat Atatürk tarafından verilen bu ulvi görevi başarı ile yerine getirmiştir. Nitekim aydın bir Türk kadını olarak kendisine verilen kadın haklarını topluma tanıtmak ve bilmeyenlere öğretmek görevini başarıyla yerine getirmiştir. Ayrıca Afet Hanım hayatının her döneminde kadınlar ile ilgili araştırmalar yapmış ve kadına bakış açısını tarihçi kimliği ile şekillendirmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyet devri, Türk kadın hakları açısından değerlendirildiğinde en verimli devirdir. Bu tarihe gelene kadar geçen süre zarfında aydınlar veya devlet adamları tarafından düşünülen uygulamalar Cumhuriyet devrinde Atatürk önderliğinde atılan cesur adımlarla hayata geçirilmiştir. Afet Hanım da Atatürk ve Cumhuriyet dönemini, Türk kadını adına en somut gelişmelerin yaşandığı en yüce dönem olarak tanımlamakta ve bu dönemde en üstün konuma ulaştıklarını bildirmektedir. Afet Hanım'ın bu tanımı yapmasında etkili olan en önemli gelişme Türk kadınına pek çok dünya ülkesinden önce verilen seçme ve seçilme hakkının tanınmasıdır. Bu noktada Afet Hanım'ın çalışmalarının önemi yadsınamaz derecede önem taşımaktadır. Nitekim seçme ve seçilme hakkının Türk kadınına verilmesi aşamasında Afet Hanım'ın Musiki Muallim Mektebinde Yurt Bilgisi derslerini verirken yaşamış olduğu olay bir kıvılcım niteliğinde olmuştur. Bu tarihten başlayarak devam eden süreçte Afet Hanım, aydın bir Türk kadını olarak, temsil ettiği milletin kadınının haklarının kazanılması için çalışmaya başlamıştır. Kadın hakları ile ilgili çalışmaları incelendiğinde Afet Hanım'ın millî bir kadın profili oluşturmak istediği görülmektedir. Afet İnan'ın gözünden kadın hakları evrensel yaklaşımdan farklı olarak milliyetçi bir atmosfer içinde oluşmuştur. Çalışmalarında “kadın” ifadesinden daha çok “*Türk kadını*” ifadesinin geçtiği görülmüş olup konuyla alakalı tarih yazımında da Türk kadın tarihini kaleme alarak milletimizin kadına verdiği değeri ifade etmiştir.

Mustafa Kemal manevi kızlarını fikir dünyasında tasarladığı ideal Türk kadınına uygun olarak yetiştirmiştir. Ancak kadın hakları konusunda Atatürk özellikle Afet Hanım'a karşı büyük bir güven duygusu beslemekteydi. Onu tanımlarken akıllı ve çalışkan bir kız olduğunu dile getiren Atatürk, konuyla alakalı olarak çalışmaları yapma görevini de Afet Hanım'a vermesinde bu nitelikleri önemli bir unsurdu. Atatürk, Afet Hanım'ı Türk kadın hakları konusunda sembol olarak görmüştür. Nitekim toplumda da Afet İnan örnek ve öncü bir Türk kadını olarak değerlendirilmektedir. İnan, kadın hakları konusundaki fikirleri doğrultusunda yaptığı çalışmalarını tabir yerindeyse ilmek ilmek işleyerek genç Cumhuriyet'te öncü çalışmalar başlatmış ve Türk kadınının çağdaşlaşmasında rol model olmuştur.

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Afet İnan'ın kadın haklarının kazanılmasındaki emekleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir ancak Türk kadın haklarının kazanılmasında Afet İnan aslında geri planda kalan bir figüran değil, aksine başroldür. Afet İnan; yazdığı yazılar, yayınladığı eserler ve katıldığı konferanslarda Türk kadınının hakları, siyasal yetkinlikleri, eğitimi, sosyal hayattaki kabulü gibi konulara özellikle geniş yer vermiştir. Bununla birlikte Türk kadını yurtta ve dünyada en iyi şekilde temsil etmiş güçlü bir kadın karakterdir.

Kadın meselesinin, bir kadın tarafından inşa edilmesinin en güzel bir örneği Afet İnan'dır.

KAYNAKÇA

Arıkan, T. (1984). Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atmaca, T. (2017). Millî Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları, Ankara: Alter Yayıncılık.

Coşkuner, Evrim Armağan (2018). Millî Devletin İnşasında Ayşe Afet İnan. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.

Çalışkan, K. (2017). Miras: Atatürk'ün Yedi Emaneti. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Deniz, Ş. (2019). Türkiye'de Kadın ve Siyaset. Ankara: Detay Yayıncılık.

Duman, O. ve Payaslı V. (2018). "Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet

İnan (1925-1938)". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 17 (33), 65-122.

Gökalp, Z. (1970). Türkçülüğün Esasları, (Hzrl. Mehmet Kaplan). İstanbul: Varlık Yayınları.
Hak ve Görevleri. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

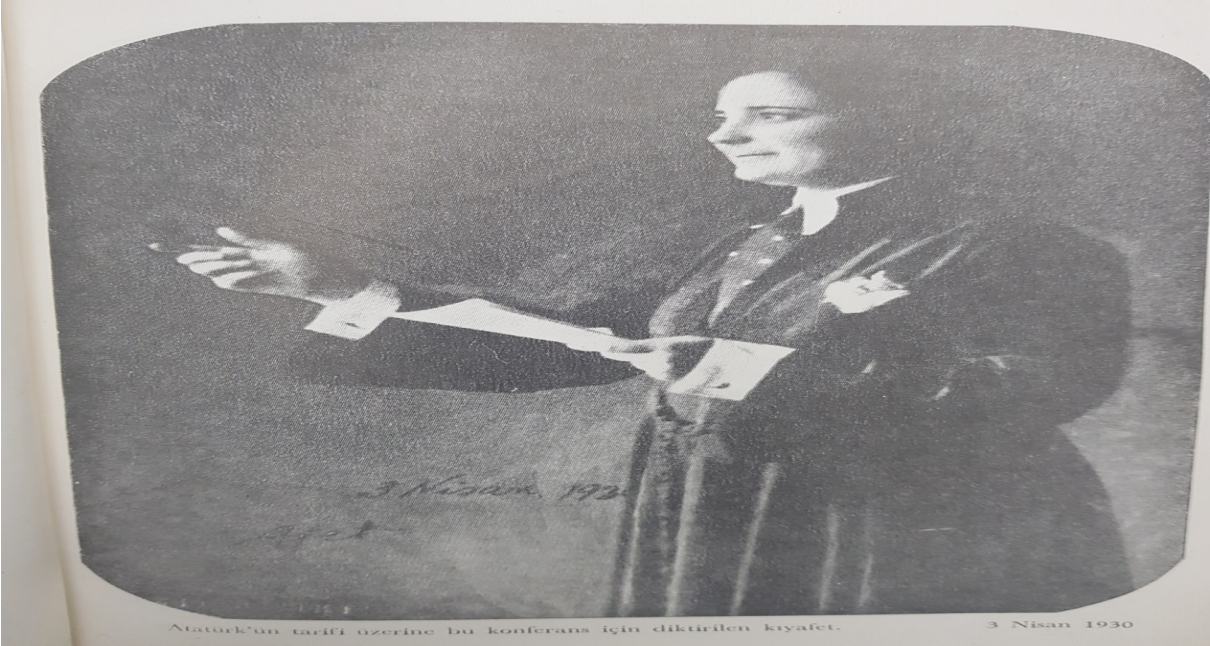
I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

- İnan, A. (1968). Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1982). Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri (4. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1989). Atatürk'ten Mektuplar (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İçe, A. (2014). Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve Siyasal Faaliyetleri (1935-1991). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- İnan, A. (2017). Prof. Dr. Afet İnan (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnan, A. (2019). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2015). Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Özdemir, Ö. (2019). İlham Veren Cumhuriyet Kahramanları. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Uzun, İ. (2017). "Kadın Haklarının Kazanılmasında Bir Cumhuriyet Kadını: Afet İnan (1908-1985)". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 73-85.
- Uzun, İ. (2018). Düşünce ve Uygulamaları ile Atatürk'ün Manevi Kızı Afet İnan. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Yeşiltuna, S. (2018). Türk Kültürünün Kadın Kahramanları. İstanbul: İleri Yayınları.
- Yıldız, Şerife Gizem (2020). Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları Işığında İlkere İmza Atan Kadımlar. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.

EKLER

Ek-1: Afet İnan'ın 3 Nisan 1930 yılında Türk Ocağı'nda "Seçim Haklarımız" isimli konferansından sonra diğer davetliler ile beraber çekilmiş fotoğrafı.

Ek-2: Atatürk, Afet İnan'ın üzerindeki kıyafeti tasarlamış ve kol düğmelerini hediye etmiştir.

Ek-3: Afet İnan ve Türk Kadınları

Ek-4: Atatürk, Afet İnan ve Sabiha Gökçen

İngiltere'de BBC'de, Mayıs 1962.

Ek- 5: Prof. Dr. Ayşe Afet İnan, Mayıs 1962 tarihinde İngiltere'de BBC radyosunda konuşma yaparken.

ERZURUM
TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ

EKAUM
KADIN VE AİLE
ÇALIŞMALARI ARAŞTIRMA
VE UYGULAMA MERKEZİ

KONGRE TARİHİ
13 - 14 MART 2021

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KADIN

BİLDİRİ ÖZETLERİNİN GÖNDERİMİ İÇİN SON TARİH

24 OCAK 2021

etu_ekaum

ekaumetu

ekaumukok@gmail.com

erzurum.edu.tr/fakulte/ekaum

DETAYLI BİLGİ İÇİN

kongre.erzurum.edu.tr

NOT: Kongre online olarak
gerçekleştirilecektir.

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA
MERKEZİ

13-14
MART
2021

I. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

“Geçmişten Günümüze Kadın”

DAVETLİ KONUŞMACILAR

13 Mart Cumartesi 11.00-12.00

Prof. Dr. Serpil Çakır
İstanbul Üniversitesi

14 Mart Pazar 13.30-14.30

Prof. Dr. Nurşen ADAK
Akdeniz Üniversitesi

Bb
BAĞLANTI İÇİN
KARE KODU OKUTUNUZ
VEYA LİNKİ KULLANINIZ

CANLI YAYIN

/erzurum teknik üniversitesi

/etu_ekaum

/ekaumetu

ekaumukok@erzurum.edu.tr

DETAYLI BİLGİ:

KONGRE.ERZURUM.EDU.TR

<https://eu.bbcollab.com/collab/ui/session/join/e1d718dbcc9643eeab5ad35e1e26d339>